

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: XXXVII

No: 146

Nisan 1973

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 7 3

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	<u>Sayfa</u>
MANSEL, ORD. PROF. DR. A. M.: Gebze Yöresinde Kutluca Kubbeli Mezarları ve onun Trakya Kubbeli Mezarları Arasında Aldığı Yer (32 Resimle Birlikte)	143
YÜCEL, DOÇ. DR. YAŞAR : XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar (9 sayfa Fotokopi ile birlikte)	159
PARMAKSIZOĞLU, İSMET : Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları (89 sayfa tıpkı basımla birlikte) ..	191
SONYEL, DR. SALÂHI R.: Orgeneral Kâzım Özalp'ın Anıları ile İlgili Bir Açıklama	231
 Konferanslar :	
SONYEL, DR. SALÂHI R. : Ölümünün Otuzdördüncü Yılında Atatürk'ü Anarken	235
 Bibliyografya :	
KARADENİZ, ŞADAN : Kitaplardan Haber	243

Kapakdaki resim : Konya - Karahöyük kazılarında VI. katta bulunmuş M.Ö. 3. binin sonuna ait rython (içki sunma kabı).

BELLE TEN

Cilt: XXXVII

NİSAN 1973

Sayı: 146

GEBZE YÖRESİNDE KUTLUCA KUBBELİ
MEZARI VE ONUN TRAKYA KUBBELİ
MEZARLARI ARASINDA ALDIĞI YER*

Ord. Prof. Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

Eskiden Kurtçalı ya da Kurtluca, bugün ise Kutluca adını taşıyan köy Gebze ilçesine bağlı olup Gebze'nin kuş uçuşu 30 km. kuzeydoğusunda, İzmit'in ise yine kuş uçuşu 23 km. kuzeybatısında, eski İzmit-İstanbul yolunun yaklaşık olarak 2 km. kuzeyinde yer almaktadır (res. 1-2). 1939 yılında Bithynia bölgesinde bir inceleme gezisi yapmış olan Alman epigrafist ve arkeologu F. K. Dörner bu

* Bu makale, 5-8 temmuz 1972'de Sofya'da toplanan "Uluslararası 1'inci Trakoloji Kongresi"ne sunulan ve yakında bu kongrenin tebliğler kitabında Almanca olarak yayınlanacak olan tebliğin genişletilmiş şeklidir. Bu makalenin en yeni araştırmalara uygun olarak kaleme alınmasında bana gerek çeşitli bilgiler, gerek bibliyografya ve hattâ kitap sağlayan Prof. Chr. Danov, Prof. V. Velkov, Prof. M. Çiçikova ve Prof. A. Fol'a ve çevirileri ile bana büyük yardımda bulunan Yüksel Aytaç'a teşekkür etmeği borç bilirim.

Makalede şu kısaltmalar kullanılmıştır:

BIAB. = *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare*. Sofia.

BSA. = *Annals of the British School at Athens*. London.

İAMY. = *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*. İstanbul.

Mansel, *Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları* = A. M. Mansel, *Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları ve sahte kemer ve kubbe problemi* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VI. seri, no. 2). Ankara 1943.

TAD. = *Türk Arkeoloji Dergisi*. Ankara.

RE. = Pauly's *Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart.

köyün mezarlığında bulmuş olduğu kubbeli mezar hakkında şu bilgiyi vermektedir ¹:

“Yakında meydana çıkaracağımızı umduğumuz kubbeli mezar (Bithynia'nın eski iskân tarihine dair) emin bir ipucu verecektir. Ben bu mezarı Ekşioğlu' (Şemsettin)nun kuzeydoğusunda, yaklaşık olarak 1,5 saatlik bir mesafede ² sık çalılıklar ve büyük ağaçlarla örtülü bir tepenin üzerinde keşfettim. Bugün aynı yerde bir Türk mezarlığı bulunmakta, bu mezarlık ilkönce bence anlaşılmayan, fakat sonra tam anlamını kazanan “Yarımbaş Mezarlığı” adını taşımaktadır. Kubbeli mezar, doğudan batıya doğru yükselen bir tepeler silsilesinin sırtında bulunmaktadır (res. 3). Kuzeyde arazi, levha II, 1'de görüldüğü gibi, dik meyilli olarak alçalmakta, burada belki kubbeli mezarla ilgili büyük ve açık bir sunî çukur yer almaktadır. Mezarlığın önüne geldiğimde tepeyi ilkönce tabîî sandım. Fakat mezarlığın içinde eski eser bulmak ümidi ile yaptığım araştırmalar esnasında dilimli başlıklar ve yivsiz sütun parçaları yanında zorla kırılmış mezarın kubbesiyle karşılaştığımda hayretler içinde kaldım. Ortaları hafifçe oyulmuş iki kapak taşından bir tanesi mezar açılırken aşağıya düşmüş olup halen açılan deliğin önünde yatmaktadır. Yerinde duran diğer kapak taşının dış tarafında görülen hasarlar tabîî etkilerden çok mezar açılırken meydana gelmiş gibi görünüyor. Yerinde duran yekpare taş 3,20 m. uzunluk, 1,17 m. genişlik ve 0,37 m. yüksekliktedir. Kapak taşı kaldırıldıktan sonra girişi genişletmek için en üstteki dört taş tabakası kısmen tahrip edilmiştir. Bu durumu mezarlığın bugün taşıdığı ad (Yarımbaş Mezarlığı) çok güzel anlamlandırmakta ve mezarın açılmasının bu addan önce meydana geldiğini açığa vurmaktadır. Belki kubbeli mezar daha eski çağlarda soyulmuştur. Çünkü içerisi dördüncü taş tabakasına kadar toprakla doludur. Bu durum zannıma göre insan elinden çok tabiat kuvvetlerinin yavaş ilerleyen etkilerine işaret etmektedir. Yarımbaş Mezarlığındaki kubbeli mezarın şekli hakkında fazla bir şey söylemeğe imkân yoktur. Mezarı örten kubbe, taş halkaların konsantrik bindir-

¹ F. K. Dörner, *Inscripfen und Denkmäler aus Bithynien* (Istanbul Forschungen, Bd. 14), 1941, s. 16/17, res. 3 ve lev. 2, 1-2.

² Dörner, adı geçen eserinde bu mezarlığın ait olduğu köy olarak Kutluca'yı göstereceği yerde ondan çok daha uzakta olan ve mezarlıkla hiç bir ilgisi bulunmayan Ekşioğlu (Şemsettin) köyünü zikretmektedir.

me tekniğinde inşası suretiyle meydana gelmiştir. Açıkta kalan üç üst tabakanın yaklaşık olarak yükseklikleri 0,30 m., 3'üncü tabakanın (en üstteki) çapı yukarıda 1,54, aşağıda 2 m., 2'inci tabakanın çapı yukarda 2,20 m., aşağıda 2,64 m., birinci tabakanınki ise yukarda 2,87 m. ve aşağıda 3,30 m. dir. Bu durumu (R. Naumann tarafından çizilmiş olan) res. 3 açıklamakta ve mezar odasının yuvarlak, kademeli (dişli) koni şeklinde bir kubbe ile örtülü olduğuna işaret etmektedir. Bu yuvarlak ve koni şeklindeki kubbeyi Kerç yöresindeki "tumulus royal"de olduğu gibi, kare bir mekân üzerinde tasavvur etmek cazip bir tekliftir. Fakat bu teklif bir faraziye olarak kalmaktadır. Mezarın şimdiye kadar bilinen Batı Anadolu, Trakya ve Güney Rusya kubbeli mezar gruplarından hangisine ait olduğu sorununu cevaplandırmak, ancak mezarın tümü açıldıktan sonra mümkün olacaktır. Anıtın elverişli bölgesel durumundan ötürü kazı kolayca ve az para ile yapılabilir ve biz Bithynia tarihi dışında da önem taşıyan bu yapıtı yakın bir zamanda bütün ayrıntıları ile bilim dünyasına sunabileceğimizi ümit ediyoruz,,.

İkinci Cihan Savaşının başlaması üzerine Dörner, tabiatıyla Bithynia araştırmalarına ara vermek zorunluğunda kalmış, kubbeli mezar işini ele alamamıştır. 1955 yılında mezardan köylüler tarafından taş çıkarıldığı haber alındıkta Kocaeli valiliği işe el koyarak tahribatı önlemiş ve İstanbul Arkeoloji Müzesine yazdığı 1.6.1955 tarihli tezkere ile mahalline bir uzman gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Kutluca'ya giden epigrafya uzmanı Lütfü Tuğrul, 29.7.1955 tarihli raporunda bildirdiği gibi, mezar tahribinin 6-7 yıl önce başlamış, mezarın kapısının meydana çıkarılmış ve içinde bazı yerlerde define bulmak ümidi ile zemine kadar inilmiş olduğunu, mezarın dromos'unu sınırlayan kesme taşlardan bir kısmının sökülüp götürüldüğünü, ayrıca tepenin etrafını çeviren bazı krepis bloklarının da çıkarılıp satılmış olduğunu saptamış, taş çıkarma işini yasaklamak ve mevcut taşları numaralamak suretiyle tahribi bir dereceye kadar önlemiştir. Fakat bu yörede taş ocakları bulunduğundan ve bu ocakları işletenlerin, ellerindeki ruhsat ve araçlardan faydalanarak, işlenmiş taşları çıkarıp satmaları tehlikesi daima mevcut olduğundan bu satırların yazarı bu arada tekrar Anadolu'da inceleme gezilerine başlamış olan Dörner ile temasa geçmiş, Türk Tarih Kurumu adına kendisinin ve İstanbul Arkeoloji Müzesi uzmanlarının da katılacağı bir kazı yaparak anıtı

tümüyle meydana çıkaracağı teklif etmişti. Türk Tarih Kurumunun bu teklifi kabul etmesi ve Millî Eğitim Bakanlığının 30/7/1960 tarihinde bu işe müsaade etmesi üzerine başkanlığım altında Prof. Dörner, asistan Dr. Adnan Pekman ve arkeolog-mimar Mübin Beken'den müteşekkil bir heyet kurularak kazının ağustos 1960'da yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat Dörner'in o esnada ele aldığı başka işlerden ötürü Türkiye'ye gelememesi üzerine bu iş gerçekleşmemiş, bu tarihten sonra Dörner ile müteaddit defalar görüşmemiz ve mektuplaşmamıza rağmen bu kazı işini yürütmek bir türlü mümkün olamamıştı. Bithynia yarımadasında İstanbul Arkeoloji Müzesi konservatörü Dr. Nezih Fıratlı ve Edebiyat Fakültesi arkeoloji asistanları ile birlikte 1966-1967 yıllarında yaptığım çeşitli inceleme gezilerinde Kutluca'ya da uğramış, durumu yakından görmüş ve fazla vakit kaybetmeksizin bir kazı yapmağı kararlaştırmıştım. 1968 yılında Türk Tarih Kurumunun bu iş için tahsisat ayırması ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün gerekli izni vermesi üzerine kubbeli mezar 1-9 ağustos tarihleri arasında İstanbul Arkeoloji Müzesi ile müştereken ve onun aracılığı ile İzmit Müzesinden sağlanan araçlarla kazılarak tümüyle meydana çıkarılmıştır. Kazı heyeti başkanlığım altında Dr. Nezih Fıratlı, asistan Dr. Nuşin Asgari, arkeolog-mimar Ülkü İzmirligil ve fotoğraf uzmanı Halûk Ergüleç'ten meydana gelmiştir. Anıtın kısa bir zamanda kazılmasında büyük bir gayret ve seikle çalışmış olan arkadaşlarıma teşekkür etmeği borç bilirim³.

Mezar, bugün köy mezarlığının içinde (res. 3) üzeri ağaçlarla örtülü, taban çapı ortalama 55 m., yüksekliği ortalama 7 m.'yi bulan bir tümülüs'ün (yığma tepe) (res. 4-5) ortasında değil, fakat güneybatısında yer almaktadır. Tümülüsün kaidesinde düzensiz yassı taşlarla yapılmış ilkel bir "krepis" bulunmaktadır ki bu krepis'in kalıntılarına tepenin hemen hemen her tarafında rastlamak mümkündür (res. 6-8). Gerek krepis, gerek kubbeli mezar, köyün civarından çıkarılan gri-bej renkte bol fosilli sert bir kalker taşından yapılmıştır⁴.

³ Bu kazıya dair önraporlar tarafımdan TAD.'da (XVII-1, 1968, s. 105/106), *Faeti Archaeologici*'de (XXII, s. 141, no. 2102) ve *Anatolian Studies* (XIX, 1969, s. 16)'da yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. M. Mellink, *American Journal of Archaeology* 74, 1970, s. 175/76, res. 41-43.

⁴ M. Sayar-K. Erguvanlı, *Türkiye mermerleri ve inşaat taşları*, 2. baskı, 1962, s. 31/32. Bu eserde bu taşın 1958 yılından beri Kutluca yöresinde açılan ocaklardan

Ana eksenini kuzeydoğudan güneybatıya yönelmiş ve girişi güneyde bulunan mezar anıtı, çapı 4,53 m. ile 4,58 m. arasında değişen (ortalama 4,55 m.) bir yuvarlak oda ve ince uzun bir koridordan ibaret bulunmaktadır (res. 9). Odanın üzeri, içten yüksekliği 3,73 m.'yi bulan bindirme tekniğinde yapılmış bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, çapları aşağıdan yukarıya doğru eksilen 8 konsantrik taş halkadan meydana gelmiştir (res. 10). Halkaların yüksekliği birbirine eşit olmayıp 0,30 m. ile 0,55 m. arasında değişmektedir. Aşağıdaki 4 halkanın içi düzdür, fakat 3'üncü halkadan itibaren içeriye doğru hafif bir meyil başlamaktadır (res. 11-12). Üst 4 halka ise kademeli (dişli) olarak birbirinin üzerinden taşırılmıştır (res. 13-14). Kubbeyi tamamlayan ve örten kapak iki yassı bloktan ibaret olup blokların iç kısmı yayvan ve bir oval meydana getirmek üzere oyulmuştur (eksenleri 1,80 m. ve 1,68 m.). Halen *in situ* olarak duran kapak taşının kalınlığı 0,37 m., tüm uzunluğu ise 3,17 m.'yi bulmakta, yerinden oynamaması için 8'inci halkanın üst kısmındaki oyuntu içine oturtulmuş bulunmaktadır (res. 15-16). Her iki kapak taşının üst ve alt görünüşleri ve kesitleri hakkında res. 17 bir fikir vermektedir.

Mezar odasının zemini ortalama 0,26 m. kalınlığında, çeşitli büyüklükte, fakat özenle işlenmiş yassı taşlarla döşelidir. Bugün bunlardan ancak birkaç tanesi eski yerlerinde durmakta, diğerleri define arayıcılar tarafından kısmen yerlerinden sökülmüş, kısmen de kırılmış bulunmaktadır (res. 18-19).

Odanın içinde bulunması gereken taş lâhit ya da kline'ye (ölü yatağına) ait hiç bir kalıntıya rastlanmamıştır. Zemin döşemesinin altında mezar çukuruna işaret edebilecek hiç bir iz bulunmadığına göre aşağıda gözden geçireceğimiz Trakya kubbeli mezarlarında olduğu gibi, bir ölü yatağı ya da bir lâhit kabul etmek gerekir.

Odanın güneybatısında eşiği, söğeleri ve lentosu (bunların kalınlıkları ortalama 0,68 m.'yi bulmaktadır) kuvvetli ve kalın taş bloklardan yapılmış, genişliği aşağıdan yukarıya doğru hafifçe eksilen bir kapı yer almaktadır. Kapının alt genişliği 1,34 m., üst genişliği 1,23 m., yüksekliği ise 1,53 m.'dir (res. 20-21). Odanın zemini ile aynı yüzeyde olan eşik taşı koridor zemininden 0,18 m. daha yüksektedir.

Çıkarıldığı, taşın renk güzelliği ve homojenliğinden ötürü İstanbul'da en çok kullanılan kaplama taşlarından olduğu bildirilmektedir.

Kapıyı kapatan taş levhanın üst kısmı bize kadar gelmiş olup şekli hakkında res. 22 bir fikir vermektedir. Levhanın üst genişliği 1,42 m., kalınlığı ise 0,17 m.'dir. Levhanın kapı çerçevesine intibak edebilmesi ve hatta kısmen onun içine girebilmesi için levhanın arka tarafında 6,5 cm. yükseklik ve 4 cm. derinlikte çerçeve halinde bir oyuntu bulunmakta, gerek bu oyuntunun, gerek levha kalınlığının aşağıya doğru arttığı, alınan ölçülerden anlaşılmaktadır (res. 24).

Kapının sağında ve solundaki dromos (koridor) duvarlarının ikinci taş dizisinde, koridor zemininden 1,25 m. yükseklikte karşılıklı iki delik (res. 23) görülmektedir ki kapak levhası, yerinden oynamamak üzere, bu deliklerin içine geçen bir demir çubukla takviye edilmiş bulunuyordu (res. 24).

Dromos çok harap durumda bize kadar gelmiştir (res. 25). Yan duvarları meydana getiren kesme taşların büyük bir kısmı sökülerek götürülmüş, bir kısmı ise yerlerinden oynatılmıştır. Bununla beraber koridorun başlangıcında *in situ* olarak duran bloklardan anlaşıldığı gibi, çeşitli büyüklükte kesme taşlardan orthogonal teknikte yapılmış olan yan duvarlar (res. 26-27) düzenli yatay tabakalar meydana getirmemekte, fakat res. 24'teki kesitten anlaşıldığı gibi, hafifçe birbirinin üzerinden taşmakta, böylece örtülecek tavan yüzeyi daralmış bulunmaktadır. Dromos'un kubbeli oda kapısının önündeki genişliği 1,88 m., bugün mevcut son temel taşlarına göre uzunluğu 9,75 m., ağızdaki genişliği ise 1,65 m.'dir. Fakat koridoru krepis'e kadar uzattığımızda (ki böyle olması da muhtemeldir) ortalama 12,75 m.'lik bir uzunluk kabul olunabilir. Koridorun zemini, sıkıştırılmış küçük tarla taşları ile döşelidir. Yüksekliğini ve örtü şeklini bugün kesinlikle saptamak mümkün değildir. Koridorun üzerinin yatay yassı taş levhalarla örtülü olduğu kabul edildikte⁵ ve kapının alt düzeyi hiza olarak alındıkta 1,70 m.'lik, üst düzeyi hiza olarak alındıkta (bu ikinci faraziye daha muhtemeldir) 2,15 m.'lik bir yükseklik elde edilmiş olur. Fakat koridorun, Trakya'da Mezek yöresinde Maltepe tümülüsünde olduğu gibi, balıksırtı şeklinde ve kesitleri

⁵ Meselâ Eriklice (Kırklareli) kubbeli mezarında olduğu gibi. Bkz. F. W. Hasluck, BSA. XVII, 1910/11, s. 76 v.dd.; B. Filov, BIAB. XI, 1937, s. 92 v.dd. res. 107; Mansel, *Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları*, s. 4 ve dipnot 12; RE. VI 1, s. 533 (G. Kazarov).

düzenli bir üçgen meydana getiren meyilli taş levhalardan ibaret bir çatı ile örtülmüş olması da ihtimal dışı değildir⁶.

Kutluca yöresinde bulunan ve ekserisi yüksek taş kaideler üzerinde duran taş lâhitler, yeraltı mezarları üzerinde duran sütunlar, köyün kuzeyinde "Taşköprüsü" üzerinde yer alan ve iyi bir durumda bize kadar gelen bir Roma köprüsü⁷ ve köprüden sonra kısa bir mesafede izlenebilen eski yol kalıntısı Kutluca'nın bir taraftan Kalkhedon (Kadıköy) - Nikomedeia (İzmit), diğer taraftan Karadeniz kıyılarına ulaşan yolların kavşak noktasında yer alan önemli bir merkez olduğunu açığa vurmaktadır. Bununla beraber bu yerin antik adı bize kadar gelmemiştir. Tabula Peutingeriana'da böyle bir yol ve böyle bir mezke gösterilmemiştir⁸.

Bindirme tekniğinde yapılmış taş çatılarla örtülü tümülüsaltı mezar yapıtlarına Kutluca yöresinde Yağcılar'da (bu mezarın tümüyle tahrip edildiği anlaşılıyor), yine oraya yakın "Taşambarı" denilen yerde, ya da Duraklı köyü yöresinde, kazı esnasında yaptığımız inceleme gezilerinde, rastladık. Bu yapıtlarda kare ya da dikdörtgen odaların köşelerinde pandantifler ve bunların üzerinde kubbeler yer almaktadır. Dromos'un mevcut olup olmadığı bilinmemektedir. Açılıp soyulmuş ve kısmen de tahrip edilmiş olan bu yapıtlar, yığma tepelerin üst kısımlarında açılmış deliklerden görülebildiğine göre, tip ve inşaa tekniği bakımından Kutluca mezarından ayrılmaktadır. Kutluca mezarı anıtsallığı, taş işçiliğinin güzelliği ve dakikliği bakımından bu mezarlar grubu arasında önemli bir yer almaktadır.

Bindirme tekniğinde yapılmış kubbe ve tonoz kemerler çeşitli büyüklük ve şekillerde Anadolu'da pek eski zamanlardan beri kullanılmış olmakla beraber^{9a} Kutluca mezar anıtının ilk kez bulun-

⁶ Bkz. B. Filov, BIAB. XI, 1937, s. 12, res. 6.

⁷ Uzunluğu ortalama 34 m., orta genişliği 5,25 m., uçlardaki genişliği 4,40 m. olan bu köprü için bkz. F. K. Dörner, *adı geçen eser*, s. 33 v.dd. lev. 6/7.

⁸ K. Miller, *Die Weltkarte des Castorius, genannt die Peutinger'sche Tafel* (1888), Segment I, No. 2.

^{9a} Bindirme tekniğinde yapılmış kemer ve tonoz kemerlerin 2. binyılda Hitit mimarisinde kullanıldığına dair: R. Naumann, *Architektur Kleinasiens, von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit*, 2. baskı, 1971, s. 124 vd. Aynı teknikte yapılmış yuvarlak kubbelerin sarnıçları örtmek için kullanıldığı aynı eserde (s. 130) zikredilmektedir.

muş tam anlamıyla “klasik” bir kubbeli mezar tipini temsil ettiği söylenebilir. Bu mezar tipi ise Türkiye sınırları içinde kalan Doğu Trakya’dan başka Güney Bulgaristan’da bulunmuş ve araştırılmış mezarlar grubu ile beraber gitmektedir. Bu yazımızda zikrettiğimiz bu ülkelerden başka bir taraftan Güney Rusya, diğer taraftan Yunanistan, Girit, Etrurya ve hatta İspanya’da çeşitli dönemler ve çeşitli şekillerde rastlanan kubbeli mezarların menşe ve yayılış problemleri üzerinde durmayacağız. Bu problemler üzerine şimdiye kadar birçok araştırmacılar eğilmiş, son zamanlarda da başlı başına etüd konusu olarak tekrar ele alınmıştır⁹. Yalnız Kutluca mezarının coğrafya ve kültür bakımından Bithynia yarımadası ile bir kül teşkil eden Doğu Trakya ve Güney Bulgaristan mezar anıtlarıyla beraber gidip gitmediğini, beraber gittiği halde bunların arasında nasıl bir yer aldığını saptamak için o ülkelerdeki kubbeli mezarların bir listesini tertiplemeği uygun bulduk¹⁰.

⁹ V. Mikov, *Serta Kazaroviana* (BIAB. XIX, 1955, s. 15 v.dd.). Mansel, *Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları*, s. 37 v.dd. Son olarak I. Venedikov I. Trakoloji kongresinde bu problemlere yeniden değinmiştir. Tebliği kongre tebliğler kitabında yayınlanacaktır.

¹⁰ Burada “kubbeli mezar” olarak üzeri bindirme tekniğinde yapılmış yuvarlak bir kubbe ile örtülü yuvarlak bir mezar odası, ayrıca önodalar ve koridorlardan meydana gelen bir mezar tipi kastedilmiştir. Bu liste tarafımdan (*Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları*, s. 7) veya Mikov tarafından (BIAB. XIX, 1955, s. 26) düzenlenmiş olan listelerin ilâveler görmüş ve genişletilmiş bir şeklidir ve, bazı Bulgar yayınları İstanbul kitaplıklarında bulunmadığından, tam olmak iddiasında değildir. Kazarov tarafından (RE. VI A 1, s. 535 vd.) Trakya tümülüsaltı mezarları ve gömme âdetlerine dair tertiplenen listede mezar mimarisinden ziyade mezarların kapsadıkları eserler üzerinde durulmuş, kubbeli mezarlara ise pek az yer ayrılmıştır (*adı geçen makale* s. 541, 543). Listemizdeki 1 no. 11 Yankovo mezarından başka aynı yerde ve aynı tipte ikinci bir kubbeli mezar bulunmuş isede (BIAB. XIX, 1955, s. 65/66) içi çok harap bir durumda olduğundan ve ölçüleri saptanamadığından nazarı itibara alınmamıştır. Bulgaristan kubbeli mezarlarına dair önemli bilgiler kapsayan şu eserler zikrolunabilir: M. Çiçikova, BIAB, XXI, 1957, s. 129 v.dd.; aynı yazar, BIAB, 1969, s. 45 v.dd.; aynı yazar, *Actes du I. Congrès Intern. des Études Balcaniques et Sud-est Européennes* (1970), s. 365 v.dd.; bilhassa s. 368/69; aynı yazar, *Seuthopolis* (1960), s. 16-18. Bu listedeki mezarlardan başka kubbeli mezarlar 1. binyılın son yarısında bir taraftan Romanya üzerinden Güney Rusya’ya, diğer taraftan Makedonya üzerinden Tesalya’ya kadar yayılmışlardır. Büyük İskender zamanına ait oldukları anlaşılan Romanya’da Tomi ve Kallatis yöresi kubbeli mezarları için bkz. O. Tafalı, *Arta și Archeologia* I, 1 (1927), s. 17 vd., I, 2 (1928), s. 23 v.dd. (yazar bunları M.ö. 8.-7. yüzyıla kadar çıkarmaktadır!); *Revue*

Bu listeden bazı genel hükümler çıkarmak mümkündür. Trakya kubbeli mezarları, bazı istisnalardan sarfınazar (meselâ Kolarovgrad bölgesindeki Yankovo gibi), Tunca (Tonzos) ve Meriç (Hebros) gibi büyük nehirlerin vadilerinde ya da bunların güneyindeki bölgelerde, yani esas itibarıyla bir zamanlar Trak'ların en büyük kabilelerinden olan Odrys'lerden başka Ast'lar ve Bettiger'ler tarafından iskân edilmiş olan yerlerde bulunmakta¹¹, Türkiye sınırları içinde kalan Doğu Trakya'da ise Kırklareli (Kırkkilise) önemli bir merkez olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan başka Pınarhisar ilçesinin Akviran köyünde bir kubbeli mezarın köylüler tarafından kısmen açılmış olduğunu bu bölgede N. Fıratlı ile yaptığımız bir inceleme gezisi esnasında gördük. Ayrıca yine bu bölgede Evciler köyü yakınında kare planlı, üzeri bindirme tekniğinde bir "manastır kubbesi" ile örtülü bir tümülüsaltı mezar yapıtı saptadık¹².

Meriç kıyılarından Pınarhisar yörelerine kadar uzanan geniş bölgedeki (res. 28) kubbeli mezarlar ana hatları bakımından birbirine benzetmekle ve bu bakımdan oldukça mütecanis bir grup meydana getirmekle beraber, ayrıntılarda birbirinden bir hayli ayrılmaktadır. Bu ayrılıklar kullanılan inşa malzemesinde (kalker taşı tüf, mermer ya da tuğla), mezarların planında, kubbeli oda, önoda ve koridorların örtü şekillerinde, kapılar ve fasadların arşitektonik görünümünde kendini belli etmektedir.

Kubbeli mezarların büyük bir kısmı iyi işlenmiş, düzenli yatay sıralar halinde dizilmiş mahallî kesme taş bloklardan harçsız olarak yapılmıştır. Bazı anıtlarda taşlar birbirine madenî kenetler ya da meşe gibi sert ağaçlardan yapılmış zıvanalarla tutturulmuştur

Archéologique 1925, I, s. 242 v.dd.; M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus I* (1931), s. 494. Güney Rusya için: Blavatzky, *Atti del VII. Congresso di Archaeologia Classica* (Roma) III (1961), s. 63 v.dd. M.ö. 2. binyılın ortalarından, 1. binyılın son yarısına kadar fasılasız kubbeli mezarlar kapsayan tek ülke Tesalya'dır (V. Milojiç, *Archäologischer Anzeiger* 1960, s. 176/77). Kubbeli mezarların buradan yukarıda bahsettiğimiz ülkelere yayılmış olmaları ihtimal dışı değildir. Bu hususlar için ayrıca bkz. L. Ognenova, *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica* (Sofia 1963), s. 27 v.dd.

¹¹ Trak kabilelerine dair bkz. RE. VI A 1, s. 405/406 (B. Lenk).

¹² Kırklareli ve yöresindeki tümülüsler son yıllarda süratle tahrip edildiğinden yukarıda zikrettiğimiz mezar yapıtlarının bir an önce kazılıp gün ışığına çıkarılması mübrem bir ihtiyaç haline gelmiş bulunmaktadır.

(meselâ Malko Belovo, Maltepe ve Kurttepe). Ekser hallerde özenli taş işçiliğine binanın iç kısımlarında rastlanmakta, dış cephelere ise (koridor ya da önodaların fasadları hariç), bu kısımlar toprak altında kaldığından, fazla önem verilmemektedir. Yalnız Malko Belovo'da kubbe içte ve dışta birbirini izleyen yüksek ve alçak kesme taş tabakalarından meydana gelmiş olup taş halkaların arası toprak ve çakıl taşlarıyla doldurulmuş bulunmaktadır (pseudo-isodom duvar tekniği). Bazı istisnaî hallerde (meselâ Lâskovo'da) çeşitli büyüklükte kaba işlenmiş taşlar kullanılmıştır.

Bazı mezar anıtlarında ise inşa malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır (meselâ Koprinka, Kazanlık, Seuthopolis). Bu tuğlalar iyi temizlenmemiş bir kilden yapılmış olup şekil ve ölçüleri bakımından Roma dönemi tuğlalarından ayrılmaktadır. Meselâ Kazanlık mezarının koridorunda dikdörtgen, bazıları 39×40 cm. büyüklük ve 9 cm. kalınlıkta, diğerleri ise 39×20 cm. büyüklük ve 9 cm. kalınlıkta tuğlalar kullanılmıştır¹³. Kubbeler ise ön ve arka tarafları yay şekline konveks ya da konkav şeklinde oyulmuş ve odanın içine gelen tarafları meyilli olarak kesilmiş tuğlalardan yapılmıştır. Bağlayıcı madde olarak içinde fazla miktarda ince kum bulunan, bundan ötürü fazla sertleşmeyen kireç harcı kullanılmıştır. Tuğladan yapılmış bütün kubbeli mezarların etrafı, tuğlaların rütubetten etkilenip erimemesi için, kalınlıkları 0,60.'m den 2,5 m.'ye kadar değişen düzensiz tarla taşlarından yapılmış ve çamurla sıvanmış duvarlarla çevrilmiştir, yani tuğla yapı bir taş kılıf içine alınmıştır.

Yuvarlak mezar odalarının çapları 2 m. ile 6,80 m. arasında değişmektedir. En küçük odalara Yankovo ve Dolno Levski'de, en büyük odaya ise Kırklareli B' de rastlanmıştır (res. 32). Kubbenin meyli ekser hallerde oda zemininden başlamakta, bazen taş halkalardan birkaç sıra (meselâ Eriklice ve Karakoç) dikey olarak yükselmekte, ancak ondan sonra içeriye doğru meyleden taş sıraları başlamaktadır (res. 29, 31). Kubbelerin içi ekser hallerde düzdür. Bu da birbirinin üzerinden taşan taş halkaların iç cephelerinin

¹³ Kazanlık mezarında kullanılan tuğlalar için: V. Mikov, *Le tombeau antique près de Kazanlık*, 1954, s. 3 v.dd. Seuthopolis tuğlaları için: M. Çiçikova, *BIAB. XXI*, 1957, s. 151/52. Bu makalesinde yazar tuğla inşaatın Trakya'da M.ö. 4. yüzyıl sonunda ortaya çıktığını ve 3. yüzyıl sonlarına kadar devam ettiğini beyan etmektedir.

eğik bir tarzda yontularak bir taşın üst kenarının onun üzerindeki taşın alt kenarıyla imtizaç etmesi suretiyle elde edilmiştir. Tuğladan yapılmış kemerlerde ise bu düzlük, yukarıda belirtildiği gibi, tuğlaların içe bakan taraflarının eğik olarak kesilmesi ve üzerlerinin sıvanması ile sağlanmıştır¹⁴. Bazı taş kubbeler (meselâ Eriklice ve Karakoç) (res. 29, 31) kademeli (dişli) olarak yapılmış, fakat kademelerin üst kısımlarında şerit halinde ince bir zırh bırakılmış, şeridin alt kısmı ise konkav (Eriklice) ya da düz meyilli (Karakoç) yontularak halkalara profilden bakıldıkta konsol şekli verilmiştir; yani bu mezarlarda taş dizilerin birbirinin üzerinden taşması dekoratif bir motif olarak kullanılmıştır.

Konsantrik bindirme tekniğinden ötürü üst kısımları bazen sivri (meselâ Maltepe), bazen de oldukça basık arı kovanı, ya da Kazanlık'ta olduğu gibi çan veya armuda benzer bir şekil almış olan kubbelerin yüksekliklerini, bunların üst kısımları ekser hallerde yıkılmış olduğundan, kesin olarak saptamak mümkün değildir. Bununla beraber tam olarak korunmuş olan ya da oranları hesap edilerek oldukça kesin, surette saptanmış bulunan kubbelerden meselâ Dolno Levski ile Lâskovo'da kubbe yüksekliği kubbe çapına eşittir. Ekser hallerde ise yükseklik çaptan daha azdır (meselâ Kurtkale ve Kırklareli yöresi mezarları). Yüksekliğin kubbe çapından fazla olduğuna yalnız birkaç mezar anıtında rastlanmaktadır (meselâ Maltepe, Kazanlık).

Tuğla kubbelerin iç kısımları sıvalıdır. Kazanlık'ta sıvada kireç harcı, mermer tozu ve balmumu kullanılmış, böylece elde edilen yüzeyin üzeri büyük kompozisyonlar halinde insan figürlerinin baş rolü oynadığı fresklerle süslenmiştir¹⁵.

¹⁴ M. Çiçikova, *adı geçen makale*, s. 151/52.

¹⁵ Makedonya oda mezarlarının etkisi altında vücut bulduğu anlaşılan bu fresklere dair: Mikov, *adı geçen eser*, s. 8 v.dd. G. Isanova-L. Guetov, *Das thrakische Grabmal bei Kasanlâk*, 1970. Freskler genellikle M.ö. 4. yüzyıl sonu ya da 3. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir (Mikov, *adı geçen eser*, s. 29. A. Rumpf, *Malerei und Zeichnung* [Handbuch der Archäologie, Bd. 4, Lief. 1], 1953, s. 151). Fakat son zamanlarda D. P. Dimitrov bu freskleri M.ö. 3. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar indirmektedir (*Archaeologia VIII* (Heft 2), 1966, s. 1 vd.). Duvar fresklerinin yalnız adını zikrettiğimiz kubbeli mezara inhisar etmediğini Mağlı köyü yöresinde 1965 yılında keşfedilmiş bir yeraltı oda mezarındaki freskler ispatlamaktadır (G. Tabakova-Tsanova, *Musée Archéologique de Kasanlâk*, s. 12 v.dd.).

Taş kubbelerin düz ya da silmeli iç kısımlarında ekser hallerde sıva görülmemektedir. Fakat bu satırların yazarı tarafından 1968 yılında kazılarak meydana çıkarılmış olan Kırklareli B mezar anıtının kubbesinin içinde ince bir sıva tabakası göze çarpmakta, ayrıca bu tabakadan daha kalın, pembemtrak renkte 12 şerit, kubbenin zirvesinden kubbe eteklerine eşit mesafelerle inmekte idi (res. 32). Bundan başka duvarlarında çift ya da tek sıra halinde yatay delik sıraları ya da münferit delikler kubbenin içerisinde ayrıca madeni şeritler veya rozetlerle süslenmiş olduğunu açığa vurmaktadır¹⁶.

Yuvarlak odanın içindeki mezarın şekli hakkında birçok defalar bir fikir edinmek mümkün olmamaktadır. Bununla beraber Malko Belovo'da kapının karşısında lâhte benzeyen bir tekne bulunmuştur. Fakat bu teknenin üst kısmı bize kadar gelmemiştir. Lâhit olduğu takdirde üzerinde bir kapak, kline olduğu takdirde üzerinde bir ölü yatağının bulunmuş olması gerekir. Keza Kırklareli B'de yine kapının tam karşısında ters çevrilmiş bir lâhit, Maltepe ve Eriklice'de ise taş kline'ler bulunmuştur.

Yuvarlak mezar odasının önünde bazan koridor yoktur. Malko Belovo ve Lâskovo'da mezarın içine doğrudan doğruya batıya açılan bir kapıdan girilmektedir. Bazı mezar yapıtlarında, ekser hallerde fazla uzun olmayan (2-3 m. arası), hatta bazen yapıtın eksenine rastlamayan (meselâ Eriklice) koridorlar yer almaktadır. Yalnız Maltepe 21,50 m. uzunluğundaki koridoru ile bir ayrılık meydana getirmektedir. Koridorların üzerleri ya yatay olarak duran yassı taşlar (Eriklice, Karakoç), ya da balıksırtı şeklinde, meyilli duran taş levhalarla örtülmüştür (Maltepe). Bazen koridorların yerini dikdörtgen önodalar almaktadır ki bunlara örnek olarak Kırklareli B mezarının üzerinin ne şekilde örtüldüğü bilinmeyen önodası ya da Kurtkale'deki üzeri köşelere aykırı olarak oturtulmuş 4 sıra taş hatıl ve bir kapak taşıyle örtülü önoda zikrolunabilir¹⁷.

¹⁶ Aynı şekilde madeni süslemeler Mykenai yöresinde "Atreus" kubbeli mezarında da (M.ö. 13. yy.) vardır; bkz. G. Perrot-Ch. Chipiez, *Histoire de l'Art dans l'Antiquité* VI (1894), s. 647, res. 226 ve lev. XII (s. 634/35 arasında).

¹⁷ Almanların "Laternendach" olarak adlandırdıkları bu çatı şekli için bkz. B. Filov, BIAB. XI, 1937, s. 82 v.dd. res. 94/96. Mudanya'da tarafımdan kazılan bir mezar yapısında (A. M. Mansel, *Bulleten* X [sayı 37], 1946, s. 1 v.dd. lev. I v.dd.; aynı yazar, *Atti del 1. Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea* [1952], s. 472 vd.), Gemlik'in batısında, British Petrol tesisleri alanında tahrip

Bazen koridor ile yuvarlak mezar odası arasına bir ya da iki oda yerleştirilmiştir. Tuğladan yapılmış ve bir taş duvarla çevrilmiş olan mezar anıtlarında taş duvarlar girişin önünde bir çeşit koridor meydana getirmekte (Koprinka, Kazanlık, Seuthopolis), ondan sonra mezarın asıl önodası ya da koridoru gelmekte, oradan da yuvarlak odaya geçilmektedir. Kazanlık'taki önodanın duvarları içeriye doğru hafif meyilli olarak yükselmekte, onların üzerinde ise genişlemesine kesiti bir dik üçgen meydana getiren balıksırtı şeklinde bir çatı oturmaktadır. Çift önodalı mezarlara örnek olarak Maltepe gösterilebilir. Bu odaların üzeri de bindirme tekniğinde yapılmış balıksırtı tavanlarla örtülüdür.

Koridorlar, önodalar ve mezar odalarının kapı çerçeveleri ve eşikleri daima taştan yapılmıştır. Aynı taş kapılar tuğla mezarlarda da kullanılmıştır. Bu kapılardan bazıları tarafımdan bir liste halinde toplanmış, bu suretle özelliklerinin saptanmasına çalışılmıştır¹⁸. Kapı yükseklikleri, bazı ayrıklardan sarfınazar, alt genişliğin iki mislinin aşağısında kalmaktadır. Kapılar ekser hallerde aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralmakta, üst ile alt genişliğin arasındaki fark 2 cm. ile 20 cm. arasında oynamaktadır. Bazen yan söğeler ve lentolar (Kurtkale, Eriklice) silmelerle süslenmiştir. Bazen ise bunların tümüyle düz olduğu görülmektedir. Bazı hallerde kapı çerçevesi mevcut olmayıp kapı, duvarın içine yerleştirilmiş bir açıklıktan ibaret bulunmakta, fakat bu durumda da aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır (meselâ Eriklice ve Karakoç) (res. 30).

Kapı kanatları ekser hallerde bize kadar gelmemiştir. Maltepe'de ikinci önodadan yuvarlak mezar odasına geçit veren kapıda, mezar odasının içine doğru açılan iki tunç kanat *in situ* olarak bulunmuştur. Bu kanatların üzerinde bir zamanlar düğme şeklinde oldukları, bu bakımdan tahta kapılara çakılan çivi başlarını taklit ettikleri anlaşılan

edilen bir tümülüsün içinde bulunan ve yerinden kaldırılarak sahile yakın bir yerde yeniden monte edilen mermerden bir mezar yapısında (N. Fıratlı, İAMY. 13-14, 1966, s. 224, lev. LXVIII 1-2 ve LXIX, 1-2) ve Filibe yöresinde Golemia Aığar denilen nekropolde bulunarak kazılmış olan üçüncü bir mezar anıtında (L. Botuşarova - V. Kolarova, *Le tombeau à coupole des environs de Ploudiv. Studia in memoriam K. Şkorpil*, 1961, s. 279 vd. res. 3) aynı çatı şekli görülmektedir. Bu tip mezarları ayrı bir makale halinde yayımlayacağız.

¹⁸ Mansel, *Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları*, s. 8.

süsler vardı. Keza Kazanlık'ta önodadan yuvarlak odanın içine açıldığı anlaşılan tek kanatlı bir tunç kapının varlığı saptanmıştır. Bu tunç kapılar ve bunların süsleri başka mezarlarda tahta kapıların varlığına işaret etmektedir. Bazı kapılarda mil yatakları ve diğer tertibat bulunmadığından bunlar ya yassı taş levhalarla kapatılmış (meselâ Maltepe), ya da kireç harcı kullanmak suretiyle düzensiz taşlardan veya tuğladan yapılmış duvarlarla örülmüştü.

Koridorlu mezarlarda, koridorun dışı açılan kapısının iki tarafında, ekser hallerde orthogonal teknikte yapılan duvarlar sağa ve sola doğru uzatılmış, bu suretle mezarın girişine anıtsal bir görünüm verilme istenmiştir (Eriklice ve Karakoç) (res. 30).

Büyük paralar sarfiyle yapıldıkları anlaşılan bu mezar anıtlarının ekser hallerde tek kişi için değil, bazen karı koca, bazen de tüm aile için yapıldıkları, bu yüzden uzun süre kullanıldıkları ve bu süre içinde bazı tamir ve tadillere uğradıkları anlaşılıyor. Böyle bir mezara bir örnek olarak B. Filov tarafından esaslı bir incelemeye tabi tutulmuş olan Maltepe mezarı gösterilebilir¹⁹.

Trakya kubbeli mezarlarının kapsadıkları eserlere gelince bu mezarların ekserisinin önceden açılmış ve bilimsel bir tarzda araştırılmamış olması bu hususta genel hükümler verilmesini ve mezarların tarihlenmesini güçleştirmektedir. Bununla beraber kubbeli mezarların M. ö. 4'üncü yüzyılın ortalarından 3'üncü yüzyılın ilk yarısına kadar geldikleri, ölü gömme usullerinde belirli kaideler bulunmadığı, ölülerin bazen yakıldığı, bazen ise yakılmadığı (belki yüksek tabakalara mensup olanların), mezarların taş lâhit ya da kline, bazı hallerde ise zeminin altına kazılmış dikdörtgen çukurlardan ibaret olduğu, ölü'nün hayatında sevdiği ve kullandığı eşyanın bazen asıl mezarın etrafına, bazen de taş sandıklar içine (Maltepe) yerleştirildiği söylenebilir. Önodalar ya da koridorların içine bazen mezar sahibinin atının da gömüldüğü saptanmıştır (Maltepe, Kurtkale, Eriklice).

Bu suretle plan, inşa tarzı ve ölü gömme ritüeli ile ilgili ayrıntılara rağmen, Trakya kubbeli mezarlarının homojen bir grup teşkil ettikleri zannımıza göre ortaya çıkmış bulunmaktadır. Şimdi Trakya mezarları ile Kutluca mezarının ne gibi benzerlikler ve ne gibi ayrı-

¹⁹ BIAB. XI, 1937, s. 109/110.

lıklar kapsadığını araştırmamız gerekir. İlk göze çarpan husus Kutluca mezarının gerek plan, gerek inşa tekniği bakımından Trakya mezarlarıyla dikkate değer bir benzerlik gösterdiğiidir. En yakın analogiler olarak Eriklice ve Karakoç mezar yapıları gösterilebilir. Eriklice'de kubbeyi meydana getiren halkalardan üç alt sıra dikey olarak yükselmekte, ondan sonra 10 halka birbirinin üzerinden taşmakta, sonuncu halkanın üzerine oturtulan bir kapak taşıyla kubbe tamamlanmaktadır. Daha küçük ölçüde yapılmış olan Karakoç'ta kubbenin iki alt taş dizisi dikey olarak yükselmekte, ondan sonra birbirinin üzerinden taşan 6 halka gelmekte ve kubbe kapak taşıyla örtülmektedir. Yalnız her iki mezar anıtında da taşan halkalar silmelerle süslenmiş bulunmaktadır. Kutluca'da ise en alttaki iki taş halka dikey olarak yükselmekte, bundan sonra gelen iki taş halka kademe vücutte getirmeksizin içeriye doğru hafifçe eğilmektedir. Ondan sonra gelen 4 taş dizisi ise dişli olup iki parçadan ibaret büyük bir kapak taşı taşımaktadır. Fakat buradaki kademeler (dişler) profillendirilmemiştir²⁰.

Büyüklik bakımından Kutluca mezarı 4,55 m.'lik kubbe çapı ile Malko Belovo ve Seuthopolis No. 2 ile birlikte orta büyüklükte kubbeli mezarlar grubuna girmektedir.

Bundan başka yuvarlak oda çapının kubbe yüksekliğinden daha az oluşuna, ilişik listeden anlaşılacağı gibi, bazı Güney Bulgaristan ve bilhassa Kırklareli yöresi mezarlarında rastlanmaktadır. Yalnız Kutluca mezarı Kırklareli mezarlarından ince uzun koridoru ile ayrılmakta, bu bakımdan Maltepe mezarının koridoru ile —bu sonuncunun iki misli daha uzun olmasına rağmen— beraber gitmektedir. Ayrıca koridorun yan duvarlarının hafifçe içeriye doğru meyletmesi bazı Trakya mezarlarının koridorlarında ve bu arada Kazanlık'ta bulunan bir özelliktir.

Bütün bu benzerlikler Kutluca mezarının Trakya kubbeli mezarlarıyla beraber gittiğini açığa vurmakta, dolayısıyla bu mezarın da M. ö. 4'üncü yüzyıla ait olduğuna işaret etmektedir. Kesin bir tarihleme, mezarın içinde hiç bir eser bulunmamış olduğundan, mümkün olmamaktadır.

²⁰ Kubbesinde profillendirilmemiş kademelere (dişlere) sahip bir mezar yapısına tipik bir misal olarak Güney Rusya'da Kerç yöresindeki "altın kurgan" gösterilebilir. Bu mezara dair bibliyografya benim "*Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları*" adlı kitabımda (s. 9 ve dipnot 34) verilmiştir.

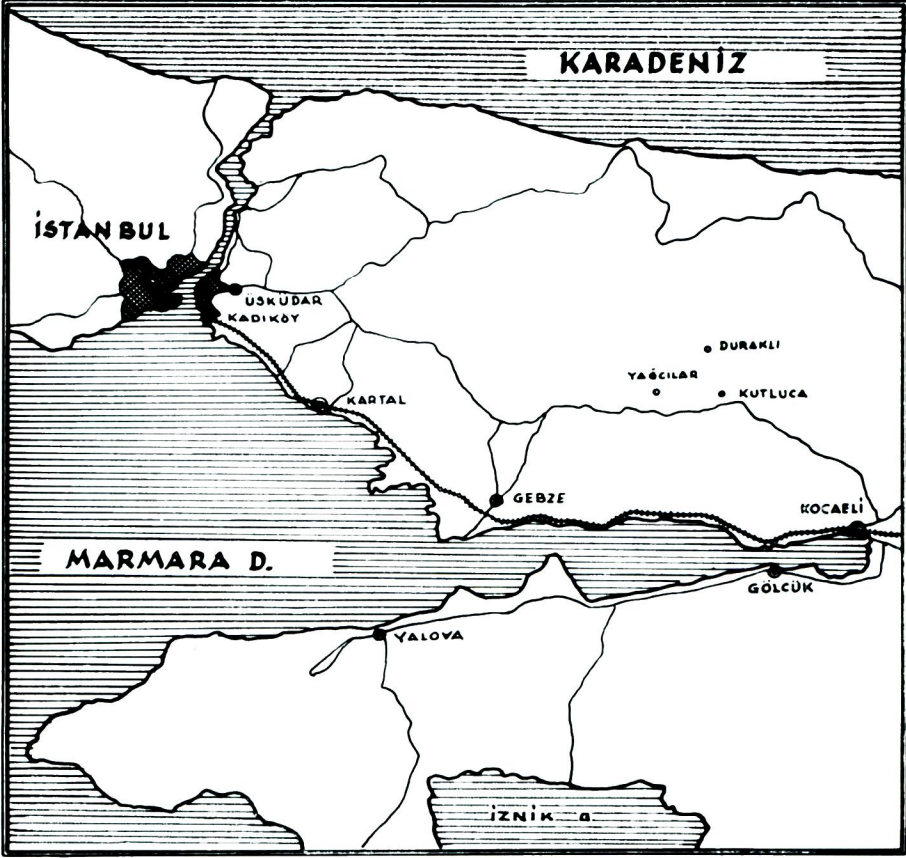
Karadeniz ile İzmit körfezi arasında yer alan Bithynia yarımadası coğrafya ve jeoloji bakımından Doğu Trakya ile beraber gittiğinden²¹, bu yarımadaanın Eskiçağ'daki halkı ise, toponimik ve antroponimik dil kalıntılarının açığa vurduğu gibi, Trak'lar tarafından meydana getirildiğinden (tabii yerli Anadolu unsurunu da gözönünde bulundurmak şartıyla) her iki bölgedeki birbirine çok benzeyen iskân ve sosyal hayat şartları²² Bithynia'da büyük arazi sahiplerini kendileri ve aileleri için anavatandaki mezarlar tarzında mezar anıtları vücade getirmeğe sevketmiş olduğu anlaşılır ki bukabil mezar anıtlarının en karakteristik bir örneğini Kutluca kubbeli mezarı teşkil etmektedir.

²¹ W. Endriss, *Geologische Beobachtungen auf der bithynischen Halbinsel. Neue Jahrbücher für Mineralogie*, Beilageband 44 (Abt. B), 1926, s. 355 vd. F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, s. 10 (orada geniş bibliyografya mevcuttur).

²² A. Fol, *Parallèles thraco-bithyniens à l'époque préromaine. I. Le régime de la propriété. Études Historiques* 5, 1970, s. 177 vd. Aynı yazar, *Thrakisch - bithynische Parallelen im vorrömischen Zeitalter. II. Bevölkerungs- und Gesellschaftsstrukturen*. Şu eserde: *Thracia* (Academia Litterarum Bulgarica. Primus Congressus Studiorum Thracicorum), 1972, s. 197 v.dd.

TRAKYA KUBBELİ MEZARLARININ LİSTESİ

Mezarın yeri	Kubbe çapı	Kubbe yüks.	Kubbe şekli	Kubbe- nin içi	Ö n odalar				Koridor veya dehliz			Yapı malzemesi	Bağlayıcı madde	Kubbeli odadaki mezarın şekli	Tarihi	Başlıca yayını
					Sayı	Uz.	Gen.	Yüks.	Uz.	Gen.	Yüks.					
1. Yankovo	1,98	?	?	düz, sıvalı	1	1,95	1,55	?	3,55	1,84	?	kesme taş	—	?	?	C. Dremsizova, BIAB. XIX, 1955, s. 61 v.dd.
2. Koprinka	4,60	?	?	"	1	1,90	1,50	?	3,10	1-2	?	tuğla, taş duvarla çevrili	kireç harcı	?	?	V. Mikov, BIAB. XIX, 1955, s. 21/22.
3. Seuthopolis, tepe 2	4,25	?	?	"	1	2,80	2	?	3	1,30	?	" "	" "	?	M.ö. 4/3. yy.	M. Çiçikova, <i>Seuthopolis</i> , s. 16/18 ve res. 42/44.
4. Seuthopolis, tepe 3	2,70	?	?	"	—	—	—	—	2,80	1	?	" "	" "	?	" "	M. Çiçikova, <i>Seuthopolis</i> , s. 16/18 ve res. 45/48.
5. Kazanlık	2,65	3,25	çan veya armut	düz sıvalı ve freskli	1	1,96	1,12	2,25	2,60	1,84	0,75-2,67	" "	" "	?	M.ö. 3. yy. ilk yarısı	V. Mikov, <i>Le tombeau antique près de Kazanlık</i> , s. 2 v.dd.
6. Rozoveç (Rahmanlı)	?	?	?	?	—	—	—	—	?	?	?	mermer kesme taş	—	?	M.ö. 4. yy.	B. Filov, <i>Die Grabhügelnekropole bei Duwanlij in Südbulgarien</i> , s. 158 v.dd.
7. Dolno Levski	2	2	arı kovanı	düz	—	—	—	—	?	?	?	kesme taş	demir kenet	?	" "	V. Mikov, BIAB. XIX, 1955, s. 21.
8. Malko Belovo	4,65	?	"	"	—	—	—	—	—	—	—	" "	" "	taş lâhit veya kline	" "	I. Velkov, <i>Annuaire du Musée Arch. de Sofia VII</i> , 1942, s. 37 v.dd.
9. Lâskovo	3	3	"	"	—	—	—	—	—	—	—	kaba işlenmiş taşlar	?	?	" "	I. Velkov, <i>Bulgarski Misal VII</i> , 1934, s. 418 v.dd.
10. Maltepe (Mezek)	3,30	4,30	"	"	2	1,26 2,12	1,50 1,82	3,20 3,60	21,50	1,55	2,60	kesme taş	demir kenet, tahta zivana	taş kline	M.ö. 4. yy. ortaları	B. Filov, BIAB. XI, 1937, s. 7 v.dd., 108 v.dd.
11. Kurtkale (Valçepol)	3,75	3,45	"	"	1	2	1,74	2,60	—	—	—	" "	" "	" "	M.ö. 4. yy. son yarısı	B. Filov, BIAB. XI, 1937, s. 79 v.dd., 114.
12. Kırklareli B	6,80	6,60?	"	düz, sıvalı kabartma kuşaklı	1	5,33	4,83	?	—	—	—	" "	—	taş lâhit	M.ö. 4. yy. son yarısı	A. M. Mansel, <i>Trakya-Kırklareli kubbeli mezarları</i> , s. 2 v.dd., s. 38 v.dd.
13. Eriklice (Kırklareli)	3,92	3,45	"	silmeli kademeli	—	—	—	—	1,06	1,15	1,82	" "	—	taş kline	M.ö. 4. yy. son yarısı	F. W. Hasluck, BSA. XVII, 1910/11, s. 76 v.dd.
14. Karakoç (Kırklareli)	2,95	2,60	"	"	—	—	—	—	1,45	0,88	1,63	" "	—	?	" "	N. Fıratlı, İAMY. 11-12 (1964), s. 108/9.
BİTHYNİA YARIMADASI																
Kutluca (Gebze)	4,55	3,75		silmeli kademeli	—	—	—	—	9,75? 12,75?	1,65- 1,88	?	Kesme taş	—	?	M.ö. 4. yy. son yarısı	A. M. Mansel, TAD. XVII-1, 1968, s. 105 v.dd.

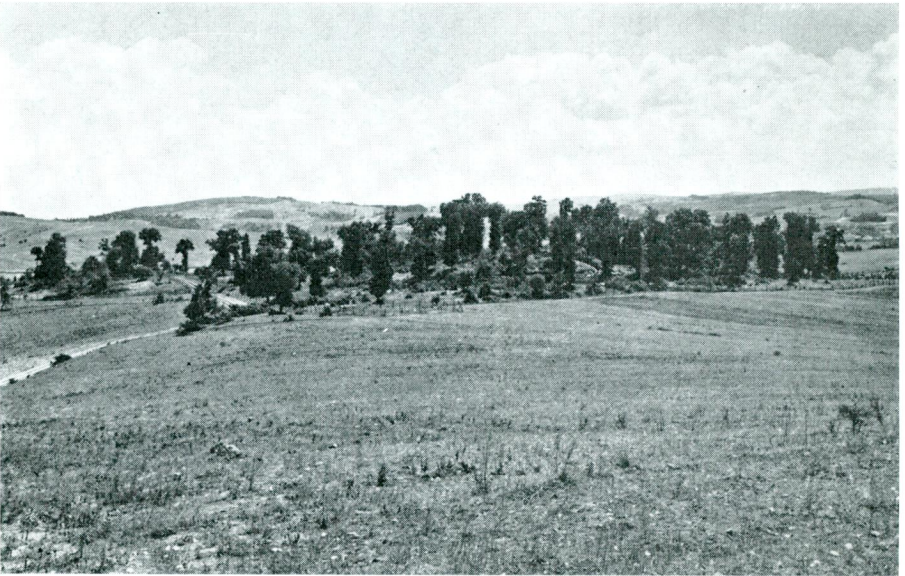

Res. 1 — Kutluca köyünün yerini gösteren harita

A. M. Mansel

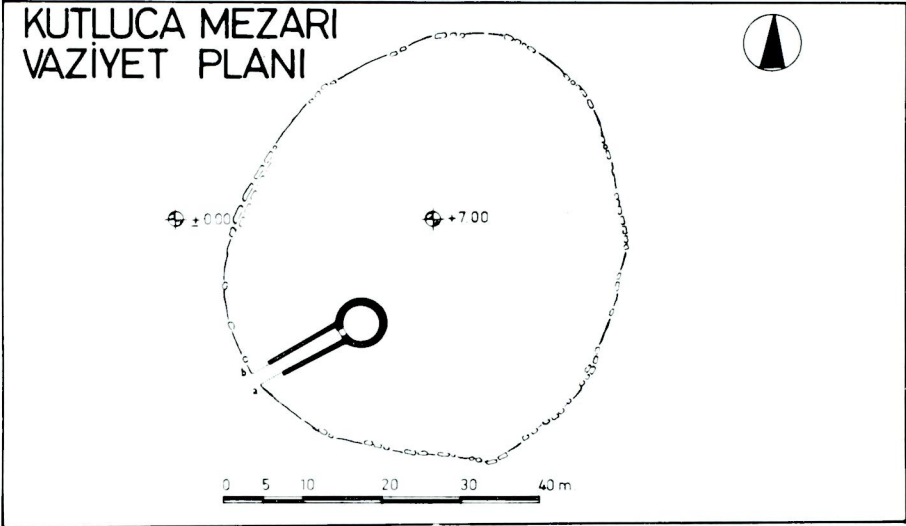
Res. 2 — Kutluca köyünün “yarımbaş” mezarlığından görünümü

Res. 3 — “Yarımbaş mezarlığı”nın güneyden görünümü

Res. 4 — Mezarlığın içindeki tümülüs

Res. 5 — Kubbeli mezarın tümülüs'ün içinde aldığı yeri gösterir plân

A. M. Mansel

Res. 6 — Tümüls'ün eteğindeki krepis'e ait kalıntılar

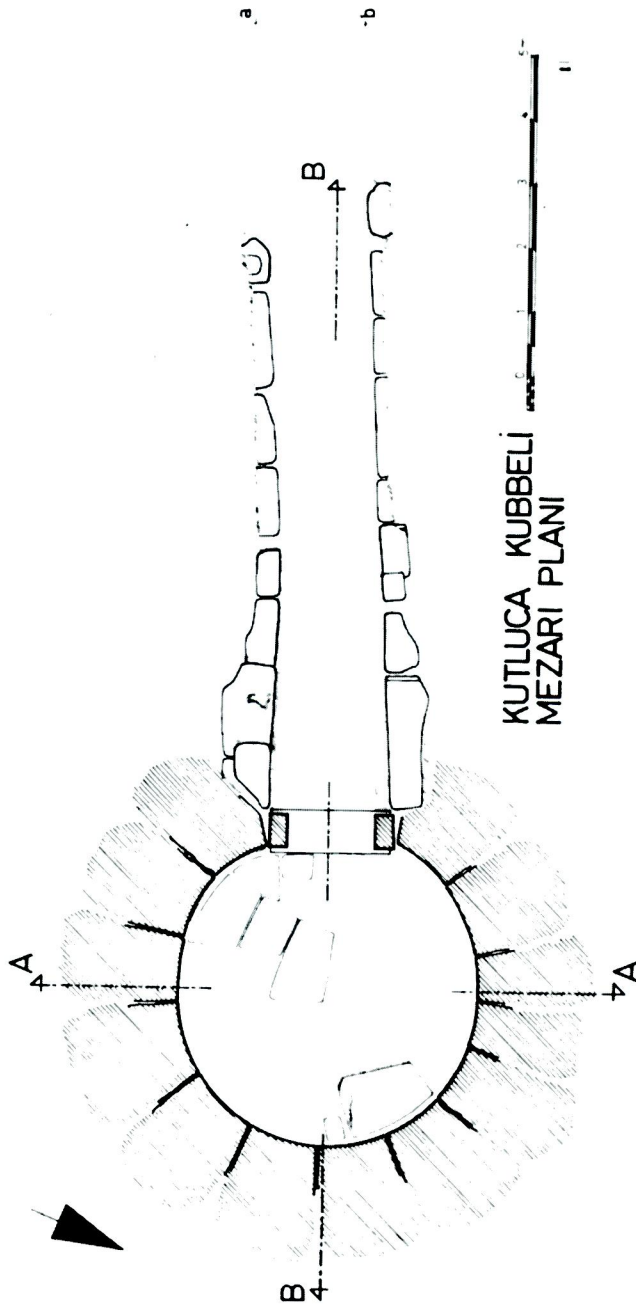

Res. 7 — Tümüls'ün krepis'ine ait kalıntılar

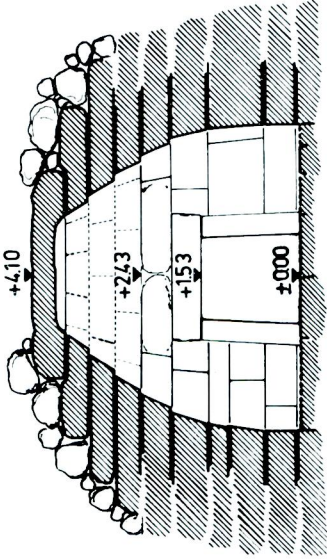
Res. 8 — Tümüls'ün krepi'sine ait kalıntılar

A. M. Mansel

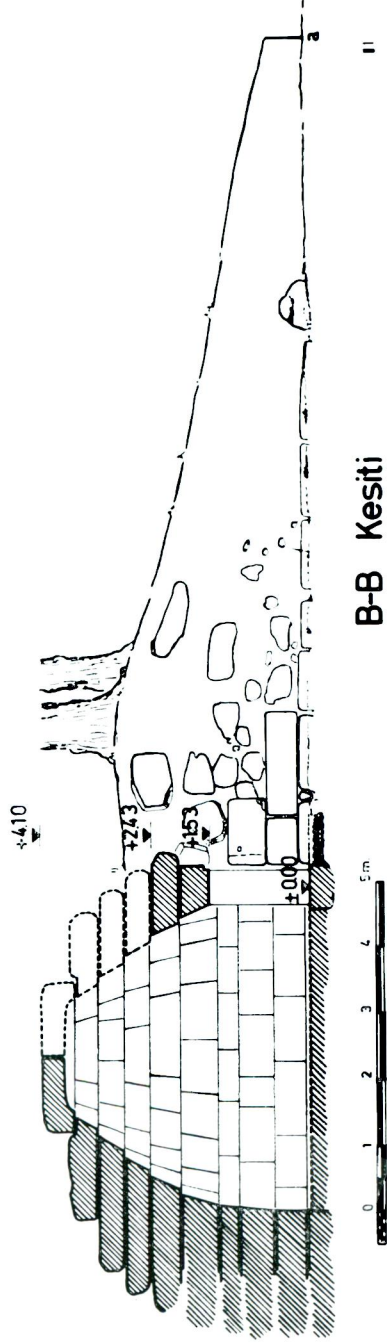

Res. 9 — Kubbeli mezarın planı

KUTLUCA KUBBELİ MEZARI

A-A Kesiti

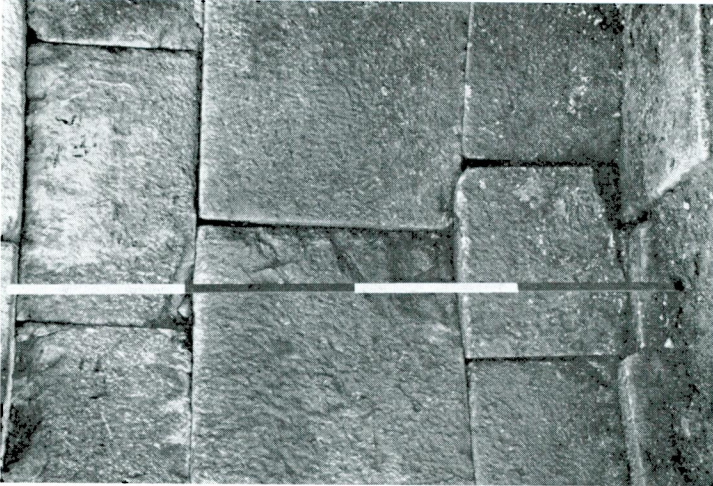
B-B Kesiti

Res. 10 — Kubbeli mezarın genişlemesine (AA) ve uzunlamasına (BB) kesitleri

A. M. Mansel

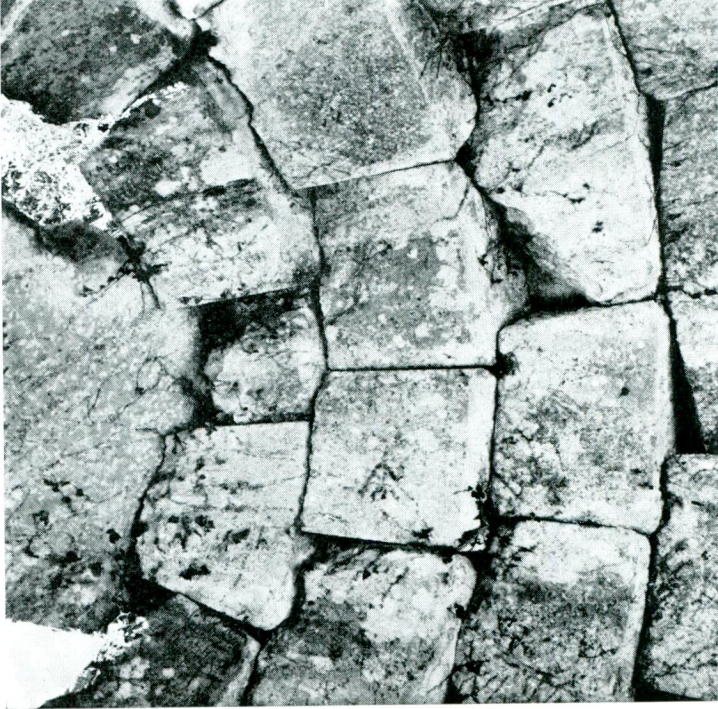
Res. 12 -- Kubbenin iç görünümü

Res. 11 — Kubbenin alt kısmı

Res. 14 — Kubbenin üst taşdizilerinin vücade getirdikleri kademeler (dişler)

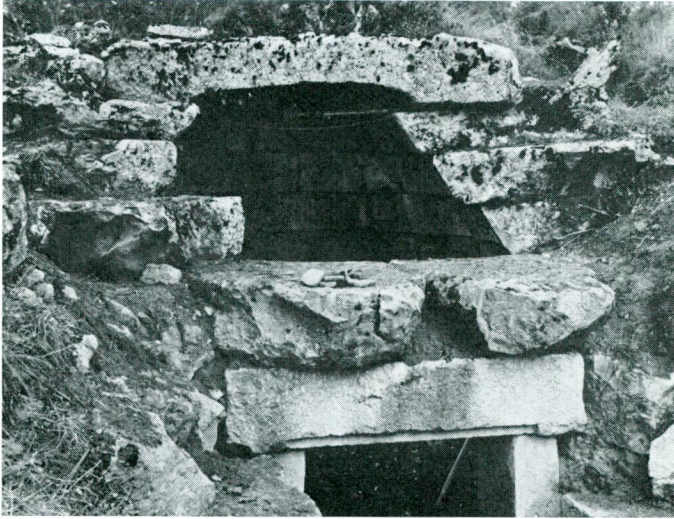

Res. 13 — Kubbenin üst taş dizileri

A. M. Mansel

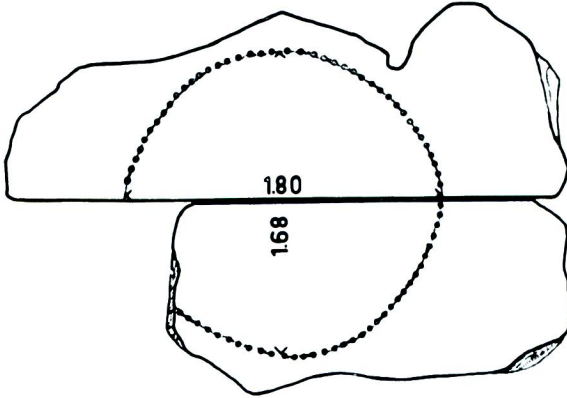
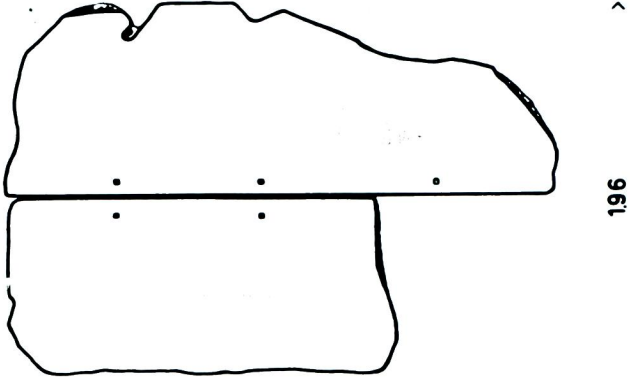
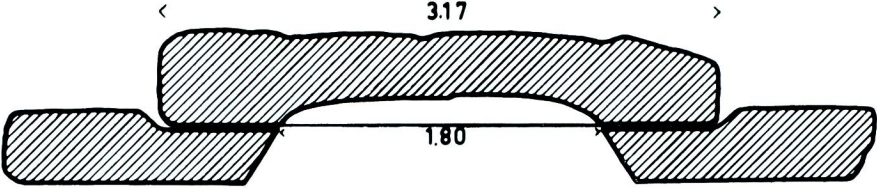

Res. 15 — Eski_yerinde_duran kapak taşı

Res. 16 — Kubbenin üst kısmının dışardan görünüşü

KUTLUCA KUBBELİ MEZARI
KUBBE KAPAK TAŞI

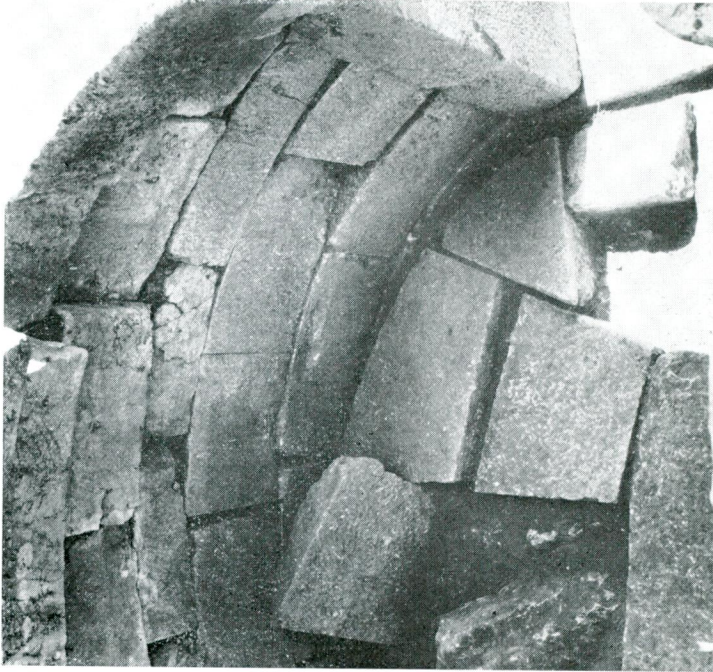

Res. 17 — Kapak taşlarının plan ve kesitleri

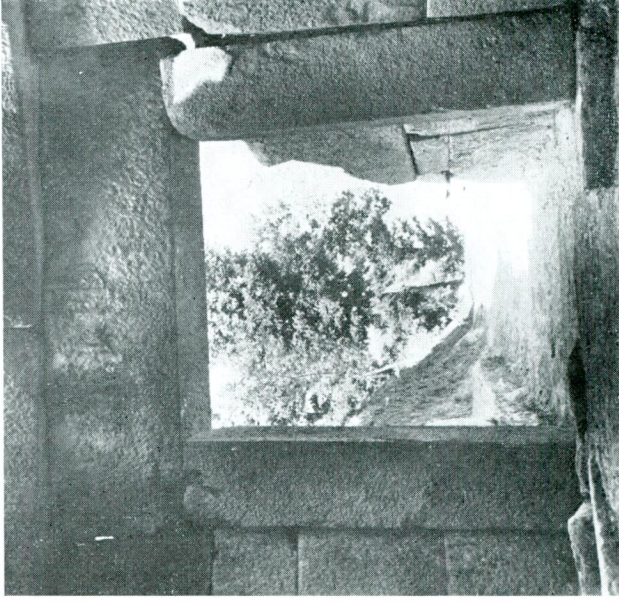
A. M. Mansel

Res. 19 — Kubbeli odanın zemininden başka bir görünüm

Res. 18 — Kubbeli odanın zemin döşemesi kalıntıları

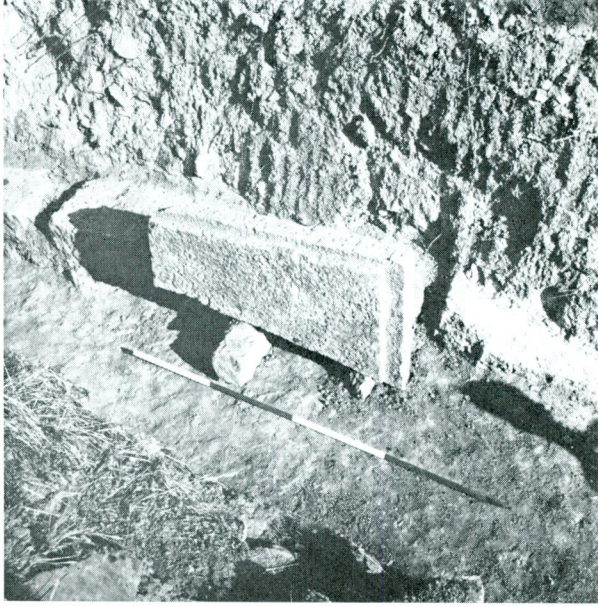

Res. 21 — Mezar odası kapısının iç görünüşü

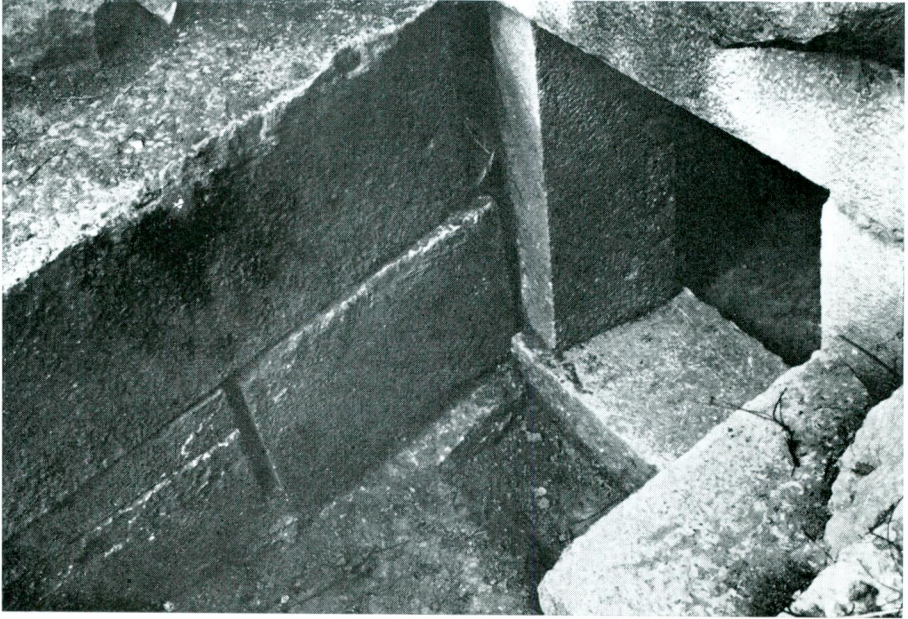

Res. 20 — Mezar odası kapısının dış görünüşü

A. M. Mansel

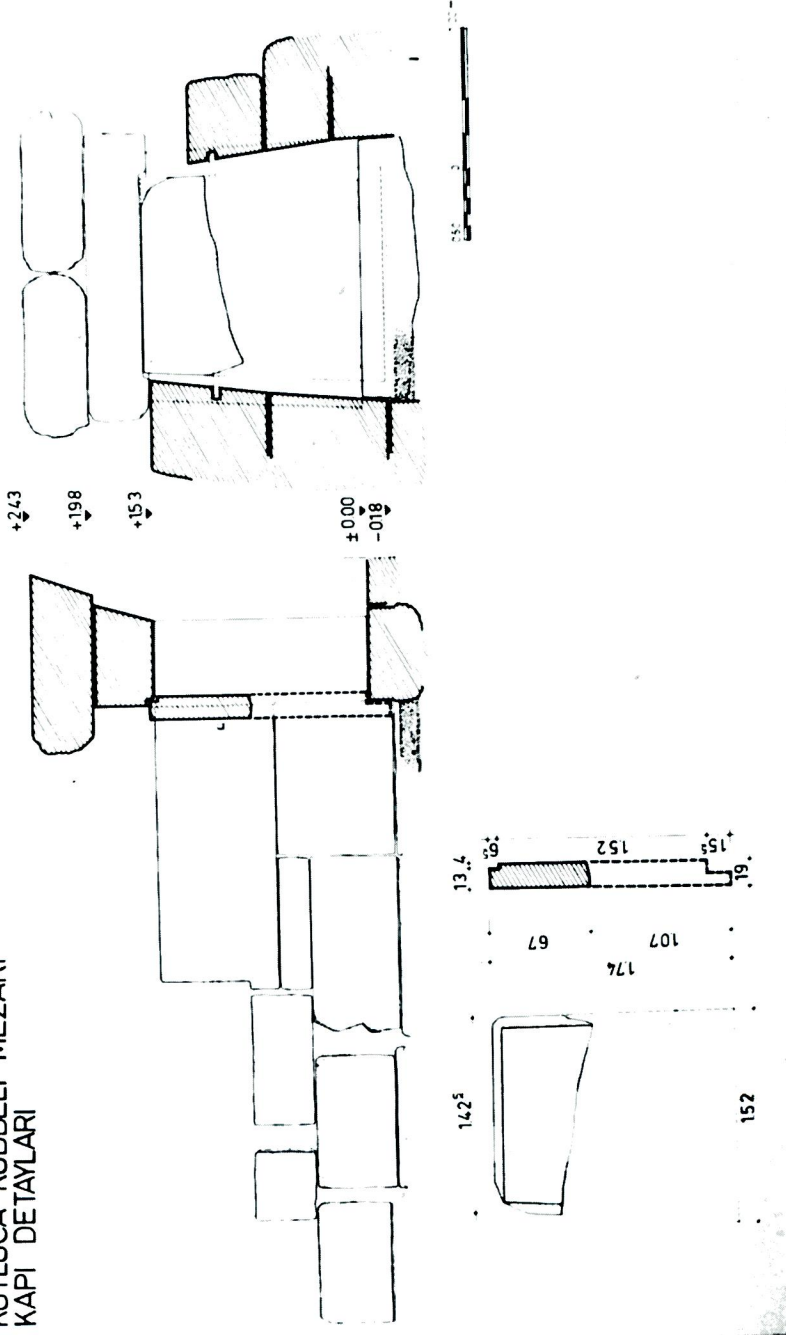

Res. 22 — Kapıyı örten taş levhaya ait bir parça

Res. 23 — Aynı kapının dışı ve dromos duvarlarının başlangıcı

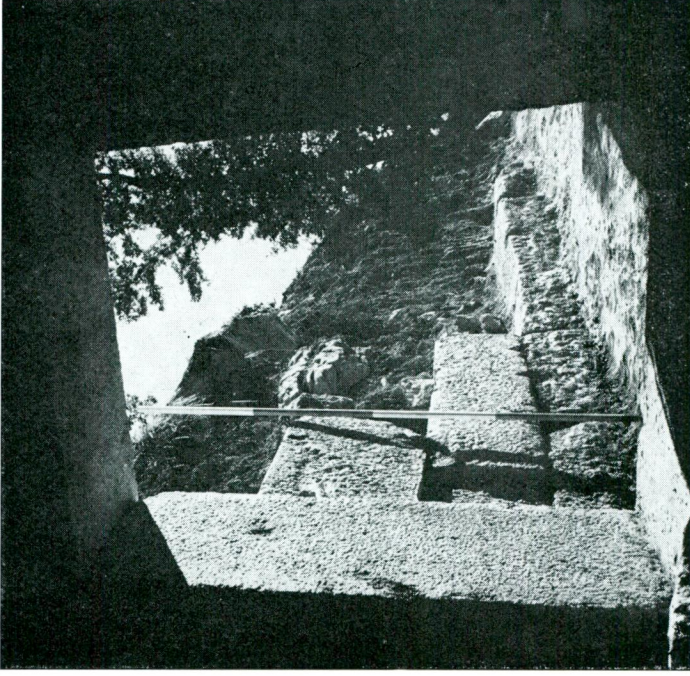
KUTLUCA KUBBELI MEZARI
KAPI DETAYLARI

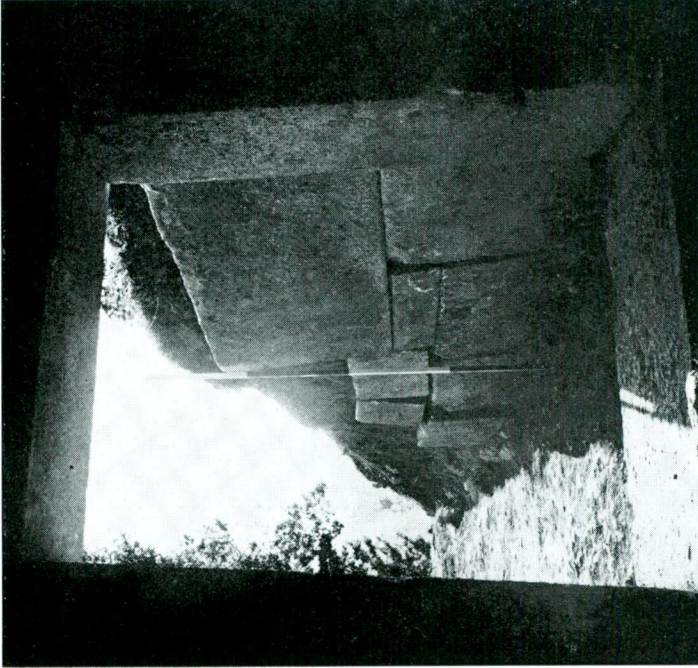
Res. 24 — Aynı kapının ve kapak levhasının detay resimleri

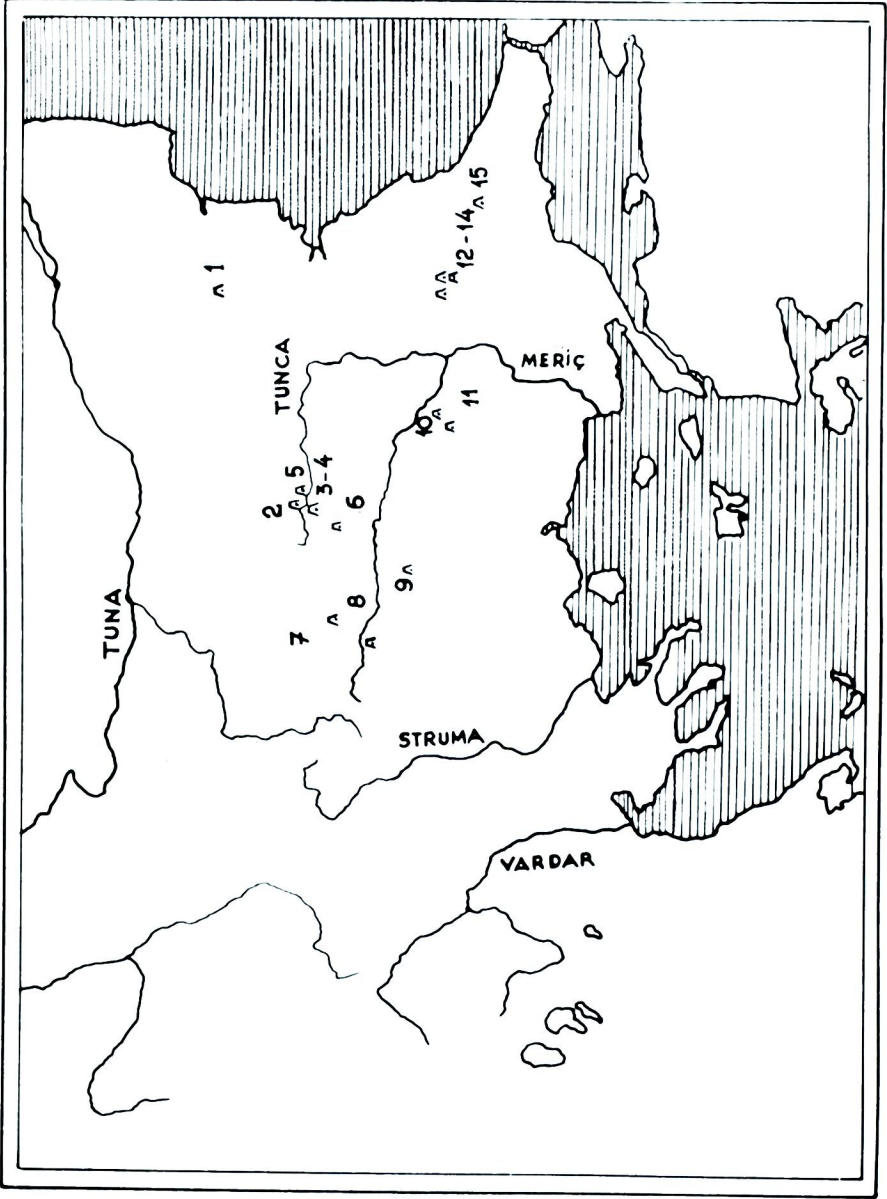
Res. 25 — Kubbeli mezarın dromos'u

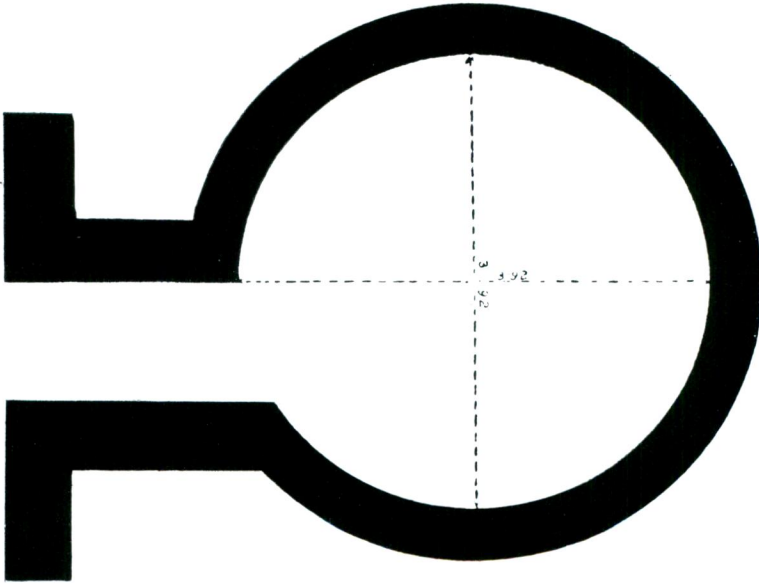
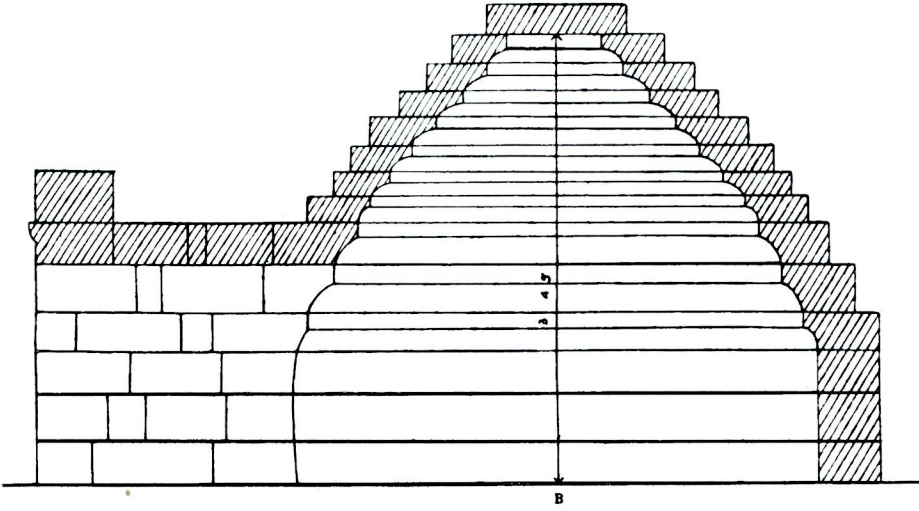
Res. 27 — Dromos'un mezar odası kapısından başka bir görünüşü

Res. 26 — Dromos'un mezar odası kapısından görünüşü

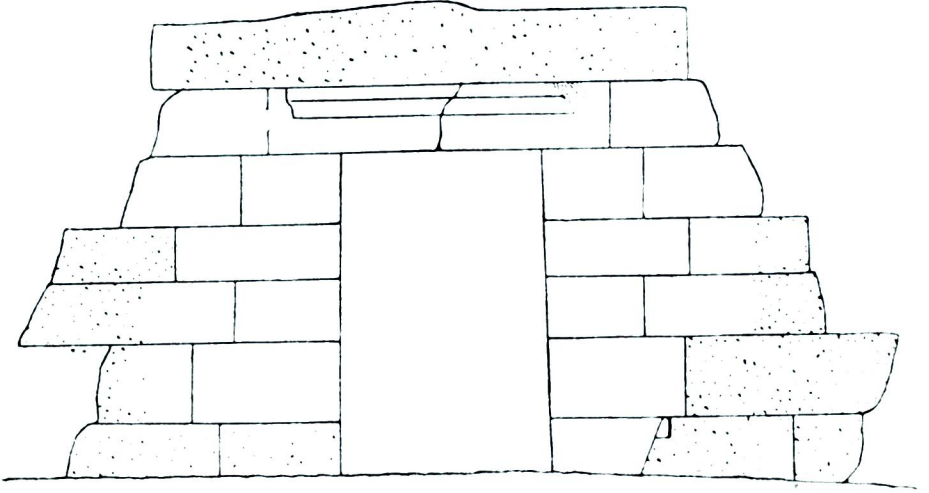

Res. 28 — Trakya'da kubbeli mezarların yayılışını gösteren harita
(anıt işaretlerinin yanındaki numaralar listedeki numaralara uymaktadır)

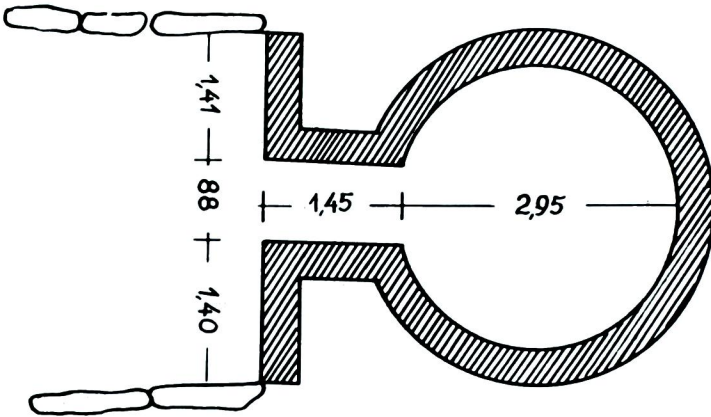
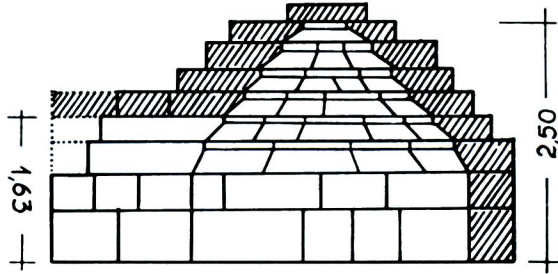

Res. 29 — Eriklice kubbeli mezarının kesiti

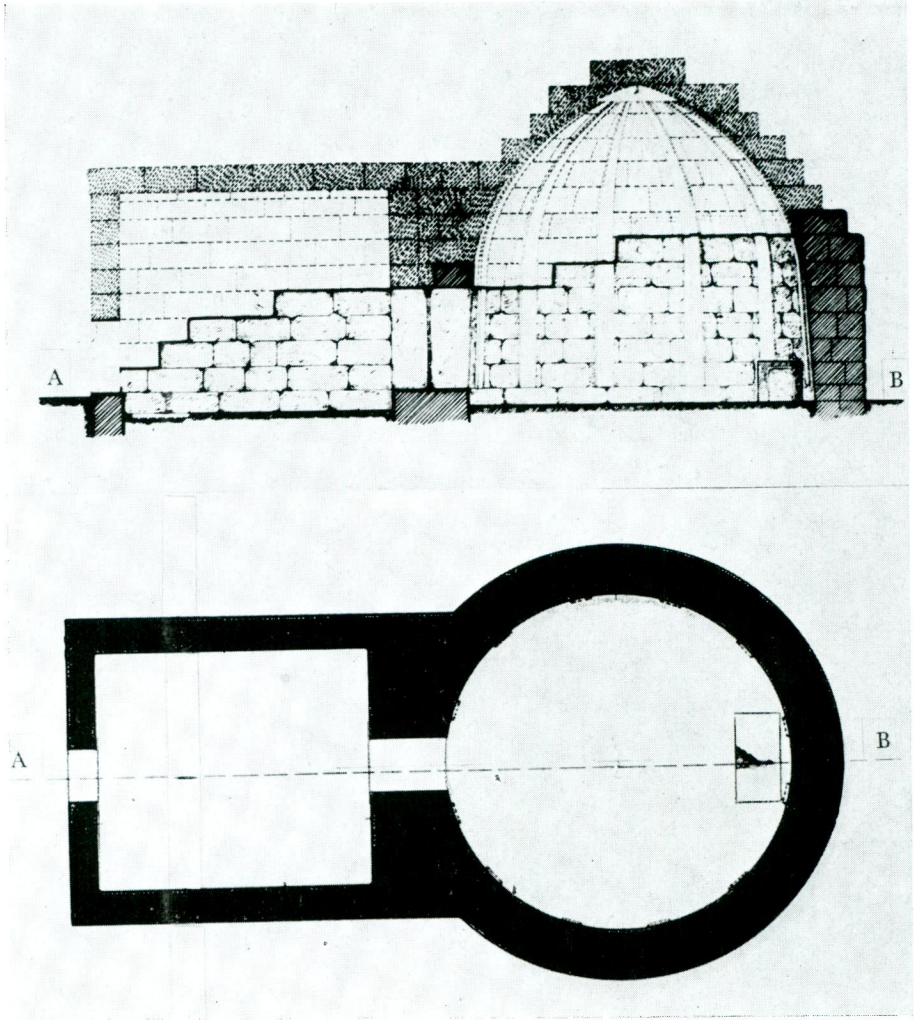
A. M. Mansel

Res. 30 — Eriklice kubbeli mezarının giriş fasadı

Res. 31 — Karakoç kubbeli mezarının plan ve kesiti

Res. 32 — Kırklareli B kubbeli mezarının plan ve kesiti

XIV-XV. YÜZYILLAR TÜRKİYE TARİHİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Doç. Dr. YAŞAR YÜCEL

II.

Türkiye ve Yakın-Doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi

§ Giriş. — § 1. 1393/94'lerde Türkiye ve Yakın-Doğu. — § 2. Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu'da görünmesi, istilâları. — § 3. Bölgesel savunma ittifakı kurma çalışmaları. — § 4. Timur'un dönüşü ve yeni gelişmeler. — § 5. Sonuç.

Giriş

Araştırmamıza konu olan Türkiye ve Yakın-Doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi meselesine girerken bu meselenin daha kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için, Timur ve imparatorluğu hakkında kısaca bilgi vermeği uygun gördük.

Orta çağın sonlarında önemli bir mevkii işgal eden, adını taşıyan imparatorluğun kurucusu ve ilk zamanları hakkında pek fazla birşey bilinmeyen Timur, nisan 1336'da Semerkand'ın güneyinde Keş'de doğmuştur¹. Genellikle, Timur devri tarihçileri onun soyunu Cengiz Hân sülalesine bağlama gayreti içindedirler². Ancak aynı kaynaklardaki mevcut bilgiler göstermektedir ki, Timur, Barlas oymağına mensub ve idareleri altında bulunan Keş şehri etrafında yurt tutmuş Maveraünnehirli asıl bir aileden gelmektedir³. Timur daha 25 yaşında genç bir adam iken kendini tanıtmak imkanını elde edebilmiş ve

¹ Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*. Muhammed Abbasî nşr. I, Tahran 1336, s. 8.

² Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*. F. Tauer nşr. Praha 1937, s. 12-15; İbn Arabşah. *Acâibu'l-makdûr*. Kahire 1385, s. 8.; E. Blochet, *Introduction à l'histoire des Mongols de Fadl-Allah Rashîdeddîn*. Leiden 1910, s. 61, 64; Zeki Velidî Togan, *Tahkik-i neseb-i Emîr Timur*. *The Maclis-e Armughan-e İlmî*, Lahore 1955, s. 105-113. Çev. İsmail Aka, *Emîr Timur'un soyuna dâir bir araştırma*. Tarih Dergisi 26 (1972) s. 75-84.

³ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 120; İbn Arabşah, s. 6.

1361'lerde Maverâünnehir bölgesindeki siyasî olgular nedeni ile ilk kez siyasî hayata atılmıştır⁴. Ancak başlangıçtan itibaren temkinli hareket etmeği benimsemiş bulunduğundan, bölgede anarşik ortamın doğmasına sebep Tuğluk Timur idaresindeki İli Moğollarına karşı ümitsiz bir kahraman olmak istememiş, barışçı ve uzlaştırıcı bir politika izlenmesi düşüncesini ortaya atmıştır. İşte bu davranışdır ki Keş'i kendisine kazandırmış, nihayet 33 yaşında iken Belh'i de hâkimiyet sahasına aldıktan sonra, bölgenin tek hâkimi durumuna gelmiştir. Emîr Hüseyin'in öldürülmesinden sonra da 1370'de Semerkand'a gelerek resmen hükümdarlığını ilân etmiş olan Timur'un, kendisini Cengiz Hân'ın ve Çağatay'ın takipçisi olarak tanıtmak istediğine dair Zafernâmelerde kayıtlar bulunmaktadır⁵. Herhalde bu, o günün siyasal ve sosyal şartları içinde bölge topluluklarının sempatisini kazanmak için ortaya atılmış bir iddia olmalıdır. Zira imparatorluğun siyasî ve sosyal tarihi incelendiğinde görülecektir ki, Timur bölgede Moğol hâkimiyeti yerine bir Türk hâkimiyeti, Cengiz Hân imparatorluğu yerine de Timur imparatorluğunu getirmiştir. Ciddî, düşünceli, sofu⁶ ve eğlenceye karşı bir kişiliğe sahip bulunan Timur'un tedbirli bir kumandan ve iyi bir asker olduğu hayatı incelendiğinde görülecektir. Bunların yanı sıra sanatkarların ve ediplerin dostu olan hükümdarın edebiyattan da zevk aldığı, kişiliğine dair bilinen hususlardandır. İmparatorluğunun yapısına gelince: Kaynaklardaki bilgiler, imparatorluğunun durumu ve yapısı açıkça ispatlamaktadır ki, bu büyük siyasî kuruluş başlangıçtan itibaren çürük bir siyasî yapıya sahipti. İmparatorluk kültür itibariyle Türk-İranî, hukukî kuruluş yönünden Türk-Moğol, siyasî-dinî disiplin bakımından ise Moğol-İslâm idi. Gerçekten de tarihin ilginç kişiliğe sahip bir hükümdarı tipini yaratmış, iki büyük devrin kavşağında muhtelif medeniyetleri kişiliğinde birleştirmiş bir insanın ortaya çıkardığı imparatorluğu, Şahruh, Ulu Bey, Hüseyin-i Baykara, Babur gibi kuvvetli ardalarının varlığına rağmen sür'atle küçülmüş, küçük

⁴ Nizameddin Şâmî, s. 19; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 45-46; Muinüddin-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârih-i Muîni*. J. Aubin nşr. Tahran 1336, s. 210.

⁵ Nizameddin Şâmî, s. 60; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 90, 154-158; Muinüddin-i Natanzî, s. 129, 235, 237. W. Barthold, *Uluğ Bey ve zamanı*. Çev. Akdes Nimet, İstanbul 1930, s. 13 v.d.

⁶ Bk. Zeki Velidî Toğan, *Temür Bek'in islâmiyete bakışı*. Atsız Mecmua, sayı 13 (1932) s. 7-11.

Maveraünnehir ile Horasan'a münhasır kalmıştır. Her halde bunun en gözle görünür nedenlerinden birisi Maveraünnehir'in hiç bir suretle zâhirî bir coğrafi merkezden dinamik bir siyasî merkeze geçememesidir. Ne var ki, burası XIV. yüzyılın sonunda etrafında fırtınalar yaratan bir siyasî merkez haline gelmişse de bu hal tamamıyla arızî ve Türkiye-Yakın-Doğu'da mevcut siyasî kuruluşlardaki çalkantıların bir sonucu olmuştur.

§ 1. 1393/94'lerde Türkiye ve Yakın-Doğu

Timur'un kişiliği ve imparatorluğunun karakteri hususunda kısaca çizmeğe çalıştığımız bu panoramadan sonra, şimdi de konumuzu teşkil eden tehlike arifesinde Türkiye ve Yakın-Doğu'nun durumuna ve siyasî gelişmelerine az da olsa eğilmenin yararlı olacağı kanısındayız.

Timur hiçbir plân ve programa dayanmadan yapmış olduğu sayısız askerî seferlerden sonra, 1393/94'de Irak-ı Arab'ın kapılarına dayandığında Türkiye'de; henüz Orta Anadolu'da hâkimiyet kuramamış bir Osmanlı devleti, Sivas-Kayseri bölgesinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in devleti⁷, siyasî baskı ve tehditler sonucu Osmanlı bağımlılığına giren ve Sivas-Kayseri devletine karşı yurtlarında tutunabilme mücadelesi veren Karaman-oğulları beyliği⁸, Doğu Anadolu'da, Kadı Burhaneddin Ahmed ile uğraşı içinde bulunan, Erzincan emîrligi⁹ ve Karakoyunlular¹⁰ ile Maraş-Elbistan dolaylarında Dulkadırlılar¹¹ ve nihayet henüz siyasî kuruluş haline gelmemiş Akkoyunlular¹² siyasî çehreyi karakterize eden başlıca kuruluşlar olarak ayakta idiler.

Yukarıdaki tablo göstermektedir ki, 1393/94'lerde Türkiye birçok mahallî hâkimiyetler elinde parçalanmış ve siyasî birlik ve beraberlikten uzak bir halde idi. Türkiye'nin batı uçlarında, Rumeli'deki başarılarına rağmen, Anadolu'da henüz tam bir siyasî güce sahip olamamış Osmanlı devleti mevcuttu. Tahtını 1389'dan itibaren Yıldır-

⁷ Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*. Ankara 1970.

⁸ Şimdilik bk. Şehabeddin Tekindağ, *Karamanlılar* madd., İA.

⁹ Bu Emîrliğin siyasî tarihi için bk. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan emîrligi*, Ankara 1972.

¹⁰ Bk. Faruk Sümer, *Karakoyunlular*. Ankara 1967.

¹¹ Bu Beylik hakkında bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Dulkadırlılar* madd., İA.

¹² Bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd., İA.

rım Bayezid işgal ediyordu. 1389'da Osmanlı devleti yapısında köklü değişmelere yol açabilecek bir buhranı kısa sürede atlattıktan sonra Yıldırım Bayezid —bu buhran bu güne dek tarihçilerin dikkatlerini çekmemiş ve umumî ifadeler arasında geçiştirilmiştir—, I. Murad devrinde taslağı çizilen imparatorluğu kurmak için zorlu bir siyasî — askerî mücadeleye atılmıştı¹³. Bu cümleden olarak 1390 kışında Karaman-oğlu Alaâddin Bey'in liderliğini yaptığı Anadolu Gazi beyliklerinin direnişini kırmak için harekete geçmiş ve yaptığı ilk Batı Anadolu seferi sonunda, Türkiye'nin batısındaki Gazî beyliklerin (Aydın, Saruhan, Menteşe) hâkimiyetlerine son vererek bölgeyi Osmanlı arazisine katmıştı¹⁴. Ancak Yıldırım Bayezid'in yukarıda değindiğimiz Türkiye'nin siyasî birliğini sağlama yolundaki ilk başarısı, Osmanlı devleti aleyhine I. Murad devrinde Türkiye'de ortaya çıkmış olan husumeti daha da artırmış ve Orta Anadolu hâkimi Kadı Burhaneddin'i diğer kuruluşların hâmisi durumuna getirmişti. Fakat bu ciddi rakibe rağmen, Yıldırım Bayezid 1390 sonbaharında Karaman topraklarına girerek Konya'ya kadar sokulmuş ve beyliği kısmen bağımlılığı altına almıştı¹⁵. Nihayet 1392 ilkbaharında, Candar-oğulları beyliği ülkesine giren Osmanlı hükümdarı Sinop hariç, bu beyliğin topraklarını kendi ülkesine katmıştı. Fakat 1392 yazında yaptığı Kırkdilim savaşında Kadı Burhaneddin Ahmed'e karşı kesin bir yenilgiye uğramıştı¹⁶.

Orta Anadolu'da ise 1381 yılından beri Eretna devletinin idaresini eline geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed bulunuyordu. O, Orta Anadolu ve Danişmendiye topraklarına yeniden sahip olmak politikası

¹³ Şimdiye kadar tarihçilerin pek fazla ilgisini çekmemiş olan 1389 Kosova'dan sonraki bu buhran için bk. Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*. Kilisli Rif'at nşr. İstanbul 1928, s. 387-388; Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Âli Bey nşr. İstanbul 1332, s. 64; Ruhî Çelebî, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Oxford, Bodleian library, Ms Mars 313, bizdeki fotoğraf; İbn Hacer, *Inbâ ul-Gumr*. I, Veliyüddîn Ef. Ktp. Nr. 2340-1, vrk. 140b. Ayrıca geniş bilgi için bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 104-106; Fehim Bajraktarevic, *Jedan savrenemi perziski izvor o bici na Kosova* (La bataille de Kosova d'après une source persane contemporain). Prilozi 4(1952-1953) s. 5-21.

¹⁴ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 106 not 145.

¹⁵ *Bezm u Rezm*, s. 390-392; Oruç, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Fr. Babinger nşr. Leipzig 1927, s. 31, 101; Muhyî Çelebî, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ali Emiri Ktp. Nr. 17, vrk. 52.

¹⁶ *Bezm u Rezm*, s. 400, 406-408.

ile ortaya çıkınca Türkiye'deki siyasî denge Osmanlı devleti aleyhine bozulmuştu. Zira bu düşüncesini tatbik safhasına koyarak Osmanlı iktisadîyatının şahdamarı Tebriz-Tokat-Bursa ticaret yolunu kontrol edecek mühim merkezleri ele geçirmiş Ankara'ya karşı tehditkâr bir durum almıştı. Bunun yanı sıra aynı politikanın etkileri Karaman-oğulları beyliğinde de kendisini hissettirmişti. Öte yandan Malatya'yı alarak Suriye'ye doğru yayılma, genişleme arzusu ise Kadı Burhaneddin Ahmed'i Divriği'ye kadar sokulmuş olan Memlûkluların sultanlığı ile siyasî çatışmalar içerisine itmişti. Doğu Anadolu'ya doğru takip ettiği genişleme siyaseti ise bağımsız Erzincan emîrliğini siyasî ve ekonomik güçlükler içerisine itmişti¹⁷. Böylece Türkiye'deki mahallî hâkimiyetler arasında ciddi bir kuvvet olduğunu ispatlamış Karaman-oğulları beyliğini birkaç kez mağlup etmiş ve Osmanlı ilerleyişine başlıca engel olabileceğini, 1392 yazında kazandığı zaferle Türkiye kamuoyuna göstermişti.

Biraz daha güneyde, Moğollara karşı sürdürülen uzun bir uğraşından sonra Anadolu'da Selçuklu başkentine yerleşmiş olan Karaman-oğulları beyliği, Alaâddin Bey'in liderliğinde 1393/94 arifesinde varlığını sürdürme mücadelesi vermekte idi. Çünkü yukarıda durumlarından ve siyasî değişmelerinden kısaca bahsettiğimiz Sivas-Kayseri devleti ile Osmanlı devletinin çemberleme tehdidi altında idi. Ancak Karaman hükümdarının, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlıların aşırı isteklerine karşı zaman zaman gösterdiği yumuşak başlılığın durum icabı olduğu, kendisine dıştan hamî aradığı gözden kaçmamaktadır.

Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda mevcut mahallî hâkimiyetlerdeki durum ve siyasî değişmelere gelince, 1379 yılından beri Erzincan bölgesinde bağımsız bir emîr olarak bölge siyasî tarihinde roller oynamakta olan Mutahharten de, tıpkı Karaman hükümdarı gibi Türkiye'deki gelişmelerin tesirlerinden etkilenecek hami bulma çabası içindedir. 1386/87'den beri de Timur'la ilişki halindedir¹⁸.

Maraş-Elbistan dolaylarındaki Dulkadır-oğulları beyliği de Memlûkluların siyasî baskısı altında bunalmış ve çıkacak bir olaydan yararlanmak hazırlığı içinde olan bir kuruluştu.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. hazırlamakta olduğumuz şu yazı, *Sivas-Kayseri hükümdarının kişiliği ve devletinin yapısı*.

¹⁸ Mutahharten'in bu ilişkisi için bk. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 687-689.

Kara Yusuf'un liderliğindeki Karakoyunlular ise, bu tarihlerde bölgelerinde nüfuzlarını yerleştirme mücadelesi veren bir Türkmen kuruluşu olarak faaliyet göstermekte idi¹⁹. Akkoyunlulara gelince 1393/94'lerde başlarında Ahmed Bey olduğu halde, Karakoyunlularla yaptıkları mücadeleyi kaybetmiş olarak, Sivas-Kayseri devleti topraklarında mülteci hayatı sürmektedirler²⁰.

Yakın-Doğu'nun söz konusu dönemde dikkate değer en kuvvetli siyasî varlığı Memlûklü sultanlığı idi. Türkiye'de Malatya'ya kadar uzanan, Mısır - Suriye'nin sahibi ve vaktiyle Moğolların da Suriye'ye inmesine engel olan bu sultanlık zaman zaman Türkiye meselelerinde söz sahibi olmuştu. Fakat, şimdi Berkuk'un devlete hâkim olduğu sırada, Mısır ve Suriye'deki iktaları için birbiriyle mücadele eden ve tahta geçmek emelinde olan Memlûklü askerî şeflerinin çekişmeleri nedeniyle kuvvetini kaybetmeğe başlamıştı. Berkuk saltanatı boyunca bu askerî şeflerin direnişlerini kırmak için uğraşmıştır. Bir ara Memlûklü tahtını da kaybeden Berkuk, 1390'da ikinci kez sultanlığa seçilecektir. Hiç şüphesiz bu halin devletin Yakın-Doğu parçasını teşkil eden kısmında siyasî nüfuzun gerilemesine sebep olacaktır. Üstelik rakibi Mintaş'ın Şam ve Halep bölgesindeki Türkmenlerle ikinci defa tahtı elde etme niyetiyle harekete geçmesi ve bölgesel başarıları karşısında Suriye'nin devletten kopma sorunu ile karşı karşıya gelen Berkuk, nihayet Suriye'ye yürümek zorunda kalmış 1393 ilkbaharı sonuna kadar bölge bozulan devlet otoritesini yeniden kurma faaliyetinde bulunmuştur²¹.

Nihayet Şah Şuca'nın ölümünden sonra (1387), ilk istilâyı müteakip, iktidar mücadelesini kazanarak Timur'a karşı baba arazisinde birliğini yeniden kurmuş Muzafferiler'den Şah Mansur²² ile Bağdad'da Celâyirlilerin²³ son temsilcisi Ahmed-i Celâyir bölgede siyasî hayatlarını devam ettiren iki hükümdar idiler.

¹⁹ Bk. *Karakoyunlular*, s. 54 v.d.

²⁰ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 369-370.

²¹ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*. İstanbul 1967, s. 68-77.

²² Bk. Mahmud-i Kutbî, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*. Abdülhüseyn-i Nevâî nşr. Tahran 1335; Hüseyin Kuli Sutûde, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*. I, II, Tahran 1346-47.

²³ Şirin Beyanî, *Tarih-i Âl-i Celâyir*. Tahran 1345.

§ 2. Timur'un Türkiye ve Yakın - Doğu'da görünmesi, istilâları

İşte 1393 kışında Mâzenderan'ı zapteden Timur²⁴, Türkiye ve Suriye içlerine doğru yürüme hazırlığında bulunurken, Türkiye ve Yakın-Doğu'nun siyasî yapısındaki görünüşün kendisi için ne derece ümit verici olduğu yukarıdaki izahattan sonra açıkca anlaşılacaktır. Ancak bütün bu objektif görünüşe rağmen Timur'u bu işe iten sebeplerin, 1 - Cihangirlik iddiası ile ortaya çıkan Timur bütün bu toprakların büyük bir kısmının Cengiz Hân ve oğullarına ait olduğunu ve kendisini bunların tabii varisi görmesi, 2 - Yerleşik değil daha ziyade göçebe ve seyyal kuvvetlere dayanarak devlet kuran Orta Asya başbuğları gibi birçok şeyler vadeden Yakın-Doğu ülkelerine göz dikmesi - örneğin kendisinden önce Selçuklu ve İlhanlıların sonra da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın izledikleri yol gibi -, temel öğeleri olarak unutulmamalıdır.

Bu ortamda Türkiye ve Suriye'ye yapacağı yürüyüşün mutlak başarı ile sonuçlanacağına inanmış bir kişi olarak Mâzenderan yöresinde karargahını kuran Timur, ocak 1393 sonlarında Emîrzâde Muhammed ile kardeşi Pir Muhammed ve Mirza Mîranşah kumandasında gönderdiği akıncı kuvvetler Kazvin ve Sultaniye'yi zapt ederlerken, kendisi de Mirza Şahruh'la birlikte Luristan ve Hûzistan'a yürüyerek bu bölgeleri işgal etmişti. Sonra Şiraz, İsfahan ve Ebrkûh şehirlerini Zeynel-Âbidin'in elinden alan ve bu hükümdara baskı yapan, Muzafferîye hânedanı liderlerinden olup Şiraz'a kapanan Şah Mansur'un üzerine yürümüş onu da mağlup ederek öldürtmüştü. Çok geçmeden de Şiraz'a girerek bağlılıklarını daha önce bildirmiş olmalarına rağmen, tüm Muzafferîye hânedanından şehzâdeleri öldürtmüş yörenin idaresini de Emîrzâde Ömer Şeyh'e vermiştir²⁵. Bilahare de Bağdad'da Celâyirliler'in son temsilcisi Sultan

²⁴ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 126-128; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 407-8, 414; Zahiruddin-i Mar'aşî, *Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mâzenderan*. Muhammed Hüseyin-i Tesbihî nşr. Tahran 1345, s. 231-236; K. Sanjian, *Colophons of Armenian manuscripts, 1301-1480*. Cambridge, Mass. 1969, s. 108-114.

²⁵ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 437-445; Nizameddin Şâmî, s. 135; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*. Fâtih Ktp. Nr. 4370-1, vrk. 255 a; Muinüddin-i Natanzî, s. 356; *Bezm u Rezm*, s. 448; H'andşâh el-Hüseyinî, *Zafernâme*. Fatih Ktp. Nr. 4428, vrk. 156 b; Mahmud-i Kutbî, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*, Abdülhüseyin-i Nevâî nşr. s. 126. Thomas de Medzoph, *Exposé des guerres de Tamerlan et de Schah-Rokh dans l'Asie occidentale*. Frans. terc. F. Nève, Bruxelles 1860, s. 33; Yayınladığımız Timur mektubu.

Ahmed'e hil'at ve para göndermek suretiyle onu bağımlılığına almak istemişti. Böylece Irak-ı Arab'a girmek için önünde hiç bir engel kalmamıştı. Sadece bu yörede karşısına çıkabilecek, Ahmed-i Celâyir vardı. Türkiye ve Suriye içlerine girmeden önce gerisinde Timurlu olmaması bir yer bırakmamak azmiyle Bağdad'a yürüme kararı alan Timur (ağustos 1393), sadakatını arzetmiş olmasına rağmen Sultan Ahmed-i Celâyir'in elinden şehri alarak bu hükümdarı Memlûklu sultanlığına ilticaya mecbur bırakmış idi²⁶. Aşağıda değinileceği üzere bu hal daha açık bir ifade ile Ahmed-i Celâyir'in Memlûklu sultanı tarafından himayesi, Timur'un, sultanlığın topraklarına yürümesine bir neden olarak o sıradaki diplomatik yazışmalarda yer alacaktır.

Böylece Timur'un, Türkiye ve Memlûklu sultanlığı ile hem hudut kaleler ve şehirler yakınında görünmesi, bilhassa Türkiye ve Suriye'yi istilâya hazırlandığı haberi²⁷, komşu kuruluşların başkentlerinde geniş çapta huzursuzluk doğurdu. Çağdaş Arap ve Türkiye kaynaklarında bilgilere göre, Yakın-Doğu ve Türkiye üzerine düşen bu büyük siyasî tehlike karşısında, başlangıçta mevziî bazı tedbirler alma yolundaki ilk faaliyetlere, Sivas ve Kahire'de rastlıyoruz. Timur'un hareketlerini çok yakından izleyen Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, devletin büyüklerini sarayına toplayarak bu tehlike karşısında devletin izleyeceği politikanın saptanmasını istedi. Mecliste Kadı Burhaneddin Ahmed, daha evvel Moğolların, bu defa da Timurluların Sivas ve Türkiye için arzettiği tehlikeyi belirten bir konuşma yaptı. Söylenenleri tasvip eden ümerâ, yeniden asker teçhizine, mancınık ve sapanla, okçu, ateşçi tedarikini, şehirlerin ve kalelerin istihkâmlarının onarılmasını karar altına aldı²⁸. Memlûklu sultanlığı başkenti Kahire'ye Suriye şehirlerinin idarecileri tarafından

²⁶ Bağdad'la ilgili olaylar için bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 456; Nizameddin Şâmî, s. 166-171; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 258b-259a, 271a; Ahmed b. H'andşâh, vrk. 164b; *Bezm u Rezm*, s. 19-23; *İnbâ*, I, vrk. 129b; İbn Arabşah, s. 47; İbnü'l-Furat, *Tarihü'd-duvel ve'l-mülûk*. XI, Zureyk nşr. Beyrut 1936, s. 344-345, 367, 374 Aynî, *İkdu'l-Cumân*. XIX, Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2395-6, s. 452-53, 458; İbn Kadı Şuhbe, *Düvelü'l-İslâm zeyli*. II, Paris Bibl. Nat., Nr. 1599, vrk. 91b-92a, 98b; Makrizî, *Kitabü's-sülûk*. III, Fâtih Ktp. Nr. 4379, vrk. 121b; J. Aubin, *Tamerlan à Bagdad*. Arabica IX (1962)s. 303-309, *Comment Tamerlan prenait les villes*. Studia Islamica XIX (1963) s. 83-122; Hrand D. Andreasyan, *XIV. ve XV. yüzyıl Türk tarihine ait ufak kronolojiler ve kolofonlar*. Tarih Enstitüsü Dergisi 3 (1973) s. 96.

²⁷ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 350; *Bezm u Rezm*, s. 448.

²⁸ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 452-453.

iletilen bölge halkının korku ve heyecanı ile yardım istekleri karşısında Berkuk'un da hazırlığa giriştiğini görmekteyiz. Tıpkı Kadı Burhaneddin Ahmed gibi Berkuk da Meclisü'l-ceyş'i topladı. Toplantıda ikta'lı askerinin Memlûklü sultanının yanında sefere çıkması kararı veren meclis, ayrıca askerinin malzeme ve yiyecek ihtiyacının da görülmesi yolunda ilgililere emirler verilmesini kararlaştırdı. Bu arada aynı yolun izlenmesi hususunda Suriye nâibliklerine de emirnâmeler gönderilmişti²⁹. Ancak savaş hazırlıklarının sürdürüldüğü bu başkentlerinin yanı sıra, Türkiye'de Konya, Elbistan ve Erzincan'da ise korku yerine tam bir sevinç havası esmekte olduğu çağdaş bir Türkiye kaynağı olan *Bezm u Rezm*'deki bilgilerden anlaşılmaktadır³⁰.

Ne var ki bütün bu çabaların sürdürüldüğü sırada Timur, 1393 sonu 1394 senesi başında Türkiye'ye girmişti. Hemen şunu belirtmek yerinde olur ki, Timur bu davranışı ile ilk hedefin Türkiye olduğunu açıklamış oluyordu. Zira gerek Timur'un savaş taktiği ve gerekse olgular kronolojisi de bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Timur, Türkiye'nin doğu bölgelerini istilâ için askerî harekâtına başlarken diplomatik teşebbüslerde bulunmayı ihmâl etmemiştir. Şöyle ki, Bağdad'ı aldıktan sonra kuzeye doğru hareketle Tekrit'e geldiğinde³¹ El-Cezire hâkim ve emîrleri ile Mutahharten, Karamanoğlu Alaâddin, Dulkadır-oğlu Suli, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine ve Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'e haberler göndererek itaat etmelerini istemişti. Bu arada Mısır Memlûklü sultanı Berkuk'a da kalabalık bir elçilik heyeti göndermişti³². Bu tür girişimlerinin sonuçlarını almayı beklemeden Musul'dan Mardin'e yönelen Timur, Re's ul-ayn yöresine yetiştiğinde ordusunun sağ kolunu bölgedeki Karakoyunlular üzerine sevk ederek onları dağıttı. İleri harekâtına devam ederek Melikü'z-Zâhir İsa'nın elinden Mardin'i aldıktan sonra Diyârbekir'i muhasara ile feth ederek Karakoyunlu Kara Yusuf'u tedip için Muş ovasına indi. Maiyetindeki Türkmenleri ile ordan uzaklaşan Karakoyunlu Kara Yusuf'u takip ettiren Timur, bundan arzu ettiği sonucu alamayınca, Van gölünün

²⁹ Bu hazırlıklar için bk. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 79-80.

³⁰ *Bezm u Rezm*, s. 456.

³¹ Nizameddin Şâmî, s. 142-143; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 458 v.d.

³² Bk. *Bezm u Rezm*, s. 451; *Inbâ*, I, vrk. 129b; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 93a. Krş. yayınladığımız Timur mektubu.

kuzeyindeki Aladağ'a geldi ve Erzurum'un güneydoğusunda Kara Yusuf'un kardeşi Mısır Hoca'nın korumasındaki Avnik kalesini almağa karar verdi. Nitekim Timur yukarıda temas ettiğimiz diplomatik girişimlere dair ilk haberlerin bir kısmını daha Avnik'e gelmeden almağa başladığını gösteren kuvvetli delillere sahip bulunuyoruz. Örneğin 1394 yılı yazında Aladağ'dan Avnik kalesini almak için hareketle Aydın kalesine gidip kale halkından aman malı aldıktan sonra Üç kilise'de konakladığında, Erzincan emîri Mutahharten beraberinde münasip hediyeler olduğu halde muhteşem bir alayla gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmişti. Timur da Mutahharten'i izaz ve ikram ile hil'at, kemer ve külâh ile taltif etmişti³³. Bilahare Timur, henüz kapıya gelmemiş Avnik hâkimi Mısır Hoca'nın üzerine yürüdüğünde, Erzincan emîri de kendisine eşlik etmişti. Avnik muhasarası müddetince harp sahasında bulunan Mutahharten bir ara elçi olarak Mısır Hoca'nın yanına gitmiş ve onunla görüşme de yapmıştır. Nihayet 43 gün süren uzun bir kuşatmadan sonra kalesini teslim eden Mısır Hoca bilahare Mardin meliki İsa ile birlikte önce Sultaniye'ye, oradanda Semerkand'a gönderilmiştir³⁴.

Biraz yukarıda itaate davet mektuplarına cevaplar gelmeğe başladığına değinmiştik. Mısır Memlûklü sultanlığına gönderilen ve özeti Zafernâmelerde de verilen mektubunda Timur, hâkimiyeti altına giren İran, Irak-ı Arab hududuna kadarki yörelerin eskiden beri Cengizlilere ait olduğunu iddia etmekte, karşılıklı elçi teati edilmesi istenmekte ve iki memleket tacirlerinin serbestçe birbiri ile ticaret yapmalarını dilemekte idi³⁵. Bu arada Timur'un Berkuk'a tehdit anlamına gelen kılıç ve ok gönderdiği, Memlûk sultanlığına iltica eden Bağdad hâkimi Ahmed-i Celâyir'in iadesini ısrarla talep ettiği de Berkuk'un mart 1394 tarihli yolladığı mektubundaki bilgilerden anlaşılmaktadır³⁶. Ne var ki Timur Kahire'den gelen haberlerle, Berkuk'un bu isteklerine olumlu cevap vermediği gibi kılıç, ok gibi kendini tehdiye hedef tutan hediyelerden korkmadığını,

³³ Nizameddin Şâmî, s. 142, 153.

³⁴ Nizameddin Şâmî, s. 154-156; İbn Arabşah, s. 50; *Bezm u Rezm*, s. 449-456.

³⁵ Nizameddin Şâmî, s. 221-222 ; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 457-58; Ahmed b. H'andsâh, vrk. 167 b v.d.; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 313 b.

³⁶ Bk. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 96.

elçilik heyetinin büyük bir kısmının öldürüldüğünü öğrenecektir³⁷. Timur bu haberler üzerine Suriye'ye yürüme kararı almıştır. Buna rağmen o ihtimal ki, arkasında kendisini tehdit edebilecek memleket ve kaleler bırakmamak düşüncesiyle başlamış bulunduğu Anadolu harekâtını bitirmek istemektedir.

Öte taraftan ise, Avnik'te iken Türkiye yakasında durum Timur'un lehine büyük gelişmeler göstermekte idi. Çağdaş kaynaklardan anlaşılıyor ki, Karaman-oğlu Alaâddin Bey, Timur mektubuna gerek Kadı Burhaneddin'den ve gerekse Yıldırım Bayezid'den intikam almak maksadiyle, olumlu cevap vermiş, ayrıca Suriye'ye sefer yaptığı taktirde oğlu Mehmed Bey'i gönderebileceğini, şayet Avnik'ten Sivas-Kayseri devleti ile Osmanlı ülkesine yürüyecek olursa, bizzat gelip, kendisine katılacağını bildirmişti. Dulkadir-oğlu Suli Bey ise Timur'a elçiler göndererek, onu Suriye'nin fethine teşvik edip bu yörenin zaptında rehberlik yapabileceğini beyan etmişti. Erzincan emîri Mutahharten de, bizzat gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmişti. Bununla da yetinmeyip diğerlerinin aksine Avnik'in alınmasında Timur'a eşlik etmekle Türkiye'deki rakip kuruluşlara olan düşmanlığını fiilen açıklamıştı³⁸.

³⁷ Ahmed b. H'andşâh, vrk. 2986; *Inbâ*, I, vrk. 135b; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 98a; İbnü'l-Furat, IX, s. 362. Bu duruma dair Timur'un Mısır Memlûkları hükümdarı En-Nâsır Ferec b. Berkuk'a yazdığı mektupta da bilgi verilmektedir. Şöyleki: Timur mektubunda kısaca Türkistan, Horasan ve İran fütuhâtından bahsettikten sonra vaktiyle Ferec'in babası Berkuk ile dostane ilişkiler arzusunun gösterdiğini, bu maksadla tanınmış bir şahsı birçok hediyelerle elçi olarak Mısır'a gönderdiğini, fakat Berkuk'un kötü bir yol tutarak elçiyi öldürttüğünü üstelik bazı yakın adamlarını hapse attığını, bunun üzerine kısas ve mahbusları kurtarmak için büyük bir ordu ile Mısır'a yürümeğe hazırlandığını, tam hareket edeceği sırada Toktamış'ın yeniden baş kaldırması üzerine Deşt-ı Kıpçak seferine çıktığını, zafer kazandıktan sonra Semerkand'a döndüğünü, tekrar Mısır ve Şam (Suriye)'a yapacağı seferin hazırlıkları ile meşgul iken Hindistan'a yürümek icap ettiğini söylemektedir. Hindistan seferinin safhalarını da anlattıktan sonra, dönüşte Semerkand'da büyük bir cami yaptırdığını söyledikten sonra yine sefere niyetlendiğini, fakat Berkuk'un ölümünü duyunca hareketini tehir ettiğini, Berkuk'un sebep olduğu anlaşmazlığın telâfisi kolay iki basit maddeye inhisar ettiğini bu yüzden İslâm ülkelerinin harab olmasını istemediğini ifade etmekte... Bk. *Dizfülli Münşeâtı*. Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2735, vrk. 83b-84b, Sarı Abdullah Efendi *Münşeâtı*. Esad Ef. Ktp. Nr. 3333, vrk. 17b-19b. Ayrıca bk. Adnan Sadık Erzi - Hikmet İlaydın, *XVI. asra âid bir münşeât mecmuası*. Belleten 82 (1957) s. 223-228 ve yayını yapıtığımız Timur mektubu.

³⁸ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 456.

§ 3. Bölgesel savunma ittifakı kurma çalışmaları

İşte bütün bu olup bitenler karşısında Orta Anadolu'nun kudretli Türkmen hükümdarı Kadı Burhaneddin'in, yöresel bazı tedbirlerden sonra, adeta iki kampa ayrılmış Türkiye'de, Timur'a karşı direnme kararı alarak siyasî kuruluşlar arası bir blok, daha açık bir ifade ile bölgesel dayanışma ve işbirliği kurma yolunda samimî teşebbüslere giriştiğini görmekteyiz. Mısır Memlûklu sultanı Berkuk'un diğer mahallî hâkimiyetler liderleri – Mutahharten, Karaman-oğlu Alaâddin Bey, Dulkadir-oğlu Suli Bey, Yelman – gibi Timur'a kolayca inkıyat edeceğinden korktuğu, dostluğuna bir türlü güvenemediği, kaynaklardaki ifadelerden anlaşılan Kadı Burhaneddin Ahmed, İbn Hacer'in bildirdiğine göre, Timur'un elçisi aracılığı ile yaptığı itaat isteğini reddetmiş ve mektubun bir nüshasını Berkuk'a diğer bir nüshasını da Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e göndermiştir³⁹. Timur tarihçisi İbn Arabşah'a göre ise, kendisine gelen Timur elçisini öldürmüştü, bu hareketini hem Yıldırım Bayezid'e hem de Berkuk'a bildirmişti⁴⁰. Ayrıca bir taraftan da aynı hükümdarlara gönderdiği elçi ve mektuplarla, Timur'un müslümanlara yaptığı zulmünden dolayı tenkilinin gerekli olduğuna, onun Türkiye ve Suriye üzerindeki emelleri ile, askerî harekâta elde ettiği başarıları sonucu ortaya çıkan tehlikeli duruma dikkati çekmiş, ortak düşmana karşı birlikte mücadele teklif etmiştir.

Bu davranışları ile, Osmanlıların Türkiye'de yayılmalarını engelleyen siyasî bir güç olduğunu daha önce ispatlamış olan Kadı Burhaneddin Ahmed, bu kez Timurlulara karşı Türkiye Türklüğünün tek koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır ki Türkiye ve Arap kaynaklarındaki bu hususa dair mevcut ifadeler de hükmümüzü teyit etmektedir⁴¹. Nitekim Timur'un bütün siyasî-askerî gücüne rağmen, Türkiye'yi istilâsı esnasında direnebilecek tek kuvvetin Kadı Burhaneddin Ahmed olabileceğini anlamış olduğuna dair elimizde deliller de bulunmaktadır. Onun Sivas-Kayseri hükümdarı hakkındaki bilgilerinin, Doğu Anadolu'yu istilâya başlamasından çok önceye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin çağdaş kaynak Bezm u Rezm'e göre, Timur'un Türkiye hakkında bilgi sahibi bir şahıstan sadece Kadı

³⁹ *Inbâ*, I, vrk. 135a.

⁴⁰ İbn Arabşah, s. 69.

⁴¹ Bk. Aynî, *Ikdu'l-Cumân*, XX, s. 41.

Burhaneddin Ahmed'in düşmanlarını ve kuvvetlerinin sayısını öğrenmek istemesi bu hususta yeter bir delildir. Kendisine verilen ve aynı zamanda Türkiye'de kuvvet dengesinin mahallî hâkimiyetler arasında nasıl dağıldığını göstermesi yönünden de ilginç olan bilgiden, Sivas-Kayseri hükümdarının düşmanlarından Erzincan emiri Mutahhar-ten'in 5.000, Karaman-oğulları'nın 10.000, Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi'nin 6.000, Taşan-oğlu'nun 1.000, Bafra emiri'nin 2.000, Moğol- larla Diyâr-ı Bekr ve Şam Türkmenlerinin 20.000 kadar suvarî kuvvet-lerine sahip olduklarını anlamıştı. Ayrıca yine aynı kaynaktan, Timur'un bu kadar düşman karşısında Kadı Burhaneddin Ahmed'in kendisini nasıl koruyabildiği hususunda hayretini gizleyemediğini de öğreniyoruz. Gerçekten de Kadı Burhaneddin'in iktidarı zamanında mücadele ettiği başlıca siyasî kuruluşlar ve topluluklar bunlar olmuştur⁴².

Siyasî olgulardaki gelişmelerde göstermektedir ki, askerî hazırlığa girişen Berkuk, bölgesel bir ittifak sistemi kurma çalışmalarına, Kadı Burhaneddin Ahmed'in bu uyarılarından sonra geçecektir. Çünkü az sonra, Yıldırım Bayezid'den de ittifak ve ittihadı tazammun eden mektuplar gelmeğe başladığı gibi, Mısır Memlûklü sultanlığı ile Sivas-Kayseri devleti arasında çok sıkı diplomatik ilişkiler kurulmuştur⁴³. Bu temaslar sırasında karşılıklı alınması gerekli tedbirler hususunda görüş teatisinde bulunuluyordu. Berkuk'un bütün iyi niyetlerine rağmen Kadı Burhaneddin'e bir türlü güvenemediği meydana çıkı-yordu. Herhalde bu güvensizlik duygusu, önceki dönemlerde taraflar arasında yapıla gelmiş düşmanca tutum ve davranışların bir tezahürü olmalıdır. Oysa ki, bu esnada Timur tarafından Kadı Burhaneddin Ahmed'e gönderilmiş olan yeni elçi Kutluşah, Sivas'ta ikamete mecbur edilmişti. Sadece bu hareket bile, Kadı Burhaneddin'in Timur'a karşı koymak azminde olduğunu ispata kafi idi. Nihayet Doğu Ana-dolu'daki yeni gelişmeleri yakından izleyen Kadı Burhaneddin derhal yeni bir elçilik heyeti tertip ederek Kahire'ye göndermişti. Berkuk'a tehlikenin gittikçe büyüdüğünü, yeni Timur mektubundaki ifadelerde bir yumuşama olmasına rağmen, kendisinin, hiç bir surette Timur'la dostluk ve ittifak yapmasına inkân olmadığını, bunun kesinlikle bilinmesini, ayrıca Berkuk'tan bölgesel savunma paktı için olumlu teşebbüslerde bulunmasını, Timur'a karşı durmak gerektiğini bir

⁴² *Bezm u Rezm*, s. 449.

⁴³ İbn Arabşah, s. 71; *Bezm u Rezm*, s. 456-57.

kez daha hatırlatmıştı. Bir müddet sonra başkent Sivas'a gelen Mısır elçisi Timur'a karşı ittifak ve ittihad teklifini kabulü havi Memlûklü sultanı Berkuk'un mektubunu getirmişti. Mektupta ayrıca kurulması özlenen ittifakın sağlam bir teminatı olacağı ileri sürülerek, Timur elçisi Kutluşah'ın Kahire'ye gönderilmesi isteği de yer almakta idi. Ancak bu elçinin teslimi hususunda uzun zaman tereddüt gösteren Kadı Burhaneddin, normal diplomasi kaidelerinin ihlâli demek olacak bu harekete bir türlü yanaşmak istememiştir. Fakat netice de bölge sulhu yararına Kutluşah'ı kendi elçisi ile birlikte gönderip aradaki dostluk bağlarını daha da takviye etmiştir⁴⁴. Böylece ordusu ile Suriye'ye hareket eden Berkuk, Şam'a geldiğinde, Memlûklü sultanlığının, doğudan gelen tehlikelere karşı her zaman ittifakını aramış olduğu esasen Timur baskısından bunalmış, Altun-Ordu devletine yaptığı ittifak çağrısına da olumlu cevap gelmişti. Ayrıca Sivas-Kayseri devletinin uyarması sonucu Yıldırım Bayezid de aradaki rekabeti şimdilik unutmuş görünerek bölgesel ittifaka katıldığını Sivas sarayına bildirdiği gibi elçisini de Şam'da bulunan Berkuk'un yanına göndermişti. Bu arada Berkuk'un aracılığı ile Altun-Ordu devletinin de yer aldığı bölgesel ittifakın kurulmasında yoğun siyasî çaba harcamış olan Kadı Burhaneddin, elçisini bir kez daha Suriye'de bulunan Memlûklü sultanına yollayarak ittifaka bağlılığını teyit etmiştir. Türkiye ve Yakın-Doğu üzerine düşen bu tehlike karşısında kuruluşların, aralarındaki bütün siyasî rekabet ve çekişmeleri⁴⁵ bölge sulhu yararına bir kenara iterek, ortaklaşa çaba sonucu meydana çıkardıkları bu bölgesel dördümlü savunma paktına dair, Kadı Burhaneddin Ahmed'in Divan'ındaki şu dördümlük son derece ilginçtir :

*Oldu musahhar biza çu Şamila Rum
Düşmena demir bolduğ dostlara mum
Her kişiler yürisün yollarına
Çün dosta mubarek bûd düşmena şüm*⁴⁶

⁴⁴ *Bezm u Rezm*, s. 456-459.

⁴⁵ *İkd*, XIX, s. 461-462; *İnbâ*, I, vrk. 136b, 140 b; Makrizî, *Sulûk*. III, vrk. 187 b; İbn Dokmak, *Mecmu'a*. III. Ahmed Ktp. Nr. 2984, vrk. 183 a; İbnü'l-Furat, IX, s. 382, 386, 416. Kadı Burhaneddin'e büyük bir kin duyan Berkuk, gizlice anlaştığı I. Bayezid'i daima ona karşı harekete geçmeğe tahrikle, Sivas-Kayseri devletinin topraklarını aralarında taksimini her vesile ile teklif ediyordu. Bk. *Bezm u Rezm*, s. 381.

⁴⁶ Bk. *Kadı Burhaneddin divanı*. T. D. K. nşr. İstanbul 1944, s. 607.

Fakat çok geçmeden Timur'un bu ittifakı parçalamak için harekete geçtiğini görüyoruz. Timur bu hareketinde, ilk hedef olarak, Kadı Burhaneddin Ahmed'i seçecektir. Gerçekten de, bölgesel ittifakın itibarlı ve güçlü üyesi 1394 yaz aylarında yeni Timur elçisi ve mektubu ile karşı karşıya gelmişti. Mektupta daha önce elçilik göreviyle Sivas'a gönderilmiş olan Kutluşah'ın iadesiyle Kadı Burhaneddin'in ittifaktan ayrılması istenmekte idi. Kadı Burhaneddin bu defa bölgesel ittifakında verdiği yüksek moralle Timur'un isteklerini kesin bir dille reddederek ittifaka üye hükümdarlardan Berkuk'la sıkı bir işbirliği halinde bulunduğunu ve Sivas'a tecavüzü halinde mukavemet edileceğini, kendisine bildirdi ⁴⁷.

Timur herhalde bu kesin ve kararlı tutum karşısında Türkiye içerlerine yürüme kararı vermiş olmalıdır. Çünkü bir az sonra Kadı Burhaneddin Ahmed'in, Timur'un Doğu Anadolu'nun kuvvetli kalelerinden Erciş'i harben zaptederek Sivas istikametinde harekete geçtiğini öğrendi ve derhal savaş hazırlıklarına başladığı gibi durumdan müttetiklerini de haberdar etti. Bu sırada Memlûklu sultanlığı sınırları içerisinde olan Malatya nâibinin telaşa kapılarak şehri tahliye ile firar yolunu tuttuğunu, Darende ve Divriği emîrlerinin memleketlerini terk ettiklerini, o civarda bulunan göçebe Türkmen ve Moğolların emin yerlere saklanmak üzere göç ettiklerini haber aldı ⁴⁸.

Bu arada, kaynaklarda açık ifadeler olmamakla beraber, Timur'un, Türkiye istilâsı için kendisine tek engel gördüğü Sivas-Kayseri devletine karşı ortak bir saldırı tertiplelediği anlaşılmaktadır. Zira Sivas yönünde yürüyüşe geçtiği sırada Türkiye'deki mahallî hâkimiyetler arasında kendi bağımlılığını kabul eden Erzincan emîri Mutahharten ile Karaman-oğlu Alaâddin Bey' de çemberleme taarruza geçmişlerdi. Şöyle ki; Karaman-oğlu Kırşehir'i yağma etmiş ve Develi vilâyetini tahrip ederek Kayseri İli'ne kadar sokulup bağ ve ekili araziye çiğneyip harap etmişti. Erzincan emîri Mutahharten ise elinden çıkmış olan Ezdebir, Sis ve Burtuluş kalelerini tekrar geri almıştı ⁴⁹.

Ancak olaylar bu şekilde lehinde gelişmeler gösterdiği bir esnada, Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur'un âni bir kararla yürüyüşünü

⁴⁷ *Bezm u Rezm*, s. 459-461.

⁴⁸ *Bezm u Rezm*, s. 462.

⁴⁹ *Bezm u Rezm*, s. 462-464.

durdurduğu ve buradan geri dönerek Türkiye'yi terke hazırlandığı haberi geldi. Bu haber doğrudu çünkü, gerçekten de Timur Toktamış Hân ile savaşmak üzere o ülkeye yönelmişti⁵⁰. Bize göre bu dönüşün nedenlerini üç noktada toplamak gerekir : 1 – Daha Osmanlılarla karşılaşmadan önce aradaki Kadı Burhaneddin'in zorlu bir rakip olduğunu anlaması, 2 – Bu çetin cevizle uğraşırken güneyden Berkuk'un ve kuzeyden Toktamış'ın üzerine yürüme ihtimali, 3 – Nihayet Türkiye istilâsının daha plânlı, daha güçlü bir ordu ile gerçekleşebileceğine inanması.

§ 4. Timur'un dönüşü ve yeni gelişmeler

Timur'un yön değiştirmesi Gürcistan ve buradan da Toktamış Hân üzerine yürümesi, geçici bir süre için de olsa Türkiye ve Yakın-Doğu üzerindeki tehlikeyi kaldırmış, buna mukabil buralardaki Timur'a tabi mahallî hâkimiyetleri ve beyleri endişeler içine itmişti. Çünkü gerek Suriye'de gerekse Türkiye'de Timur'la işbirliği halinde olanların hareketlerinin, bölgesel savunma paktı üyelerince tasvip görmediği bir gerçektir. Nitekim, Timur'un her an Türkiye ve Suriye'ye dönme ihtimallerine rağmen Memlûklü sultanı Berkuk'la Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed derhal tedip hareketlerine giriştiler. Berkuk hudut nâiblikleri arasında geniş çapta değişiklikler yaparak, Timur'la işbirliği halinde Memlûklü sultanlığı zararına faaliyetlerde bulunan onu Suriye'ye inmeğe teşvik eden Arab kabilelerini tedip etti, bu arada Dulkadır-oğlu Suli Bey'i de Timur yanındaki faaliyetlerinden dolayı, Halep nâibi aracılığı ile cezalandırdı. Ayrıca Karaman-oğullarını Osmanlılara karşı himaye politikasını da terk ettiğini açıkladı⁵¹.

Türkiye yakasında ise tıpkı Berkuk gibi hareket eden Kadı Burhaneddin Ahmed, Türkiye'yi istilâ için Timur'a tahrik ve teşviklerde bulunan Karaman-oğulları beyliği ile Erzincan emîrlğine karşı harekete geçmişti. 1394 yılı sonbaharında Kayseri'ye gelen hükümdar büyük bir ordu ile Karaman İli'ne doğru yollandı. Aksaray üzerine yüklenip şehri harpsiz teslim aldı. Oradan Karaman askerleri tarafından müdafaa edilen Zincirlü kalesi üzerine yürüyüp kaleyi ele

⁵⁰ Nizameddin Şâmî, s. 157 v.d.; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 516, 523; Yayınladığımız mektup.

⁵¹ Krş. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 98.

geçirdi; kumandanını da yakaladı. Ancak, idaresi altındaki diğer kaleleri de teslim etmesi şartıyla ona eman vererek kendisine hil'at giydirdi. Daha sonra Salima kalesi üzerine hareket etti; kale ahalisinin firar yolunu tutmuş olduğunu görerek orada bir muhafız bıraktı ve Aksaray'a döndü. Bu vilâyetteki kale ve burcları tamir ve tahkimi ile köylerin imarına çalışılmasını, emniyetinin sağlanmasını istedi. Bu arada bir emirnâme de çıkartarak herkese âdil ve eşit muamele edilmesini bildirdi. Bölgede imar faaliyetleri ile meşgul bulunduğu esnada Karaman-oğlu'nun büyük bir ordu ile Akşehir hududuna yaklaştığını öğrendi ve hemen ona karşı harekete geçti. Kadı Burhaneddin'in üzerine gelmekte olduğunu haber alan Karaman-oğlu ise gayet sarp ve çetin olan Hasandağı'na çekildi. Kadı ise Karaman-oğlu kuvvetlerinin takip ile Hasandağı'nın etrafını kuşattı. Burada toplanan harp meclisinde ümerâ, Karaman-oğlu'nun, asker için girilmesi hemen hemen imkânsız olan dağlık bölgeden çıkıp kat'i muharebeyi kabul etmeğe mecbur bırakmak için Karaman İli'nde yağma ve tahrip hareketine girişmenin doğru olacağı tezini ortaya attılar. Kadı Burhaneddin aslında bu fikri uygun görmekle beraber işi daha çabuk bitirmek maksadıyla dağlık bölgede taarruza başladı. Gerçekten de düşmanı bozguna uğrattı. Karaman askerlerinin bir kısmı esir düştü, hükümdarları ise kaçtı. Böylece dağlık bölgeyi kolayca itaat altına alan Kadı Burhaneddin, Niğde üzerine yürüdü. Öte yandan Karaman-oğlu bu şehri müdafaa için yoğun bir hazırlığa girişmişti. Fakat Kadı Burhaneddin, her türlü yardımın gelebileceği yolları emirleri vasıtasıyla kesti ve yardım kuvvetleri yetişmeden Niğde'yi muhasaraya başladı. Ancak bir ara Sivas askerinin yağma ve garet için dağıldığını gören Karamanlılar âni bir hücumda bulundular; fakat Kadı Burhaneddin, kısa bir müddet içinde dağılık askeri bir bayrak altında toplayarak karşı hücumla Karamanlıları firara mecbur etti. Karaman-oğlu Alâaddin Beğ Niğde kalesine sığındı. Fakat Kadı Burhaneddin bütün zorlamalara rağmen kaleyi ele geçiremedi. Üstelik Karaman-oğlu'nun sulh talebini kabul ederek Aksaray'a döndü. Bu hadiseler, tek bir Osmanlı kaynağında, H. 848 tarihli Takvim-i hümayûnda geçmektedir. Burada "Alâaddin Beğ vakasında ve Kadı Burhaneddin birle Kadı Burhaneddin'in bazı Karaman vilâyetin alalidan beru elli yıldır" (798/1395) denmektedir.

1394-5 yılı kışının Kayseri'de geçiren hükümdar⁵², bahar gelince, Timur'a iltihak eden düşmanlarından ikincisi olan ve akınlarını Sivas topraklarına yöneltmiş bulunan Emîr Mutahharten'e karşı taarruza geçti. Bu sefer esnasında Erzincan İli'nde görülmemiş derecede yağma ve tahribat yapıp bu emîre ait Ezdebir, Sis ve Burtuluş gibi üç büyük kaleyi de zaptederek Sivas'a döndü. Ancak Kadı Burhaneddin, kendi bu bölgeden çekilir çekilmez Emîr Mutahharten'in tekrar harekete geçmek için hazırlıklara başladığı haberini aldı. Aynı zamanda harben alınmış Sis ve Burtuluş kalesi kumandanlarının ihanet ederek kalelerini Erzincan emîrine iade ettiklerini öğrendi. Bunun üzerine sür'atle Hacı Yusuf kumandasında bir kuvveti o semte gönderdiği gibi kendisi de arkadan bizzat harekât sahasına yollandı. Fakat Mutahharten, bu kere yine muharebeyi kabul etmiyerek geri çekildi⁵³.

İşte bu sırada Timur'un, Türkiye ve Suriye'deki kendisine tâbi ve işbirliği halinde bulunan mahallî hâkimiyetler ve topluluklara karşı dörtlü ittifak üyelerinden Berkuk ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in izledikleri siyaseti dikkatle takip etmekte idi. Ancak bu husus üzerinde bu güne dek yeterince durulmamıştır. Oysa bu yazımızla birlikte yayınladığımız Sarı Abdullah münşeâtındaki bir belge suretinden⁵⁴ anlamaktayız ki; Timur, dört bağlaşık Kadı Burhaneddin Ahmed, Berkuk, Yıldırım Bayezid ve Toktamış heyetinden sonuncusunu yendikten sonra 1395 yılı ortalarında Kuzey Şirvan'da Samur nehri boyundan Yıldırım Bayezid'e yazmış olduğu uzunca mektupta adı geçen hükümdarlara olan kinini açıklamaktadır. Osmanlı tarihi bakımından da fevkalâde önemli bir belge olan

⁵² Bk. *Bezm u Rezm*, s. 462-464, 465-66, 466-473; Şikarî, *Karaman-oğulları tarihi*. Mesud Koman nşr. Konya 1946, s. 174-177; *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler*. Osman Turan nşr. Ankara 1954, s. 34, 50.

⁵³ *Bezm u Rezm*, s. 474-475.

⁵⁴ Bk. Sarı Abdullah Efendi *Münşeâtı*, vrk. 6 a-10 a. Münşeât mecmu'asının ilmî değeri hakkında bk. Adnan Sadık Erzi, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar II*. Belleten 56 (1950) s. 631 v.d.

Bu mektupta sözü geçen hâdiseleri gerek Timur'a ait kaynaklarda ve gerekse Türkiye, Mısır-Memlûklü ve Ermeni kaynaklarındaki, malûmatlarla doğrulamak olanağına sahip bulunmaktayız. Örneğin bk. Nizameddin Şâmî, s. 85-157, Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 239-523. Ayrıca bk. Muinüddin-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârih-i Muînî*. J. Aubin nşr. Tahran 1336 (İndeks).

bu mektup Timur-Yıldırım Bayezid arasında teati edilen mektupların da ikincisidir. Genişçe bir özetini vermeğe çalışacağımız bu mektubunda Timur şöyle demektedir:

“Her ne kadar görünüşe göre aramızda dostluk bağları kurulmuş, elçi ve mektup gönderilmemiş ise de, duyduk ki tıpkı bizim Doğu ülkelerinde kâfirlerle ve çeşitli şerîr ve âsilerle meşgûl olduğumuz gibi, siz de Batı ülkelerinde delâlet içinde bulunan fırkalar ve din-i İslâmın muhâlifleri ile mücâhedede bulunmaktaymışsınız ve bu sebeple bütün ehl-i imân emn ü aman içinde müreffeh yaşamaktaymış. Hiç şüphesiz Batı ülkelerinde cihâd ve gazâ ile uğraşanlar Hakk Te‘âlâ tarafından mükâfatlandırılırlar ve onların mensup olduğu hânedân daha kuvvetlenip yücelir”.

Timur, böylece işbirliği hususunda iyi dileklerini bildirdikten sonra “Sizin dostluk yolunu seçmeniz her iki taraf için de iyi olur” demekte ve bu girişten sonra mektubuna şöyle devam etmektedir:

“Pâdişâh-ı cihân Cengiz Hân takdîr-i ilâhî ile İran ve Tûran memleketlerini istilâ ettiği ve onun devlet güneşi saltanat evcinde parladığı zaman bu ülkeleri oğulları arasında taksim etmiş, bu arada İran ülkesini Çağatay’a teslim etmişti. Bir müddet onun emîrleri ve memurları bu ülkeyi idarede tam bir dirayet gösterdiler. Kaanlık sırası kendine geldiği zaman Mengü Hân kardeşi Hülâgu Oğlan’ı İran ülkesine gönderdi. Hülâgu Oğlan ve soyundan gelenler uzun müddet bu ülkede hüküm sürdüler. Bu ülke yüzünden Hülâgu soyundan gelenlerle aramızda münâzaa çıkmış ve çeşitli defa çarpışma ve muharebe ile sonuçlanmıştı. Öyle ki, Cengiz Hân “urug”unun egemenliği bitip bu diyarda soy soplaları kesilince beldelerin ve halkın ahvâli bozuldu, yollar kapandı, hacılar hacca gidemez oldular, Lur ve Kürdlerden yol kesiciler her tarafı yağmalamağa başladılar. Tâcirler ve iş-güc sahipleri iş yapamaz oldular. Hasan-i Tekritî adında birisi Tekrit’i ele geçirdi. Her taraftan fesâd ehli bir yerde toplandılar. Ahmed-i Celâyirî bunlara karşı koymağı ve onları defetmeği başaramadı. Hatta o da uygunsuz yollara saparak fesâd ehline taraftar hâle geldi. Bunun üzerine pâdişâhlar soyundan gelenler ve Ulus emîrleri Gıyâsüddin Sultan Mehmed Hân’ın huzûrunda toplandılar. Bu toplantı sonunda İran ülkesinin Cengiz Hân’ın soyundan gelenlerden hâlî kalması sebebiyle tevârüs edilmesi lâzım gelen mülke yürünmesi kararlaştı. Bu toplantıda alınan karar dolayısıyla ilk defa bu ülkeye yürüdük ve orayı

ele geçirdik. Tam bu sırada Semerkand'dan haber geldi ki, Toktamış Hân ülkemiz çevresinde tahribata girişmiştir. Onu yola getirmek ve tedip etmek için Semerkand'a geri döndük. Deşt-i Kıpçak'a ve Özbek diyarına büyük bir ordu ile oradan dönmeyi kararlaştırdık. Sizin de işitmiş olduğunuz vechile onun üzerine yürüyerek Allahın yardımı ile adamakıllı tedip ettik. Ve bütün ordusunu, maiyyeti erkânını kılıçtan geçirdik. Bu iş tamamlandıktan sonra Toktamış'ın amcazâdesi olup uzun müddettir yanımızda hizmet eden ve yakınlarımızdan ve bitikçilerimizden sayılan, ayrıca da Toktamış'ın düşmanlarından olan Timur Kutluğ Oğlan'a bir ordu vererek onun kökünün kazınmasına gayret etmesi için İtil suyu tarafından Çağand, Sağanak, Nergis, Puvar vilâyetlerine bıraktık. Tûran ülkesinde bu ırmak bölgesine göz dikecek kimse kalmayınca ikinci defa olarak pâdişâhzâdeler ve ulus emîrleri toplandılar ve engellerin ortadan kalkmış olması yüzünden İran ülkesine yürümek ve o ülkenin işlerini yoluna koymak gerektiği kararına vardılar. Bu sebeple bir kere daha, alınan karar gereğince, bir yürüyüşte bütün Mâzenderanât, Giylanât, Şirvanât, Kürdistan, Luristan, Şûlistan, Hûzistan, Fars, Irakeyn, Hürmüz, Kirman, Gence, Mûkran, Azerbaycan ve Diyâr-ı Bekr zapt edildi. Bu arada Gürcistan, Abhâz ve Elburz dağı tarafına geldik. Bu yerler de ülkemize katıldı. Ordumuzu topladığımız ve her türlü savaş hazırlıklarına giriştiğimiz, Toktamış ülkesi hâkim ve vâlilerinin kulağına gidince darmadağın oldular. Bu sebeple onların ordusu da Timur Kutluğ Oğlan'ın ordusuna katıldı. Bazıları kaçarak Kefe Denizi ve Kırım surlarına sığındılar. Allahın yardımı ile onların durumu büsbütün bozuldu." diye uzun açıklamalarda bulunmakta ve devamla: "Bundan önce oğlum Mîranşah (Emîranşah) Gürgân Bahâdır, Hacı Muhammed-i Kıssa-hân'ı bir mektup ile dostluk ve musâdatkat izhârı ve yukarıda anlattığımız sevindirici haberleri bildirmek üzere size göndermişti. Fakat yolda kâfirlere karşı ordu sevkettiğinizi ve ülkenizin batı tarafına yürüdüğünüzü işitince geri döndü. İşte tam bu sırada düşündük ki, sizin tarafınızdan bizim tarafımıza elçiler gelirse biz de bazı ulaklar gönderelim, böylece dostluğumuzu kuvvetlendirelim. Bilindiği üzere daha önce Gürcistan hudûdundan size mektup göndermiş ve durumumuzdan bilgi vermiştik. Bundan sonra, şu sırada Şirvan ülkesi kışlaklarında kışlamış bulunuyoruz. Burada Derbend ve Bâbu'l-Ebvâb'ın hâkimi olup yakınlarımızdan bulunan Ereş, kızlarından birini oğullarımdan birine

verdi. Kendi oğlunu da bizim ordumuzun hizmetine kattı. Biliniz ki, bu yaz Aladağ yaylağında yaylayacağım ve Şam (Suriye) tarafına yürüme kararıylaştırmış bulunuyorum. Bu sebeple birbirimize yakınlaşacağımızdan, siz de kendi ahvâlinizi bize bildiriniz. Hâlen güney yönünden Derbend'e muttasıl olan Samuran ve Âb-ı Samur da bulunmaktayım. Eğer sizin tarafınızdan bu tarafı bilen tüccar ve seyyâh gelirse, her türlü "rüsûm"dan muâf tutarak sizin âsâr-ı sıdkınızın tezâhürâtını gözleyeceğiz. Bizim dostluğumuzu kabul ettiğiniz takdirde, bunu kuvveden fiile getiresiniz. Şâyet sizin sadâkâtınız gerçekleşmezse Allahın izni ile büyük bir ordu ile üzerinize yürürüz."

Daha sonra Timur bu tehdide rağmen şöyle devam etmektedir: "Bu arada duyduk ki, Toktamış kaçarak Özi ırmağından geçmiş, Kefe deryası sahilindeki surların eteğine gitmiştir. Siz, eğer, kâfirlerle olan cenginizden başarı kazanırsanız, ben bu taraftan siz o taraftan bu gibi mütemerridlerin def'i için harekete geçelim. Geçen yıl Irak-ı Arab bölgesine gittiğim zaman Şam vilâyeti vâilileri gelip gittiler. Selefteki sultanların uydukları kaide ve mâzideki meliklerin âdetleri gereğince tam bir hürmetle Şam tarafına, adını bilinmeyen bir Çerkes oğlancığı için hediyeler ve elçiler gönderdik. O asil meliklerin yokluğu yüzünden tagallüb ve tezvîr ile Mısır vâlisi olmuştur. Fakat o mel'ûn küfrân-ı nimette bulundu, kendi efendisini katletti ve yerine geçti. Ve ayrıca zamanın halifesini yakalayıp hapsedti. Eski Mısır meliklerinin ve sultanların âdet ve an'anelerini bozdu. İştittığınız üzere elçileri haksız yere öldürttü. Böyle kötü bir hareket hiç bir kimse ve pâdişâhtan sâdir olmamıştır. Şimdi Deşt-i Kıpçak taraflarının işleri yoluna girdikten sonra Şam ülkeleri tarafına hareket etmeyi tasarlıyoruz. Allahın yardımı ile o Çerkes oğlancığının cezasını vermeyi düşünüyoruz. Sivas kadıncığı kendisinin hiç bir kuvveti olmadığını bildiği halde kafasını bozmuş ve Çerkes oğlancığı ile dostluğa girişmişse de ona da haddini bildireceğiz." Timur, bundan sonra aralarındaki haberleşmenin devam etmesi, dostluğun kuvvetlendirilmesi ve karşılıklı elçilerin gidip gelmesi arzusunu belirterek sözlerine son vermektedir.

Timur'un Türkiye ve Suriye'yi istilâ hevesinin en açık bir belgesi olan bu mektup aynı zamanda Yıldırım Bayezid'e bağlaşıklarından ayrılmasını tatlıca ihtar etmekte, hem de, onu zımnen tehdit eder bir anlam taşımakta idi. Ancak Timur'un ittifakın en güçlü üyelerini

parçalama çabaları sonuç vermemiş üstelik aralarındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Bu hal daha açık bir deyiş ile bölgesel dayanışma ve işbirliği 1398 yazında Kadı Burhaneddin Ahmed'in Kara Yü-lük Osman Bey tarafından öldürülmesine kadar devam edecektir⁵⁵. Örneğin Kadı Burhaneddin, bu dönemde Berkuk'la ilişkilerini daha da sıklaştırdığı gibi⁵⁶, Timur'a bağımlı Erzincan emîrliği ve Karaman-oğulları topraklarına taarruzlarına devam etmiş fakat Osmanlı top-raklarına karşı herhangi bir silâhlı eylemde bulunmamıştır⁵⁷. Nitekim onun Timur'un bu tehditlerine önem vermediği Divan'ında mevcut şu dörtlük güzel bir şekilde açıklamaktadır :

*Ezelde Hak ne yazmış ise bolur
Göz neni ki görecek ise görür
İki âlemde Hakka sığınmışuz
Toktamış ne ola ya Aksağ Timur*⁵⁸.

Öte taraftan Timur'un bölgesel pakttan ayırmak istediği Osmanlı pâdişâhu Yıldırım Bayezid Osmanlı Memlûklu münasebetlerini tak-viye için aynı yıl içinde (1395/96) elçisi Kadı Zeyneddin Sefer-Şâh'ı kıymetli hediyelerle Kahire'ye göndermişti⁵⁹. Berkuk da Tolu-min Ali Şâh'ı Osmanlı başkentine göndererek muhtemel Timur yürüyüşlerine karşı tedbirlerin devamını istemişti⁶⁰.

Yalnız bir noktaya burada değinmek yerinde olur ki, 1393/94'de Türkiye ve Suriye üzerine düşen bu tehlike geçici bir süre için atlatıl-mışsa da Timur'un Türkiye için tasarları deneme seferleri diyebile-ceğimiz 1402'den önceki üç ana yürüyüşten (1386/87, 1393/94, 1400) sonra, nihayet Ankara savaşı sonucu tahakkuk edecek, fakat Mısır Memlûklu sultanlığı için hiçbir zaman arzu ettiğine kavuşamı-yacaktır.

§ 5. Sonuç

Şimdi, verdiğimiz bütün bu izahattan çıkan hakikaten garip sonuç üzerinde durmak istiyoruz: Eldeki kaynakların kabil olduğu

⁵⁵ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 150 v.d.

⁵⁶ *Bezm u Rezm*, s. 528-529.

⁵⁷ Krş. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 696-705.

⁵⁸ *Divan*, Tıpkı basım, s. 586.

⁵⁹ *İkd*, XIX, s. 476, *İnbâ*, I, vrk. 148 a.

⁶⁰ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 457. Timur'un Türkiye ve Suriye'ye tekrar yürüme niyetlerinin varlığı için bk. yukarıda not 37'deki mektup özeti.

kadar dikkatle gözden geçirilmesi süretiyle çizmeğe çalıştığımız panoramada Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid çok silik bir yer almaktadır. Türkiye’de siyasî vahdeti temin iddiasında olan Yıldırım Bayezid, Timur’un deneme seferi diyebileceğimiz, 1393/94 harekâtı sırasında son derece pasif durumda kalmış ve Timur’u ileride tekrar Türkiye’ye saldırmakta tereddüde düşürebilecek kat’i teşebbüslere girişmemiştir. Esasen konumuzun gayesi zımnen Yıldırım Bayezid’in 1402’de çok acı bir şekilde netice verecek olan gafletini ortaya koymaktır. Burada bir noktaya da işaret etmek gerekiyor. Yerli Osmanlı kaynakları Timur’un bu saldırısı konusunda hemen hemen esaslı hiçbir bilgi ihtiva etmemektedir. Biz eminiz ki eğer Yıldırım Bayezid Ankara muharebesinden çok önce ciddî bir takım teşebbüslere girişmiş olsa idi, bu teşebbüsler her halde Osmanlı yerli kaynaklarına inikas etmiş olabilirdi.

Hiç şüphe yok ki, 50. yılını kutlama hazırlıklarını sürdürdüğümüz CUMHURİYETİMİZİN kurucusu ve tek önderimiz MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ün de Timur’u takdir etmesi, Yıldırım Bayezid’in, Ankara hezimetini hazırlayan bu çekingen tutumu ile ilgili olmalıdır.

صورت مكتوبی که امیر تیمور لنگک بسطان یلدرم بایزید
فرستاده است در دفعه اول که هنوز میان ایشان
مخالفتی پدید نیامده بود

الحمد لله الذى أشرق على صحائف أصناف الأعيان أنوار عظمته وسلطانه
وتألأت على طبقات أصدقاؤ الأكوان آثار بسطته وإحسانه والصلوة والسلام
على النبي المبعوث بأشرف الأديان على الإطلاق ، المنعوت بأكرم الفضائل وأتم
مكارم الأخلاق وعلى آله العظام وأصحابه الكرام وعلى التابعين لهم باحسان
إلى يوم القيام .

امّا بعد اگرچه بعالم صورت از تیمور گورگان بجانب امیر اعظم ،
اعدل امراء العجم ، سيف الله المسلول على اعدائه ورحمته المبعوث لمصالح العباد
من اوليائه ، حافظ بلاد الله ، ناصر عباد الله ، قاتل العداة والجاحدين ، مرجع
الغزاة والمجاهدين ، حامى ثغور المسلمين ، جلال الحقّ والدين ، غازى
بایزید بهادر خان — خلد الله ملكه — طريقة موالات وصدقات ظاهرى مسلوک
وموعى نبود ويارسال رسل وتبليغ رسائل وقواعد الفت ومعاهد خلّت بحسب
اوضاع صورى مؤکد ومهمّد نشد ، فامّا چون استماع افتاد که همچنان که
ما بتبليغ فحوای « وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا »¹ در جانب
شرقى عالم بغزای کفّار و جهاد با طوائف بغاة و اشرار مشغولیم و در باب إعلاى
اعلام دين و رونق شرع سيّد المرسلين بأقصى الغايه وأعلى النهايه سعى واجتهادى
بجای می آوریم او نیز در دیار غربى با فرق ضلال و مخالفان دين قديم و منکران
شرع مستقيم لايزال بحکم « إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا
كَأَنَّهُمْ بُشَيَانٌ مَّرْصُوعٌ »² مساعى جميله واجتهادات بليغه تقديم می رسانید و همه
همت بر نصرت شرع و رونق مسلمانی و تمهيد قواعد دين يزدانى مصروف داشته
است و بدين واسطه كافّة اهل ايمان در كنف امن و امان مرفقه الحال و محصل

¹ « وَالَّذِينَ ... سَبَلْنَا » : قرآن ، سورة العنكبوت ، آية ٦٩ .

² « إِنَّ اللَّهَ ... مَرَّصُوعٌ » : قرآن ، سورة الصف ، آية ٤ .

المرام اند . بیاستماع این معانی يوماً فیوماً امداد ارادات متضاعف میگردد ، ودواعی³ همت و بواعث نهمت بر ازدیاد اسباب کامرانی و وصول آمال و امانی آن عزیزان متزاید میشود ، و هر آینه هر صاحب دولتی که بحلیه⁴ « أَقْمَنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهَوَّ عَلَيَّ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ »⁴ متحلی باشد و بجهت ارتفاع شرفات شریعت محمدی و اوضاع ملت احمدی در اقطار بلاد غربی بجهاد و غزا و حرب باتباع⁵ « حَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيَّ الْقِتَالِ »⁶ اشتغال نماید و مقتضیء ، نص⁷ « وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ »⁷ نصب خاطر خود ساخته باشد⁸ از حضرت عزت - جلّت و عزّت - بأنواع تسدید و توفیق و اصناف سعادت و کرامات فایز گردد و روز بروز جمعیت آن دودمان برونق تر و کوکب اقبال آن خاندان بأوج رفعت متصاعد تر باشد . « وَ أُنَ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ »⁹ . فهذه المقدمات شرایف تسلیمات مسکّیة النفحات و بدایع مدحات طیبة الفوحات که مطاوی آن مواطن و فور رأفت و مهربانی تواند بود متحف و مهدی گردانیده ، همواره بجهت نصرت ریاض نصرت و وظایف ادعیة صالحه¹⁰ « فَإِنَّ دُعَاءَ الصَّالِحِينَ مُجَابٌ » بر زبان جاریست ، و مین الله الإجابة¹¹ و التوفیق¹¹ و العینایة¹¹ . بنا بر کمال مسلمانی و صدق و صداقت او و رعایت دقیق موافق و شرایط مناسب که ذکر کرده شد بر مقتضی « وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ »¹⁰ سلوک مناهیج¹¹ دوستی و تحریک سلسله محبت او هر آینه متضمن صلاح و سداد امور جانبین باشد ، بر مصداق « وَقُولُوا قَوْلًا

³ دواعی : داعی N ||

⁴ « أفن شرح الله ... ربه » : قرآن ، سورة الزمر ، آية ۲۳ .

⁵ باتباع : + و N ||

⁶ « حرض ... القتال » : قرآن ، سورة الأنفال ، آية ۶۶ .

⁷ « ومن یتبع ... منه » : قرآن ، سورة آل عمران ، آية ۷۹ .

⁸ باشد : باشند N

⁹ « و أن ... من یشاء » : قرآن سورة الحديد ، آية ۲۹ .

¹⁰ « و کونوا مع الصادقین » : قرآن ، سورة التوبة ، آية ۱۱۹ .

¹¹ مناهیج : مناهج N ||

سَدِيداً»¹² «يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ»¹³ مطابق معنای مصراع «تَمَسَّكَ إِنْ ظَفِيرَتَ بِوُدِّ حَتْرٍ» موجب صلاح ذات البین داشته می آید و بر ضمیر منیر آن عزیز مکشوف گردانیده می شود که چون پادشاه جهان چنگیز خان بحکم حادثه ازلی بر ممالک ایران و توران مستولی گشت و آفتاب دولت او باوج سلطنت طالع شد، او عرصه ممالک را بر فرزندان قسمت کرده، از آن جمله هرچه ممالک ایران بود بر فرزند خود پادشاه زاده چغتای مفوض و مسلم فرمود و مدتی از قبل او امرا و گناشتگان در این ممالک بضبط درایتی تمام¹⁴ نمودند، تا چون جلوس سریر سلطنت بمنگوخان رسید و او بر تخت مملکت متمکن شد و در امور ممالک استقلال یافت و برادر خود هلاگو اوغلان بالشکری که در سرحد مملکت می بودند بمالک ایران فرستاد و او مملکت را بدو مسلم کرد، او فرزندان او مدتی مدید و عهدی طویل در این ممالک بر سریر سلطنت متمکن شدند و بجهت آن مملکت مارا همواره با ایشان طریق منازعت و مکاوحات مسلوک بود و بکرات بمصاف و محاربه انجامیده، تا چون جهت آن مملکت از زیور اروغ چنگیز خان عاطل مانده و نسل ایشان در این دیار منقطع شد¹⁵ اختلال باحوال بلاد و عباد راه یافت و راهها مخوف و مسدود گشتند و قوافل حججاج و طوایف طایفان حرم محترم که بشرف آیه «يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ»¹⁶ موصوفند از وصول بدان آستانه شریفه محروم می ماندند و قُطَاعِ الطَّرِيقِ از اکراد ولر¹⁷ دست بنهب و غارت بر آورده، پای در دایره مفسدت تطاول نهاده بودند، تجار و ارباب معاملات از کسب معیشت بازمانده و سلسله حال بلاد و عباد از هم فروگشته و ندای «أَمِنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ» در اطراف

¹² «وقولوا ... سدیداً»: قرآن، سورة الأحزاب، آیه ۷۰.

¹³ «یصلح ... أعمالکم»: قرآن، سورة الأحزاب، آیه ۷۱.

¹⁴ تمام (؟): قیام N ||

¹⁵ شد: + و N ||

¹⁶ «یأتین ... عمیق»: قرآن، سورة الحج، آیه ۲۸.

¹⁷ لر: لور N ||

مملکت شایع گشت و حسن تکریتی نام مجهول تکریت را دزدید ، بیت :

زدرداری دزی دزدید دزدی
زهی دزدی که دزدده ز دزدار

از اطراف مفسدان در بقعه‌ای جمع شده و احمد جلایری را قوت مقاومت و دفع آن طایفه نماند ، بلکه او نیز بملاهی و مناهی و نا مشروعات مشغول شده و پای از جاده شرع بیرون نهاده و تربیت رنود و اوغاد و تقویت اهل فساد واجب دانسته از رمز عربیه :

« وَمَنْ يَرْبُطَ الْكَلْبَ الْعَقُورَ بِبَابِهِ فَعَقَّرَ جَمِيعَ النَّاسِ مِنْ رَابِطِ الْكَلْبِ » ذاهل مانده . بنا بر این مقدمات پادشاه زادگان و امرای الوس در حضرت پادشاه اسلام ، قهرمان الماء وَ الطَّيْنِ ، ختلف سلف السلاطين ، اختر برج پادشاهی ، سایه رحمت الهی ، نور حدیقه ایلخانی ، چراغ دیده چنگیز خانی ، غیاث الحق والدنیا والدین سلطان محمد خان - خلد الله ملکه و أفاض علی العالمین احسانه و عاطفته - آجول کردند ، مبنی بر آنکه چون ممالک ایران از نسل چنگیز خانی خالی ماند بصوب ممالک موروثی نهضت می باید فرمود و آن مملکت را از دست متغلبان انتزاع می باید کرد . بنا بر این جاتی نوبت اول عزیمت نموده ، عرصه آن دیار را معسکر جنود نصرت و مخیم سرادقات سلطنت گردانیده بودیم و هنوز ابتدای دارایی و پادشاهی آن مملکت بود که از جانب دارالملک سمرقند خبر رسید که تقنمایش شقاوت و نکبت اندیش در سرحد مملکت خرابی نموده است . بدان سبب بجهت تأدیب و تعریک او عنان معاودت بصوب دارالملک معظوف فرموده شد و از انجا بالشکرهای گران عزیمت دشت قپچاق و دیار اوزبک تصمیم پیوست ، و چنانچه شنیده باشید بر سر او رانده ، بمیامن عنایت ربانی او را ادب بلیغ داده شد ، ایل وحشم و جنود و خدم او تمامی (?) عرصه حتوف و طعمه

سیوف شدند . « هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي »¹⁸ « وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ »¹⁹ .

چون بعون الله تعالی آن مصلحت ساخته شد و آن مطلوب بمحصول پیوست ، تیمور قتلغ نام که عمزاده تفتامیش بود ، مدت مدید ملازم حضرت مامی بود و از جمله محرمان و بتکچیان و با او عداوت تمام داشت تربیت²⁰ کرده و لشکر داده و از آن طرف آب اتیل در ولایت جغند و صغناق و نرکس و پوار گذاشته شد ، تا بقلع و قلع کلی او اقدام نمایند و چون از اطراف ممالک توران بآب هیچ نگرانی نماند نوبت (؟)²¹ پادشاه زادگان و امرای الوس بمحضرت پادشاه اسلام - خلد الله سلطانه - آجول کردند که چون مانع مرتفع شد علی القاعدة السابقة عزیمت ملک ایران می باید نمود و بضبط امور آن ممالک قیام می باید کرد . کره بعد اخری بنابر این معنی عزیمت آن ممالک مصمم گشت و بعنایت الهی - عز شانه و عم احسانه - بیک توجه تمامی ممالک مازندران و گیلانات و شیروانات و کردستان و لرستان²² و شولستان و خوزستان و فارس و عراقین و هرموز و کرمان و گنجه و مکران و دیاربکر و آذربایجان مسخّر و مستخلص گشت . « وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلِكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ »²³ و در این²⁴ فرصت که بحدود گرجستان و انجاز و نواهی کوه البرز بسعادت و کامرانی اتفاق نزول افتاد و آن دیار نیز از مضافات و ملحقات ممالک محروسه گشت و آوازه اجتماع عسکر و تهیة اسباب جنود و ترتیب استعداد آلات حرب و ازدحام اطراف نشینان بولایه²⁵

¹⁸ « هذا ... ربی » : قرآن ، سورة النمل ، آیه ۴۰ .

¹⁹ « وما ... الحکیم » : قرآن ، سورة آل عمران ، آیه ۱۲۲ .

²⁰ تربیت : ترتیب N ||

²¹ نوبت N : در نوبت ثانی (؟)

²² لرستان : لورستان N ||

²³ « والله ... علیم » : قرآن ، سورة البقرة ، آیه ۲۴۷ .

²⁴ در این : درین N ||

²⁵ بولایه : و ولایه N ||

وحکام ممالک تقتامیش و مردم او رسیده انہزام و تفرقہ تمام بحال ایشان راہ یافتہ و لشکر ایشان بدان طرف تیمور قتلغ اوغلان ، کہ از قبل حضرت ما می باشد ، ملحق شدہ اند و بعضی گریختہ بسواحل دریای کفہ و آجام قرم پناہ بردہ اند و بتوفیق ربّانی احوال ایشان روی بخرابی نہادہ ، « فَقَطِّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ »²⁶ و القِصَّةُ بِطُولِهَا وَالْقَضِيَّةُ مَعَ فُصُولِهَا نَمُودَةُ مِی شُود . دگر پیش از این فرزند اعزّ امیرانشاہ گرگان بہادر - ابقاہ اللہ تعالی - حامل مکتوب حاجی محمد قصہ خوان را بطریق دوستی و اظہار مصادقت و استعلام احوال سارہ پیش این عزیز فرستادہ بودہ است ، در راہ شنیدہ کہ از آنجناب لشکر بجانب کفہ کشیدہ است و بطرف غربی آن ممالک نہضت فرمودہ ؛ باستماع این خبر باز گشتہ است ، در آن ولا اندیشہ کردہ شد کہ ہر گاہ کہ <از> آن جناب بحضرت ما ایلچیان بیابند بعضی قصّاد فرستادہ شود و قواعد صداقت مہمّہد گردد ، تا آنکہ مکتوب پیش از این در حدود گرجستان بدان جانب فرستادہ شد ، بعضی²⁷ از کیفیت حالات در آن مکتوب اعلام رفتہ بود ، بعد از آن چون این زمان در مشتاة ممالک شروان قیشلامیشی فرمودیم ، پیش* ارش نام کہ اکنون حاکم در بند و والیء قلعہ باب الأبواب است و تعلق بحضرت ما دارد و از جملہ مخصوصانست ، اورا وسیلہ ای و واسطہ ای ساختہ ، و دم موافقت و مخالفت می زند و تقبّل کردہ ، دختر خود را بیکی از فرزندان دلبند ما دادہ ، پسر خود را بالشکری بہم ملازم حضرت ما گردانید²⁸ ، ما نیز این معنی را اجابت فرمودیم و این تابستان در بیلاق آلتاق بیلامیشی خواہیم فرمود و عزیمت جانب شام مقرر و مصمّم است ، تا معلوم آن جناب باشد

²⁶ « فَقَطِّعَ . . . رَبِّ الْعَالَمِينَ » : قرآن ، سورة الأنعام ، آية ٤٥ .

²⁷ بعضی : بعض N ||

* پیش N : پس (؟)

²⁸ گردانید : گرداند N ||

و چون با آن جانب تدانی و تقارب دیار ب حصول پیوند سوانح اوضاع و کماهی حالات از کمال دوستی اعلام کرده شود، انشاء الله تعالی. اکنون در نواحی ساموران و آب سامور که متصل در بند است از جانب جنوبی و شاید که در آن جانب از تجار و سیاحان کسان باشد که مواضع را دانند معاف کرده، ترصد ظهور آثار صدق تقبلات او می فرماییم، تا آنچه متقبل شده از قوت ب فعل آورد، اگر چهره بخت و صداقت بقیاس از زیور صدق عاطل باشد ارادات آنکه بعنایت ربانی با لشکرهای گران بر سر اورانده، بتلافی کار او غایت مساعی مبذول افتد، هر آینه آنچه مقدور باشد بر اوج ظهور مقصور گردد، و مین الله الإعانة والاستغاثه. ومع ذلك استماع افتد که او بر تقدیر عدم موافقت و متابعت گریخته، از آب اوزو گذشته، پهای آجام سواحل دریای کفه و آن طرفها خواهد رفت، امید بعنایت الهی و ائقست از عقب او رفته، در باب تدارک او بکمال اجتهادات تقدیم افتد، انشاء الله تعالی. بعلت واسطه اخذ و تحبیس او با کفار فرنگک صورت غزو و جهاد دست دهد، حضرت ما از این جانب و آن عزیزان از آن طرف بدفع متمردان قیام نموده آید. منه إِنْجَاحِ الْأُمُورِ وَفِي قَبْضَتِهِ وَقُدْرَتِهِ مَصَالِحُ الْجُمْهُورِ. الحاله هذه پارسال چون بسواد عراق عرب نزول افتاد با ولایت شام و ولایة آنجا و تردد بار حاصل گشت، بقاعده سلاطین سلف و رسم ملوک ماضیه ایلچیان و نوکران معتمدان با تحف و هدایا و انواع بیلاکات²⁹ بتعظیم تمام بجانب شام بجهت غلامک چرکسی بازرگان شاگرد مجهول نا مقبول که اکنون بواسطه فقدان ملوک اصیل بتغلب و تزویر والی مصر شده است، فرستاده شد، آن ملعون مغبون کفران حقوق و اظهار عقوق کرده، خواجه زاده خود را بقتل آورده است و بجای او نشسته، عربیه: «أَلَا لَعْنَةَ الرَّحْمَنِ مَن كَفَرَ النَّعِيمَ» و امام و خلیفه زاده عهد را که رونق اسلام و انتظام امور اسلامیان بولای حضرت خلافت شعار ایشان منوط و مربوط است گرفته و مقید کرده، و به ابطال

29 بیلاکات: بیلاکات N ||

قوانین ملوک سلف مصر مصرّ و مستبد شده و نقی پسندیده* سلاطین ما تقدّم را ملتزم و مرتکب شده ، چنانچه شنیده باشید ایلچیان را بی موجب و سببی که مقتضی بدان معنی تواند بود هلاک کرده و مثل آن حرکت مذموم و فعل نا محمود از هیچ پادشاهی و بزرگی کس ندیده است و نشنیده و ایدان رسولان بسمت³⁰ « مَا عَلَيَّ الرَّسُولُ إِلَّا الْبَلَاغُ »³¹ موسومند، از هیچ صاحب شوکتی مسموع نیست. « فَمَا جَزَاءَ ذَلِكَ إِلَّا خَيْرٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا »³². اکنون** انتقام این معنی بعد قضای الهی مهیات جانب دشت قپچاق بر نهج نیکو بتفصیل رسانیده بجهت انتقام بصوب ممالک شام نهضت فرمایم و بمیامن الطاف ربّانی آن غلامک چرکس را ادبی بلیغ و گوشمالی سزا داده شود و دقیقه « وَالظُّلْمُ مُرْدُودٌ عَلَيَّ مَنْ ظَلَمَ » سمت انکشاف یابد و منه اسعاف المآرب و ادراک المطالب و با آنکه قاضی بجهت سیواس حکم « ما البرغوث و دمه و ما العصفور و دسمه » داند ، او نیز دماغ محبّط کرده ، افکار فاسده بخود راه داده است و بر مصداق « الجَنَسِيَّةُ عِلَّةُ الضَّمِّ » دم از موالات غلامک چرکس نا مقبول می زند و در آن صدد که بواسطه طریقه قبح معاش که پیش گرفته مذاق روزگار خود از شربت « كَالْبَاحِثِ عَنِ حَتْفِهِ بِظُلْفِهِ »³³ بچشاند .

از کمال دوستی نموده می شود تا بر کیفیت حال واقف نموده ، بصوالح همت مدد فرمایند و انواع مناسبت و موافقت که مارا با آن جناب حاصل است و ذکر رفته ، مرعی دارند. همواره عنان بواعث همم و دواعی نهم که بصوب ما ارسال رسل و رسایل معطوف داشته و ایلچیان و قصّاد بهر وجه

* نقی پسندیده N : نقی < ... > پسندیده (؟)

30 سمت : + و N ||

31 « ما علی ... البلاغ » : قرآن ، سورة المائدة ، آیه ۱۰۲ .

32 « فا ... الدنيا » : « فا جزأ من يفعل ذلك منكم الاجزی فی الحیوة الدنيا » : قرآن ، سورة

البقرة ، آیه ۷۹ .

** اکنون ... رسانیده : Bu cümle de düzgün görünmemektedir.

Bk. el-Meydânî, Mecma'ü'l-emsâl. Tahran 1290, s. 499.

33

که میسر گردد فرستاده ، اخبار صحّت ذات شریف و انتظام امور دولت
اعلام بخشند ، تا موجب نصارت ریاض نصرت خلّت گردد ، زیاده اصدار
نیفتاد والسلام علی الدوام اولاً و آخراً* .

* Bu mektup, nereden alındığı işaret edilmemekle beraber, büyük bir ihtimalle bizim gördüğümüz münşeât'tan faydalanılmak suretiyle, S. Ali Mü'eyyed Sâbitî tarafından *Esnâd ve nâme'hâ-i tarihî* (Tahran 1967, s. 315-320) adlı eserde yayınlanmıştır. Fakat bu yayın, hiç bir şekilde faydalanılamayacak derecede bozuktur. M. Sâbitî, metnin zorluk arzeden kısımlarını atlamış, ayrıca bir çok önemli cümleleri ve bu arada isimleri çözememiştir.

بگویند از آن که سرگرمی بر نداشت ، از عنفوان ایام شباب و در میان جوانان
 صبا استوارست و شایسته نظم و وقت و اسالیب محبت بین ایرانی
 مؤکد و بنیادیکانگی مرسوم و از سمت بیگانگی مصون بوده و درها
 بقبلة حق آورده و از انجابت هر روز تکوی صادر و عبادت کرده
 دوامی که آثار بخار تا ناری شود ع از تو میسندم که چنین نیستی
 اما از راه عقول سلیم بر مقتضای شیخ مطهر خری و اخبار احمد مصطفی
 ربانی آن بلکه نزد من نگاری کرد با گوشه قلم و حصار گری کرد
 می بخورد و اصل بتان می بوسد تا عا لرشوریده قرار می گیرد
 درین چند روز فرزند محمد می رسد آنکه صواب باشد با تمام رساند
 انشاء الله تعالی صورت مکتوبی که امیر تیمور نیک بسطاز اولاد
 باین بد فرستاده است در دفعه اول که هنوز میان ایشان مخالفتی
 بدید نیامد بود الحمد لله الذی اشرقت علی صحاب اصناف الاهیة
 انوار عظمیة و سلطانیة ، و تلالات علی طبقات احداق الاکوان آثار
 بسطنه و احسانیه ، و الصلوة و السلام علی النبی المبعوث با شرف
 الادیان علی الاطلاق ، المنعوت با کرم الفضائل و ام مکارم الاخلاق ،
 و علی اله العظام ، و اصحابه الکرام ، و علی التابعین لهم با حسان الی يوم
 القیام اما بعد اگر چه باین صورت از تیمور کدگان بجانب العظیم
 اعدا امره العجم بیعت الله السلول علی عدایه ، و رحمة المبعوث
 لمصالح العباد من اولیایه حافظ بلاد الله ناصر عباده الله قائل العداة
 و الملاحین ، مرجع الغرزة و المجاهدین ، حامی غرور المسلمین جلل الحق
 و الدینا و الدین غازی باینده در خان خدا الله ملکه طریقه سوزا

و صدقات ظاهری مسلوك و مرعی نبود و با رسال هسل و تبلیغ رسال
و قواعد الفت و معاقد خلیت حسب طبع ضاع صوری موكد و مهتد
نشد فاما چون استماع افتاد كه همچنان كه ما تبلیغ فرمای و آلذین
جا هدا و ائینا لشهدتیم سبلنا در جانب شرق عالم بقرای كینا
• جهاد با ضوابط بقاء و اشرار مشغولیم و در باب اعلاء اعلام دین و رونق
شرع سید ما رسیدن باقصی العاید و اعلی الناید سعی و اجتهادی بجای
میاوریم و این در دیار غربی با فرق ضلال و مخالفان دین قدیم و مكدان
شرع مستقیم لا يزال بحكم ان اللّٰه یحبّ الذین یقاتلون فی سبیلہ
صفا كما نھم بیان روضه سماعی جمیله و اجتهادات بلوغه تقدیم
می رسانید و همه همت بر نصرت شرع و رونق مسلمانى و تهیدتوا
دین یزدانى مصریفت داشته است و بدین واسطه كافة اهل ایمان
در كنف امن و امان مرضه الحال و محصل المرام اند باستماع این معانی بوقا بقوا
امداد ارادات متضاعف میگردد و داعی همت و بواعث همت بران زیاد
اسباب كرامان و وصول آمال و امانی آن عزیزان متزاید میشود و همت
مصلحت طلبه كه بجلیه افضن شرح الله صدره للاسلام فهو
على نور من ربه محلی باشد و بجهت ارتفاع شرفات شریعت محمدی
• و اوضاع ملت احمدی در اقطار بلاد غربی بجهاد و همت و حرب با تباع و
حرمین المؤمنین علی القتال اشتغال نماید و مقتضی ضم و من و بیع
غیر الاسلام دینا فان یقبل منه فصبط الحرس ساخته باشند
از حضرت عزت جلت و همت با انواع سدید و وفیق و اصناف ستفا
و كرامات فايز گردد و روز بروز جمعیت آن دودمان برونی تركوب

ایمان

اقبال آن خلدان ناموس بیعت متقاعدتر باشد و ان افضل بید الله
 یومئذیه من یشک فینذ المذمات فلهیت تسلیات مسکیت
 التفحات و بدایع مدحیات طیبة الفوحات که مطاوی آن موطن
 وفود است و مهربانی تواند بود تحف و مهدی کرد اینده همواره بحمت
 نصرت ریاض نصرت و وظایف ارفیه صلحفات دعا الصالحین
 بچای بمدان باریست و من الله الاجابة والتوفیق والمنایة
 بنا بریکمال مسلمان و صدق و صدقات او و عات و قاین موافق و شرح
 مناسب که ذکر کرده شد بر منقض و کونوا مع الصادقین سواد
 مناجح دوستی و تحریک سلسله محبت او هر اینه متضمن صلاح و سداد
 امور جانین باشد بر مصداق و قول او اولاً سدیداً یصلح لکم اعمالکم
 مطابق معنای ع تمسکت ان طفرت بود جز، موجب صلاح دانستن
 داشته می آید و رضوی پسیر آن عزیز مکتشون کرد اینده می شود که
 چون پادشاه جهان جنکرخان بحکم حادثه ازلی بر مالک ایران و نوران
 مستولی گشت و آفتاب دولت او با رج سلطنت طالع شد او عمره
 مالک را بر روزندان قیمت کرده از آن جمله هر چه ملک ایران بود بر فرزند
 خود پادشاه زاده چغنی مغرض و مسلم فرمود و مدتی انقبلا و امر
 و کما تمسکان درین مالک بضبط مدایعی عام نمودند تا چون جلوس سر بر سلطنت
~~سلطان~~ بنکوخان رسید و او بر تخت مملکت متمکن شد
 و در امور مالک استقلال یافت و برادر خود و ملاک او غلان با لشکری که در
 سرحد مملکت می بودند بمالک ایران فرستاد و او مملکت را بدو مسلم کرد او
 در زندان او مدتی مدید و عهدی طولی درین مالک بمر بر سلطنت متمکن

شدند و جت ان ملک تا دهماره با ایشان طریق منازعت و مکارحت
 مسلمان بود کرات بمیان و محاربه انجامید تا چون جت آن ملک از
 ریورار و ع حکمران عاظم مانده و نسل ایشان درین دیار منقطع شد و
 احدل با حوال بلاد و عباد ماه یافت و داهها محزوت و مسدود گشتند
 و فواطل و تاج طوایط طایعان هم محزور که شرف آیه یانین من کلج عقیق
 مویسونداده وصول بدان آستانه شریفید مردم می مانند و قطع طریق
 انرا کرد و لور دست بست و عاقبت بر او دره پای دوداره مفسده تطلو
 نهاد و بد تجار و اد باب معا ملاکت از کسب معیشت باز مانده و
 سلسله حال بلاد و عباد از هم فرکشته و نداء امن نجیب المصطر
 در اطراف ملک شایع گشت و حسن کفری نام محمول تکرت داد و بدست
 رزداری دری دزد بد دزدی زهی دزدی که دزد زود و دزد زار
 از اطراف مفسدان بد بجمع شده و احد جلایی را قوت مقام
 و مع آن طلیفه مانند لکه او تیر میله می و ساهی و ناسر و عات مشغول
 شد و پای از جاده شرع بیرون نهاده و بزیت رنود و او عباد و تقویت اهل
 فساد واجب دانسته از رمز عربید و من بریط الکلب العقوب بابه
 فَعَقَّ جَمِيعَ النَّاسِ مِنْ رَابِطِ الْكَلْبِ، ذاهل مانند بنا برین مقدمات
 یاد شاهزادگان و امراء اوس در حضرت یاد شاه اسلام قزمان الما و الطین
 خلف سلف السلاطین اخبر بوج یاد ساهی سابه رحمت الهی نور حدیثاً یلقا
 بر ابع دیده چکنر خان عیاش الحقی والد سیا و الدین سلطان محمد خان خلد
 مملکه و حاضر علی العالمین احسانه و عاظفته آجول کرده سفی بر اکه چون
 ثالثه بران از نسل چکنر خان حالی مانند بصوب حالت موروغ نمضت

می باید و نمود و آن ملک ما از دست متقلبان انتراع می باید کرد بنابرین
 حائقی نوبت اول عزیمت نموده عرصه آن دیار را معسکر جنود نقتز
 و محکم سرادقات سلطنت کرده اندید بودیم و هنوز نایندای دارایی و
 پادشاهی آن مملکت بود که از جانب دانا الملك سمرقند خبر رسید
 که تقشاش شقاوت و تکبر اندیش در سرحد ملک خزان نمودند
 بدان سبب بجهت نادیب و تحریت او عنان معاودت بصوب
 دانا الملك معطوف فرموده شد و از انجا بالشکرهای کران عزیمت شد
 قیام و دیار او رنگ تقیه پیوست و چنانچه شنیده باشید بر سر او
 راندیم بیامر همان تباری او را ادب بلوغ داده شد ایل و حشم و جنود
 بخدم او تمامی عرصه حنوت و طعمه سیوف شدند خدا من فضل
 رَبِّي وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ چون بعون الله تعالی
 ان صلحت ساخته شد و آن طلبوب بحصول پیوست تیمور متلعنا
 که عززاده تقشاش بود مدت مدید ملائم حضرت مای بود و از جمله
 محرمان و تنگیان و با او عداوت تمام داشت ترتیب کرده و لشکر داده
 و از آن طرف آب ایتل در ولایت جفند و صفناق و ترکس و پوار
 گذاشته شد تا بقلم و فتح کلی او اقدام نمایند و چون از اطراف مالک
 نوزان باب هیچ نگرانی مانند نوبت پادشاه زاکان و امراه الواس
 بحضرت پادشاه اسلام خلد الله سلطانه آجو کر زدند که چون مانع ترغ
 شد علی القاعه قالسا بقه عزیمت ملک ایران می باید نموده و ضبط
 امور آن ممالک قیام می باید کرد کرده عدا خزی بنامین معنی عزیمت آن
 مالک مصمم گشت و بعنیت الهی عرشانه کرم آهسانه بیک توحد

نامی ممالک مازندانات و گیلانات و شروانات و کردستان و لرستان
و سنه بستان و خوزستان و فارس و عراقین و هر موی و کرمان و کج
و سکران و دیار بکر و آذربایجان و سخر و سخرکشت و الله بونی
مُلکة مَنْ یشاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ و درین قسمت که مجدد کجاست
و انجبار و نواحی کوه البرز بسعادت و کامرانی اتفاق نزول افتاد
و آن در بار نیزان مصافقات و صلحقات مالک محمد سه کشت و آوازه
اجتماع عسکر و فقیه اسباب جود و ترتیب استعداد آلات حرب
و از دحام اطراف نشینان و ولایه و حکام مالک تقناتیش مردم لو
رسیده انهم از و تفرقه تمام بحال ایشان ماه یافته و لشکر ایشان بلا
طرب تیمور قتلغ او غلان که انقبل حضرت مای باشد ملحق شده اند
و بمو کیمت بسواحل دریای کهنه و آجا قریب پناه برده اند و بتوفیق
ربانی لحوال ایشان روی بخوابی نهاده فقطع دایر القوم الذین
ظلموا و الحمد لله رب العالمین و القسه بطولها و القصیه مع قصوها
مؤده می شود در پیش این فتنه اعتراف امیرانشاه کرگان بهادار اجانه
مغالی حامل مکتوب حاجی محمد فتنه خوان از ابطریق دوستی و اظهار
مصادقت و استسلام احوال سازه پیش این عزیز فرستاده بوده است
در راه شنیده که انجناب لشکر بجانب کفار کشیده است و بطرف ~~...~~
آن مالک نهضت فرموده با استماع این خبر بازگشته است و در آن ~~...~~
اندیشه کرده شد که هرگاه که آن جناب بصحبت ما بجهاد ~~...~~
بعضی تصاد فرستاده شود و فواعد صداقت میقد کرد تا ~~...~~
پیش ازین در حدود کرجستان بیان جانب فرستاده شد بعضی از کیفیت

حکایت

حالات در آن مکتوبه اعلام رفته بود بعد از آن چون این زمان در مشقت
 ممالک مشران پیشلاستی فرمودیم پیش از این نام که اکنون کار خود
 و والی قلعه باب الا بواب است و قلعه بحضرت ما دارد و از جمله
 محضمانست او را وسیله واسطه ساخته و دم موافقت و مخالفت
 می زند و معتدل کرده دختر خود را یکی از فرزندان دلبند ما داده پسر
 خود را بالشکری بهم ملازم حضرت ما کرد اند ما نیز این معنی را تعبیر
 فرمودیم و این تابستان در بیلاق الانان سیلاستی خواهیم فرسود
 و عزیت جانب شام مقرر و معین است تا معلوم آن جناب باشد
 و چون آن جناب تلافی و تقارب دیا بحصول پیوند سواخ و صاع و
 کجای حالات از کمال دوستی اعلام کرده شود انشاء الله تعالی اکنون
 در بعضی مسووران و آب ساود که متصل در بندست آن جناب جنون
 و شایه که در آن جانب از تجار و سیاحان کسان باشد که مواضع را داد
 محافظ کرده اند و ظاهر و باطن در صدن تقیافت او می فرماییم تا آنچه متقبل
 شد از آن جهت فضل آرد اگر چه بخت و صداقت بقیاس از زیور صد
 کامل باشد اوست آنکه بنایت ربانی بالشکرها و کران بر سر او اند
 بتلافی کار او غایت سعی میزدول افتد هر چه آنچه مقدر باشد
 بلا وج ظهور مقصود کرد و در سن الله الاعانه و الاستغاثه و مع ذلك
 استماع افتد که او بر تقدیر هم موافقت و متابعت کریم ما از آب آویز
 گذشته بیایا جام سحر و جادوی گفته و آن طرفها خواهد رفت امید بیست
 لکنی واقعت انچه با او نقشه در باب تدارک او بحال اجتهادات تقدیم آید
 ان شاء الله تعالی جلت واسطه اخذ و تجسس او با کفایت صورت

فمن جهاد دست دهد حضرت مالزین جانب و آن عزیزان از آنکه
 بدفع متردان و پام نموده آید منه الخراج الامور و فی قبضته تدریج
 الجهور الحاکمین یا رسال چون سواد عراق عرب نزول افتاد با و آ
 شام و ولایه آنجا و ترقه و بار حاصل گشت بقاعد سلاطین سلف و رسم
 ملوک مسلمین به چنان و نوکران سفیدان با خفت و درها یا افرایح یککات
 بتعظیم تمام بجانب شلم بجهت غلامت چو کسی بان رکان شاکر و محمول
 نام قبول که اکنون بواسطه فقدان ملوک اصل تغلب و تزویر و الی صر
 شد است فرستاده شد آن ملعون منور کفران حقوق و اظهار عقوبت
 کرده حواجه زاده خرد را بنقل آورده است و بجای او نشسته عرضیه
 الا لفر الزین من کفر التعم و امام و خلیفه زاده عهد را که در حق الام
 و انتظام امور اسلامیان بولای حضرت خلافت شعار ایشان منوط
 بر طاعت کفره و عقیدت کرده

...
 به اطلاق قوانین ملوک سلف مصر مصر و مستبد شد و نفی پسندیدن
 سلاطین ما تقدم را سلقم و مرکب شده چنانچه شنیده باشید به چنانچه
 بی موجب و سببی که سقفی بدان معنی تواند بود هلاله که در موشل آن کفر
 مذموم و فعل با محمود از هم یاد شاهی و بزرگی کس ندیده است و نشنیده
 و از آن رسولان بسمت و ما علی الرسول الا البلاغ موسوند از هم
 صاحب شوکتی مسوع نیست و ما جزاء ذلك الاخری فی الدنیا اکنون
 انتقام این معنی بیدقتی الهی متاخر دشت چنان برین سبب بتفصیل
 در این بجهت انتقام بصوب مالک شام شفت و پیام و بیام از اطلان
 ربانی آن غلامت چو کسی را بی بلیغ و کوه مالی مرزا واده شود و دینیه

وَالظُّلْمَ مَرْدُودًا عَلَى مَنْ ظَلَمَ سَيِّئًا كَمَا وَجَدَ مِنْهُ اسْمَاعِيلُ الْمَأْرَبَ
 وَادَانَكَ الْمَطْلَبُ بِمَا أَكْفَى مِنْ حَيْثُ سَيَّوَسَ حَكْمَ مَا الْبُرْعُونَ وَدَمَهُ
 وَمَا الْمُعْصُفُورُ وَدَمَهُ دَامِدًا وَنَزِدًا مَخْجُطًا كَرِهَهُ الْفَكَارُ فَاسَدَهُ
 بِخُورِ رَاهِ دَادِهِ اسْتَبْرَمُ صِدَاقُ الْجَفْنِيَّةِ حَلَّةُ الضَّمِّ دَمُ الْأَمْوَالِ
 غَلَامَتُ جُرْكَسْتَانِ زَبْدٌ وَدِدَانُ صَدَدٌ كَمَا وَسَطَةُ طَرِيقَةِ نَجْمِ مَعَاشِرِكِهِ
 بِشَرِّ كِفْتِهِ مِذَاقُ رَوِيكَازِ فَرْدَا زِ شَرِّبِ كَالْبَابِثِ عَنِ حَفْظِهِ بَطْلُهُ
 بِجَسَادِهِ أَنْ كَالِ دُوسْتِي مُوَدَّةٌ مِي شُودِ تَابَرِكِي نَيْتِ حَالِ وَافَقُ فَرْدِ مَوْجِ
 حَمْتِ مَدَدِ فَرْمَا يَنْدِ وَأَنْوَاعِ سَنَابِتِ وَمُوَافَقَتِ كَمَا بَا بِأَنَّ حَنَابِ حَامِلِ
 وَكَرْفَتِهِ مَرْمِي دَارَنْدِ مَوَارِدِ عَنَابِ بُولُغَتِ مَسْمُومِ وَدَوَاعِي نَهْمِ كَهْ بِصُورِ
 مَا لِدَسَالِ رَسْلِ وَسَائِلِ مَعْطُوفِ دَائِمَتِهِ وَالْجِيَانِ وَقَسَاتِ دَهْرِ وَجْهِ كَهْ
 مِي تَمَرُ كَرْدِ وَفَسَادِ الْخَبَارِ صِحَّتِ ذَاتِ شَرِيفِ وَنِظَامِ ائِمَّةِ دَوْلَتِ اَهْلَامِ
 بِخَشَنَدِ تَامُوجِبِ نَضَارَتِ رِبَاضِ نَضْرَتِ حَلَّتِ كَرْدِ زِيَادَةِ ائِمَّةِ نَيْتَانِ
 وَالْاِسْلَامِ عَلَى الدَّوَامِ اَوْ كَا وَخَرَجِ صُورَتِ مَكْتُوبِ كَهْ بَعْدَ اَزْ سَكْسَنِ
 لَشَكْرِ مَصْرُوشَامِ مَرُومِ فَرَسْتَادِ ائِمْرَةِ عَظْمِ نَزِينِ ائِمَّةِ شَهْرِيَارِ كَامِكَارِ
 فَدَوِّ صِنَادِ دِيدِ رَوِيكَازِ عَضَا اَلْمَرْكَفِ الْجَاهِدِينَ جَلَالِ اَلدِّينِ وَالزَّيَارِ
 بَا يَزِيدِ مَهَادِرِ خَلَدَتِ مَعْدَنَةِ سَلَامِ وَتَحَايَايِ فِي نَهَائِ اَنْ خَلُوعِ وَتَقِيْدِ
 وَصَفَايِ طُوبِ نَزَانِدِ مَطَالِعِ مَعْمُورِ نَائِنِدِ وَجَمْعِ مَهْمُ هَايِ فِي رِئَاسَةِ اَمْرِ
 اَمُورِ سُلْطَنَتِ وَكَامِرَانِ وَاجْرَائِ كَلِمَاتِ اَمَالِ اَلْعَامِي خُزْدِ مَصْرُوفِ وَ
 مَقْصُورِ شَنَاسَنِدِ وَمِنْ اَللَّهِ اَنْجَاحِ الْاُمُورِ وَفِي تَبَضُّعِ قَدَرِنَهْ اِنَّهُ مَعَ اَع
 الْجُمْهُورِ بَعْدَ ذَلِكَ مَقْصُودِ صَوَابِ اَنْ جَنَابِ كَرْدَانِ مِي شُودِ كَهْ
 چنانچه بجزای استماع فرموده اند پیشتر ازین از حکام مصر و شام حضور

KUZEY IRAK'TA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN KURULUŞU VE MEMUN BEY'İN HATIRALARI

İSMET PARMAKSIZOĞLU

GİRİŞ

Hatıraların edebî eser olarak değerlendirilmeleri yanında, tarih açısından belge olma nitelikleriyle sahip oldukları değer, ayrı bir önem taşımaktadır. Hatıraların yazılışında türlü faktörler etkili olmakta ise de, bunlar bütünüyle millî tarihimizin askerlik, yönetim ve toplumla ilgili yapısı bakımından aydınlatıcı, olayları belgeleyici yönleriyle vazgeçilmez kaynaklar olma özelliklerini saklamaktadırlar.

Bu sebeptendir ki, Osmanlı İmparatorluğunun tarihî kaynakları arasında son yıllarda önemleri gittikçe artan belgelerden birisi de hatıralar olmuştur. Bundan bir süre önce Baf Kadısı Macuncu-zade Mustafa Efendinin hatıralarını araştırmacılara sunduğumuz zaman, bu metnin gerek yurt içinden, gerek yurt dışından nasıl ilgi ile karşılandığını görmüş, tarihimizin belli kaynakları yanında, edebî ölçüler itibarıyla pek de değerli olmayan bu metnin, toplum yapısını aydınlatma bakımından kazandığı değeri izlemiştik (Bir Türk kadısının esaret hatıraları. Tarih Dergisi, V, Sayı 8). Macuncu-zade Mustafa Efendinin hatıraları yani, Baz-geşt-i Hakiri Malta - Sergüzeşt-i esirî-i Malta bir süre sonra Türk Dil Kurumu tarafından metin halinde de yayınlanmıştır (Prof. Fahir İz. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1970, 78 - 122). Daha sonra bu türden başka bir metin, Türk kamu oyunu ilgilendirmiştir. Viyana'nın ikinci defa kuşatılması sırasında Avusturya kuvvetlerince tutsak alınan Osman Ağa'nın hatıraları da aynı şekilde ilgi bulmuştur (Viyana muhasarasından sonra Avusturyalılara esir düşen Osman Ağa'nın hatıraları. Yayımlayan: M. Şevki Yazman. İstanbul 1961).

Hatıralar konusunda kendini gösteren ilgi ile bundan sonra yapılacak inceleme ve araştırmalar, şimdiye kadar değeri ve önemi iyice belirlememiş bulunan bu kaynağın tanınmasına fırsat verecektir. Tarihimizin coğrafya alanı bakımından çok yaygın bulunması, büyük

bir süreyi ve dönemi içine alması, değişik zamanlarda değişik bölgelerde pek çok hatıranın yazılması gibi bir sonuç vermiştir. Araştırmacıların imparatorluğun merkezinde geçen olaylarla ilgili hatıralar yanında Cezayir'den Âzerbaycan'a, Yemen'den Kırım'a, Budin'den Lahsa'ya kadar yayılan topraklar üzerinde yazılan hatıraları da Türk tarihinin kaynakları arasına katmaları ve bu suretle imparatorluk tarihinin aydınlanmasına yardımcı olmaları, tarih incelemeleri bakımından lüzumlu bulunmaktadır. Bu güne kadar yayınlanan veya bilinen hatıraların toplu bir katalogu için bkz. İbrahim Olgun. Anı kaynakçası. Türk Dili. XXV/246 (1972).

Geçmiş yüzyıllara ait yeni bir hatıra ise, Bağdad'da tesadüf ettiğimiz, Memun Bey'in Hatıraları'dır. Bugünkü Süleymaniye, eski adıyla Şehrizor ve çevresinde Osmanlı hâkimiyetinin kuruluşu ile ilgili olan Memun Bey'in Hatıraları, XVI. yüzyıl tarihimizin hem zaman, hem de yer bakımından küçük bir bölümünü aydınlatmada yararlı olacaktır.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı otoritesi Kuzey Irak'a civar topraklara yaklaştığı sırada, bu bölgede bulunan mahallî beylik ve emaretlerin Osmanlı egemenliğini tanımalarında zamanın ünlü bilginlerinden ve devlet adamlarından biri olan İdris-i Bidlisî'nin yaptığı iş büyük önem taşımaktadır. Uzak görüş sahibi olan, bölgedeki toplum yapısını ve siyasi durumu değerlendirmesini bilen İdris-i Bidlisî, çalışmaları ile çevrenin yeniden tahrip edilmesine meydan vermediği kadar, mahallî otoriteleri Osmanlı gücü konusunda ikna etmekle onların şahsî durumlarını korumalarına da imkan hazırlamıştır. Gerçi mahallî emaretlerin barış yoluyla Osmanlı egemenliğine boyun eğmelerinde asıl müessirin, Çaldıran savaşı olduğunda şüphe yoktur. Fakat, onların bölgeye giren, bu yeni ve çağının en güçlü devletine böylece barışçı bir tutumla boyun eğişleri, 25 kadar beyliğin eski hak ve otoritelerini sürdürmelerine de fırsat vermiştir. İdris-i Bidlisî'nin kendi ifadesiyle "Memâlik-i Kürdistan'da evvel yerden, ki Vilâyet-i Urmiye'dir ve tasarrufu ümera-yi Baradost'tadır, tertip ile tâ mülük-i İmadiye ve Sorân ve memleket-i Bohtan ve Garzan ve Rujegan ve Eyyubiyân ve gayre varınca cümlesinden uhud-i müekkede ile Sultan-i İslâm'a biat ittürdüm". (Hüseyin. Bedâyi' el-Vekayi', Moskova 1961). İdris-i Bidlisî'nin Bıyıklı Mehmed Paşa ve Husrev Paşa ile ortak çalışmaları sonunda, 1515'ten 1519'a kadar geçen zaman içinde, Ergani, Harput, Divriği ve Siverek emaretleri, 1534'te

ise Adilcevaz, Erciş, Van, Ahlat yöreleri Osmanlı hâkimiyetine girmiş bulunuyordu. Bu çalışmalarda sadece Şehrîzor'da bulunan Erdelanî emareti mukavemet etmek ve Osmanlı otoritesine direnmek cesaretini gösterebilmişti. İşte Memun Bey'in Hatıraları, Erdelanî beyliğinin bu direnme çabalarının hikâyesini anlatan bir kaynak olmak itibarıyla Güney doğu Anadolu'da Osmanlı egemenliğinin kuruluşu bakımından önem taşımaktadır.

Yazar

Sultan III. Murad'ın cülûsu (8 Ramazan 982/22 Aralık 1574) münasebetiyle hatıralarını kaleme alan ve bu suretle Osmanlı İmparatorluğunun yeni hükümdarına kendisini tanıtmak, daha önceki davranışlarından dolayı mazur görülmek isteyen Memun Bey, Şehrîzor mahallî emaret ve hanedanına mensup bir beydir.

Şimdiye kadar Şehrîzor veya Erdelan beyliği hakkında rastlanan bilgilerin tek menşei Şeref Han Bidlisi'nin eseri, Şerefnâme idi. Ancak Memun Bey'in yazmış olduğu hatıralar gerek kendi hakkında, gerek babası Bige Bey hakkında ve Osmanlı hakimiyetinin kuzey Irak'ta, İran sınırı üzerinde kuruluşu konusunda yeni bilgiler ve açıklamalar getirmektedir. Kaynaklarda merkezi Zalim kal'a olan ve Bige Bey tarafından tasarruf edilen bu küçük Kürt beyliği¹, menşe itibarıyla Erdelan emaretine bağlanmakta ve hanedanın kurucusu olarak da Baba Erdelan gösterilerek, beyliğin kuruluş tarihi Moğol hakimiyetinin son yıllarına kadar götürülmekte idi. Ayrıca Baba Erdelan'ın Diyarbakır bölgesinde bir süre devlet kurmuş Ahmed b. Mervan'ın torunlarından ve daha efsanevî bir bağlantı ile de eski İran hanedanından Babek b. Sasan'ın zürriyetinden olduğu ileri sürülmekte idi (Abbas el-Azzavî. Tarihü'l-Irak beyne İhtilâleyn IV, 61; Aynı yazar. Şehrezor es-Süleymaniye 47. Muhammed Emin Zeki. Tarihü's-Süleymaniye ve Anhaihâ 38). Halbuki Memun Bey'in Hatıraları, böylece tasavvur edilen bilgilerin dışında bir gerçeği ortaya koymaktadır. Memun Bey'e göre mensup oldukları hanedan, Erdelanî olmayıp Âdilî'dir. Hatıralarında kendini tanıtırken, "bu bende-i ubûdiyet-meşhûn İbn-i Bige Beğ-i Âdilân-i Memun (2/A)" demek suretiyle soy kütüklerinin Mervanîler veya Sasanîlerle ilişkisi olmadığını, "Aşere-i

¹ Zâlim kal'a. Şehrîzor beyliğinin merkezi olan bu kale, Kerkük-Tebriz yolu üzerinde sarp bir dağda bulunuyordu. Arap coğrafyacıları bu kaleyi Zelem olarak adlandırmışlardır (Yakut el-Hamavî. Mu'cem el-Büldan. Beyrut 1957. X, 146.)

Mübeşşereden nesebleri Ebu Ubeyde-i Cerrah'a ve Emirü'l-müminin Abbas'a tarafeynden vasıl olur ve ecdadlarından Âdil nâm kimesne Çınkızîler fetaretinin evâilinde Vilâyet-i Şehr-i Zol'e vali olup . . . (2/B)" belirtmektedir. Bu açıklamalara göre Osmanlı İmparatorluğunun Irak üzerinde egemenlik kurmaya başladığı 1535 yıllarında Şehrizar beyliğinde bulunan aile, Âdil Bey'den neş'et eden ve soyunu İslâmın iki büyük liderine bağlayan başka bir ailedir.

Osmanlı egemenliği Şehrizar'a, bu küçük beyliğin sınırlarına dayandığı zaman, Beylik Bige Bey tarafından yönetilmekteydi². Bige Bey'in diğer kardeşleri, Söhrab (Serhab. Abbas el-Azzavî. Aynı eser IV, 59) Mehmed ve Kaytmaz Beyler ise, beyliğin yönetiminde onun maiyetinde bulunuyorlardı. Ancak, Osmanlılarla Safevîler arasındaki hegemonya mücadelesi bu küçük beylikteki huzuru ve düzeni alt üst etti. Bige Bey Osmanlı otoritesini kabul ettiği halde, özellikle Söhrab, Şah Tahmasb'a meyyal bir politika tuttu. Bu durumda Bige Bey, bağlılığını belirtmek için küçük yaşta bulunan büyük oğlu Memun'u rehin olarak Bağdad Beylerbeyi yanına göndermek zorunda kaldı. Memun Bey, Bağdad vilayet konağında Osmanlı usullerine göre yetiştirildi. On yıldan fazla bir zaman alan Bağdad'daki hayatını Memun Bey, bir ceza ve hapis olarak tavsif ederse de hatıralarından da anlaşılacağı gibi burada iyi bir tahsil gördü. 1548 tarihinde Divân-i hümayundan gelen bir emir üzerine müferrikalara katılarak günde yüz akça ücretle kapukulları arasına alındı. Birecik'te ordu-yi hümayuna gelerek Kanunî Sultan Süleyman'ın iltifatlarına mazhar olduktan sonra, yıllık 300.000 akça ile Kerkük sancakbeyliğine tayin edildi. 1550'de babası Bige Bey'in ölümünden sonra Şehrizar beyliği kendisine verildi. Ancak, amcaları Mehmed ve Söhrab Beyler bunu kabul etmedikleri gibi, İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey de bu tâyine karşı çıktı. Bunun üzerine Sadrı-âzam Rüstem Paşa, Şehrizar hâkimliğine Mehmed Bey'i tayin ettirdi ve Memun Bey, Hüseyin Bey tarafından tevkif edilerek İmadiye kalesine hapsedildi. Bir süre sonra Bağdad Beylerbeyi Temerrüd Ali Paşa'nın aracılığı ile afva uğrayan Memun Bey, İstanbul'a gönderildi ve burada Dergâh-i âlfî müteferri-

² Şeref Han Bidlisî. Şerefnâme, Arap. trc. 117'de Bige Bey'in 42 yıllık bir beylikten sonra H. 940 (1533) tarihinde öldüğünü belirtirse de Memun Bey'in anılarından Bige Bey'in Elkas Miza'nın ölümünden bir yıl sonra 1550 tarihinde öldüğü anlaşılmaktadır.

kaları zümresine katılarak görev yaptı. 1553 tarihinde veya başka bir ihtimalle 1555 Amasya andlaşmasından sonra tekrar Irak'a dönerek çeşitli sancakbeyliklerinde bulundu. En son, hatıralarını kaleme aldığı 1577 tarihinde Hille'de yaşamakta idi³. Memun Bey'in Mehmed Bey adında bir oğlu olduğu ve onun da bir süre Kerkük sancakbeyliğinde bulunduğu bilinmektedir.

İşte, Memun Bey'in hatıraları 1534-1555 yılları arasında Kuzey Irak'ta Osmanlı hakimiyetinin fi'len teşekkülünde, Safevî İranla olan hegemonya mücadelesinde bölgedeki mahallî beylerin tutum ve davranışları ile bölgeyi bir süre etkisi altına alan Elkas Mirza'nın macerasını ve bu arada kendi rolünü anlatmak suretiyle sınırlı bir çevre için olsa dahi Osmanlı tarihinin bir bölümüne ışık tutmaktadır.

Eserin diğer önemli ve değerli yanı da bugünkü Süleymaniye şehrinin kuruluşu ile ilgilidir. Şehrizar beyliğinin merkezi olan Zalim kalesinin Osmanlı kuvvetlerine mukavemeti üzerine bölgede ikinci bir kalenin, Timur tarafından tahrip edilen kale yerinde inşası, Sultan Süleyman tarafından Osman ve ondan sonra da Bağdad beylerbeyi olan Baltacı Mehmed Paşa'ya emredilmiş ve bunun sonunda yapılan kale, padişahın ismiyle Süleymaniye olarak adlandırılmıştır. (42/B ve 43/B).

Memun Bey'in Şehrizar hakimliğinden uzaklaştırılmasından sonra Söhrab Bey, kardeşi Mehmed'i buradan koğarak Zalim kalesini ele geçirmiş ve beyliğe hakim olmuştu. Ancak, Osmanlı Divan-ı hümayunu bu oldu bittiyi kabul etmemiş ve Bağdad beylerbeyi Osman Paşa ile onun ölümü üzerine Baltacı Mehmed Paşa serdarlığında sevk edilen kuvvetlerin baskısı altında Söhrab, Zalim kalesi ile birlikte Bige Bey'in tasarrufunda olan toprakları boşaltmak zorunda kalmıştı. Böylece Şehrizar beyliği 1552 tarihinden itibaren fi'len Osmanlı egemenliğine girmiş oldu. Buraya Divan-i hümayun tarafından önce Veli Bey, daha sonra da Berber Murad Bey tayin edilmekle bölgede Osmanlı yönetimi kurulmuş oldu. Söhrab ile çocukları ise kendi beyliklerini İran egemenliği altında H. 1032 (1622/23) yılına kadar devam ettirmişlerdir. Halepçe (Gülanber) ile Rijov çevresinde devam eden

³ Abbas el-Azzavî. Göst. eser. Memun Bey'in Zalim kalesinin kuşatıldığı sırada öldüğünü bildirmektedir. Bununla beraber onun son hizmetinin Hille sancakbeyliği olduğunu da tespit etmiş bulunmaktadır. (IV, 58, 62. not).

bu beylik, Havermân-i Rijov adıyla tanınmıştır. İskender Beg Münşî. Tarih-i Alem-ârâ-yi Abbâsî. Taşbasmâsı, 1314, Nazmi-zade Murtaza. Gülşen-i Hulefa 64 ve bunlardan naklen Abbas el-Azzavî. Göst. Eser. IV. 60, 251.

E s e r

Irak Millî Arşivi Merkezince (Merkez el-Vatanî li-hıfz el-vesâik) Türkiye'den (İstanbul) satın alınan özel bir koleksiyon içinde Bağdat'a intikal eden Memun Bey'in hatıralarına tesadüfen rastlanılmıştır. Irak'taki görevimiz sırasında bu koleksiyonun fiyatı hususunda adı geçen Arşiv idaresi ile satıcı arasında çıkan anlaşmazlık üzerine bilgi edinilmek üzere davet olunmuştum. Listeler ve kitaplar incelenirken Türkçe, Arapça, Fransızca basma kitapların yanında altmış kadar yazma eserin de bulunduğu görülmüş, bunların bir listesi alınarak bilgi için ilgili makamlara sunulduğu gibi, Türkiye Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü de söz konusu yazmalardan haberdar edilmişti. Bundan başka, unique nüshalar olması melhuz olan üç yazma eserin mikrofilmleri Irak Bilimler Akademisinden istirham edilerek, bu mikrofilmler de Ankara'ya dönüşümde Millî Kütüphane Genel Müdürlüğüne teslim edilmişti.

Memun Bey'in hatıraları, sözü edilen bu üç eserden biridir. Metnin aslı, XVI. yüzyıl Osmanlı kitap sanatının bütün özelliklerini taşıyan bir yazma olup, zahriyede sahibu mâlik ifadesi okunan silinmiş bir isim ile okunamayan bir mühür vardır. Eser, 16.5×11.5; 13.5×7.5 cm. eb'adında ve 46 varak hacminde olup, nesih hatla yazılmıştır. "Şükrü sipâs ol hallâk-i cihân" ibaresiyle başlamakta ve "tahrîren fi evâil-i şehri rebî'i'l-lâhir min şühûr-i sene hamse ve semânîne ve tis'ami'e" sözleriyle son bulmaktadır. Metnin aslı, Tarihu Bağdat bi'l-lugati't-Türkiye adıyla kaydedilmiş ve yazar olarak da Memun Bey'in babası Bige Bey gösterilmiştir. Elimizdeki metnin, yazarın kaleminden çıkıp çıkmadığına dair bir emare yoktur. Ancak, eserin Sultan III. Murad'ın cülûsu münasebetiyle yazıldığına ve H. 985 tarihinde tamamlandığına göre yazarın kaleminden çıkması ihtimali kuvvetlidir. Memun Bey, hatıralarına göre Türkçeyi (yazı Türkçesini) Bağdat'da rehlin olarak bulunduğu sırada öğrenmiştir. Metinde tesadüf edilen imlâ hataları, vasıl vavlarının unutulması (3/B,2/A), hizmet-i âlileri (6/B), sin'le tahassün (24/B), ve asakir-i mensure (40/B), ümeralara (45/a) gibi hatalara düşülmesi, eşme, kale,

liva gibi isimlerin (i) hallerinin devamlı olarak hemze ile yazılışı ve geniş ölçüde bicne, dav, aşan, olanca, kurtulanca, koğurmak, yepmek, belinlemek, barışık, dilek etmek gibi mahallî Türkçe sözlerin kullanılmış olması, bu kanıyı kuvvetlendirmektedir.

Memun Bey'in ayrıca manzume söylemek hevesinde olduğu da görülmektedir.

*Ki tâ vardır şehâ cismimde cânım
Duâdır dâima vird-i zebânım
Paşa ile beylerin kavline ne itibâr
Bir emir buyurmayınca hazret-i hüdavendigâr
Paşa ile beylerin ahdine dayanmadı
ve şüphe düşdü inanmadı.*

gibi kafiyeli sözler bu merakın belirli örnekleridir.

Memun Bey'in babası Bige Bey'in adına gelince, Abbas el-Azzavî bu adın, Bekr'den muharref olduğunu ve Kürdler arasında böylece kullanıldığını ileri sürer (Tarihu'l-Irak IV, 57). Gerçekte gerek Şerefnâme'de, gerek diğer metinlerde bu ad; Bege, ya da Bige, Biyge ve Piye şekillerinde yazılmış bulunmaktadır. Ancak yine Irak'ta bulunduğumuz sırada Bige sözünün kullanıldığını ve "küçük bey" anlamında mahallî Türkçede bugün de yaşamakta olduğunu müşahade etmiş olmakla yayınıımızda bu adı, Bige Bey şeklinde tespit etmiş bulunuyoruz. Ayrıca Memun Bey, eserinde Derteng beyinin adından söz ederken, onu çok rahat bir şekilde, Ebu Bekir Bey olarak ifade etmektedir ki, bu da Bige adı üzerinde Abbas el-Azzavî'nin düşüncesi yerine bizim tespit ettiğimiz hususun doğruluğuna işaret etmektedir.

MEMUN BEY'İN HATIRALARI (ÇEVRIYAZI)

Şükr ü sipâs ol hallâk-i cihân ve rezzâk-i ins ü cân celle celâluhu ve âmme nevâluhu hazretlerine ki nev'î insanı sâyir ecnâs-i mahlûkattan nutkile mümtâz ve vücûd-i müstelzimetri's-sücûdin lekad halakne' l-insâne fî ahsen-i takvîm¹ hil'atiyle ser-firâz eyledi. Ve salâvât-i bî-kıyâs ol rasûl-i Sidre-âşiyân ve makbûl-i kerim-i Yezdân Muhammed Mustafa aleyhi't-tahiyeti ve's-senâ hazretlerine ki, Burâk-i

¹ Et-Tin. XCIV. 4. ki biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.

berk-misâl ve Refref-i hümâ-himâl ile Kâbe kavseyn'e² ubûr ve pervâz idüb makam-i takarrüb ve 'izâzda "inneke le-alâ hulukin azîm"³ teşrifiyle müşerref ve mahrem-i râz oldu. Ve Âl ü ashâb ve çihâr-yâr-i âli-cenâb ve hulefâ-yi râşidin-i § kâm-yâb ve cemî' ensâr ve ahhâbına ki, "ashâbî ke'n-nücûm bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm"⁴ üzere cümlesi nücûm-i hedâ ve rücûm-i âdâdırlar. Rıdvanu'llahi ta'alâ aleyhim ecma'ın. Ve ani't-tâbi'ın ve tâbi'et-tâbi'ın ilâ yevmi'd-dîn. Çün şâhinşâh-i cihân, melik-i mülûki'z-zemân, âdel-i selâtin-i devrân ve ekmel-i havâkîn-i kişver-sitân, el-mütevekkil 'ale'llahi'l-meliki'l-mennân, es-Sultan Murad⁵ Hân-ı sâhib-kırân, halleda'llahu ta'alâ eyyâme hilâfetihi ve efâze aleynâ ve 'alâ kâffeti'l-müslimîne berekâti ihsânihi ve adâletihi hazretlerinin ey-yâm-ı hümâyunlarında bu bende-i 'ubûdiyyet-meşhûn, İbn-i Bige Beğ-i Âdilân-i Memûn, rezzakahu'llahu saâdete'd-dâreyn bi-Muhammedin Seyyidi'l-kevneyn, Hille sancağında olmağla cülûs-i saâdet-me'nûs teşrifinin takdimi için dergâh-i cihân-penâha rûy-mâl geldikte, bu kemîne bendelerinin § vâlidî olup, sâbıkan Şehr-i Zol hâkimi olan merhûm-i mezbûrun hâl-i hayatında kuvvet-i kâhire-i Süleymanî ve şevket-i bâhire-i kahremânî birle sene ihda ve erba'îne ve tis'ami'e şühûrun-da vilâyet-i Bağdad feth ü teshîr olduktan sonra müşârün-ileyh vâlid-i merhûmun der-i devlete olan hulûs-i 'ubûdiyeti ve bu bendelerinin Bağdad habsinde çekdüğü şiddet ü meşakkati ve Kazi Hân-i bâğfîn mekr ü hiyâneti ve Elkas'ın⁶ sergüzeşt ü felâketi bi'l-cümle vuku üzere bu sahifede ketbolundu ki müzekkir-i hâl, musaddik-i makâl ola ve billâhi't-tevfik.

² en-Necm. LIII. 9. Araları bir yayın iki ucu arasındaki mesafe kadar, belki de ondan da yakın oldu.

³ el-Kalem. LXVIII. 4. ve şüphesiz sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin.

⁴ Hadis. Benim ashabım yıldızlar gibidir. Yolunuzu onlara iktida etmekle bulunuz.

⁵ Sultan III. Murad. 1574-1595. Sultan II. Selim ile Nurbânu Valde Sultan'ın oğlu olup, 1574-1595 yılları arasında saltanat sürmüştür.

⁶ Şah Tahmasb'ın baba bir kardeşi olup Şirvan hâkimi iken saltanat davasıyla isyan ve 1547'de Kanunî Sultan Süleyman'a iltica etmiş, 1549'da öldürülmüştür.

Şürû' be-asl-i hikâyât

Bige Beğ bendeleri 'Aşere-i mübeşşereden ⁷ nesebleri Ebû Ubeyde-i Cerrâha ⁸ ve Emîrû'l-mü'minîn Abbâs'a ⁹ tarafeynden vâsıl olur. Ve ecdâdlarından Âdil nâm kimesne Çinkızîler fetâretinin evâilinde vilâyet-i Şehr-i Zol'e vâli olup, Irakayn'e pâdişâh olanlara itâat üzere idiler. Takdir-i rabbânî ve kaza-i nagehânî ile ta § İsmâil **3 A** İbn-i Şeyh Hayder-i ¹⁰ şûm-ahter-i surh-ser, bed-mezheb ü bed-âyin ve tarik-i dalâlette tâbî-i dîv-i la'în ve ef'âl-i muhâlif-i şer'-i mutahhar olduğu cümle âleme günden azhar ve Bige Beğ bendeleri istim'âidicek rizâ-yi fâsidlerine ittibâ ve imtisâl itmediği için Bige Beğ'ün kal'ü kam'ına ve vilâyetin ahz ü fethine vükelâsından Çayan Han ve ümerâsından on iki sultan asâkir-i ferâvân ile irsâl idüb, Şehr-i Zol'e kadem-i şûmları ile vâsıl olduklarında, sahrasında vâki' olan kurâyı harâb ve üç pâre kal'ayı yebâb idüb kilel-i cibâlde olan hasn-ı hasnîn fethine kâdir olamayub bir yıldan ziyâde bekleyüb âhirü'l-emr meksûr ve mahzûl firâr-i hacâlet ve hasâret ile makarr-i şekâvet-müstekarlarına avdet idüb, mâ-beynde mesâfât olmadığı bâisten dâyimü'l-evkât mukatelât ve muharebâtdan hâlî olmayub, dest-i te'addîyi vilâyetten kûtâh itmezler idi. § Ve Ba'de'z-zemân bi-inâyeti' **3 B** l-meliki'l-mennân asâkir-i kişver-sitân ve zafer-kırân ile vilâyet-i Diyarbekr ve Musil ve Erbil hududune dek fetholub, memâlik-i mahmiye-i pâdişâhiye zamîme ve izâfe olup, bir müddetten sonra Vezir-i âzam İbrahim Paşa ¹¹ yi merhûm, Acem vilâyetinin niyetine sefere çıkup, mahrûse-i Haleb'de kışlayub, Bige Beğ bendeleri bu

⁷ Cennete gidecekleri sağıklarında müjdelenen İslâm dininin on ulu şahsiyeti. Bkz. Muhammed b. Hasan eş-Şafi'i. yay. İsmet Parmaksızoğlu. İslâm Uluları. Ankara 1965. 62 ve Zemahşerî. Yay. B. Bakır el-Hasenî. Hasâisu'l-aşereti'l-kirâmi'l-berere, Bağdad 1968.

⁸ Ebu Ubeyde Âmir b. Abdullah b. Cerrah, Aşere-i mübeşşeredendir. 639 yılında Remle ile Kudüs arasında Amvas kasabasında koleradan vefat etmiştir.

⁹ Abbas. b. Abdülmuttalib. Hazreti Peygamberin amcası olup, ondan iki veya üç yaş büyük idi. 642 yılında ölmüştür.

¹⁰ Şeyh Haydar-i Safevî'nin oğlu olup, annesi Uzun Hasan'ın kızı Alem Şah Hatundur. 1487'de doğmuş, kardeşi Sultan Ali'nin öldürülmesi üzerine Geylan'a kaçmış, 1500'de saltanat davasına kalkarak, 1502'de Elvend Mirza'yı yenerek Tebriz'e girmiş ve Safevî devletini kurmuştur. 1524'te vefat ederek Erdebil'e defn edilmiştir.

¹¹ Osmanlı Sadrâzamı. 1522-1535 yıllarında 13 yıl bu görevde kalmıştır.

- ahvâl(i) istimâ' ittikte, Haydar nâm kethüdalari ile eben ve 'an-ceddin ehl-i sünnet (ve) cemaat oldukları ve ol tarihe dek kızılbaş-i evbâş ile mâ-beynlerinde vâki olan muhârebât ve mukatelâtı mufassalen yazub, pâye-i serîr-âlâya izhâr-i 'ubûdiyet için arz idüb, âsitâne-i saâdete mezkûr kethüda vâsıl olub, rûy-mâl ittikte, Bige Beğ bendelerinin ahvâline vâkıf olduklarında, inâyet-i pâdişâhiye mazhar ve mukârin düşüb sâbiku'z-zikr bendelerine ahkâm-i şerîf(c) ile envâ'-i riâyetler ve isti'mâlet-nâmeler ile ser-firâz ittiler. Ve İbrahim Paşa dahi evvel
- 4 A** baharda ş haşmet ü şevket ile asker-i nusret-me'ser ile diyâr-i Azerbaycan'a ve Tebriz'e karîb, Ocan'a nüzül idüb, hiyâm-i encüm-nizâmın kurub, otağ iderler. Akablerinden saâdet ü ikbâl ve şevket ü iclâl ile merhûm-i magfûrûn-leh Sultan Süleyman-i cennet-mekân, firdevs-âşiyân, enâra'llahü ta'alâ bürhânehu Ocan nâm mevzî'de asâkir-i mansûreye karışub az müddet içinde kış basub, Karagan dağlarından aşub, vilâyet-i Hemedan ve Dînever üstünden Irak-i Arab savbine teveccüh-i hümâyunları olub, Mahideşt'e aşan gedüğe irişdikte, şitânın şiddetinden ve havanın bürüdetinden ve zehâirin killetinden askerî yayası ve ekser davarları helâk olub ve top arabalarının dahi beygirleri kimi zebûnluktan kalub ve kimi helâk olub, saâdetlu Pâdişâh hazretlerine arz olundukta, buyurdular ki, çâre nedir? Bel'de kalan topları yere defnedin ve ovaya irişeni Karasu ırmağı-
- 4 B** na birağın ve arabaları ş ihrâk idin, düşman bulub bir tarafa iletmesin. Fermân-i şerifleri üzere buyurulanı itmişler ve saâdetlu Pâdişâh hazretleri vilâyet-i Bağdad'a tâbi Zengî-âbâd nahiyesine irişdikte, Bağdad kal'asının miftahları karşı gelüb, asker-i ferhunde mukaddemce Bağdad'a irişelim uz kalınmak için. Diyale nâm ırmağ ki, dokuz yolla iştihar bulmuştur. Mezbûr suya vardıklarında, zebûn kalan davarın ekseri suya garkoldu. Ve azametlu Pâdişâh hazretleri Dârü's-selâm-i Bağdad'a yetiştikde kışın bakiyyesini geçirmesiyçün, mahmiye-i mezbûreye şevket ü ikbâlde duhûl ve saâdet ü iclâlde Dârü'l-hilâfeye nüzül idüb, suâl buyurdular ki, toplar kalan yere karîb kimin vilayetidir? Bilen kimesneler arz iderler ki, Şehr-i Zol vilâyetidir. Hâkimine Bige Beğ dirler. Ehl-i sünnet ve cemâattendir ve Kızılbaş ile müdâm adâvet üzere idi. Bundan evvel âsitâne-i saâdete âdem
- 5 A** gönderüb, izhâr-i 'ubûdiyet itmiş idi. Buyururlar, ş emr ile çavuş irsâl idin ki, senin mezhebin ve diyânetin ve Kızılbaş ile olan adâvetin ve bundan akdem âsitâne-i saâdete izhâr-i sadâkat ve 'ubûdiyetin malûm olmuştur. Şart-i ihlâs budur ki, benim yolda kalan toplarımı

Bağdad'a ulaştırasın, hizmetin zâyil olmayub, nice ihsânıma mazhar düşesin, deyu fermân-i şerîfleri vârid olmağın, emr-i âlî-şâmı çavuşbaşı iken vefat eden Muslî Çavuş ile irsâl idüb, merkûm Muslî Çavuş emr-i hümâyunu Bige Beğ bendelerine vâsil eylediğünde, envâ'-i sürûr hâsıl idüb, 'ale'l-fevr pîşkeş ile karındaşı Söhrâb'ı Çavuş-i mezbûre koşub âsitâne-i saâdete gönderüb, semî'nâ ve 'atâ'nâ hizmete varmışam deyüb, hemân yere defnolub, suya garkolunan topların delili gelsün, bu hizmeti canım ve başım üzere ideyim. Sâbıku'z-zikr Söhrâb, âsitâne-i saâdete yüz sürdükte, vâki olan ahvâl(i) pâyeyi serir-âlâya arz idüb saâdetlu Ş Pâdişâh hazretleri Bige Beğ bendelerine hayır-duâ idüb ve Söhrâb'a mezîd-i inâyet-i husrevânîden Mehrevan sancak(1) sadaka olub ve sâbıku'z-zikr topları defniden ve suya bırağan kimesneleri ve bazı arabacıardan yarar serdar ile koşub ve hil'at-i şerif ile Bige Beğ bendelerine irsâl olunub, vusûl oldukta, vilâyetinde olan haddâd ve neccârları cem'idüb, arabaya lâzım olunan nesneleri tamir ittirüb, kifâyet mikdarı, kayım, tuvanâ beygirleri âmâde idüb ve olanca leşkeri ile topları getürmeğe mütevecceh oldukta, âsitâne-i saâdetten hükmi şerif ile çavuş irişüb ki, benim azîmetim Şehr-i Zol yolundan Tebriz'e varmaktır. Gerektir ki, menâzilde zahîre hâzır idüb, topları Bağdad'a isâle ikdâm ve ihtimâm idesin deyu, ferman olunmağın, mezkûr kulları imtisâlen li-emri'ş-şerif yerinde kalan karındaşın ve âdemlerin zahîre tedarüki için tayin idüb, kendüsü toplar hizmetine mukayyed iken, eyyâm-i bahar olub Ş saâdetlu Pâdişâh-i âlem-penâh devlet ü iclâl ile Bağdad'tan çıkub Dâkuk ve Kerkük yolunda Eymân Şadırbendi dimekle marûf yerden ubûr ve Şehr-i Zol ovasına duhûl idüb, İskender-i Zül-karneyn'in ahşası defnolduğu ordu yolundan mürûr idüb, Seyyân gediğünde Kızılca kal'a nâm mahallin ovasında Hacılar bayramı idüb, vilâyet-i Mısır'dan münfasal olan Hadım Süleyman Paşa¹² nice bin zerrîn-külâh ve simîn-kemer (ve) dibâ-pûş ve hâs kullar, mükemmel, müsellâh silâh-şor cündiler, koz raht ile müzeyyen, muallim arabî atlar ile mezbûr konakta ordu-yi hümâyuna kavuşub, Şehr-i Zol muzâfâtına nüzûl-i iclâl buyurduklarında, Söhrâb, Bige Beğ tarafında(n) tedarük olunan pîşkeş ile ve kıla' miftahlarıyla semm-i semendlerine rûy-mâl idüb, her konakta cem'olunan zehâiri ol hizmete me'mûr olan hüd-

5 B

6 A

¹² Ak hadım ağalarından olup, Şam ve Mısır valiliklerinde bulunmuş, 1541-1544 yılları arasında veziriâzam olmuş, 1548'de ölmüştür.

- dâm-i zevî'l-ihtirâmılarına teslim idüb, kılağuzluk hizmeti ile otâğ-i gerdûn-nitâk önünce Azerbaycan'a tâbi Merâğa § nâm kasabaya dek vâsıl oldukta, cenâb-i pâdişâhtan envâ-i inâyetle mu'azzez olub, fermân-i şerîf-i cihân-mûtâ'ları ile mahall-i mezbûrdan Söhrab'ı döndürüb ki, topları Bağdad'a îsâline ta'cil olunmak için Bige Beğ bendelerine irsâl oldukta, Bağdad tevâbi'inde Zengi-âbâd nâhiyesinde vâsıl olduğu anda, ol zamanda Bağdad Beylerbeyisi olan Süleyman Paşa tarafından topları istikbal için irsâl olunan Defterkethüdası Osman Beğ ile mütevâsıl olmağın, mahall-i mezbûrda topları cemî' mühimmâtı ve levâzımı ile mezbûre teslim idüb, kendü aşâyirinden yarar âdemler ile Bağdad'a irsâl idüb, ba'dehu Bige Beğ bendeleri Şehr-i Zol'e ric'at idüb, dîde-i aykaza ile ahvâl-i pâdişâhiye nâzır ve kâdir olduğu mikdar âdem ile hizmet-i âlîlerine hâzır iken, Pâdişâh-i cem-haşem hazretlerinin devlet(ü) ikbâl ile Tebriz'de avdet-i hümâyün ve Dârü's-saltanat cânibine teveccüh-i meymûn buyurdıkları
- 7 A** haberiyle mahall-i mezbûrda karar § ve ârâm idüb, daâvât-i bekâ-yi zât-i saâdet-âyâtlarına müdâvemet ve ikdâm idüb, tecdid-i 'ubûdiyet ve te'yîd-i rukkiyet için dergâh-i âlem-penâha âdem irsâl itmek irâde idüb, lâkin kanûn-i bendegî ve âdâb-i efkendergîye vukufu olmamağın, Erbil Valisi olan Dasni Hüseyin Beğ cânibine âdem irsâl idüb, bu hususda istimdâd ittüğünde, mûmâ-ileyh dahi Diyarbekr'de zeâmete mutasarıf olub, Kapukethüdası olan Mecnun nâm kimesneyi gönderüb, gelüb vâsıl oldukta, bilâ te'hîr, makduru olduğu mikdar pîşkeş ile İbrahim nâm karındaşın mezkûr Mecnun kulları ile savb-i âsitâne-i saâdet-âşiyâne revâne idüb liva-yi Kerkük'e tâbi Ağçakale nâm nahiyeye vâsıl olduklarında Kızılbaş ümerâsından Çuka Sultan(a) hizmet ile neşv ü nemâ bulmuş Gazi Han, Şâh'tan firâr idüb, âsitane-i saâdet
- 7 B** âşiyâne gelüb, vilâyet-i Bağdad'ın nısfı beylerbeyilik tarîki § ile inâyet olunmuş idi. Şâh İsmail devrinde merkum Çuka Sultan, Şehr-i Zol civarında Mendilcin ve Dînever nâm vilâyetin hâkimi iken mâ-beynde vâki olan gıyret-i din ü millet ve hıfz-i fukara ve mesâkin ve memleket için kerrât ve defeâtle tarafeynde muharebe ve mukâteleye cür'et olunduğu ecilden, eser-i adâvet-i kadîme bâki olmağın, merkûm Gazi Han, mezbûrân İbrahim ve Mecnun Kethüda akabince bir kaç âdem irsâl idüb, mahall-i mezkûrde 'ale'l-gafle üzerlerine dökülüb, Bige Beğ kullarının kethüdası Hüseyin'i ve mezbûr Mecnun'u nice nefer kimesnelerle katlittirüb, sâlifü'z-zikr İbrahim, bi-inâyeti'llâhi'l-meliki'l-kadîm varta-i helâkten halâs bulub, livâ-yi Erbil cânibine

firâr idüb, iki günden sonra müşârün-ileyh Hüseyin Beğ'e vâsıl olub, ahvâl-i mâcerayı vuku' üzere 'ale't-tafsil takrir idüb, Bige Beğ bende lerine 'ilâm-i ahbâr itmek tefekküründe iken, zikr olunan Gazi Han, kethüdasını ulağıyle dergâh-i felek-metâfa § arz idüb ki, Şehr-i Zol vilâyeti bir beylerbeyiliğe mütehammildir. Eğer bu kullarına bir mikdar asker ta'yîn olunmak himmet olursa, vilâyet-i mezbûrenin feth ü teshiri mümkündür. Mezkûr Gazi Han'ın arzı mucabi üzere Diyarbekr ve Mar'aş ve Şam ve Halep askerine, Bağdad Beylerbeyisi Süleyman Paşa'ya Şehr-i Zol üzerine varasın deyü fermân-i şerîfi kadr-tân vârid olub, Bige Beğ bendeleri vâkıf olmamak için Süleyman Paşa suret-i vidâdda cezâyir'e¹³ sefer-i zafer-eser buyurulmuştur, deyü mektub-i vidâd-isti'mâl irsâl idüb, cevabında Bige Beğ kulları dahî âdemiyle arz eyledi ki, eğer ferman olunur ise, bir mikdar asker ile karındaşım kulları gönderile ve Süleyman Paşa'ya mektup irişdikte kimesneye ihtiyac yoktur. Hemân surh-ser tarafında tecessüs-i ahbâr-da olasın, dedikleri için tarîk-i 'ubûdiyyette sâbit-kadem olub, asâkir-i nusret, intisâb-ı zafer-âyât olmak daâvâtına hulûs-i derûnla iştigalde § iken, zu'afâ-yi memlekette ba'zı fukara asâkir-i Pâdişâh-ı encüm-şümârın Şehr-i Zol serhaddine duhûl ve Horin nâm kal'anın istilâsın ihbar idicek, Bige Beğ dahi, fi'l-hâl serdâr-i asker-i zafer-rehber Süleyman Paşa'(ya) 'ubûdiyetnâme ile kethüdasın irsâl idüb ve bu kullarından hiyânet ve isyâna müteallik ne zuhûr eyledi ki, bu makule tarîka zâhib olup, 'abd-i vefâdârı cefâya râgıb olasın, bu cünbüşe sebep ne dir? Eğer murâdınız kal'a ise el-'abdü ve mâ-yemlikuhu li-mevlahi¹⁴, ben Pâdişâh-ı saâdet-destgâhın kulu olduktan sonra kal'a nedir? Cümle mülk Pâdişâhındır. Dest-i te'addîyi dirâz itmenin aslı nedir? Eğer saâdetlu Pâdişâh hazretleri 'ubûdiyetimizi kabul itme yüb, kal'a irâde ettilerse, işte miftah deyü arz-i rukkiyet-i bilâ-iştibah ettiklerinde, Pâşâ-yi mûmâ-ileyh bu hususta dahl olduğuna yemin-i billâh ettikten sonra, merkûm Gazi Han'ın arzı ile olduğun iş'âr ve izâh idüb, eğerçi sizin sadâkat ve istikametinizde § reyb ü şübhemiz yoktur. Ammâ, sadâkati mucceb, kal'anın miftahı ve ba'zı pîşkeş ile bu bendelerini müşârün-ileyh Paşa hizmetlerine irsâl idüb, vâsıl oldukta, istikametlerine kemâl-i yakîn hâsıl olmağla askere icâzet virüb

¹³ Şattü'l-Arab'da Ambar'dan itibaren Basra körfezine doğru delta meydana gelirken vücade gelen adalar. Hor da denilir.

¹⁴ Kul, nesi varsa hepsiyle efendisine aittir. (Arap atasözü).

- kulları sagîrû's-sin olmağla yanında alıkoyub ve sâbikan der-saâdete giderken basılıb, âdemleri kırılan mezkûr İbrahim karındaşlarını Paşanın çavuşbaşısı Osman Ağa ile pâye-i serîr-âlâya mufassalen arzlar ile gönderüb, vusûl bulduklarında bi'l-cümle ahvâl, Pâdişâh-i âlem-penâh hazretlerinin malûm-i şerîfleri oldukta, mezîd-i inâyet-i Padişâhîden bu kullarına Bin Gaddura ve Horin sancağı sadaka olunub, merkûm İbrahim bendelerine yüz bin akça zeâmet ve Bige Beğ bendelerine İbrahim Paşalu Hurrem nâm çavuş ile fâhir hil'atler ihsan olunub, mukaddemâ der-saâdete giderken gâret olunan pîşkeşlerin ve katlolunan âdemlerin teftişi vuku'u üzere görüblüb, arz olunması § fermân olunub, Çavuş-i mezbûr, Bağdad'ta Süleyman Paşa'ya vâsıl olub, irsâl olunan ahkâm-i şerîfeyi teslim ettikten sonra, Keyvân nâm kapucubaşısı ile sâlifü'z-zikr çavuş, hil'at ve evâmir ile Bige Beğ kullarına irsâl olunduğuna vâkıf olıcak, Gazi Han, kendü mefâsid ve mekâyidin def'ü ref' için fikr ider ki, Süleyman Paşa ve Erbil Beyi Hüseyin Beğ ve Şehr-i Zol Hâkimi Bige Beğ birbiriyle min cemi'il-vücûh müttefik olub, Bağdad'ta olan oğlun salıverirlerse, dahi beni bunda yürütmezler deyû 'ale'l-gafle Bağdad Beylerbeyisi kendü ile zıd olduğun arz ittüğünde, Pâdişâh-i kişver-sitân, ol zamanda Kara Buğdan seferinde olub, bu hususun sıdkı ihtimâli ile Süleyman Paşa'yı azl idüb, Bağdad beylerbeyiliğın bundan esbak Mar'aş eyâletinden mazûl olup, ol hinde livâ-yi Menteşe beyi olan Mehmed Paşa'ya¹⁵ tevcih olunub, sâbıkû'z-zikr kulları bu hususda
- 10 A** bi-haber muktezâ-yi fermân-i âli üzere husus-i § mezbûreye mübâseret ve teftişe şürû' olunub, encâm bulmadın müşârün-ileyh Mehmed Paşa'nın kethüdası Bağdad'a vâsıl olub, fi'l-hâl bu kulların İç kalenin dizdârın hanesinde habs idüb ve memur olunan teftişin görülmesi bertaraf oldu. Ba'de mürûr-i eyyâm ile mezbûr Mehmed Paşa Bağdad'a vâsıl olıcak, Gazi Han gelüb mahmiye-i mezbûrede mülâkat idüb, hezâr iltiyâm ve iltifâtla muhabbet ve meveddetleri übüvvet ve bünüvvet mütebeddil olmuş iken, Gazi Han'ın ekser akvâli hilâf ve cümle ahvâli lâf-i güzâf olub ve livâ-yi Mendilcin beyi olan Mustafa Beğ ve livâ-yi Gelin beyi olan kîş-i bed-endîş müşârün-ileyh Han'ın biraderleri olub, taht-i livâlarında olan fukara ve zu'afânın evlâd ü 'iyâllerin çeküb, darbile tasarruf ittikleriçün havâss-i hümâyundan nice karyeler harâb oldu ve hüdâvendigârın kullarından nicesin kasden ve 'amden,

¹⁵ Baltacı ocağından yetişmiş ve çeşitli valiliklerde bulunmuştur.

sırren ve 'aleniyeten katlittikleri müşârün-ileyh Mehmed Ş Paşa'ya malûm olub, der-i devlete vukû'u üzere arz ittikte, mezbûr-i hususun teftişi için erkân-i saâdet çavuşlarından Muhtesib zade Mehmed nâm çavuş mübâşir ve Bağdad kadısı Niksarlu Mevlâna Musliheddin Efendi tayin buyurulub ve Gazi Hân-i bed-gümânî âsitâne-i saâdete istenüb, fermân-i vâcib-i'l-iz'ân kendüye vâsil oldukda ebâ ve müttekâ-yi bağı-i inâda iytika idüb, dokuz aded sâhib-alem emîr ile yek-dil ve yek-cihet olub, vilâyet-i Bağdad Ulusunun beş nefer ilkethüdası ile üç bin haneyi sürüb Pâdişâh-i âlempenâh kullarından bu hususta kendüye tâbi olanlara, himmet ve riâyet ve uymayanlara, katl ü hasâret idüb, kuzât-i vilâyetten iki kâdînin boynun urub, hâh-ü nâ-hâh nice ehâli-i vilâyeti yanınca sürüb ve tâc-i bi-revâcî başına urub Taht-i kisra derbendinden Mahideşt yolundan mürur idüb. Yeşim ve Güngür râhundan Hemedan'a varub, hâkimi olan Abdullah Han ile mülâkî olub, nice menzilden sonra Gülkabak yaylasında Şâh'ın ordusuna karîb olıcak, Şâh'a Ş 'ilâm olundukta, karındaşı Behram Mirzâ'yı istikbâline irsâl idüb, ta'zîmât-i ferâvân ile orduya iysâl ittiklerinde, Şâh-i gümrâh, asâkir-i bed-fi'âli ile cem'iyet ve ve divân idüb, Hân-i hân-i mezbûr, divanda Şâh ile buluşub, kendüsünden tafahhus-i ahvâl-i asâkir-i Ervâm-i lâzimi'l-ihtirâm-i saâdet-fercâm idüb, sevk-i kelâmında ümerâ-yi Ekrâdden Bige Beğ müreb-bâlarından Hacı Şih nâm (bir) bey vardır, livâ-yi Bâbân'ı tasarruf ider. Rûz ü şeb vilâyet-i Merâğa'ya tâbi olan halkı rencide itmeden hâli değıldir. Benim ümerâmdan kimse yoktur ki, bu kürdü illerinden ref' ve bu vilâyet halkından şerrini def' eyliye. Ol meclisde Gazi göğüs kakub, dav isteyüb, varayın her ne nev' ile olursa ele getüreyim, Âhir Gazi Han ve nice ümerâ-yi divan, leşker-i hüsrân-nişânla livâ-yi Bâbân üstüne gelüb, ele giren fukarasın kırıp ve kurâsın harâb idüb, mezbûr Hacı Şih bir sa'b dağı bicne idüb ve Bağdad cânibine muâ-venet için âdem salub, ol hinde Ş sâbıku'z-zikr Mehmed Paşa yardım için Bağdad'm, tamamen askerin irsâl idüb, Hân-ı hân Bağdad askerinin geldiğın istimâ idicek, gelüb irişmedin tedbir budur ki, bicneye yürüyeyin ve içinde darblanan halkın ele getüreyin, ertesi yürüyüş ettik de, meksûr ve maglûb olub, basılıb, mahzûn ve makhûr ve hem gelen askerin havfinden firâr itti ve tekrar dönüp Şâh'm ordusuna gitti. Bir müddetten sonra Gazi Han'a Şâh, vilâyet-i Şirvan'da Mahmud-âbâd, Bâkû ve Şamirân derbendi, Demirkapu hanlığın virüb ba'de mürûri'z-zeman Şâh-i nirân-mekân tarafından ba'zı kabâ-

10 B

11 A

11 B

- yihî zâhir olmak ile mezbûr Hân-i hâini ve karındaşı Mustafa Beğ'i ve Sultan Ali Beğ'i ki, kendü ile tarîk-i isyânda hem-'inân idi, bi'l-cümle katletmeğiçün Şâh'ın karındaşı olub, vilâyet-i Şîrvân'da Şemâki hâkimi olan Elkas Mirza'ya mektub irsâl olmağın, mezbûr Elkas, Han⁽¹⁾ ve mezkûrân⁽¹⁾ yanına da'vet idüb, geldikleri gibi boyunların
- 12 A** urub ve Şâh kapusunda § olan Kîş nâm karındaşın ve bile hâin olan Kara Veli Beğ'i Şâh, eşedd-i 'azâb ile katlidüb, saâdetlu Pâdişâh-i dîn-penâhın bed-duâsına mazhar düşüb, hemîşe 'adâ-yî devlet makhûr ve sernigûn ola. Akibü zalik, Bağdad Beylerbeyisi Mehmed Paşa tarafından Bige Beğ bendelerine, Gazi Han isyânından sonra, mektub vârid olub, mazmununda eğer Pâdişâh-ı cihân-penâh hazretlerinin hüddâm-i vâlâ-mekâmları idâdından isen gerekdir ki, taraf-ı surh-serden baş ve dil alub, bu cânibe irsâl idesin ki, senin sadâkat ve istikametin bargâh-i felek-iştibâha arz olunub, oğlun itlâkına sebep oluna deyü, 'ilâm olundukta, Bige Beğ bendeleri bilâ-tevakkuf ikdâm ve irkam üzere olub ve husus-i mezbûra ihtimam-i tâm idüb, karındaşı Mehmed nâm bendelerin bir mikdar askerle irsâl idüb, anlar dahi varub, Hemedan'a tâbî İsfendova nâm nâhiyesin basub, gelüb
- 12 B** mukabele iden halkların katl ve iki yarar korıçılarının tutub § Bige Beğ bendelerine getürüb, Bige Beğ bendeleri kesilen başları ve getirilen korıçıları yarar âdemoyle Bağdad'a irsâl idüb, müşârün-ileyh Mehmed Paşa dahi bilâ-meks der-i devlet-meâba irsâl ve Bige Beğ kullarının sadâkat ve istikametini arz idüb, fütûr-i tâli'inden âsitâne-i saâdete vâsıl olmadın, mûmâ-ileyh Mehmed Paşa rahmet-i hakka müte-vâsıl olmağın hizmeti, sem'-i Pâdişâh-i gitî-penâha yetişemedüğü bî-huzurluğu ile bu bendelerinin ahvâline mukayyed olmayub emma, her-bâr Bağdad'a gelen beylerbeyilere 'alâka-i 'ubûdiyetin kat'-itmeyüb hizmet ve itâat ve inkıyâd üzere olub, bu bendeleri kal'a-i Bağdad'da on iki yıl ve on ay mahbûs ve necâtтан meyûs olub, emmâ li'l-lâhi'l-hamd rûz ü şeb tekmîl-i nüfus-i insâniye ve tahsil-i âdâb-i Osmaniye ile me'nûs olub ve Gazi Hân-i hâin katlolunduktan sonra, yanında olan âdemleri tarih-i mezbûrda Şîrvân hâkimi olub
- 13 A** Tahmasb'ın karındaşı Elkas Mirza'ya nöker olub ve endek § zemânda anların ifsâd ve tahrikiyle mezbûr Elkas, istiklâl da'vâsın idüb, bu kısza Şâh'a mün'akis olduğı gibi 'itimâd itmeyüb, imtihan için bazı husus teklif idüb, iltifat itmeyüb, yanına da'vet ittikte, icâbet itme-meğın, asker ile mezbûr Elkas'ın üzerine gelüb, Şîrvân serhaddine vâsıl olduğı gibi, Şâh'ın âyân-i askeri Şâh'tan şefâat idüb, Elkas'ın

oğlu ve vâlidese varub, istişfâ' ile mâ-beynleri suretâ ıslah olub, emma biri biriyle mülâkat olmayub, Şâh dönüb bir kaç konak girü varub, Elkas'a mektub irsal idüb ki, vilâyet-i Çerkes'e sefer idüb, benim için bir mikdar esir tedarük idüb, irsal idesin didüğün, Elkas, Çerkes üzerine akına gittikde, Şâh yine fi'l-hâl rücû' idüb, vilâyet-i Şirvân'a, girüb, Elkas'ın ve nökerlerinin ehl ve 'iyâllerin ve mâl ve menâllerin temâmen zabtidüb, bu haber Elkas'a vâsil olmağın, girü dönüb § 13 B Şâh ile mukabele sevdasın idüb, lakin yanında olan asker muvâfakat itmeyüb, cümlesi gıybet idüb, varub Şâh'a ittibâ' idüb, Elkas yanında kendi emekdârlarından bir nice kimesne kalub, âhir, tedbir-i hezârdan sonra halâs(1) firârdan fehmidüb, Derbend-i Demirkapu'dan mürûr ve Çerkes-i Azak içinden kavm-i Şemhâl arasından ubûr idüb, Kefe şehrine irüşüb, mahall-i mezbûrdan Dersââdet'e vâsil olub, pâye-i serîr-âlâya yüz sürmek saâdet(iy)le müstes'ad olub, iltifât-ı şâhâneye mukarrin düşüb, rikâb-i saâdet-intisâba arz-i hâl idüb, ahz-i intikam için istimdâd eyledikte, gayret-i Pâdişâhâne zuhûre idüb, merkûm Elkas'ın intikamı için diyâr-ı Acem'e teveccüh-i hümâyun buyurub, mürûr-i eyyâm ile Tebriz'e vâsil olub, ne düşmenden rûbe-rû eser peydâ ve ne 'adüvden nişân hüveydâ olmamağın saâdet ile Pâdişâh-i âlem-penâh sefer-i mezbûrdan müraca'at idüb, Van kal'ası üstüne gelüb, birkaç gün § 14 A muhasara olunduktan sonra kal'a-i merkûmenin burc ü bârûsun kuvvet-i kâhire-i sultanî ile zîrû zeber ve hâke berâber idüb, etrafına da yürüyüş ile fetholunmak sadedinde iken, içinde olan sükkân-i bed-gümânları sâdâ-yi âmânı evc-i âsümâna irgörüb, hezâr tezellül ve tazarru' ile istişfâ' ve isti'mân ittiklerinde Pâdişâh-i mürüvvet ü merhamet-ünvân hazretleri zikr olunan melâhide-i sakarâşiyân hakkında berât-i 'afv ü âzâdî ihsân idüb, cümlesin mâl ü menâli ve evlâd ü 'iyâlleri ile ıtlâk idüb, kal'a-i felek-irtifâ'a kanûn-i kadîm-i sultanî ve âyin-i bi-adîm-i hâkanî üzere kal'aya dizdâr ve müstahfiz tayin buyurub, vilayete mîr-mirân ve ümerâ nasb ettikten sonra, kendüler saâdet ve ikbâl ile Bidlis yolundan ve ovasından mahmiye-i Âmid'e teveccüh-i hümâyun buyurub, vâsil oldukda, Şâh-i gümrâh Erzurum ve Tercan'dan Erzincan ovasına varub, reâyâ ve berâyâya zulm ü te'addî idüb, mâl ve menâllerin almağa iktidarı § 14 B ile hayvanâtın ekseri tîğ-i helâk ile hâk-sâr ettüğü sem'-i şerîf-i şehriyârîye vâsil olcâk, bilâ-tevakkuf cüyüş-i zerrîn-püş ile hurûş idüb, hezâr satvet ü mehâbet ve şiddet ü salâbet birle ol fırka-i dâllîn ve zümre-i 'adüy-i dinin def'ü kam'ı için mahrûse-i mezbûrdan elviye-i

- nusret ü fethi ref'idüb vakt-i meymûn-saât-i hümâyûnda Çülek nam mevzi'e şeref-nüzûl buyurduklarında, âsâf-i ekrem, vezir-i âzâm, merhûm Rüstem Paşa, merkum Elkas'ı meclis-i hâssına da'vet idüb, bundan akdem, rikâb-i saâdet-intisâb-i pâdişâhîye rûy-mâl ettüğünde, serhadd-i memâlik-i İslâmiyeye vusûl ve mesâlik-i meşâri'-i şarkiyeye duhûl bi-inâyeti'llâhi'l-meliki'l-ma'bûd husûle mevsi' olucak, Şâh-ı gümrâh-i dalâlet-destgâhın ekser askeri, belki cümlesi Tahmasb-i mezbûrun şerr-i şûrûndan bî-huzûr ve mekr-ü hiylesinden nüfûrlardır. Bizi istikbâl ider deyu Pâdişâh hazretlerin bu sefere tahrîs
- 15 A** itdün § bu kadar zemân ve bunca ân, ol denilen cevâbın eseri zâhir olmadı. Bu kadar dâd ü sited ve katl ü harb ki, vâki olmuştur, sebep ve bâdî olduğuna binâen vebâli senündür deyü tevbi'h idicek, Elkas âsâr-i şermendegî ve haciletî izhâr idüb, bu kulları cenâb-ı şerif ve südde-i refî'-i Pâdişâhîye teveccühe niyyet ve azîmet idicek, ümerâ-yi asâkir-i dalâlet-pîşenin ba'zından bu dilrişe mûtemedün-aleyh âdemler ve mektublar vâsıl olub, mazmûnunda tâbi olub, her emre imtisâl itmek va'de itmişlerdi. Çünkü anların ittifakı vifâk ve perâkendelikleri nifâk imiş, bendelerine bir mikdar asker inâyet buyurun, varayım, Bağdad cânibinden mesâlik-i Taht-i kisradan, bilâ-mehl Irâk-i Acem memâlikine dahl idüb, mukabele iden bed-girdârlar ile kâr-zâr idüb, hisâr-i nâmdâr ve kılâ'i üstüvârların târ ü mâr idüb, tahassun idenlerin ekserin tû'me-i şemşir-i âbdâr ve bazısın esîr ü giriftâr idüb, himem-i sâmiye-i Pâdişâhî birle vilâyet-i memle-
- 15 B** ketin § teshîr ideyim didüğün, Rüstem Paşa vâki 'olan ahbârî pâye-i serîr âlâya arz idüb, bu re'y-i matbû, tab'-i şerif-i şâhânelerine makbûl gelüb, envâ-i inâyet-i husrevânî ile mer'î ve esnâf-i himâyet-i hâkânî birle mahmî olunduktan sonra, nice kıtâr hazâin-i bîşümâr ve asâkir-i 'adüv-figâr tayin olunub, erkân-i saâdet çavuşlarından Mehmed ve Osman nâm iki çavuş ve Bağdad gönüllülerinden üç yüz neferi ve üç yüz atlu yeniçeri virülüb, ehâli-i vilâyetten kim ki bile giderse ruhsat ve her kim uyarsa icâzet virülüb, Çülek nâm mahalden sene hamse ve hamsîne ve tis'a mi'e şabanında vilâyet-i Bağdad savbine revâne olunub, kat'-i menâzil ve tayy-i merâhil ile Mardin ve Nusaybin yolundan livâ-yi Musil'e vasıl olucak, tayîn buyurulan asker ber-mûcib-i fermân müstevcib-i kazâ ve kader ihzâriyçün, Vilâyet-i Bağdad Beylerbeyisine müşârün-ileyh Osman Çavuşu ulak ile irsâl idüb, Elkas birkaç gün kasaba-i Musil'de ârâm idüb,
- 16 A** vilâyet beylerinden § mezbûr Elkas'a her kim ki giderse men' olun-

mayub, ruhsat ve icâzet virilmeğın, askerinin cem'ine meşgul oldu. Bu taraftan Pâdişâh-i dîn-penâh hazretleri şehri Âmid'ten mürûr idüb, muzâfât-i memâlikinden livâ-yi Harbut ovasına nüzûl-i iclâl buyurdukda, Şâh-i bed-endiş Ebü'l-feth Pâdişâh hazretlerinin asâkir-i deryâ-hurûş ile üstüne teveccüh-i hümâyunların istimâ' ittikde, bir ân ârâm ü karar idemeyüb, bi-ihytiâr Erzincan'dan bırağub, firâr itmek üzere iken, târih-i mezbûrde Musil beyi Osman Paşa dilâverân-ı rezm-ârâ ile ılgar idüb, bir gece mahall-i merkûmede Şâhın ordusunun bir tarafın basub, nice yarar âdemlerini dest-gîr ve nicelerinin cism-i habâset-siriştlerin tû'me-i şemşir ittikde, fi'l-hâl Şâh-i bed-fi'âl asâkir-i şeytanet-hisâli ile hamiyet ve gayret-i Pâdişâhîyi derk idüb, vilâyet-i Erzurum'dan göçüb, varub, Tebriz ve Nahşevan semtine sâlik oldu(ğu) rikâb-i Pâdişâhîye arz olundukda, asâkir-i İslâm-i vâlâ-makama ş mümkün ve mütehammil olduğu yerlere kışlamağa icâzet ve fermân olunub ve vüzerâ-yi âsaf-rây-i mülk-ârâdan Vezîr-i sâni Sufi Mehmed Paşa'ya iki bin beş yüz yeniçeri ve sekbanbaşı olan serdarları ve gurebâ tâifesinin iki bölük ağaları ile birkaç müteferrika ve çavuş Rumeli beylerinden Hüseyin Şah Beğ ve Podyan Ali Beğ tayin olunub, hıfz-ı siyânet için Bağdad'a irsâl olunduktan sonra, saâdetlu Pâdişâh devlet ve ikbâl birle vüzerâ-yi âli-mekâm ve hüddâm-i zevi'l-ihtirâm ile mahmiye-i Haleb cânibi ne kışlamağa gidüb, bu cânibden müşârün-ileyh Elkas kasaba-i Musil'den göçüb, şatt-i Dicle ve Zab ırmağından geçüb, Erbil livâsından mürûr ve Altunköprü ırmağından ubur idüb Dâkuk ve Kerkük sancağına vâsil olıcak, sekiz bin mikdarı er yanına cem'olub, ümerâ-yi Bağdadtan sancaktan münfasıl olan Hacı Ferhad Beğ ve Bacevan beyi Dönmez Beğ ve Ahmed Beğ ve Karatepe sancağından mazûl olan Kaytmaz Beğ ş ağır züemâdan Masum ve Kalender ve sâyir erbâb-i timârdan ve züemâdan nice kimesneler gelüb, vâsil olub vilâyet-i Bağdad'a tâbi yörük tâifesinden Kara ulus nâm marûf göçürek kethüdâlarına sancak virilmek için Elkas'ın yanına derilüb, cenâb-ı Pâdişâhîden sancak virilmeğe ruhsat ve emrim vardır. Ellere bayrak virüb ve mevâ'id-i bî-şümâr idüb ve bir mikdar akça virüb, size tâbi olan âdemlere kısmet idin deyü ihsan etdi. Ve Bağdad'da tayin olan asker-i zafer-rehber nâhiye-i Hânkin'de gelüb serdarlarıyle Elkas'a buluşub ve askeri ile karışub, umûmen cem' olunan asker râh-i Kasr-i şirin'den livâ-yi Derteng yolundan mürûr Taht-i kisa derbendinden, Mahideşt nâm mahalden ubûr idüb, dâmen-i Kûh-i

16 B

17 A

- Bisütûn'dan Tâk-i vistân'e nüzûl ettikde, vilâyet-i mezbûre ahşâmından Kızılbaşa tâbi ulus hânelerinden hayli kimesne gelüb Elkas'a mülâkat olub, mezbûr hâneleri Elkas'la bile olan Bağdad'ın üç nâmdar yörük
- 17 B** kethüdaların ş koşub, Bağdad savbine irsâl idüb ve Dinever dimekle marûf kasabaya asker gönderüb, hâkimi olan Çerağ Sultan, Şâh-i gümrah ile bile olmağın, Dinever'de Kızılbaştan eser olmadığıyçün varan asker Çerağ'ın âdemlerinin ehl ü 'iyâlin esir ve emvâllerin gâret idüb götürüb, Elkas andan göçüb, Güngür kal'asına varub, içinde bir mikdar rustâyî surh-ser bulunmağla kal'ayı bağlayub ve Elkas askeriyle çevirüb, kal'a halkı yürüyüşde tüfeng ile birkaç âdem vurub, âhir, kal'ayı feth idüb, içinde olan halkın katl-i âm ve emvâllerin gâret ittiler, bi't-temâm. Ve Güngür'den göçüb, kasaba-i Saydova'ya varub, içinde sâkin olan Kızılbaşların ehl ü 'iyâllerin esir idüb ve mâl ü menâllerin yağma idüb, göçüb şehri Hemedan'a varub ve şehri mezbûr ol hinde Şâh Tahmasb'ın ana ata karındaşı olan Behram Mirzâ'nın tasarrufunda idi. Ve Elkas vardıkta Behram'ın haremi
- 18 A** ile oğlu Bedî'üz-zeman'ı yanına alub ve cemi' memâlikin ş kabz idüb şehir darugasını ve oğlunun lalası olan Şah Nazar'ı tevâbi'î ile yanınca sürüb ve Behram'a müte'allik olan nökerlerin ve bi'l-cümle ağaların ehl ü 'iyâl ve mâl ü menâllerin Elkas âdemlerine kısmet idüb ve Hemedan ehâlisine salgın salub, cem' olunan akçayı alub ve kasaba-i Dergüzin'e asker irsâl etdi. İçinde sâkin Şâh korıçılarının evlâd ve 'iyâllerin esir getürdüler ve emvâllerin yağma idüb süpürdüler. Andan göçüb nâhiye-i Sılahor'a gitti ve Kûh-i Elvend'ten Hezârhânî yaylasına nüzûl itdi. Çerân ve Pürhân nâhiyesine kondu ve Kum vilâyetine müteveccih oldu. Ol zamanda kasaba-i merkûm Mühürdâr-i Şahkulu Halifenin tasarrufunda idi. Mezbûr Halîfeye müte'allik âdemlerin 'iyâllerin esir idüb, emvâllerin aldı ve Şâha müte'allik bazı cebehânedeki hayli cebe ve cevşen var idi. Cümleyi kabz itdi. Ve ehâli-i şehirden bir mikdar akça cem'idüb gitdi, varub Kasım-âbâd'a kondu ve Irak
- 18 B** tarafında ve Rumey ve Rey-i şehriyâr ş cânibine asker saldılar ve Kızılbaş sultanlarının ve halîfelerinin cemi' ehl ü 'iyâllerin ve mâl ü menâllerin aldılar ve Sanenci? menzilde Elkas, Kâşân'a yetişdiler ve Irak cânibine giden asker dört beş günden sonra gelüb, orduya karşı ve Kâşân, Şâh'ın hâslarından olub, içinde şâhlığa müte'allik mahzûn ve meknûz olan esbâbın cümlesin alub, kabz idüb ve şehir hocalarından küllice akçe cem'idüb, göçüb Gemre ve Gulpâyegân nâhiyesinden Honsar yolundan İsfahan cânibine varub, şehri mez-

bûreye karîb irişdikde, Kızılbaş beylerinden Seyyid Mansur Kemâne bir nice âdem ile içinde bulunub, İsfahan hissarın bağlayub, iltimasına çâre olmamağla Elkas, vilâyet-i Fâris savbine müteveccih olmak istedikde, asker halkının içine ihtilâl düştü ve cemi'si Hacı Ferhad Beğ ve Dönmez Beğ başına üşdü. Biz bundan öteye varmazız ve 'iyâlimizi terk itmeziz, Lûristan dağlarından aşub, Bağdad semtine ehl ü 'iyâlimize gideriz, deyü müttefik oldular. Ve Elkas yanında çendân kimesne kalmaduğun müşâhede idicek, beylere ve askere ağaların ve kethüdasın saldı ki, benim yedimde saâdetlu Pâdişâh hazretlerinden ahkâm-i şerîfe var ki, Horasan cânibine gidem ve ol vilâyeti feth idem ve halkını cümleten kendüme döndüreyim ve saâdetlu Pâdişâh hazretlerinin cânib-i şerîfinden vârid olan nâmeleri Mâverâü'n-nehr semtinde Özbek hanlarına irsâl idüb göndereyim ki, Şâh benim üzerime geldikde, bana mu'în olalar. Gelin hükm-i şerîfe muvafakat idin. Her ne denlü cidd ü cehd itdi kimesne uymadı ve ol semte gitmesine çâre olmadı. Âhirü'l-emr Elkas didi ki, kış eyyâmında bu dağdan aşmak gâyet de sa'b ve müşkildir ve bildiğimiz yoldan gitmek münâsib değildir. Varub İsfidkal'a derbendinden Kûh-i Kilü'den, aşalım ve Şuşter nahiyesinden Dizüpul ve Bayât cânibinden Irak-i Arab'a düşelim. Asker halkı bu re'ye râzi oldular. Kalkub iki menzilde Yezd-i hâs ş kal'asına varub, kal'anın içinde birkaç Kızılbaş olmağla kapusun bağlayub hisar ettiler. Âhir, asker halkı yürüyüş idüb kal'ayı feth idüb, ehâlisin cümle tû'me-i şemşîr, ehl ü 'iyâllerin esîr idüb, emvâllerin tamamen gâret ve sükkânına küllî hakâret idüb, tekrar Elkas şehr-i Şiraz cânibine müteveccih oldukda, asker halkının biri kendisine yâr olmayub, dönüb Deh-Ali nâm kasabaya çâr ü nâ-çâr irişdi ve İsfidkal'a derbendi yolundan câmekutâh, Lûristan'ı içinden geçerken, evvelâ vilâyet halkının küllî kemândârı ve ceng-cûy yararı askerle yoluna gelüb üzerlerine tîrbârân idüb, hayli âdemlerin helâk ve nicesin efkende-i hâk idüb, hezâr miynet ile derbenden aşub, bin belâyile nâhiye-i Bebehan'a düşüb ve andan nâhiye-i Deh-deşt'ten Râmuz'a konub, Zinderüd ırmağı üstünden dönüb geldikde, nâgehân Şah Tahmasb geldi deyü âvâze oldu. Asker halkı havflerinden suya urub ve acele ile esbâbların geçirüb, meğer ol eyyâmında suyun tuğyân zamanı ve baharın ş âvânı idi. Askerin mahmûl olan davarları suya batdı ve esirlerinden küllî nefis garkolub gitti. Esbâbdan bî-nihâyet ve insan ve hayvana küllî hasaret oldu. Ve şâhın gelmesi hilâf ve âvâzesi bir lâf-i güzâf oldu.

19 A

19 B

20 A

- Elkas, Şuşter kal'ası üstüne konub, birkaç gün bekleyüb, iyilik ile kal'ayı sükkânından isteyüb verilmesine râzi olunmayıcak âhir, yürüyüş idüb, hisarın hendeğine düşüb, hisar içinde olan tüfengçiler birkaç kimesneyi urub, şehid idüb ve asker halkı zahîreye müzâyakaları olmağla mezbûr kal'ayı bırağub, Dizpul kal'ası cânibine gidüb, anı dahi bağılu ve mahsur bulub, göçüb Kerha nâm ırmağa irişdikde, geçidi muzîk, ve dibi amîk olmağla ubûr iderken, zebûn davarının ekseri garkoldu. Ve mezbûr yerden geçüb iki menzilden sonra Bağdad'a tâbi kal'a-i Bayat'a yetişdiler. Dârü'l-emne gelüb
- 20 B** güyâ asker hayata irişdiler. Sâbıka Bağdad muhafazasına ş gelen vezir Mehmed Paşa Elkas'ın döndüğünden istimâ ve âgâh olıcak, ulak ile Hurrem Çavuş'u irsâl itdi ve mektub içinde bunu suâl itti ki, bu semte tekrar gelmek aceb ve azminden dönmeğe ne sebep oldu? Elkas dahi cevap virüb ayttı ki, asker halkı ser-keşlik idüb, beni hâh ü nâ-hâh bu cânibe döndüler ve mektub ile dahi 'ilâm itdi. Mehmed Paşa vâki olan ahvâl(i) âsitâne-i saâdete arz idüb ve Elkas dahi Bayat'tan göçüb, nâhiye-i Cestân'a nüzûl itdi. Ol zamanda Kızılbaştan firâr iden Lûristan hâkimlerinden Şâh Rüstem Beğ ve Muhammedî Beğ, livâ-yi Cestân ve Bedre beyleri olmağla Elkas ile mülâkat itdiler ve nâhiye-i mezbûreden göçüb, kasaba-i Mendilcin'e gelüb, bir müddet oturak idüb ve Mehmed Paşa cânibinden âsitâne-i saâdete meb'ûs olan ulak ile çavuşlar irişdikde, arz olunan ahvâl, pâye-i serîr-i âlem-masîre temâm malûm oldukda, mezîd-i
- 21 A** inâyet-i Pâdişâhîden Elkas'a kılıç ve kaftan irsâl olunub ş ve Mehmed Paşa'ya hükm-i şerîf vârid olub, yanında olan bölük ağalarından Bayezid Ağa'yı kılıç ve kaftan ve der-kîse olan ahkâm-i şerîf(e) ile gönderesün deyu fermân olundukta, buyurulduğu üzere vâsıl olunub, sürûrundan Elkas kalkub, üç konak beri Bağdad cânibine gelüb, kasaba-i Şehrebân'a konub, diyâr-i Acem'den getürdüğü tohaf-i bî-şümâr nice kitâr deve yükü ile kethüdası Emir Azîz ve Behram Mirzâ'nın oğlu lalası olan Şah Nazar Beğ'i tevâbi'î ile âsitâne-i saâdete irsâl idüb, bir kaç günden sonra yanında olan orduyu, nâhiye-i Zengî-âbâd'a Kubbeçemeni nâm mevzi'e gönderüb, kendisi ziyâret kasdı ile üç yüz mikdarı âdem ile Bağdad'a müteveccih olub, yakın olduğu gibi Mehmed Paşa karşı çıkub, istikbâl idüb ve Elkas'ın otağı Hazret-i İmâm-i Âzâm kaddes'Allahu sırrehu'l-azîz kal'ası
- 21 B** ile Bağdad hisarı mâ-beyninde konub, ertesi Mehmed Paşa'ya ş âdem irsâl idüb, on nefer âdem ile hamama gitmek ve nefsi-i şehrde âsûde

olan mezârât-i meşâyih-i 'izâmı ziyaret itmek isterim deyu isticâze itdikde, Mehmed Paşa rızâ virmeyüb, Elkas bu hususta münkesir olub, gemi ile şatt-i Dicle'den ubûr idüb, ol civârda âsûde olan Hazret-i İmâm Musa Kâzım ve İmâm Muhammed Cevâd kaddes' Allahu sırrehum el-aziz mezâr-i şeriflerin ziyâret idüb, ertesi göçüb, iki menzilde karye-i Müseyyib'e konub, gemi ile Fırat şattın(1) ubûr idüb, Kerbelâ'ya varub, Hazret-i imâm Hüseyñ radiy'Allahu 'anh yanında âsûde olub, evlâd ü etbâ'ı ve düşen şühedâyı ziyaret idüb ve andan ereteye kasaba-i Necef'e varub, Hazret-i İmâm Ali kerrem' Allahu vechehu âsitanesin ziyaret idüb, iki menzilde kasaba-i Hille'ye uğrayub, gemiler ile bağlanan cısr köprüsün geçüb, Bağdad civarında konduğu otağına gelüb § 'ale'l-fevr göçüb, Mehmed Paşa'dan hâtır-perişân üç dört konakda ordusu olan Kubbeçemen'de askerine kavuşub, bir nice eyyâm anda sükûn idüb, andan göçüb livâ-yi Kerkük'e tâbi Kara Hasan yaylasına nüzûl idüb, ol cânibden der-i devlete giden kethüdası Seyyid Mîr Aziz, âsitâne-i saâdete irişdiği gibi, ilettüğü hedâyayı çeküb ve pâye-i serîr-âlâya yüzün sürüb ve diyâr-i Acem'de vâki' olan ahvâlin arzı sunuldukda, Pâdişâh-i âlem-penâh hazretleri Bâb-i hümâyun çaşnigirlerinden Zâhid Ağa ile birkaç bin filori ihsân ve mükerrer kılıç ve kaftan(1) Seyyid Mîr Aziz ile irsâl idüb, yolda gelürken Diyarbekr'e tâbi Ruha kasabasına irişdikde, ardlarınca emr-i şerîf ile çavuş irişüb, Seyyid-i mezburu Mardin kal'asına iledüb, habs idüb ve irsâl olunan hazâin(i) mevzî'i mezbûrede alıkoyub ve saâdetlu Pâdişâh-i İslâm-penâh hazretleri § mahmiye-i Haleb'den çıkub, Diyarbekr cânibine müteveccih olub, saâdet ü ikbâl ve şevket-i iclâl ile birkaç menzilde Karacadağ ve Elmalu yaylasında ordu-yi hümâyun ile nüzûl idüb ve Elkas der-i devletde vâki' olan ahvâli istimâ' idüb, vâkif oldukda, serâsime olub ne cânibe varacağıın bilmeyüb, âhir, Bige Beğ bendelerinin Bağdad'(a) tâbi Karatepe ile Bâbilân sancağından ma'zûl bir bed-baht ve kem-saâdet karındaşlarından Kaytmaz, Elkas ile diyâr-i Acem seferine bile gitmişdi. Elkas'ı idlâl idüb ki, Şehr-i Zol Hâkimi Bige Beğ üç yıldır ki, sâhib-firâşdır. Şehr-i Zol'e varalım, hiç kimesne sana karşı durmaz, fethidelim, Elkas dahi mezkûrun kelimâtına 'itimâd idüb, Eymân Şadırbendinden geçüb, Çınar nâm pınara konub, sonra Kerkük beyi olan Başaçuk Budak Beğ, Elkas'tan dönen bir iki âdemi dutub, dil alub ve ulak ile mezbûrânı Mehmed Paşa cânibine irsâl idüb, müşârün-ileyh Paşa dahi § 'ale'l-fevr Elkas'm ol cânibe gitdüğün

22 A

22 B

23 A

ulak ile der-i devlete arz idüb, pâye-i serîr-i âlem-masîre ulak irişüb, arz olunan ahvâl malûm olundukda, Diyarbekr beylerbeyisine Bağdad'a tâbi livâ-yi Erbil'de dernek itmeğe ferman olunur ve Rumili beylerbeyisi dahi asker ile livâ-yi Musil'de cem'iyet olunması buyurur. Ve ol cânibde, Mehmed Paşa, yanında olan kapu halkı ile Bağdad beyleri ile livâ-yi Kerkük'te dernek itmeğe gider. Saâdetlu Pâdişâh-i İslâm-penâh hazretleri Elkas haberinin hakikatın bilmek için erkân-i devlet çavuşlarından Konyalı Kara Ali Çavuş'u irsâl ider. Mezbûr çavuş vusûl buldukda, Elkas dir ki, ben Padişah hazretlerinin bir kemîne bendesiyim emmâ, vezirler beni gücele âsî itmek isterler. Ağalarından Aydoğmuş nâm âdemin Ali Çavuş'a koşub der-i devlete revân ider. Âsitâne-i saâdete irişdikde Rüstem Paşa, çavuşun getirdüğü haberi pâye-i serîr-âlâya bildüğü gibi arz ider. Aydoğmuş'u § çengele urdurub anadan doğmamışa döndürüb, sâbika Behram'ın âdemlerinden ki, Elkas âsitâneye irsâl itdüğü Şah Nazar Beğ'e livâ-yi Diyarbekr'e tâbi livâ-yi Siverek virilmiş idi. Mezbûrun ve oğlunun boğulmasına Diyarbekr beylerbeyisine çavuş ile fermân-i şerîf vârid olub, ol hinde haklarından gelinüb ve ol cânibde Vezir Mehmed Paşa, Kerkük kal'ası önünde dernek idüb, Rumili beylerinin yararlarından ve Diyarbekr'e tâbi Kürdistan hâkimlerinin nâmdârlarından Mehmed Paşa'nın üzerine cem' olub ve Kerkük beyi Başiaçuk Budak Beğ müşârün-ileyh Paşa'dan dâv isteyüb ki, bana asker vir, varayım, Elkas'ın ordusun basub, bolay ki ele getüreyim. Merkûm, Başiaçuk Beğ'e küllî asker koşub, iki gün ılgar idüb, Elkas'ın otağına karîb oldukda Elkas haberdâr olub, umûmen askeri ile at sırtına gelüb mâ-beynlerinde karavullar elleşüb, tarafeinden biribirine dokuşmağa cür'et olunmayub, Elkas eskâl ve

24 A ahmâlini yükledüb § askere karşı göçüb, bir konak Şehr-i Zol'ün ovasına doğru gidüb ve serdâr olan Başiaçuk Budak Beğ askeri dönderüb, Mehmed Paşa ordusuna geldiler. Ve ol eyyâmlarda Diyarbekr Beylerbeyisi Ayas Paşa¹⁶ askeri ile ve olanca beyleri ile Kerkük'e kârîb livâ-yi Erbil'de dernek idüb ve ol hinde Rumili beylerbeyisi olub, hâlâ Vezir-i âzâm olan 'Adudü'd-devleti'l-kâhire Mehmed

¹⁶ Harem-i hümâyundan yetişmiş, Yeniçeri ağası olarak Saraydan çıkmış, ikinci vezir iken İbrahim Paşa'nın üzerine 1536'da vezir-iâzam olmuş, 1539'da koleradan vefat etmiştir.

Paşa¹⁷ edâm'Allahu ta'alâ ikbâlehu hazretleri dahi taht-i eyâletinde olan ümerâ ve sipahisi ile livâ-yi Erbil'e karîb livâ-yi Musil'de dernek idüb, Mehmed Paşa'nın ednâ işaretine fermân ve Elkas tarafına dîde-bân olub, ol cânibden Elkas'ın asker ile elleşdüğü ve bir konak Şehr-i Zol ovasına kaçduğı casus ile Şâh Tahmasb'a haber vardıkda Şâh, Tebriz'den kalkub, dört beş konak beri Şehr-i Zol civarında kal'a-i Sarukurkan'a tâbi Taht-i Süleyman nâm yaylaya konub, Elkas cânibine mütevecceh oldu. Sonra Elkas, Bige Beğ bendelerine âdem ş gönderüb ki, vilâyetinde bana bir mahfûz yer **24 B** viresiz ki, birkaç gün anda tahassun idem. Bige Beğ bendeleri dahi cevap virir ki, senin Şehr-i Zol'e duhûl itmeğüne bile rızam yokdur. Zira bu aralıkda menşe-i fitne oldun. Elkas bu serd cevabı işidicek Şehr-i Zol'ün aşağı cânibinden livâ-yi Derteng yolundan Lûristan tarafına gitmeğe mütevecceh olur. Vezir Mehmed Paşa bu ahvâle vâkıf olıcak, Rumîli beylerinden Toygun Beğ'i serdar idüb, ümerâdan bir nicesin bile koşub ve yanında olan kapu halkından ve gayriden küllî leşker irsâl idüb, bir gün ve iki gece ılgar idüb, seğırtme yolundan ve Gâvur kal'a nâm derbendi aşub, Şehr-i Zol içinden akan Tut geçidinde cümle eskâl (ü) ahmâlin alub, nice âdemlerin esir ve ba'zısın tû'me-i şîr-i şemşîr idüb, andan yine tekrar firâr idüb, Şehr-i Zol'ün içinden, Çagan gedüğü üstünden Beğbasan derbendinden aşmasına niyet idüb, Bige Beğ bendeleri Elkas'ın böyle girîzanlığın **25 A** ş ve ser-geşte ve bî-sâmânlığın ve Pâdişâh-i âlempenâh hazretlerinin âsitânesinden rû-gerdanlığın istima'idicek Bige Beğ bendelerinin oğlu kal'a-i Noyi beyi olan Alemüddin'e âdem gönderüb ki, varub askerin ile Beğbasan yolun bağlayasın, Elkas'ı Acem semtine aşmasından men'ü def' idesin, eğer eyülük ile men' olunmazsa el kalduranın kırub, ele gelmeyeni mümkün olursa dutasın deyû mektub vârid oldukda, bir ân ve bir sâat tehîr itmeyüb, olanca âdemi ile varub mevzi'-i mezbûru hıfz idüb, Elkas irişdüğü gibi yoluna çıkub, küllî ceng ü cidâl ve darb ü kıtâl olub, Elkas cânibinden küllî âdem helâk ve nicesi âlûde-i hûn ü hâk oldu. Ve asâkir-i Pâdişâhîden kurtulancası esir ve nice yarar âdemleri dutulub dest-gîr oldu. Mez-

¹⁷ Enderûndan yetişmiştir. Kaptan-ı deryalıkla Saraydan ayrılmış, ikinci vezir iken Semiz Ali Paşa'nın ölümü üzerine 1564'te vezir-i âzam olmuştur. 1579'da bir deli tarafından öldürülünceye kadar bu mevkide kalarak Kanunî Sultan Süleyman'a, II. Selim'e ve III. Murad'a hizmet etmiştir.

- bür Elkas, ol vartadan gücele halâs oldu. Şehr-i Zol muzâfâtından Mehrevan ovasına konub, bunu azmetti ki, âdemisinin yararını ve
- 25 B** atın ş güzîdesin intihâb idüb, livâ-yi Babân'ın bir köşesinden ve Kızılbaşa tâbi Urmî(ye) içinden kal'a-i Güverçinlikle ki, Şorca denizin kenarından dolanub, doğru Çukursu vilâyetinin içinden Karabağ diyârından vilâyet-i Şîrvân'a düşem. Bu tedârükde iken meğer, Şehr-i Zol'de Şâh'ın casusu hazır imiş ki, ol hinde Elkas'ı asker basub, Mehrevan cânibine girîzân olmuş idi. Mezbûr casus, vâki olan haberi Şâh Tahmasb'a iletdukde, Behrâm Mirza'yı küllice asker ile irsâl idüb, bir gün bir gece de şeb-hûn idüb, ertesi duhâ zamanında Elkas'ın üzerine dökülüb, üstünden âdemini dağıdub ve ele giren âdeminin ekserin kırub ve Elkas bir nice âdem ile firar idüb, bir dağa düşüb, Sorân nâm yaylada Söhrâb'ın ordusuna girüb, Söhrâb'ın yanına varub sığınur. Bu haber, Bige Beğ bendelerine irişdikde, Söhrâb'a âdem salub, Vezir Mehmed Paşa'dan çavuş gelmiştir,
- 26 A** Elkas'ı getir, müşârün-ileyhe iyşâl idelüm ş deyu taleb ittikle, Söhrâb râzi olmayub ki, Elkas'a yemin etmişemdir ki, kendüye hiyânet itmeyem, ne tarafa giderse mâni'olmayam. Sonra Behrâm Mirzâ'nın ordusunun eskâli gelüb, irişüb Mehrevan ovasında konub, hufyeten Elkas'a kâsıd saldı. Hiç bir cânibe gitmeğe yüzün kalmadı. Kaçana dek böyle ser-gerdân gezersin, rızâ virirsen araya girüb, senin suçunu Şahdan dileyüb, seni bu vartadan halâs ideyim didikle, Elkas dahi gelen âdeme cevab virüb aytdı ki, eğer Şâhın erkân ve âyânlarından mu'temedün-aleyh benim bildüğüm âdemlerden gelüb Şâh tarafından yemin ile beni inandururlarsa sizin ile bile Şâh'a giderim. Bu cânibden Bige Beğ bendeleri askeri ile kalkub Söhrâb'ın üzerine gidüb, müşârün-ileyh Söhrâb bu ahvâle vâkif olıcak kaçub, Meş'ale nâm hisarının varoşuna girüb, Bige Beğ her ne denlü cidd ü cehd idüb elinden alamayub, Bige Beğ bendeleri kahrinden Söhrâb'ın
- 26 B** ele giren âdemlerin katlidüb ve vilâyetinde olan kurâsını ş yakub yıkub ve Bige Beğ bendeleri askerinin cem'itmek tedârükünde olub ki, Söhrâb'ın kal'asını hisar itmek kasdinde iken, bir gice Şâh Tahmasb ve Behrâm cânibinden taleb olunan beyler gelüb, Elkas ile bile biât idüb, alub gittiler. Vâki' olan ahvâli Bige Beğ, Vezir Mehmed Paşa'dan gelen çavuş ile âdem koşub 'ilâm ider. Müşârün-ileyh Mehmed Paşa, vâki olan mâcerâyı der-i devlete arz idüb, âsitâne-i saâdet-meâba vâsıl olub, malûm oldukda, cenâb-i Pâdişâhiden Mehmed Paşa'ya hitâben emr-i şerîf vârid olub ki, Bige Beğ oğlun

Bağdad kal'asından çıkarub, hil'atleyüb bâb-i saâdetime iysâl idesiz ki, yüz akça ile müteferrika zümresine ilhak olmuştur. Ve İmâdiye Hâkimi Sultan Hüseyin Beğ'e bir çavuş koşub Bige Beğ'e irsâl idesiz ve Elkas giderken, Behrâm Mirza'nın ordusuna irişdüğü gibi, ol gice Behrâm füc'eten fevt olmuş bulundu. Tekrar, olan ahvâl(i) ümera, Şâh'a 'ilâm ittiklerinde Şâh'tan korıçı gelüb § ki Elkas ile gelen âdemlerinin bir kaçın esâmisi ile tayin idüb katlidesin ve kendüsünün eline ve boynuna ağaçtan tomruk urub mukayyed bu cânibe getüresin deyü tenbih idüb, sipâriş etdüğü üzere, âdemlerin katl ve mezbûru bend idüb, Elkas-i mezkûr, Şâh'm ordusuna vâsıl oldukda karşı âdem salub, Elkas'm başına bir ucûbe külâh giydürüb ve nice envâ'ından sorkuçlar takdırub, istikbâlinde nüdemâsını ve diyâr-i Acem'in binevâsını gönderüb, önüne düşüb, fezâhatile teşhîr ve tahkîr idüb, ol sûret ile Şâh'm nazarına iletdiler. Ve karşusunda mukayyed otur deyü yer gösterdiler. Şâh, Elkas'a hitâben aytdı, ey bed-baht niçün kaçub giderdün ve hem vilâyetimize asker niçün götürürdün ve asker döndüğünden sonra niçün kendün varub, diyâr-i Acem'i talan ve yağma iderdin. Ecdâdımıza mürîd olub babamızın uğrunda cân ve baş bezl itmiş kimesnelerinin ehl ü 'iyâllerin etrâk ve ekrâde niçün § fisk ü fesâd itdürürdün? Şâh gazaba gelüb, ok ve yay korıçısı Hüseyin Beğ'den ol demde tîr ve kemân taleb ider, Elkas'ı urmak için. Âhir, Korıçibaşı Sevündük Beğ mâni'olub, komaz. Ol esnâda Behrâm'm cenazesin Şâh'm hemşiresi olan Sultanım Hanım otağma getirürler. Mezbûrenin Hâce-serâsı ve Eşik ağası gelür Şâh'ı otağa davet ider. Şâh hareme doğru gitdüğü gibi, Vekil Masûm Beğ ve Korıçibaşı Sevindük Beğ, Şâh'm güveyügüsü olan Şah Nimetullah, Elkas'm elinde ve boynunda olan tomruğun kesüb ve tâc-i nikbetin başından çıkarub, bir siyah hayderî börk giydürüb hemşireleri yanına mâteme alub gitdiler. Ahşama karîb mâtemden fâriğ oldukda Şâh, Bebek oğlu Hasan Beğ'i huzuruna koğurub, üç dört yüz mu'temed korıçı ile Elkas'ı teslim idüb, Kahkaka kal'asına habse gönderdiler. Bir müddetten sonra Elkas, Bebek oğlu Hasan Beğ eli ile helâk § oldu. Ve bakıyetü's-seyf kalanca âdemin eşeddi azâb ile katleyledi. Ol diyârda meşhûr ve marûf olunan ahbâr budur ki, zikrolundu. Ve bu cânibden Bağdad kal'asında iken Hurrem Çavuş gelüb, ihrâc idüb, Kerkük'te Mehmed Paşa yanına iledüb ve Sultan Hüseyin Beğ fermân olunan çavuş ile Bige Beğ'e varub, Şehr-i Zol'de mülâkat olub, Bige Beğ'e envâ'î dürlü cenâb-i Pâdişâhiden

27 A

27 B

28 A

isti'mâlet virüb ve Bige Beğ dahi yemin idüb ki, min ba'd bu serhadlerde can ve başımı uğur-i hümâyun-i pâdişâhîde bezl etmişem ve dil ve candan Padişah hazretlerinin duâcısı ve bendesiyem ve bu kullarını der-i devlet cânibine irsâl etdiklerinde hazret-i hüdâvendigâr-i kâm-bahşü kâm-kâr Diyarbekr'den taht-i âli-baht cânibine mürâcaat üzere olmağın diyâr-i mezbûreye tâbi livâ-yi Ruha'da ordu-yi hümâyuna irişüb, ikinci konakta Sürüc ovasında Rüstem Paşa¹⁸ hazretlerine mülâkat müyesser olub ve üçüncü konakta

- 28 B** otag-i hümâyun ş vilâyet-i Haleb'e tâbi kasaba-i Birecik'te nüzûl idüb ve ertesi Fırat ırmağından saâdet ü ikbâl ve şevket ü iclâl ile ubûr idüb, öte cânibde iki gün oturak idüb, divân-i âli olub, bu bendelerini el öpmeğe alub gittikde, âsitâne-i saâdet-türâbına yüz sürüb, rûy-mâl olundukda, Elkas'ın nice dutulduğun suâl-i şerif buyuruldukda, vuku'ı üzere bi'l-cümle mâcerayı kemâ-cerâ ber-vech-i ihtisar arz olundu. Mezîd-i inâyet-i sultanîden bendelerine livâ-yi Kerkük üç yüz bin akça ile sadaka olunub, kılıç ve kaftan ve yüz bin akça nakdiyeden ihsan ve mükemmel rahtı ile bir at ve yanınca bir yeke-endâz at ve bir kıtar katır inâyet olunub ve Rüstem Paşa cânibinden iki at ve iki kaftan ihsan olunub ve Bige Beğ bendelerine ocağın ve yurdunu kemâ-kân sancak virilüb hil'at-i şerif-i pâdişâhî
- 29 A** sadaka olundu ve yarındası ş saâdetlû Padişah hazretleri göçüb bu bendelerine tenebbüh olub, varub ilerüce bir yerde inüb, saâdet ile mürûr iderken, at başın çeküb bendeleri varub rikâb-i hümâyunlarına yüz sürüb elfâz-i dürer-bârlarından dur deyü buyurdular ki, Bige Beğ'e söyle ki, benim kuşandüğüm kılıç din-i İslâm uğurundadır. Anım dahi çekdüğü gıyret din-i Muhammed içündür. Gerekdir ki, Elkas'ı Şah'a virdüğü için Söhrâb'dan intikamım komayub alsun. Ecdâd-i 'izâmım ervâhiyçün küllî ihsânıma mazhar düşer. Bendeleri dahi ba'de'd-duâ didim ki, Bige Beğ bendelerinin ve bu kullarının can ve başımızı uğur-i hümâyun-i Pâdişâhîde bezlitmişüzdür. Bu bâbda ne vâki olursa taksirat yokdur. Her ne olursa saâdetlu Pâdişâh-i âlem-penâh hazretlerinin âli himmeti ve yümn-i devleti ile olur. Tekrar rikâb-i şeriflerine yüz sürüb, mübârek elleri ile ar-

¹⁸ Enderûndan yetişmiştir. Mirahurlukla Saraydan çıkmış, 1544'te üçüncü vezir iken veziriâzamlığa getirilmiş, 1553'te Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayında zan altında kaldığından görevinden alınmış, 1555'te Kara Ahmed Paşa'nın katli üzerine ikinci defa vezir-i âzam olmuş ve 6 yıl bu görevde kalarak 1561'de ölmüştür.

kamu yepdiler. Göreyim seni deyü buyurdular. § Bendeleri ol kornakdan avdet idüb, Bige Beğ'e sancak ileten Oruc nâm çavuş ile Kerkük sancağına uğrayub, andan Bige Beğ bendelerine varub, sancağı ve berât-i şerifi ve hil'at-i hâssı iledüb, müşârün-ileyh Bige Beğ, bendelerine istikbâline yedüb, külli sürûrlar hâsıl idüb, saâdetlu ve azametlu Pâdişâh hazretlerine tevâbi'i ile hayır duâlar eylediler ve ertesi Padişah hazretleri Söhrâb için buyurdıkları kelimât-i şerifi bu bendelerine sipariş olduğu üzere takrir idüb, Bige Beğ bendeleri fermân-berdârım deyü el baş üstünde koyub, emir Pâdişâhındır deyü âsitânelerine muhâlefet iden bana gerekmez deyüb, sâlifü'z-zikr Oruç yanında iken asker ile Söhrâb'ın üzerine varub, cümle-i vilâyetin harâb idüb ve kendüsi hisarını çevirüb, Bağdad Beylerbeyisi Temerrüd Ali Paşa'ya âdem ve mektub irsâl idüb, yüz nefer yeniçeri getirüb, şühûd-i hâl ve musaddik-i § makâl için. Üç ay mikdarı bekleyüb alınmak sadedinde iken, bahar olub Acem ve Şehr-i Zol mâ-beyninde vâki' olan yolların karı eriyüb açıldıkda Şâh, Söhrâb'ı hisardan halâs itmek için askerinden nice bin âdem ile Korıcıbaşı Sevündük'ü serdâr ve nice ümerâ-yi bed-kirdârın Şehr-i Zol cânibine irsâl idüb, Bige Beğ bendelerine casus, Kızılbaş-i evbâşın geldüğünden haber getürdükde, hisarı bırakub, mekânı olan Zalim kal'ası önünde oturub ve taraf be-taraf Şehr-i Zol ovasında olan fukaraya âdem salub, haberdar idüb, her kes kendi semtinde olan dağlara çıkub saklansın ve asâkir-i mezbûre-i makhûre ile ahşam uğrayub Söhrâb'ı hisardan çıkarub, ol gice yürüyüb 'ale's-sabâh Zalim derbindine irişüb, piyâde olan Bağdad yeniçerisine ve kendüye tâbi piyade ve tüfengçisine kuvvet-i kalb olmak için katıra binüb, 'adâyi dine mukabil olub biri biri ile dokuşub, § bir saat içinde cânibeynden üç yüz âdem hâke düşüb amma, Bige Beğ bendelerinin Mehemed nâm karındaşı diğer karındaşı Söhrâb ile aralarında bir hiyle var imiş, mezbûr Mehemed sol taraftan yüz çevirüb basıldıkda, asker-i makhur Bige Beğ bendelerinin alayına debüb, karışub bir an içinde üzerinde yetmiş seksen âdem şehid olup, Bige Beğ bendelerinin başına bir iki yerde kılıç ile zahm urub, beline şayta darbu ile urub katrıdan yıkub, bu bendeleri olduğu sağ cânibin halkı ile at debüb, üzerinden Kızılbaşı ayırub, Bige Beğ'i ol vartadan halâs idüb, mevcud olan tüfengçiler üzerlerine tüfeng sepüb, hayli konçıları helâk

29 B

30 A

30 B

- ve cism-i kabîhleri âlûde-i hûn ve hâk olub, yine Bige Beğ bendelerini katura bindirdiler ve Kızılbaşın tüfeng darbından gözü korkub, daha üzerlerine uğramayub, Bige Beğ bendelerin şehre alub gitmek iste-
- 31 A** diğümüzde, kabul itmeyüb, ceng yerinde düşen § şühedâsın defn idüb ve maktûl olunan ‘adâsının başların kesdirüb ahşama karib şehre gidüb ve asker-i bed-endîş savaştan döndükten sonra, Söhrâb’ın oğlanların önüne saldurub, Şehr-i Zol’un sahrasında olan kurâsını harâb ve buldukları mamûreyi müsâvi-i türâb itdiler. Ele giren davarlarını gâret ve aceze ve mesâkin(i) katlidüb, fukaraya küllî hasaret oldu. Tâife-i melâhide bir iki bicneye varub yürüyüş itdiler. Ekrâd tâifesi üzerlerine çok hücum idüb, altmış yetmiş yarar koruçılarının başın kesüb, Bige Beğ bendelerine getürdüler. Ve asâkir-i bî-dîn-i pür-kibr ü kîn dahi Bağdad’a tâbi Zerde-kemer nâm mevzi’in Kara ulus ile meşhûr yörük tâifesinden Tilegü nâm cemâ’ati gâret idüb, girü Şehr-i Zol’e avdet itdikleri gibi, Bige Beğ bendelerinin karındaşı Kaytmaz, Gâvur kale gediğünde yolların alub, Aruk Şâh Kulu nâm yüzbaşılarını katlidüb ve ‘alem-i ser-nigûnların
- 31 B** § alub ve nice yarar koruçıların katlidüb, aldıkları esiri ve gâret etdikleri koyunun ekserin alub ve ashâbı olan fukaraya virüb, Şehr-i Zol ovasında askerinin serdarı olan Sevündük Beğ elli gün bekleyüb, hasada irmiş terekesin ihrâk idüb, kalkub mekân-i cahîmlerine avdet idüb, Bige Beğ bendeleri ardlarınca âdem gönderüb, bir yarar koruçıların dil alub ve kesilen başları ve girift olan dilleri bu kulları ile Bağdad Beylerbeyisi Ali Paşa’ya gönderdi. Vardıkda Ali Paşa dahi sâbıka ulak ile Kızılbaşın Şehr-i Zol’e geldiklerin der-i devlete i’lâm itmışdi. Ve sâniyen kethüdasın ulak ile âsitâne-i saâdete baş ve diller ile irsâl itdiler. Vâsıl oldukda vâki’ olan mâcerayı varan koruçılardan suâl olundukda, tafsil ile pâye-i serîr-i âlem-masîrde malûm olur. Mezîd-i inâyet-i Şehinşâhîden Bige Beğ bendelerine murassa‘ kılıç ve kalkan ve altun zincir ve koz eğer ve zer-nişan bozdoğan ve mü-
- 32 A** kemmel rahtı § ile bir yarar at ve kendü ile cengde bile bulunan akribalarına hil’atler inâyet ve sadaka olub, Yenişehirli Mustafa Çavuş ile irsâl olunub, vilâyet-i Bağdad’da Şehr-i Zol’e karib havâstan dört bin kile tereke virülsün deyü hükm-i şerif inâyet olub ve ol cânibde koruçıbaşı Söhrâb’ı Şâh’a alub gitmek istedikde, didi ki, eğer Şâh benim mezhebime dahlitmezse ve sahâbiye şetmitmeği teklif buyurmazsa sizin ile giderim. Koruçıbaşı bu hususa yemin itdi ve mezbûru alub, Kazvin’e gitdi. Şâh’ın eşiğine vusûl buldukda,

Şâh-i gümrâh ve bilâ-iştibâh ol dîv-i la'în-i merdûd-i dergâh-i ilâh ile mülâkat oldukda, musavver ve mekrûh hil'atler ve dünya cîfesi ile riâyetler eyledi. Söhrâb-i mezbûr ecdâdının tarikinden şaşdı ve küfr ü dalâlet deryâsına düşdü. Dini dünyaya tebdil ve devlet-i ukbâyı dû-rûze-i fenâ ile tagyir etdi. Bir müddetten sonra Söhrâb-i şekâvet-meâb yine avdet itdi. § Tekrar Bige Beğ üzerine varub, kal'a-sın hisar idüb, Söhrâb dahi, Şâh'a feryadçı gönderüb vüsûl buldukda Şâh, muâvenet için oğlu İsmâil Mirza'yı asker-i gümrâh ile irsâl idüb, bu haberi Bige Beğ bendeleri istimâ' idicek hisarı bozub, yerine avdet eyledi. İsmâil Mirza Şehr-i Zol'e tâbi Kızılçakal'a üstüne gelüb, hisar idüb, iki ay mikdarı bekleyüb, kış basmak ile eğlenmeyüb, dönüb Kazvin'e gitdi. Pederi ile mülâkat itdi. Vâki' olan ahvâl(i) hikâyât itdi. Ve bu taraftan Bige Beğ bendeleri ol hinde sâhib-firâş olub, bu kulları livâ-yi Kerkük'de olurum. Pederden âdem ve mektub gelüb, mu'acelen irişesin ve bolay ki cidd ü cehd idüb hayatta iken yetişesin, deyü'îlâm itmeğin bendeleri dahi bu ahvâl(i) Bağdad Beylerbeyisi Ali Paşa'ya arz idüb, icâzet ile Şehr-i Zol'e gitdim. Li'llâhi'l-hamd pederi hayatta buldum ve hayır duâsın aldım. Dört günden sonra § Pâdişaha sadaka olub, der saât Söhrâb gelüb vilâyeti gâret idüb, bu bendeleri dahi vâki' olan mâcerâyı Ali Paşa'ya arz idüb, Söhrâb ile ceng ü cidâle ve harb ü kıtâle başladık. Âdemlerimiz Bağdad'a vâsıl oldukda, müşârün-ileyh Paşa mufassalen ahvâli Oruc nâm kethüdası ile âsitâne-i saâdete 'ilâm idüb, ol senede erkân-i devlet, mahruse-i Edirne'de kışlaşlar idi. Kethüda ile olan arzlar âsitâne-i devlete vâsıl olub, mefhûmu ma'lûm olduğundan sonra, mezîd-i inâyet-i husrevâniden ve himem-i bilâ-gâyet-i hâkâniden bundan esbak Erzurum beylerbeyisi olub fevt olan Kara Murad Paşa ol zamanda çavuş idi. Bendelerine kılıç ve kaftan ve peder mutasarrıf olduğu üzere berât-i hümâyun sadaka ve ihsan olunub, on yedinci günde mezbûr Çavuş vâsıl oldu. Devâm-i devlet-i pâdişâhiye duâ olunub, külli sürûrlar hâsıl oldu. Berât-i şerifi sermâye-i devlet idinüb § ve ol serhadlerde uğur-i hümâyunda can ve baş ile hizmet kemerin der-miyân idüb, tekrar erkân-i saâdetden Mataracı İskender Çavuş ulağı ile gelüb, hükm-i şerif-i vâcibü't-teşrif-i cihân-mutâ' getirüb, bendelerine hitâben ki, vilâyet-i Diyar-bekr ve Bağdad'a tâbi olan ümerâ-yi Ekrâd kebîr ü sagîrine emri şerifim vârid olmuştur. Seni anlara serdar ve anları sana mu'îm ü kafadâr itdim. Gerekdir ki, Söhrâb'ın üzerine varub, sây ü ikdâm

32 B

33 A

33 B

- ile ele getüresin. Eğer Şâh-i gümrâh-i dalâlet-penâh cânibinden yardıma asker gelürse ve senin vilâyetine mezâhim olursa, vilâyet-i Karaman ve Sivas ve Haleb ve Mar'aş ve Diyarbekr ve Bağdad umûmen ümerâ-yi Ârâb ve Ekrâda bi-isrihim emr-i şerîfim vârid olmuştur ki, sana varan emrim sûretini gönderüb, irişdüğü gibi muâvenetine varub yetişeler. Ve ol serhadlerde uğur-i hümayunumda çalışalar. İmâdiye hâkimi Sultan Hüseyin Beğ emrolunan serdarlık § hükmüne vâkıf olub ve cenâb-i Pâdişâh'dan vâki' olan iltifata hased idüb, Sürecek beyi olan emmüm Mehemed Beğ ile yek dil ve yek cihet ve hiyle ve şeytanet tarîkine zâhib olub, Rüstem Paşa'ya arz idüb eğer vilâyet-i Şehr-i Zol Mehemed Beğ'e virilürse ve Memun Beğ bir tarîk ile dutulursa, Bige Beğ'den kalan tohaf ve hedâyasın ve emvâl-i bî-nihâyesin ve umûmen muhallefâtın ve cümle metrûkâtın hâk-i pâyinize irsâl ve mezbûru yitürmesi bâbında bir hâl ideriz. Rüstem Paşa'yı bu hususda harîs itmişler ve maksûd-i murâdları üzere bir emr-i şerîf almışlar. Lâkin "el-harîsu mahrûmün" hadis-i şerîfi muktezasından gâfil ve "el-'abdü yüdebbiru v'Allahu yukaddiru"¹⁹ mefhûmundan zâhil olub, ol eyyâmda bendeleri uğur-i hümayun-i pâdişâhîde dâmen der-miyân ve 'adâ-yi devlet-i şehinşâhîde terk-i ser ü cân idüb, Pâdişâh-i âlem-penâh hazretlerinin yümn-i devleti ve Hak tebârek ve ta'alânın ulüvv-i inâyeti ile rey-i
- 34 B** güzîn ve fikr-i dûrbîn ile inâyet-i § Hak hem-karîn oldu. Söhrâb'ın, Elkas sığınan Meş'ale nâm kal'asın ehven ve eshel vechile feth ü teshîr idüb ve içinde olan müstahfizların dest-gîr idüb ol hususda Söhrâb'ın bağı hûn ve akli diğer-gûn oldu. Hemîşe 'adâ-yi dîn makhûr ve ehîbbâ-yi devlet mesrûr ola. Kal'a-i mezbûrun fetholunduğun ve Şâh Tahmasb, Şîrvân vilâyetinden öte Şeki diyarına gitdüğün Ali Paşa'ya arz idüb ki, emr-i Pâdişâhî mücebince Bağdad kullarından yüz nefer ve yüz aded piyâde yeniçeriler gönderesiz ve Bağdad'a tâbi Sultan Hüseyin Beğ ve sâyir ümerâyâ çavuş ve mektub irsâl idesiz ki, bir yere cem' olavuz ve bu serhadler hâli iken, Söhrâb'ın üzerine varavuz ve bâki kal'aların alavuz, Hak inâyet iderse ele getirevüz veya hod vilâyetinden matrûd ve münhezim sürevüz, arz ve âdemimiz vâsıl olduğu gibi müşârün-ileyh Paşa atlu ve yayan iki yüz neferi Bağdad'tan ihrâc idüb irsâl itdi. Gelüb vâsıl
- 35 A** oldu. § Ve 'ale'l-fevr gelen âdemimiz Sultan Hüseyin Beğ'e ve sâyir

¹⁹ Kul tedbirini alır ama, takdir Allah'a aittir.

ümerâya ulak gitdi deyü haber virdiler. Beş on günden sonra Sultan Hüseyin Beğ ve Mehemed Beğ gelüb, bu bendeleri istikballerine varub, hâliyâ bina olunan Gülanber kal'ası meydanında konub, şöyle tedârük etdik ki, ertesi Çağan gedüğünden Beğbasan derbendinden aşavuz, Söhrâb'a tâbi Mehrevân vilâyetine düşevüz. Yarın-dası bana tâbi askerimi mahall-i ma'hûdeye irsâl itdim ve kendim Sultan Hüseyin Beğ'i haberdâr itmeğe gitdim ve bir nice âdem ile mezbûr beyin çadırına irişdim ve atımdan inüb otağma girdim ve yanına oturdum. Derhal mezbûr Beğ, bir hükm-i şerîf ibrâz eyledi ki, Şehr-i Zol vilâyeti Mehemed Beğ'e virildi ve sana habs buyuruldu didikde, bu bendeleri dahi emir pâdişâhındır ve lâkin âdem gönderün kal'adan benim malımı ve ehl ü 'iyâlimi çıkarsun ve kal'a ahvâlin siz bilirsüz. Mehemed Beğ bu sözü kabul itmeyüb, der sâat bir nice âdem ile kal'aya doğru seğirdüb, ol zamanda § Bağdad'ın gönüllüsünden olub, bendelerine hizmet iden Pir Kulu nâm kimesne bu ahvâle vâkıf olur. Sür'at ile gidüb, Mehemed Beğ'den mukaddem kal'aya girüb, kapusun bergidüb Mehemed Beğ kal'a kurbüne vardıkda, mezbûr Pir Kulu koğurub, aç kapuyu deyü buyurub, mezkûr Pir Kulu kapunun üstüne gelüb ve Mehemed Beğ'e cevab virüb ki, sen Sultan Hüseyin Beğ ile ma'an bizlere ehl-i garazsınız. Murâd ve maksûdunuz budur ki, hem başımızı, hem malımızı alasız. Kal'a gerek ise bunda mevcûd olan gönüllü yoldaşlarından Kâtib Ali Çelebi ve Serbölük Mustafa gelsün arz ve ulak ile Bağdad Beylerbeyisi Ali Paşa'ya irsâl olunsun, onların cânibinden bir mû'temedün-aleyh kimesne gelsün, kal'ayı anlara teslim idelüm ve ehl ü 'iyâlimizi ve mâl ü menâlimizi çıkarub Bağdad cânibine gidelüm. Mehemed Beğ her ne kadar ilhâh itdi, mukayyed olmadı. Âhir, Kâtib Ali ve Serbölük Mustafa'yı ulak ile Bağdad'a irsâl idüb vusûl buldukda, § Ali Paşa âdemlerinden Hüseyin nâm kethüdasın kal'anın zabtı için Şehr-i Zor'a revâne idüb ve mezbûr kethüdanın geleceğin Sultan Hüseyin Beğ ve Mehemed Beğ istimâ' idicek bir yere gelüb müşavere idüb ki, Paşa kethüdası gelüb, kal'a anlara teslim olunub, içinde olan mâl ü menâli anlar kabzeyledüğiden sonra, ya biz Rüstem Paşaya atadığımız nesne nice olur ve hem Ali Paşa Memun Bey'in arkadaşdır, mâ-vâki'âyı der-i devlete arz idüb, ekser ihtimal budur ki yine Şehr-i Zol'i kendüye virirler. Hemân tedbir budur ki, bir iki câsus suretinde kimesneleri peydâ idüb Kızılbaş geldü deyü söylendikde birağub, vilâyet kime değerse değsün, tek biz bu hacâ-

35 B

36 A

- letten halâs olavuz. Der sâat bir iki düzme âdem gelüb, işte Hemedan Hanı geldi erte sizi bassa gerek, gâfil olman didi. Sultan Hüseyin ve Mehemed Beğ bu hiyle ile ilk akşam kal'ayı bırağub, bu bendelerini bile alub gidüb ve Bağdad cânibinden gelen § gönüllü ve yeniçeri tâifesine destur virüb gittiler ve kal'adan taşra bulunan tavile atları ve kıtar ile katırları ve hergelede olan at ve katır ve yondları ve sürü ile koyunları yab yab yanınca sürüb ve ertesi cümlesin Sultan Hüseyin Beğ Mehemed Beğ'e teslim idivirdi. Ve Mehemed Beğ sancağına sapdı ve Sultan Hüseyin Beğ bu kulların habsile alub gitti, bir kaç menzilden sonra taht-i eyâleti olan Akra'ya yetdi. Sonra Söhrâb, Sultan Hüseyin Beğ, leşkeri bırakduğun göricek, Zâlim kal'ası kurbüne varub, Pir Kulu'dan kal'ayı isteyüb, mezbûr Pîr Kulu'ya didi ki, leşkerden kalmadı eser ve ne Bağdad cânibinden gelür haber. Birkaç gün kal'ayı virmeyüb bekledi, ve muhalefet idüb virmedi ki, Bağdad cânibinden yardıma âdem gele deyü, hayli intizar çeküb sonra nâ-ümmid olıcak, Söhrâb dahi ol kal'a üzerine musallat olan âlî kayadan kemendler ile kaza-yi asümânî gibi içine bir kaç âdem indirdiler ve dirdimez kal'ayı aldılar ve Söhrâb-i
- 37 A** mezkûr § bu bendelerinin cümle mal ü menâlin ve ehl ü 'iyâlin kabz ve tasarruf itdi. Ve maksûdüne iriyüb, muradına yitti. Ve Sultan Hüseyin Beğ'e sâlifü'z-zikr Paşa kethüdası irüşüb ve kendü ile buluşub, niçün ben gelmedin kal'ayı bıraktunuz didikde, mezbûr Sultan Hüseyin Beğ, hilâfen bi-mâ'nâ özürler idüb ve merkûm kethüdaya hakk-ı sükût küllî nesne virüb, bırağub gitdi ve Sultan Hüseyin Beğ İmâdiye kal'asına gelüb, âsitane-i saâdet cânibine kethüdasın hilâfen gayr-i sahih ve kizb-i sarîh ile Şehr-i Zol'e Kızılbaş geldü deyü arz idüb, kendi meâyibin setr itmek için Rüstem Paşa'ya küllî nesne irsâl itdi ki, kabâyahin basdura ve bu bendelerin yitüre ve ol cânibden Şehr-i Zol'e sefere gelen ve bendelerinin hizmetinde olan gönüllü ve yeniçeri ve iki tâife serdarları Bağdad divanına girüb, Ali Paşa'nın huzurunda şehâdet idüb ki, Memun Beğ, Söhrâb'ın
- 37 B** Elkas sığınan kal'asını feth itti § ve 'ırz-i saltanat-i Pâdişahîyi yerine getürdü. Hâlisen ve muhlisen emr-i şerife muti' ve münkâd idi. Mehemed Beğ ve Sultan Hüseyin Beğ ana garaz ve nâ-hak itdiler. Bu ahvâl(i) âsitâne-i saâdete arz eyle ve ya hod bize icâzet vir, varub der-i devlete mâcerayı 'ilâm idelüm ki, Memun Beğ'e böyle hayfoldu ve hem Şehr-i Zol vilâyetini 'adâ aldı. Ali Paşa bu hususu tafsîl ile dergâh-i âlî türâbına arz ittikde, Rüstem Paşa Sultan

Hüseyin Beğ'e himâyeten saâdetlü Padişaha bir dürlü dahi bildirdi ve bu bendelerin âsitâne-i saâdete gönderesün deyû hitaben Sultan Hüseyin Beğ'e emri-şerîf vârid olub, bu bendeleri İmâdiye kal'asında mahpûs ve necât ü hayâtdan me'yus iken nâ-gehân dergâh-i adâletden ve bârgâh-i keyvân-rif'atden Sultan Hüseyin Beğ'in âdemi gelüb ve hükm-i şerîf-i cihân-mutâ' getürüb, müşârün-ileyh Bey, bu kulların yanına iletüb vâki olan mâcerayı 'atebe-i aliyye-i âlem-penâha 'ilâm itmeyesin deyü yemin virüb § der-i devlete irsâl itdi. Ba'demâ kat'-i menâzil ve tayy-i merâhilden sonra İstanbul'a irüşüb ve Sadrîâzam Rüstem Paşa hazretleri hâkpâyine buluşub vâki' olan sergüzeşti keşf itmeyüb, merhum Paşa bendelerine riâyet idüb ve âsitane-i devlette müteferrika bölüğünde yüz akça yevmiye harc için nafaka sadaka olunub ve sâbiku'z-zikr Paşa her dâyim bendelerine ümmîd ve isti'mâlet ve merhamet ve şefekat yüzünden gönül hoşluğu virüb, in-şâ'Allahü ta'âlâ âsitâne-i saâdetde mahrûm kalmayub, kemâ huve evvel, maksûdine irersin zirâ ki, sana hayf olduğuna tamam ilmimiz irişmişdür deyüb iltifatlar iderdi. Tâ ki, bu 'abd-i hâksârları nice zeman hazarda ve gâh seferde der-i devlet hizmetinde durdum ve Nahcevan seferinde Şehr-i Zol fetholundu ve 'âdâdan devlet-i pâdişahîde hayfim alındı, sonra sancak-i şerîf ile behremend olub ol tarihten § bu âne gelince devâm-i devlet-i ebed-peyvend duâsına meşgul olduk.

38 A

38 B

Ki tâ vardır Şehâ cismimde cânım
Duâdır dâyima viridi zebânım

**Şehr-i Zol'un feth olduğuna ve ne nev'ile alındığı
beyan ider.**

Söhrâb, Zalim kal'asını alub ve Şehr-i Zol'e vâli olub, olan mâcerâyı Şâh-i gümrâha 'ilâm idüb, haber ve arzla oğlu gidüb, çün bu müjde Şâh'a vâsil oldu, Şâh kalkub Divanın da semâ'a girüb, ehl-i meclisine hitâb idüb ki, murâdım oldu. Sifariş idüb ki, beşâret tabl(1) çalsunlar ve etraf-i memâlikine fetihnâmeler ile korucular gönderüb ve müjde alub gidenlere bir mikdar ihsân ve Söhrâb'a birkaç alaca musavver kaftan irsâl itti. Bu cânibde Mehemed Beğ, Söhrâb'a tehniyenâme ile kethüdasını ve İmam hocasını gönderüb ki, Şehr-i Zol sana olduğuna ben sebeb oldum. Söhrâb, Mehemed Beğ'in âdemlerine cevab virüb ve mezbûra mektub gönderüb

- 39 A** ki, sen bu hiyle (ve) şeytaneti ş ve tezvîr ü şekâveti kendün için etdin, lâkin minnet Hüdâya ki, vilâyet bana nasîb oldu ve senin rûsiyâhlığın ve bed-endîşliğın sana kaldı. Bige Beğ ve Memûn Beğ mâlinden alınan esbâb bana değdi ise, tavile ile atları ve kıtar ile katırları ve hergele ile yondları ve sürü ile koyunları sen aldın. Ve Bige Beğ'in tasarrufunda olan husse-i vilâyetten bana düşdü ise, karındaşım İbrahim Bey ve Kaytmaz Bey'in hisselerin sen tasarruf idersin. Gerekdir ki, Bige Beğ ile nice sülûk iderdin, benim ile de şöyle sülûk idesin, kec-reftarlığı terk idüb, tarîk-i müstakîme zâhib olasın ve sin(ü) sâl ile senden büyüğüm, beni ulu bilesin ve penç-ruz-i ömrün için 'adâyı bize güldürmeyesin. Söhrâb'ın sözüne Mehemed Beğ kâyil olmayub ve araları dahi uz düşmeyüb, kıyl ü kâl ile bir müddet geçindiler, sonra saâdetlu Pâdişâh-i âlem-penâh (ve) encüm-sipah diyâr-i Acem'e ve Nahcevan'a azm-i şerifleri musammem ş olub ve etraf-i memâlike ahkâm-i şerif(e) ile tenebbühleri vârid olub, Mehemed Beğ bu husus(u) istimâ'idicek, Bağdad Beylerbeyisi Temerrüd Ali Paşa'ya gelüb terbiyetnâmelerin alub, âsitâne-i saâdete müteveccih olub, mürûr-i eyyâm ile der-i devlete vâsıl olub, saâdetlu Pâdişâh-i din-penâhın âsitâne-i saâdeti türâbına yüzün sürüb, inâyet-i bi-lâ gâyet-i sultânîden Bağdad'a tâbi Kerkük sancağın, tasarrufunda olan Sürecek ve Şehirbazar livasına zammidüb, üç kerre yüz bin akça virilüb ve karındaşı olan Söhrâb'ın üstüne varmasına asker taleb idüb, Karaman beylerbeyliğinden munfasıl olan Çerkes Osman Paşa ol hinde âsitâne-i saâdet mülâzemetinde bulunub ve merhûm Rüstem Paşa hazretlerine varub, arz-i hâl idüb ki, feth-i Bağdad'da bile idim ve mahmiye-i mezbûrede Defterket-hüdası oldum iki yıldan sonra sancağa çıkdım ve ol vilâyette bir nice livâya hükümet etdim, Ârâb ve Ekrâd ile nice muharebeler etdim,
- 40 A** ol câniblerde küllî vukufum vardır. Eğer ş Şehr-i Zol vilâyetin almağa irâde iderseniz, vilâyet-i Bağdad'ın nısfın ayırub, Gazi Han'a virilen üslûb üzere bu kulunuza virilürse, Şehr-i Zol fethine müteahhid olurum didikde, Rüstem Paşa Hazretleri dahi pâye-i serir-âlâ'ya arz idüb, saâdetlû Pâdişâh-i cihân-penah bu re'yi münâsib bilüb, derhal vilâyet-i Bağdad'ın nısfın ayırub ve mir-mirânlığın on kere yüz bin akçalık haslar ile Osman Paşa'ya virüb ve süknâsı için livâ-yi Musil'i tayin idüb ve sâbiku'z-zikr Mehemed Beğ'i sancağına gönderüb ve Osman Paşa'yı otuz nefer âdemler ile ulağla 'ale't-ta'cîl irsâl idüb ve bir nice günden sonra varub, livâ-yi Musil'e vâsıl olub,

ol zamanda Bağdad beylerbeyisi olan Baltacı Mehemmed Paşa'ya kethüdasın gönderüb, taht-i eyâletinde vâki' olan sipahinin defâtirin taleb idüb ve Gazi Han bölüğün beşyüz nefer gönüllü ve dörtyüz nefer yeniçeri ile ihrâc idüb ve etraf-i ş cevânibden asker cem'ine ve derneğün tedârükünde olub tâ ki, Pâdişâh-i âlem-penâh dârü's-saltanat-i İstanbul'dan sene sittine ve tis'ami'e Ramazanının evâsıtında çıkub, Acem seferine ve Nahcevan teshîrine mahmiye-i Haleb'e kışlamağa gidüb ve saâdet ü ikbâlle nefsi mezbüreye duhûl ve dârü's-saâdesine nüzûl eylediler. Ve sâyir asâkir-i mansûreye taraf be-taraf kışlamağa icâzet olundu. Ol cânibde Söhrâb-i şekâvet-meâb. Bağdad, iki beylerbeyilik olduğun ve Osman Paşa ol vilâyete varduğun ve azametlû Pâdişâh-i âlem-penâh ol câniblere teveccüh-i hümâyun idüb, mahrûse-i Haleb'de kışladuğun istimâ'idicek neye uğrayacağın bildi ve havfinden serâsime oldu. Âhir Osman Paşa'ya ilçi irsâl idüb ki, men devletlu Pâdişâh-i din-penâhun kadimî kullarındaydım ve lâkin Elkas hususunda günahkârım ve şermsârım, eğer âsitâne-i refi'ül-mekâna bildirüb bu bâbda olan günâhımı der-hâh-i 'abd-i kadimî 'itkun li-vechi'llâh ve sâyir Kürdistan ş beyleri gibi 'abd-i dergâhları olub ve rûz ü şeb bu serhadlerde çâker-i devlet-hâhları olayım deyu özri beyân eyleyüb, makbûl buyurulur ise muhalefetim yokdur. Lâcerem Osman Paşa gelen ilçinin ikisin alikoyub ve birin mektubla girü Söhrâb cânibine gönderüb, ahvâlini âsitâne-i saâdete arz etdim ve suçun afvolması bâbında recâ ettim deyu 'ilâm itmiş. Söhrâb bu mektubun mazmûnun göricek sandı ve temâm inandı ve hâb-i har-gûş olduğun bilmedi ve mahalliyle başının kaydın görmedi ve bir nice eyyâmdan sonra kışın zamanı irişdi ve Şehr-i Zol dağlarına kar düşdü. Acem mâbeyninde olan cibâlinin yolları bağlandı. Müşârün-ileyh Osman Paşa yanında olan ilçilerin ikisin katlidüb ve cümle askeriyle 'ale'l-gafle Şehr-i Zol'ün üstüne gidüb varduğu gibi Zalim kal'asının varoşuna yürüyüş idüb alub ş aceb iş etti. Ve nice âdemin kırub ve emvâllerin gâret idüb, asır zamanında kal'adan bir mikdar âdem inüb ve asker halkın evlere girdüğün görüb ve yağmaya meşgul oldukların bilüb, heman sokakları kendülerine tutub ve ba'zısının üzerine kapuları bergidüb küllice âdem kırub ve sâbiku'z-zikr Kerkük Beyi Mehemmed Beğ tüfeng ile vurub der sâat Pâdişâh-i âlem-penâha sadaka olub ve leşker halkın varoştan taşra sürüb ve Osman Paşa'nın altında atın helâk idüb, araya şeb-i hengâm düşmeğle Paşa, asker halkı ile çadırlarına

40 B

41 A

41 B

- dönüb, üç günden sonra Paşa derbende girüb ve asker halkı üç cânıbden yürüyüş idüb, varoşu alub, bazı metrisler düzüb ve toplar kurub, kal'a-i mezbûreyi döğüb şitânın evâyilinden baharın mâh-i Âzârın evâhirine dek kal'ayı döğüb, almağa çare olmayub ve Acem savbinden ol eyyâmlarda karlar eriyüb, yollar açılıb, Şâh-i dalâlet
- 42 A** penâhın cânibinden Behram Mirza'nın oğlu Bedî'üz-zemân'ı ve Hemedan hâkimi olan Muhammedî Han'ı haylice asker ile Söhrâb'ın yardımına irsâl idüb, Osman Paşa asker-i makhûrun bir günlük yola karîb olduğun istimâ' idicek, hisarı bırağub ve topları önüne salub, âheste âheste Karadağ semtine giderken Kızılbaş askeri Şehr-i Zol'e gelüb rû be-rû Osman Paşa'yı görüb havflerinden bir yerde durub, mezbûr geçdüğünden sonra Zalim kal'asına varub Söhrâb'(1) çıkarub, kendü ile mülâkat olub ve kal'adan çıkan halk, taşranın hevâsına doymayub ekseri emrâz-i muhtelifeye mübtelâ ve âlûde-i sad-belâ oldular. Ve Osman Paşa Kerkük nâhiyesine inüb ve leşker-i 'adâ kendü makâm-i cahîmlerine dönüb, müşârün-ileyh Paşa vâki' olan ahvâli pâye-i serir âlâya arz idüb, saâdetlu Padişah-i âlempenâh ol zamanda mahrûse-i Haleb'den taşra Gökmeydan'da bir
- 42 B** cennet-mekân yerde ş sebzistanda nüzûl itmişlerdi. Ve asâkir halkı davarların çayıra bağlamışlardı. Çünkü bu ahvâl, rikâb-ı şerif-i Pâdişâhiye mâlûm olduktan sonra hükmi şerif buyuruldu, bir nâmdâr çavuş ile gönderildi. Çünkü Zâlim kal'asının almağı asîr olıcak gerekdir ki, Şehr-i Zol'de Temürleng harab eyledüğü eski şehrin köhne kal'asın bina idesin ve içine girüb, Şehr-i Zol vilâyetin zabt idesin. Osman Paşa'ya emri şerif vâsıl olduğu gibi, askeriyle varub, vâki' olan eski şehir kal'asın yapmağa başlayub ve Söhrâb'a haber salub, eğer itâ'at idersen kal'ayı yapmadan vazgeçerim ve suçun afvolmasın Pâdişâh-i âlempenâhdan recâ iderim ve kemâkân vilâyetin sana mukarrer itdürüb, girü avdet iderim. Söhrâb âdem irsal etdi. Eğer bu cevabda sâdık isen, yemin idesin. Osman Paşa Söhrâb ile min ba'd 'adâvetim yoktur, dostluk makamında olduğuna
- 43 A** kasem itdi ve âdemiyle Behram nâm ihtiyar çavuşu irsâl ş etdi ve Söhrâb, Paşa'nın ahbine itimâd idüb, Zâlim kal'asından çıkub, Mehrevan yolu üstünde bir yaylaya konub ve Çavuş-i mezbûru yanına alub ve Paşaya pîşkeş ile oğlun göndermek tedârükünde iken, Paşa bir nice piyâde kemandâr ve yeniçeri tâifesinden üç yüz nefer güzîde yarar er, hufyeten irsâl idüb, 'ale'l-gafle Söhrâb'ın üstüne şeb-hûn ctdiler. Mezbûr Söhrâb, belinleyüb firâr idüb ve ol vartadan halâs

olub ve lâkin cânibeynden üç dört nefer kimesne arada düşüb, emmâ Söhrâb'ın bir 'acûze-i marîza pîre-zâle-i heftâd sâleyi firâşından kaldırdular ve at üstüne bindirdiler, durmayub düşdü ve yeniçeriler başına üşdü ve bile olan kimesne havfinden kaçdı ve dutub müşârün-ileyh Paşa'ya iletdiler. Paşa zaife-i mezbûreyi ol civâra karîb olan Horin kal'asının dizdârı evine irsâl itdi ve takdir-i rabbânî ve kazâ-i âsümânî ile ol gice Paşa âhirete ş intikal itdi. Müşârün-ileyh fevt olduğu gibi, ümerâ ve leşker halkı Bağdad tarafına bırağub gitdi. Ve bu cânibden Pâdişâh-i İslâm-penâh mahmiye-i Haleb'den nüzhet buyurub ve Erzurum'a tâbi Bason²⁰ ovasına varub bir müddet otrağ etdi. Ol mekânda Osman Paşa'nın fevt haberi gelüb, rikâb-i şerîf-i Şehinşâha arz olundukda, saâdetlu Padişah-i âlem-penâh hazretleri buyurub ki, Bağdad vilâyet(i) bir beylerbeyilik olsun ve Baltacı Mehmed Paşa'ya hükmi-i şerîf irsâl olunsun ki, cümle askeriyile Şehr-i Zol'e varsun, mezbûr eski şehrin kal'asın yapdursun. Mehmed Paşa'ya emr-i şerîf ile çavuş vardıkda, Bağdad'tan kalkub Şehr-i Zol semtine müteveccih olub, meğer askerden, ekrâd tâifesinden ve Rujbeyanî aşiretinden ümerâ-i 'izâmdan Derteng beyi olan Ebu Bekir Beğ araya girüb Söhrâb'a kethüdasın salub, mezbûrun Yâkub nâm oğlun pîşkeş ile getirüb ve Paşa hazretlerine ş buluşturub, Paşa yemin billâh idüb ki, kal'ayı vîrsün, vilâyet kendünün olsun, Pâdişâh-i din-penâhdan suçun dilek ideyim ve vilâyet-i Âl-i Osman'dan kendüye ve oğullarına üç sancak alvireyim. İsterse virdüğü kal'ayı yıkayım ve girü dönüb Bağdad'a gideyim. Sonra Söhrâb'ın evvel esîre olan haremının karındaşları ki, vilâyet-i Şehr-i Zol'e tâbi Peleng beyleridirler, ol diyârda anlardan hasîb ve nesîb güçlü aşiret yokdur, ve mutaassib-i ehl-i sünnet ve cemâ'atdendirler. Söhrâb'ın üstüne hüm(ûm) ve hücûm idüb ki, elbette kal'ayı teslim eyle ki, Pâdişâhın emr-i şerîf(i) yerine gelsün ve bizim zaîfemüz habisten kurtulsun ve müslümanlar bu felaketten halâs olsun, eğer cevabımıza 'amel itmezsen, biz cümlemiz Osmanluya dönerüz ve tasarrufumuzda olan kıla'(1) teslim iderüz ve seni hâh ü nâ-hâh bu aradan kovaruz. Söhrâb bu cevabdan küllî muztar oldu ve âhir iş nereye varacağıın bildi. Paşa'ya ve beylere vilâyeti kendüden almayalar ş deyü yemin virdi ve Zalim kal'asının miftahın Paşa'ya gönderdi ve müşârün-ileyh Paşa, oğluna ve âdemlerine fâhir hil'atler

43 B

44 A

44 B

²⁰ Pasin ovası

giydirdi, haremın kal'adan ıtıak idüb, revâne etdi ve beyler Söhrâb getürmesine gitdiler. Meğer beylerden ednâdan, ortaya gelmiş ve iltizam ile mansıb bulmuş, Kürd Veli nâm bey, Şehr-i Zol'ü kendüye tama'lanmış, vardıkda Söhrâb'a havf virüb ki, Paşa ile beylerin kavline ne 'ıtıbar, bir emir buyurmayınca hazret-i Hüdavendigâr. Eğer Paşa'ya gelürsen seni dutarlar ve âsitâne-i saâdete irsâl iderler ki, Padişâh-i din-penâhın ekser murâdı sensin, ne kal'a ve ne vilâ-yetdir. Söhrâb bu cevabdan perişân ve hirâsân oldu ve beylere icâzet virüb, kendü eski kal'ası olan Mehrevan'a vardı ve Şehr-i Zol içinde olan Meş'ale ve Şem'i İnan (Şemi'ran) nâm muhassin hisarlarına bekçi koydu ve Paşa ile beylerin ahdine dayanmadı ve şübhe düşdü

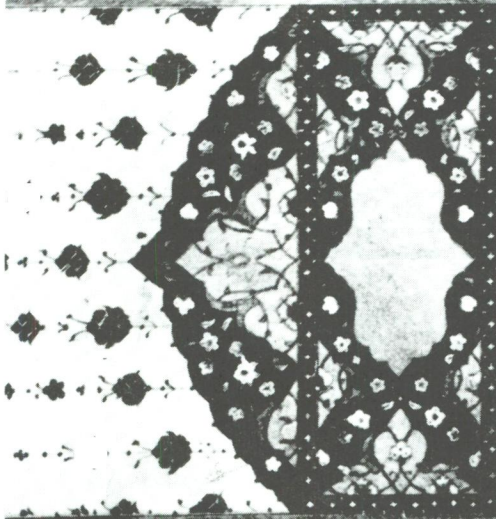
45 A inandı. el-hâinu hâifun, Kendüsine tâbi ümerâdan ve dokuz ş aşiret sahibi mezbûr Paşa'ya gelüb ve kılâ'ların miftahların teslim idüb, Paşa her gelen âdeme fâhir hil'atler giydirdi ve Söhrâb'ın rağmine her birisin kendü yerine gönderdi ve müşârün-ileyh Paşa, merkûm Zâlim kal'asına kifâyet mikdarı müstahfız tayin etdi ve bir mikdar asker ile Kürd Veli Bey'i nöbetçi nasbetdi ve kendü asâkir-i nusret-me'ser ile Bağdad(a) dönüb gitdi ve âsitâne-i saâdete fütûhat arzlarıyle kethüdâsın irsâl itdi. Nahcevan'dan Pâdişâh-i âlem-penâh avdet etdikde gelüb, ordû-yi hümâyunu Erzurum'da buldular. Olan mâcerâ, pâye-i serir-âlâya arz olundu ve altı kere yüz bin akça ile nefsi Şehr-i Zol'ü Arnavud tâifesinden Berber Murad Bey'e virildi ve ol itâat iden ümerâlara fâhir hil'at ile sancaklar irsâl olundu ve bir buçuk yıldan sonra Şâh ile barışık olmağla Şâh, Meş'ale ve Şem'iran kılâ'ının miftahların Söhrâb'dan alub ol zeman Şehr-i Zol valisi olan Ebu Bekir Beğ'e irsâl itdi, Mebâdâ ara yirde ol kılâ' içinde olan halkdan bir fitne sebep ola deyü. Ve mezkûr Ebu Bekir

45 B Beğ, sâlifü'z-zikr ş miftahları âsitâne-i saâdete irsâl idüb, emr-i pâdi-şâhî ile müstahfız konuldu ve mezbûr kal'alar zabtolundu ve Bige Beğ'in tasarrufunda olan Şehr-i Zol vilâyetinin nısfı memâlik-i Os-maniyeye dâhil olub, nısf-i ahari Ekrâd elinde kalub, arada barışık olmağile kimesneye değılmez ve ol cânibde itaat iden ümerâ dahi kabul olunmaz. Tahriren fi evâil-i şehr-i rebî'i'l-âhir min şühür-i sene hamse ve semânîne ve tis'ami'e.

MEMUN BEY'in HATIRALARI
TIPKIBASIM

کامیاب • وجمع اضمار واجبانه که اجمالی کالجود
 یاتم اقتدایم امتد ستم او زره جمله بی بنومر حد • وچند
 عدد در • رضوان الله تعالی علیهم اجمعین • وعر
 التابعین • ونایع التابعین الی يوم الدين • چون
 شاهنشا جهان • وملك مولانا زمان • اعدا
 سلاطین دوران • واکل خزان کشورستان التکرر
 علی الله الملك المنان • السطان زالت سلطان الثانی
 عشر من سلسله السطان
 ظله الله تعالی ایاه خلایق • وافتخارینا وعلی
 کافه المسلمین • بکاف احسان • ومدان حضرت بربانک
 ایام همایون نوزده • بونده عبودیت سخن • این کجاند
 عادلان ماموز • زرقه الله سعادت الدلایق
 سید الکونین • طه شفا عنده • وفضله
 سعادت مافوس ششویفیک تقدیمی اجون • در کلمه
 جهان با همه روی مای کجاند • بویکنه بنده زیبا

شکر و سپاس اول خلاق جهان • و زرق اشرف جان •
 جل جلاله • و عزم نواله • حضرت بویه که نوع انسان را سائیر
 اجناس مخلوقا قدر خلقه ممتاز • و وجود مستلزم الحیوة
 و معنی بیک نوزدان • علیه التحية والتسليم
 و صلوات نبی قیاس ولد رسول الله شیان •
 و مقبول بیک نوزدان • علیه التحية والتسليم
 حضرت بویه که برافرق مشال • و زرق همایمال ایلها
 قوسینه عبور ووزایدوب • مقامه قریب و اعز زده
 شریفیله مشرف و محوره زرق ولیدی •
 و زرق صحاب • و چهار یار یا نجاب • و خلفاء زندقه

شمعین شیخ جید شود آخره حسن بد مذرف و بد
 این و طریق ضار تان تابع دوه غیر . معارف
 مخالف شرع مطهر و دوزخی جمله مانده که ندان مطهر
 بلکه باند نوی استماع اید جگ رضای فاند زینه
 اتباع و امثال اید کی چون بکه بکوک قلع و قمعش و
 و لایزال خذ و فتنه و کلا شدند چایان خان و
 اولیستند و بن یکی سلطان مساکر فرزان به از سله
 ایدوب شهر زوله قدح شمولی به وصل اوله قلند
 مسراسند و واقع اولان فرزی خوب و روح باز قلند
 بیار ایدوب قلا الجاله اولان حصن حسینک
 فتنه قادر ایدوب بریلدن زیاد کلبه یب
 آخر الامر کسه و مخدول فرار حجات و حسابات به مفر
 شقاوت مستغیر اید عودت ایدوب ما پیدمه مشا
 اولدوغی باعشدن رایه لاوقات مفالات و محال با تده
 عالی ایدوب دست تقدی و لایندن که نا ایزم ایدوب

و ندی و یوب سابقا شهر زول خان کی اولان مرحوم
 بزیردک حال جو ننده قوت قاهر سیلانی و شکت
 با همه فقه میانی و نه سنده صدای و برعب و شعراء
 شهه رنده و لایبت بغداد فتح و فتحی اولد قانده کرمک
 لیده الهم حرمک در دولته اولان خلوص عیب دینی
 و بنده لولیک بغداد جنبند چاکد کی شدت و شفقت
 و قاضی خان باغینک مکر و خیانتی و الفاسک
 سرکنت و فله کنی بالجه و قوی اوزره و صحیفه ده کتبت
 و ندی که مدکر جمال و مصدق مقال اوله بالله التو
 که بک نده و ی عشره مشرودن سنای ایدوب عید و خواجه
 و میر تونسین عباس طرفیندن واصل اولوز و اجلا
 نردن عادن آه کنسه جغیر یولوقا تنلا و زینده و لای
 شهر زونه و ی و یوب عرفیه یاد شاه اولنده و فاسک
 و دوزره ندیلر تقدیر یانی و مقصا، نا کهای ایدونا

ختمت و شوکت له عسکر بصورت نماز به دیار دوزخ
 و تیره قریب اوجاه نزول ایدوب • خیمه خرمضا میر
 قویوب • ووزق یترز عقبرایحه سعادت ایت
 و شوکت و جلال اله مرجه مغفوریه سلطان
 جنت سکان • فردوس نشین • لاله الله قال بر ماه
 اوجان نام موه صفده عسکر مضمون قریشب ازین
 بچند فقیه باصوب قرغان ظاهرند انشوب و لا
 همدان و دیوز او هستند سراق سرب صوبه نومه هایدان
 اولوب • ماچی دشته شن کدو که ابر شندکان شمشیر
 شدند • و هو انک و دوندن • و ذاریه قلند
 عسکر نیاسیو اگوز اوزوی هلاک یوب • و ضر
 عزیزینک دخیبا که اوبی کجی به نلندن قاوب • و کچی
 زان یوب • سعادتله حضرت یوبه عرض
 اولند قویوب دیله جاده در دیله قان هویدی پیروز
 ایلیک • و نای پستی خره صوبه ماغده زانل • و عیوب

و بخت زلفان • هبابه الملائکات عساکر کوشور شاد
 و صفه قویان به ولایت دیار کبر و موصل و اربیل صل و دینه
 فتح قویوب • مالل محبت • ضمیمه و اضافه
 اولوب • و بومندند صکر و وزیر اعظم ارامیم پاشا
 مرجه و عجنه و لایبنک بننه سفره جقوب • محروسه
 حله • فیلیوب • که یک بند لوی باحوال شمع
 بند که خید راه کنده لوی ایله باو عن بعد اصل شمشیر
 زنده لاری • و اول تار یخه دن قویان او باش له مایله
 واقع نولان محاربات • و مقاتل اوقی مفضل ازابوب •
 باب سیرر علا • نظهار عبودیت بچون عرض دیوب • انش
 عاده • مدک و کجی و اصل یوب • روی مان بند که
 که یک بند زینک حوسنه و افضله و لده لوی • عنایت
 مظهر و مقادیر و دوشوب • سابق تذکر
 بنده زینه حکامه سربیف نه افرع ز عایتلو و شتمالت
 زمه زله سرفر زیندیلو • و بر هیتم پاشا دخی و لیه یار

مزید جاوش در شان بلك سنك مذهلك و در انك
 و قزلباش پادوان عدونك و بوندن قدم آسانه
 سعادت اظهار صدق و عبودتكم معلوم فرستند
 شوخ خلاص بود كه بيم بود، علان طوبيلوي بصد دواوند
 سن، خدمتكم صنایع اولیوب، بجه احسانه مظهر
 دوشه سن، دیووزنان شریفی و ارد اولمیه بر غایت
 چاوش باشی کن و فایده مصالحت و زلزله، ان ایوب
 مرقوم مصله جاوش مرهابی بلك بن و بنه و ضا
 یله، كذا انواع سرور حاضر ایوب، علی بنه و بشكش
 ایله بوندنی جاوش مزه و قوشوب، ستانده
 سعادت كوندروب، سعنا و اطفا خدمت، دوشه
 دیوب، مان بره و فونون صوب، غرقا و شان صوب
 دلایكلمه، یو حد متی جاوش باشم و زوزیدیم ساید
 انك مزه بستانه سعادت، یوز سوزكی و قوشوب
 احوال با شریفی علا، عرض ایوب سعادت و

حرقا بلك دشمن یوب جبروف بلسون فرما شریف
 نوز، سوریلاری انشله، و سعادتلو خربلاری
 ولایت بغداد، تاغ زنگی با دناجه نته اوشككن بغداد
 قوه سنك صفاحلوی قوشی كلوب، عسكرفر حذرتنم
 بنده، ابراشلم از قلمتی اجیون، دیانه نامه ابرماع كه
 طغوز بوزلسله اشتهار بولشدر، مزور صوب، وارد ملایه
 زبون علان و دار بلك كزی صوب، غرقا و لیدی، و عظمتلو
 حصرتی و دار انسلام بنده، بشفككن قینك
 یقینه سنی بچر سیهون محینه مزور، شوكت و اقباله دخول
 و سعادت و اجلا الله دار الخلافة مزور، ایوب
 سوز بورد بلكو طوبیلو علان، قزلبك و لیدی در
 بلك ننه و عرض بزرگرم، شهر مزور و لیدی در حاكمه
 بلك بلك در زرافت و جهاعت ندر، و قزلباش ایله
 مدغم عدوت او زوزیدی، بوندن و آستانه سعادت
 آدم كوندروب اظهار عبودیت بتمنی بیدی، یوز

واداره ایدوب • دعوات بقاء ذرات سعادت با تدوین
 مداومت و اقدام ایدوب • تجدید عبودیت • و تکیه
 بر حق • ایچون در نگاه عالمه نامه آمار سال تمکین آرد
 ایدوب • لکن قانون بندگی • و آداب تکدی که بر قوی
 اولمغین • اربیل و الحاح اولان با سنی حسین بلک جانینه
 آمار سال ایدوب • بوجه خصصه داشته مدارا نده کند
 موی لیه دخی دیار بکرد بز غامته منصرف اولوب
 قوی کنی نایچی اولان عیون نام کشته کند روب کلوب
 واصل اولدوقده بلا تاخیر معقد وری اولدوغی مقدار
 بیشکن ایله ابرامیه نام قریبش مذکور • عیون قولدیله
 صوب آستان سعادت نیا ندر وانه ایدوب لواء
 کبر که تابع ایچمه قلعه نام ناخیه • واصل اولدوقده
 قزیش مرشدن چون سلطان خدمت بدیند و نیا
 غازی خان شاهمدن قزیز ایدوب • آستان سعادت
 ششاهه کلوب • ولایت بغداد کسفی کلر کلک کلر بی

نامه قصه بیه دلک واصل اولدوقده • جناب • در شهادت
 انواع رعایتانه مغز اولوب • فرمان شریفجهان سلطان
 الهه علمیز یوردن شهر آید و ندر روب کسطلوبدی بغداد
 ایصاله • تمجیل اولدوغی چون کونک بند لرینه ارشاد اولد
 بعد دو بصدقه زکی یاد ناخیه سنه واصل اولدوغی نده
 ویزمانده بغداد کسطلوبدی و اولان سلیمان پاشا طرفند
 طوبی ایستغبالا ایچون • ارسال اولان دوقه کتختای
 عثمان بلک به متواصل اولمغین • عمل یزورد • طوبی
 جمیع مهماتی ولوازی به یزوره تسلیم ایدوب کند
 ششایزندن برار اولدوغی بغداد ارسال ایدوب • هغه
 کبلک بنده زوی شهزاده جمع ایدوب • دیده ایقده
 ایله احوال ناضر و قار اولدوغی بغداد آرد
 به خدمت عالیله حاضر کنی • جم حشم حضرت اولد
 دولت قبان به یزورد • سعادت مایون • و دار السلط
 جانینه فومه میمون یزور قاری خویله عمل یزورد قز

عرض یدوب • که شهروز ولولایتی بر بکل بکلک غلغلہ
 آکرہ قولدینہ بر مقدار عنکر نہیں اولیق امت او زرنہ
 ولایت مزبورہ نلغ و تشغیدی مکر ذکر مدکور غازی
 خانک عرضی جو سچی او زردہ دیار بکر و مرعش و شامر
 و طب عنکرینہ بغداد بکل بکینی سلیمان پاشا شہزادہ
 او زرنہ واردہ نہیں دیو فرمان شریف قدردان وارادہ
 بک بک بندہ بوی وقف و لغت بچون سلیمان پاشا
 صورت و دادہ جزایہ سفر فضل او پرورشندہ و تونکہ
 و داد استمال رسال یدوب • جو ابد بک قولدی دے
 آدمیلہ عرض الیدی • آکر فرمان اولیو رایہ بر قتلہ
 عنکر بک فرزندتم قولدی کوندیریلہ و سلیمان پاشا
 مکتوبی ارشدکدہ • کنند یا احتجاج بہ قدر ہاں خیر
 طریقہ بخش اخباردہ ولانس دیکلوی بچون طبرق
 عیو دیدہ نایت قدم اولوب • عناکر نصیرت انشا
 ظفر یاب اولق رعایت خلوص دزدنہ اشتغال دہ

ایہ عنایت و انتمش الیدی • شام اسمعیل دوزن مرقوم
 جو قسطلان شہروز لچو ازندہ منہلین و دینور نام ولایتک
 ماکھی بک مابندہ واقع اولان غیرت دین و ملک • و حفظ
 فقرہ مناسکین و مملکت • ایچن کرات و دضانہ طرفینہ
 عمار بر و مقابلہ جوات اولند و کی جلد تان زعدادت قدیمہ تا
 ولغین • مرقوم غازی خان مزوران براہیمہ و مجنون
 کتندہ بعضہ رفاح آدم رسال الیدیوب • عمل کند کردہ
 علی لغفلہ او زرنہ دو کلوب • بک بک لدرنگ کتندہ
 حسینی مزبور مجنونی بریخہ نفر کشنہ اولاہہ خلیدوب
 ساغل آکر ابراہیمہ • بنیایہ اللہ الملک اللدیہ • و وطہ
 ملاکن خلاصیو زوب • لوا اولیو جانہ فرایدوب
 بک کوندن صکر بر مشا الیہ حسین بک و فضل اولوب
 آخو ز ما جزوی و قوی و زور علی انقضیل قیر الیدیوب
 بک بک بندہ زرنہ اعلام اخبار تنک متکرین بک • ذکر
 و نشان غازی خان کتندہ سن اولدینلہ در کلا فلک مطا

ریب وشبهه مزبور قدر فاصداً قی بموجب قلعه نند
 و بعضی چشکش ابله بو بند لرین مشارالیه باشا خذندلرینه
 ارسال ایدوب واصل اولدوقدا استغفار تدریکال
 بقین حاصل اولغله عسکر اجازت ویروب ووقلدی
 صفیه التیق و لخصه یانان الیقویوب و سابقا و شفا
 کدوکن بصلوب ادملیری قیلان مکر اراهنه قونداندر
 باشانک جاوش باشیمی عثمانان انا ابله باشا سزیرا عیالیندا
 عرض ایلدیکوندر ووب وصول اولدوقلرینو بانجمله احوال
 عالیه حضرت بیک علیه شریفی ابله قی ابله قی
 مزید عنایت بوقلدینه تکو و و حورین
 سخا و صدق و اولوب مریمه اراهنه بند لرینه بوزیلد
 بحق رعایت و کربلک بند لرینه ابا هم باشا و حوزو
 جاویش ابله فخر خلعتلر ایشال اولوب مقدماد
 سعادت کدوکن تانان کربلک چشکشانک و قنایانان
 اولملرک تقبیلنی و قوی ابله کربلک اعلی ایلد

لکن ضعفاه نمکندن بعضی نفر عساکر انجم شهادت
 شهزاده برصد دخول و حورین ناه قلعه نند استیلا سز
 انجا ایدوب کربلک دنجیبه انحال سز ارا عسکر کظفر
 زعبه سلیمان باشا عبودیت نامه ابله کتخداسن ارنال ایدو
 بوقلدندن خیانت و عصبانیه متعلق نه ظهور ایلدیک
 بوقوله طریقده ذات ایشا ووب عبود فاداری جفا یه
 رغیب و لاش بو جنبته سب نند اگر مراد کربلک
 یسه العبد و ما یملکه لولاه بن سعادت دستک
 قوی اولدوقدن صکر قلعه ندر جمله ملک دست
 قهار دور زیمتک ضالی ندر اگر سعادتله
 حضرت لوی عبود بخیری جورا بیوب قلعه زده تدریه
 سنه مفتاح دیو عرض دقت بار ایشا ابله کدو
 باشای می تیه حصو صده و دخل و دو غنبد بین باقه
 تکد صکر مرفوه غازی خانلک عرضی ابله و ذوغن شعرا
 و بیضاح یهوب کربله سز صدق و شفا کدو

مزبورہ۔ مباشرت و تفسیر شروع و نوب انجام شد
 مشارالہ محمد باشا کتک تفسیر بغداد و اصل و نوب
 فی الحال اول تو قدر پنج قلعه تک در ارت خانہ سنہ ۱۰۰
 ایوب ۱۰۰ و مامور اوان تفسیر کتک و سی طرف اولی
 ہون و رابہ الہ مزبور محمد باشا بغداد و اصل و نوب
 غازی خان کلوب ۱۰۰ عینہ مزبور ۱۰۰ ملاقات ایوب
 فراد الیام و التفات عینت و مہ ذلوی اوت و نوب ۱۰۰
 اولش ایک ۱۰۰ غازی خان کتک اوقاف خلاف ۱۰۰ وجہ اول
 لاق کتک اولوب ۱۰۰ ولوا مندیلین کی اولان مینغ
 بل ولوا کلین کتک اولان کیش بداندیش مشارالہ خانہ
 برادر اولوب ۱۰۰ شکر الزنن اولان فخر و ضعفانہ
 اولاد علی الدین کتک ۱۰۰ ضربہ تفسیر کتک بیون
 خاص ہماہ ندین پنج قویہ اخبار اولوب ۱۰۰ خدا و کتک
 قولندین پنج سن مضبوط عماد و علائقہ قنای کتک
 مشارالہ محمد باشا ۱۰۰ ہماہ و نوب ۱۰۰ درویش و ق

فرمان اولوب ۱۰۰ چاوشیزو بغداد سلیم باشا بہ
 اصل اولوب ۱۰۰ ارسال اوان حکام شریفہ ی تسلیم
 اندکن صکر کیوان نام قوجی با شینی الہ الف الذکر
 جاوش خلعت و امار الہ کتک فولدینہ ارسال اولند و غنہ
 واقف اولی غازی خان کتک و سفارند و سکالین دفع و فرغ
 ایچون فکر ایڈر ۱۰۰ سلیم باشا و انجی حسین کتک
 و شہزادہ حاجی کتک بربر الہ من جمیع الوجوہ متفق اولوب
 بغداد و اولان اولغی سالی و بربر الہ دخی بون و یور کتک
 دیو علی الغنغہ بغداد کتک کی کتک اولہ صف اولوغی
 عرض اولدکن ۱۰۰ کتک سنان اول زمانہ قریب اولد
 شہزاد اولوب ۱۰۰ بو خصوص کتک حتمال الہ سلیم
 پاشای غزلی اولوب ۱۰۰ بغداد کتک کلکین بندن سب قریب
 ایا شندن عزیز اولوب ۱۰۰ اول عینہ ولوا منت کتک
 اولان محمد باشا ۱۰۰ قوجیہ اولوب سابق الذکر اولدی
 بو خصوص فی مہ مقتضای فرمان عالی اولد و درہ خصوص

او زده عرض آنکه مزبور و خصوصاً تقی‌مینی همچون ارکان سلسله
 چاوشاوند محنت زیاد و محترم نام چاوشاوش با شرف و بی‌غداد
 قاضی بی‌نیکی را و مولانا مصلح الدین افندی تعیین بیرون
 و غازیخان بدکار آفتاب شهادت استنوب ● فرمان و آب
 الاذغان کندوی واصل اولدقن ابا و مسکا یعنی عناده ایگدا
 ایوب ● طقوز عدد صاحب علم امیر ایلدیک دل و لیجنت
 اولوب ● ولایت بغداد او لو سنسک بشرفزلی کتخانی ایلد اچ
 بیل خان شوروب بادشاه عالمنا قولقدن و خصوصاً
 کندوی تابع اولنله همت و رعایت وادی منیلر قتل و خسارت
 ایوب ● قضات ولایت نایکی قاضینک بوین و زوروب
 و خواه و ناخواه چخه هالی ولایتی یا چخه سوروب ● و تابع
 خدیو ایچی باشنه اوروب ● تختگرد ریندن دانه ماه
 مروار ایوب ● بنم و کنگور و احمدن همدانه و اوروب ●
 خاکی اولان عبدلله خان ایلد ملاقی اولوب ● چخه نزلدن ک
 کل بقای نیارنسنده شامله اورود و سنسه قریب اولیجی ● شاه

اعلام اولدند قن قریبنا بنی بهرام میرزای شستقیاله ارشاد
 ایوب ● تعظیبات فراوان ایلد اورب ایضاً ایلد کلزنی
 شاه کی رعنا کربغالی ایلد جمعیت و دیوان ایوب ● خان
 خاق فرجورد دیوانه شاه ایلد بوشوب ● کندوسندن تحضر
 احوال عسکر اوارام لازمه الاحترام سعادت فرجه ایوب
 ● سوق کلامند امراء اگر دردن بک مزاباندن حاجتی
 نام بک وارد اولد ابا ابانی صرف ایلد ● زود شت ولایت
 مراغه تابع اولان خلعتی بخدیو بامندن خالی دکلد ● بنه
 امرامدن کسه بو قدر کربو کوردی بللرندن رفع ● و بو ولایت
 خلقتدن شریعتی فع ایلد ● اول مجلس نازیغان کور کس قان
 دوا شستوب ● واروب هنرنونه علم اولد ● الکتوریه
 آخر نازیخان ● و چخه امراء دیوان لشکر خنر نشانله اول
 بابان و سنسه کلوب ● الکتورن نفر سن قریب ● و فرس
 خولید ایوب ● مزبور حاجی شیخ برصعب طایغی چخه ایلد ●
 و بغداد جاننده معاونت چون اده ضالوب اولیجی ●

سابق الذکر محمد پاشا یار در ماجون بغداد تک تمام استع
 ارسل الابدوب خان خان بغداد تک کلده و کی استمع
 ابدی کلک یو بر شمدین تد بهر بود که بچینه یو برین
 و اینچند ضرولان خلقین که کورتورین از سسی یو ریش آتده
 مکنوز و معین اوب و اوب باصلوب غزون و مقهور
 و هم کلان عنک ک خوفندن و از ایدی و کار و در اوب
 شاهلک و در و نشسته کدی برمدندن صکره غاز خانه شاه
 ولایت شیر و این محمود اباد آکو و شاه مران در بنیدی د مورد
 قابو خلعین و یروب بعد و از اتران شاه یوان مکان
 طرفندن بعضی قباچ نظام اوله می اید یو خان خانجی و قزند
 مصطفی بیگ و سلطان علی بیگ کند و اهل طریق عصیانده
 هم عنان ایدی بالجه قتل بکنجون شاهلک فوندا شیخ
 ولایت شروانده شما کی و لان افاس میرزایه مکتوب
 ارسل ال اولعین مزبور الفاس خان و مکتوران پاشه
 دعوت ابدوب کلده کی یو نیلرنا و در و و شاپو

11/b

اولان کیش ناه و نداشتن و سبله خندان و لان قزو بولی بیگ شاه
 اشده عذاب اهله قتل ابدوب سعادتلو دین
 باهلک بند غاشنه مظهر و شوب مهینه اعدا و تو
 مقهور و سز کوز اولا عقیب ذلک بغداد کلک بکنی
 محمد پاشا طرفندن بیگ بک بنه لویه غاز خان غصیان نند مکر
 مکتوب وارد اوب و مضمونش که جهان پناه
 حضرت بزرگ خدام والی قاملوی اعدا ندن اینک کنگه
 طرف خسرین باغ و ذیل اوب بوجانبه ارسل ال ابدوب
 سند صداقت و استقامتک با کاه فلک اشتبا همه
 اولوب اولونک طلایه شیب و لونه دیو اعدا اولونه
 بیگ بک بنه لوی بلا تو قضا قدام و ارقا و زور اولوب
 و خصوص فرزند هاتماه نام ابدوب و نداشتی مستد نام
 بنی لوب بر مقدار عنک اهله ارسل ال ابدوب اللود ایچ
 و اوب همرا تا مع استفدا و نام ناجیه سن باصوب
 کلوب قباله ایدن خلقارین قتل و اکی و ارقا و رنجید خطبه

12/a

بکه بک بنده لویه کوزروب ● بکه بک بندوی کینلان
 باشلوی ● وکوزیلان قوزچیلری برادرسيله بندلار
 ایدوب ● مشاداله محمدباشا دخیلامکت درولت مایه
 ارشاک ● وبکه بک قوللینک صداقت واستقامت عرض
 ایدوب ● فنورظالمندنا سنا سعادته واصل اولدین
 مویالیه محمد بازاخت حقه متواصل ولعین ● خذیبی
 سمع بادشاه کیتی باهد بنهند وکی بحضور یعنی ایله بونده
 احواله مقید اولیوب ● انامه باربنداده کلن بکلر بکلر
 علاقه محمود بن قطع ایتمیوب ● خدمت واطاعت واقفیا
 اوزره اولوب ● بونده لوی قلعه بغدادده اولان کجی تراون
 مجوش وختاندن مایوس اولوب ● انامه لهد روزوشب
 بکیل نفوس انسانیته ● وخصیل آداب عثمانیه ایله مانور
 اولوب ● وغازخان خان قتل اولنده قدصکریا بنده
 اولان آدملوی تایمخ مزبورده شیروان حکمی اولوب ● شاه
 طهماسبک قزلباشی القاسم میرزایه توکل اولوب ● وانلک

زمانده اولک افساده وخرینک ایله مزبورالقاسم غلام
 دعوا سن ایدوب ● بوضه شاهه منفکس اولدوغی کجی عثمان
 ایتمیوب ● امتحان ایچون بعضی خصوص کلیم ایدوب ●
 القاسم ایتمیوب ● یانه دعواتنکه اجابت تمکین ●
 عسکر ایله مزبورالقاسمک وزیریه کلوب ● شیروان سرحد
 واصل اولدوغی کجی شاهلانا عیان سکره شامدن شغاف
 ایدوب ● القاسمک اولغی والیه سی واروب ● استنفاع
 ایله مایملری صورتا اصلاح اولوب ● انابری ایله ملاقات
 اولیوب ● شاه دونوب بر قناق قیراق کیره واروب ●
 القاسم مکتوبلدا ایدوب کولایت جرکه سفر ایلوب
 بنم ایچون بر مقدراسه تمارک ایدوب ● ارشال بدین دین
 القاسم چکی اوزرینه افته کدکمن ● شاه بنده قلمالک ●
 رجوع ایدوب ● ولایت شیروان کیرهوب ● القاسمک و
 وتوکلرینک صلح وعیالین ● و مال و منال لورن تمانا
 ضبط ایدوب ● بو خبرالقاسم واصل ولعین کیره و توت

شاه ابله مقابله سوادش ایدوب • لکن با ننگ اولان عسکر مقابله
 ایدوب • جمله بی عیبت ایدوب • واروب شامع ایشاع
 ایدوب • الفاش یانین کده و امکلا راندن بریجه کسنه قانق
 آخرید هزاردن صکره خلا فراردن نهم ایدوب • در بند
 دموور قیودن مرورد • و چون زاقا ایچندن قورم شغلاک
 اراسندن عبور • ایدوب • کفه شهر بنه ایشوب •
 محل بزوردن در سعادت و اصل ولوب • پایه سر بر اعلایه
 یوز سور ملک سعادت له مستسعلا ولوب • التفات شامه
 مقارین دو شوب • رکاب سعادت نشا بر عرض حال ایدوب
 اخذ ایفا ایچون استمداد الیکدن • غیرت باد شامه اظهرد
 ایدوب • مرقوم افناسک تنقایی ایچون • دایرجه توجه
 مایون بیوروب • مرور ایا ابله تبرزه و اصل ولوب •
 نرد شمدن زور و ایشیدانم عدودن نشان هویدا اولمغین
 • سعادت ابله باد شامه عالیا بنه سفر بزوردن لر جمعیت
 ایدوب • وان قلعه سی و ستنه کلوب • برفاج کوز

محاصر اولند قلعده مضکره قلعه مرقومه نلک برج بازوسین
 قوت فامر و شیطانی ابله زوروزر • و خاک بر ایدوب •
 اطرافنه ده بورش ابله فتح اولنی صد دین بکن • ایچنده
 اولان سکان بدکاملدی صمد و آمای و اج اسمان ایزکوروب
 • هزار نذل و قرض ابله استشفاع و استیمان آنکله نین
 باد شامه • مرورت و رحمت عنوان حضرت توری ذکر اولان اضلاع
 نظر اشیا حصد برات عفو و آزادی احسان ایدوب •
 جمله سن مال و منالی • و اولاد و عبداللوی • ابله اطلاق
 ایدوب • قلعه غلک ارتفاعه قانون قدیر سلطان
 و ایدوب عیدیم خانقانی • اوزره قلعه بر دزد اوزر مستحفظ
 نصیب بیوروب • ولایت میرمیران و مراضب آنکله نظر
 کدو و سعادت و اقبال ابله بدلمین بولندن و اوسندن محبت
 من توجه همایون بیوروب • و اصل اولدقن شاه کراه
 ارض زور و روحاندن اوزرخان اوسسه و اوزروب • رعایا
 و بر ابله ظلم و تعدی ایدوب • مال و منال لرین المانغ افندی

بوقدر زمان • ووجه آن • اول دین حیوانک زبختا هر
 اولدی • بوقدر داد و سندر قتل و حرب که واقع اولند
 سب و بادی اولدوغو که بناء و بانی نسک دردی تو بیج اید
 • الفاس نادر شرمندکی و خیل نظر ایدوب • بو تو باری
 جناب شریف دست در رفع • • • • • ووجه بیت و عربت
 ایچک مره عساکر ضلالت پشته نیک بعضندن بودل پشته
 معتمد علیه آملو و مکو بلو و اصل اولوب • مضمونده
 تابع اولوب • مرمره امشالایتمک و عبا بنمشلدی •
 چون کاتلک اتقاقی وفاق • وراکند لکوری نفاق
 امش بند لریبه و مقصد عسک عسابت بیورت و ادریم بغداد
 جانندن سالک سخت کز اربن بلا مثل عراق عجم مما لکنه
 دخل ایدوب • مغالبه ایدن بکر وار اوله کار ایدوب
 حصان نام دار • قلاع استواء • لیزن تار و مار ایدوب
 مختص بدنلری کزین طعمه شمشیر ایدوب • بعضی نایدوب
 کز قنار • ایدوب • هم سامیه • • • • • برله ولایت ملکوت

ولحقا به حیوانا نکل کزین بیخ ملائکله خاکنا ادا ندیکی
 جمع شریف شهر باره • واصل اولیجی • بلا توقف حیوان
 زرتین تو باریله خروش ایدوب • هزار سطوت و مهبات •
 و شندت و صلابت • برله اول فو قه ضالین و زمر عدوی
 دینک دفع و قیمی ایچون • محروسه مزبور دون الویه نصرت
 و بیخ دفع ایدوب • وقت میمون ساعت فلما یومنا جوالک
 نام موضعه شریف زویل جوز دقلون • اصفا کرم • وزیر
 اعظم • و حومه رستم بانا قومه الفاسی مجلس فاضله
 دعوت ایدوب • بوندن اقدمه رکاب سعادت نساب
 • • • • • دوی مال تکند • سرتهمالک انارامیه •
 وصول • و مسالک مشاع شرقیه • دخول • بنیات الله
 الملک المعبود خصونه موصول • اولیجی شاه کراه ضلالت
 دستکامل کز عساکری بلکه جمله سی طعمه سبب ایدوب
 شرتوزندن بی حضور • و مکرو جمله سندن نفور لدر
 بزیم استقبالی ایدوب • • • • • حضرت یوز سوز خیر ضایع نیک

تنجه اید و دید و کن • رستم پاشا واقع و الاخیاری بایه سیر
 اعلام عرض ایدوب • بودای تو عی طبع شریف • و اصف
 مقبول کلوب • انواع عنایت خیر وانی له مرعی • و اصف
 حمایت خاقانی بر له محیی • اولند قد فک و بجه قطار خراب
 نیشمار • و عساکر عد و نکار • فعیق و انوب • ارکان مقام
 چاوشلر ندن محمد و عثمان نام اکی چاوش و بغداد کو کلاو لو ندن
 او جیوز نفری • و او جیوز اولو کچیری • وریلوب • اهلیه
 و لاندین کیم که یکدسه رخصت • و هر کینه او رسد ماجه
 وریلوب • چولک نام حله نسنه حسن و خسین و شهمانه
 شعبانند و لایت بغداد صور بنه روان اولوب • قطع منازل
 و طعی زحل • ایله مار دین و ضعیبین بولندن لواد موصاه
 و اصل اولیجی • فعیق بوز لان عسکر کور موسی جی فرمان
 مستوجب فضاء و قدر احضار بچون • ولایت بغداد کج کلیمه
 مشار الیه عثمان چاوشی اولاق ایلدار سال ایدوب • الفار
 برفاج کون قضیه موصله ارا ایدوب • ولایت بکلر ندن

مزبور افاقه هر کینه که یکدسه منع او نیوب • رخصت
 و اجازت ویر لکین عسکر نیک جمعه مشغول اولدی • بضرقت
 پادشاه دین پناه حضور نلوی شهر آمدن مرد و ایدوب مخالفت
 ممالکدن لواد خیزوت اولسنه نزول اجلال بوردن • شاه
 بداندیش ابو الفتح پادشاه • خضر لولیک عساکر در یاخو و تریله
 اوستنه توجه نماید نلوی شایع بیک بر آن دارم و فراد
 این میوب • بی اختیار ادا ز جانندن براغوب • فرار بیک
 اوزر او ایکن • نارنج مزبور ده موصول کی عثمان پاشا اولور
 رزم ارا ایله الفار ایدوب • بر کیمه محل مرقومه ده شاهک
 آورد و شنید و طرفین باصوب • بچه بر ادا ملیبی دستگیر
 و بجه لولیک جنم خیانت نر شتلور بنظمه شمشیر
 اندکن • فی الحال • شاه بد فعال • عساکر شیطنت خصلت
 ایله محبت و غیرت پادشاه • ترک ایدوب • ولایت روض
 کوچوب • و ادوب بز و خوشنویان سمنه سالک اولدی
 رکاب پادشاه • عرض اولند قن عساکر اسلاد و الامتنامه

و از غرغان معصوم و قلند و سایر زبان تبارد و در عا
 نجه کشته کلوب و اصل اولوب و ولایت بغداد تابع
 بود که طایفه شدند و اولادش نام معروف کوچک کتخت زاید
 سخاق و بلکان بچون الفاسک بانه در یلوب جناب
 سخاق و بر یک رخصت و فرم و اراد در لایحه
 بیاق و یروب و مواعده می نماید و بر مقدار تقیم
 و یروب سز تابع اولاد آمد. قیمت ایله دیوا خسان تدی
 و بغداد و قیقین اولاد عسکر ظفر عهد نایجه خانقین کلوب
 سز اولاد الفاسک و لوشوب و عسکر یایله فریشوب
 عموما جمع اولادان عسکر راه قهر شیریندن لوان در تنگ بولند
 مرود و خت کرد ریندن نامی دشت نام محلان عمود
 ایدوب و دامن کوئی ستون طاق و سطان زونان دکن و
 لایت زبوره احسان مند قزلباشه تابع اولوس خان بوند
 خت کشته کلوب الفاسه ملاقات اولوب مزبور خان
 لوی الفاسله یایله اولاد بغداد اوج نامد و در کتخت لوان

ممکن و مختل اولد و بی بره قتلخنده اجازت و فرمان اولوب
 و وزیر ای صاف رای ملک ارادن وزیر نایض صوفی محمد
 بانا یکی نیک شپوز بچوی و سکان باشی اولان سز اولاد
 و سز باطایفه سنک یکی بلوک اغازی یایله قراج مشفره و چاوش
 و وزیر ای کلرندن حسین شاه بک و بودیان علی بک قیقین
 اولوب حفظ میسالت بچون بغداد ارسال اولدند قتلخو
 سعادت اولدند دولت و اقبال یایله وزیر ای عالی مقام
 و خدام ذوی الاحتام الهی عینه طایفه قتلخنده
 کدوب و یو جانبدن مشا را لیه الفاس قصبه موصلا ت
 کوچوب خط دیله و ذاب بر ماغندن کوب ایتل
 اولسندن مرود و لوقون کوری بر ماغندن عبور
 ایدوب دافوق و کوک سخاغنه و اصل اولوب سکر
 مستدای ازیانه جمع اولوب امراء بغداد سخاغندن
 مستقل اولان حاجی فرهاد بک و باجو ان کی دو نزدیک
 و احمد بک و قزوین سخاغندن معزول اولان قاتربک

قوشوب ● بغداد صوبه ارشال ايدوب ● دنيورد بلك
 ابه سم و فخصبه - عسكركونديوب ● كاسك او لاين خيخ
 شاه كراه ابه او لغين ● دنيورد قزلبان دن از اولدو مخرج
 و اردن عسكركوجا غل و آد ملرينك اهل و عيال ناسير ● و مولالون
 غارت ايدوب ● كوزلبا عقال نندن كوچوب ● كتكور قلعه
 و اوب ● ايجند بر مقدار و ستايي سخرس بر لغنه قلعه
 باغلوب ● و القاس عسكركه جو روب ● قلعه غلطي پورين
 قونلن ابه قزاق آدم و روب ● آنو قلعه فتح ايدوب ●
 ايجند اولان خلقن قتل عام ● و مولالون عارثا تديلو
 بالتمار ● و ككوردن كوچوب ● قصبه صيدا و ايراز
 ايجند ساكن اولان قزلبانك اهل و عيال لوزن سيرا ايدوب
 و مال و مولالون بجا ايدوب ● كوچوب شهر مهلام و اردوب
 و شهر يوز و اوجيند شاه طهنا سنانك انا قزلبانك اولان
 مهلام مبرزانك قتر قند ايدوب ● و القاس و اردو قند مهلام
 حويي ابه او غلطي ايدوب انما يانته اوب ● و جميع غلامك

قضا ايدوب ● و شهر داروغه سبي و اولونلك لالوچ اولان
 شاه نظري توابعي ابه باغچه سوروب ● و بهرزه متغلق
 اولان توكر يوز و بالجهله غالون اهل و عيال و مال و مولالون
 القاس دملورينه قنمت ايدوب ● و عهدان عاينيه صالحين
 صالوب ● جمع اولان باغچه اوب ● و قصبه دكر كينه عسك
 ارشالاندي ● ايجند شاه قوزجيلونيك اولدو عيال لوزاير
 كوزديلو ● و مولالون بجا ايدوب سوچورديلو انلك كوچوب
 ناخچه سيرا خور كندي ● و كوه اولندن هزار خان بيلاسه
 نزول ايدوب ● حيران و رحمان ناخچه سنه قوندي و قوه ولا
 متوجه اولدي ● اول زمانده قصبه مرقوم مهلام دار شاه قوبله
 خليفه نك قتر قند ايدوب ● مزبور خليفه - متغلق ايدوب
 عيال لوزن سيرا ايدوب مولالون ايدوب ● و شاهه متغلق حوض
 بنده خانه خيلجه و جوش و ايردي جمله قضا ايدوب
 و اهالي شهر دن بر مقدار ايجده جمع ايدوب كندي و اردوب
 قاسر اباده قوندي ● و عرف قتر قنده و روي و روي شهر ايدوب

اهل و عيال از يك روز بود متفق و ايديلو و اتفاق يابنده
 چندان كنده قالما دوعن مشا مده ائيمك بكمرو وعسكه
 آغالون و كئني ناسن طالدي كه بنم بدمد سعادتلو
 حضرت بلو ندين احكام شريفه و ارك خراسان جانبته كيدمرو اول
 ولايت فتح ايدم و خلقي جمله كندومه دودريم و سخاوتلو
 بادشاه حضرت بلو نيك جانب شريفيدن و ارك اولان نامد لوك
 ما و اراء الشهور ستمنده او ز بك خانلو به رسال ايدوب
 كوندوريم كه شاه بنم او زويه كلدكه بكامعين اولان كلك
 حك شريفه موافقت ايدك هر نه دكلو جدو جهل ايديك كينه
 اويددي و اول ستمه كتمنه چاره اولدي اخزالامر
 القاسم ايديك قذش تا منده بو طاعتن آتفق غايتد صعب
 و مشكلد و بلد و كز بولدن كئيمك مناسب كلدك
 و اروب شيفيد قلعه دربنددن كو كيلو نده اندملر و شوشر
 ناخه سندن دز بول و بيات جانبندن عراق و عرب دونه
 عسك خلقه بو اربا راضي اولدلو فالقوب كي منورده زوجه

جانبته عسك خا ايدبلر و قزباش سلسلنا لريك و خليفه زينه
 جميع اهل و عيال لرون و مال و منال لرون ايدبلر و ناخه منورده
 القاسم كاشا بنت ايدبلر و عراق جانبته كيدن عسكرد و
 بش كه ندين صكه كلوب اورددي به قزاشدي و كاشا نيك
 خا صلواتن اولوب ايجده شاهلغه متعلق مخزون
 و مكنوز اولان اسبابك جمله سن لوب قبض ايدوب و شوهر
 خواجه ندين كيلجه ايجده جمع ايدوب كه كوجب كو و كلپا كيا
 ناخه سندن و خورنا رولوندن صفهان جانبته وارو
 شهر نيزويه قزباش كند قزباش بكار ندين سئيد
 منصور كاز بونجه ادر ايله ايجده بولوب اصفهان
 حصا دين بيلوب النما سنه چاره اولمغله القاسم
 ولايت فارس صوبه متوقبه اولغ سئيدكن عسك خلفد
 ايجده اخزالامر و شدي و جيمسي حاجي فرهاد بك و دونه
 بك باشنده اوشدي بزبون ندين اوتيه وارمزد و عيال زي
 تر ايمز لورستان طاقان ندين آتوب بغداد ستمه

اولی بیدی • عنکرک محمول ولان و لای صوی باندی
 و اشیر زندن کلی نفس غرقا و لوب کدی • اسباب بنه با
 و انشان و حیوان کلی حسارت • زیدی • شاهلک
 کلشی خلاص • و آواز بی برلاف کلاف • اولدی • الف
 سوشه قلعه نی و ستنه قونوب • بر قاج کوچ کلچوب
 ایلیکله قلعه سگاندن استیوب • ویرلسنه رضی ایچو
 انخوری ریش یدوب • حصارک خند کند و شوب • حصا
 ایچند، اولان تفکیک بر قاج کسنه و رورب شهیداید
 و عنکرک خلقی ذخیره • مضایقه لوی اولغله مزبور قلعه
 براغوب • دیزول قلعه نی جانیه کیدوب • آبی دنج
 باغلو و محصور بوبوب • کوچوب کرخه نامر بر مانغانه آرشد
 کچیدی مضیق • و بی عمیق • اولغله عبور ایدر کن زبون
 دوارنلک کوزی غرق اولدی • مزبور بردن کجوب ایکنتر
 دصکره فیداده تابع قلعه یاتیشدیلر • دارالامن
 کلوب کو یا عنکرک جات ایشدیلر • سابقا فیداده حافظه

قلعه سته و از روب • قلعه نالک ایچند بر قاج قنباش اولغله
 فاه سن بغلیوب حصار ایدیلر • انخو عنکرک خلقی بوری ریش یدوب
 قلعه نخ ایدوب • اموالین تمام غارت • و سگانه کل
 حقات • ایدوب • تکرار القاس شهر شیراز جاننده متوجه
 اولدقن عنکرک خلقنک بری کند و سنه یارا و لیوب • و دور
 ده علی نام قصبه • چار ناچار ارشدی • واسفید قلعه دز
 یولندن جامه کونا و در ستا فی لیمین کچرکن اولا ولایت خلقدان
 کلی کان داری • و جنک جوی براری • عنکرک بولنه کلوب
 اوزر لوبنه تورا اران ایدوب • خیلدی مله برن هلاک • و یچدی
 سن انکند خاک • ایدوب • هزار محنت ایلد و رددند انشور
 بیک بلا لاله ناخیه بهانه • و اندن ناخیه ده دشت
 راموزه قونوب • زین رود بر ماغنی او ستندن دو قونوب
 کلدکن • ناکهان شاه طهماسب کلدی دیوار ازلادی
 عنکرک خلقی خوفلندن صوری او روب • و عجله ایلد اسباب
 کجوب مکرار نامن صوبک طغیان ز ماغنی • و بشارک

و محمد پاشا بر حکم شریف وارد اولوب . ایندن لوندون بوش
 اغالرندن یازینده اغای قلیچ و قفقان و دیکسه اولان کسک
 شریفیه کوردورسن دیو فرمان اولندده . بیوردلدیغی
 اوزور و اصل اولنوب . سروردن القاس القویلیج
 قوناق بری جنساد جاننه کلوب . قصبه شهر آیاننوب
 دیار محمدن کوردورکی ختین شمار . بجه فطاردوریه کور
 ایلدکنغا تکر عزیزه بهرام میرزانیک و علی لاجی اولدینناه
 نظرکے قواجی ایلد آشنای سعادت ارسال ایدوب . برقلج
 کوندضکر بانن اولان اوردوی ناخجه دیکه اباد قیچ
 نام موضعه کوردوب . کذوسی زیارت هضدی ایلد
 مقداری آد ایلد جنساد . متوجه اولوب . یقین اولدیغی
 کچی محمد پاشا قارشو جنجوب . استغبال ایدوب . و القاس
 اوزاغی حضرت . قدس الله عز العزیر قلعه نیچیلله
 جنساد حصاری مابینده قه قوب . اوتسی محمد پاشایه

کلن وزیر محمد پاشا الفاسک دوندو کندن اسناع واکه
 اولیج . اولاقیه له حورم جاوخی رسال ایدی . و مکتبه
 اینجندوبنی سؤال ایدی . کورسینه تکرار کلک عجب و عوتله
 دو نمکتبه . سبب اولدی . القاس بی جواب ورور ایدی
 که عسکر خلقی کیشک ایدوب . بیخواه ناخواه و جاننه
 دوندیلوب . و مکتوب ایلدی علامه ایدی . محمد پاشا واقع
 اولان احوال آشنای سعادت عرض ایدوب . و القاس بی
 یادتن کوجوب ناخجه جنسای نزول ایدی . اول زمانده
 قریب اشدن فرایدن کورستان ماکلرندن شاه رستم پلک
 و محمدی پلک اولد جنستان و بدره بکلری اولغله القاس ایلد
 ملاقات ایدیلوب . و ناخجه مزبور دن کوجوب . قصبه شهر
 کلوب . برمدت اوتور ایدوب . و محمد پاشا جاننبدن
 آشنای سعادت سمعوت اولان اولاقیه له جاوخلار ایشکدن
 عرض اولان احوال پایسر بر مال مصیور تمام معلومه اولدی
 مزید عنایت . القاسه قلم و قفقان ارسال اولنوب

علی الخورکوجوب محمد با شان خاطر پیشان روح دوش
 قوناقد، اوردوسنی اولان قبه چند عسکر بنده قاشوب
 برینجه ایام این سکون ایوب اندن کوجوب
 لوباکر که کتایع قره حشیش بیار سنه نزول ایوب اول
 جانبدن درد ولت کیدن کننایسی سید میر عزیز آستانه
 سعادت ابر شد و کی کی التو کی مدایا بی جکوب
 و بایر سر با غلام یوزین سورروب و دیار بجن واقع
 اولان حوالک مرصی و نلقد عالمه ناه حضرت لوب
 باب ما یون جاش کیر زدن زاهدان ایله قراج بیک
 فلوری احسان و مکر قلیع و قنسان سید میر عزیز
 ایله ارسان ایوب یوله کلور کی دیار کیر تاع رها
 قضیه شنه ارشد کده ارد لو یخده امر رضایله جا
 بریشوب سید مزوری ماردین قلعه سنه التو
 حبس ایوب و ارسان اولان خزان موضع میورد
 البغوب و سفاد تلو اتلا قریناه خنزلی

آدم ارسان ایوب اون نفر آده ایله حمامه کیمک
 و نفس شکرین آسوده اولان مزارات مشایخ عظامی زیارت
 ایتمک استرم دیو اسخازا آنگدن محمد با شان رضا و برین
 الفاس و خصوصدن تنکر اولوب کی ایله خط دجه
 دن عبور ایوب اول جوارده آسوده اولان حضرت امام
 کبیر و امام محمد حواد قدام الله سر هم العزیز مزار شریف
 زیارت ایوب ادر تیبی کوجوب ایکی منزله قره مستبد
 قونوب کی ایله قرات شطن عبور ایوب کربلایه وارو
 حضرت امام خنبلین رضی الله عنه ناندن آسوده اولوب
 اولاد و انبای و دوش شهیدی زیارت ایوب
 و اندن اریه قصبه بجنه واروب حضرت امام
 کربلایه وجه استانه زیارت ایوب ایکی منزله
 قصبه طایر اوغروب کربلایه بعلان جسر پروش
 کجوب بغداد جوارین قوندوغی و تاغنه کلوب

علی الغور الفاسک و لجانہ کدو کن و لاق اہل دروند
 عرض یدوب • بایہ سبز عالمہ صیورہ و لاق یزینوب •
 عرض و لکان حوال معلوم او لندقدہ • دیار کج کلک کینہ
 بغداد نام لو اوار بندہ در نلنا ہنکہ فرمان و لئور
 و در مرالی کلک کینی دخی عسکر اہل لو و موصلہ جمعیت
 اولمسی یوریلور • و اول جانین محمدناشا تانن ولان
 قیو خلقی اہل و بغداد کلری اہل لو • کو کو کن در نل ہنکہ
 کیدر • سعادت لور • اسلا مرینا • حضرت لوی الفاس
 خبر نل حقیقت نلک بچون • ارکان دونت جا و نلزدن
 قوی نہ لوی علی جاوشی ار سال ایدر • مزبور جاوشی و صیو
 بولد قن الفاس دیرک • بن • حضرت لور نلک بر کینہ بندہ
 اما روز کو کلہ بنی نامی نملک نلور • اغازدن یور
 نارا آمین علی جاوشہ قوشوب • در دوندہ رونہ ایدر
 آستانہ سعادت ایرشد کن • دستم باشا جاوشک کوردی
 خبری بایہ سز عالمہ اہل بلو کی کیے عرض یدوب اجد و شیخ

مجینہ خلدن جیوب • دیار جانہ متوجہ اولوب
 سعادت واقال • و شوکت جلال • اہل و فلاح منزلہ و
 طاع و المونیلا سندا و در و ہا یون اہل نول • ایدوب
 و الفاس در دوندہ واقع اولان احوالی استماع ایدوب
 واقفا و لدقو • سرانمہ اولوب نجانہ وارہ جین بلو
 میوب • آخریکہ نلک نلور نلک بغداد تابع قو • تہ اہل
 سخا غندن معزول بر بدخت و کشفادت قوندل نلزدن
 قایتر الفاس اہل دیار علی نلخرنہ بلہ کنتی ایدی • الفاس
 اضلال ایدوب • کہ نلخرنہ و لہا کی کہ نلک و جیلدر کہ صاحب
 فاشدر • شہر زولہ وارہ لمیج کشنہ سکا قوشولور
 فتح این لہ • الفاس دخی مذکور کتکمانتہ اغما ایدوب
 ایمان شاد در بندندن جوب • خاناز نام بکار و قوشوب
 صکو کہ کولک کی ولان بائی جون بوقا نلک الفاسند
 دو بن بر یکی ایدی و قوشوب دلالوب • و اولاق بلہ مزور
 محمدناشا جانہ انشا ل ایدوب • مشا زلیہ باشا دخی

چنگاله اوردرب • انادون طوغمشه دوندروب • شاشا
 بهرام ملك دملوندن كه الفاس ناسا يه ارشال نذوك شاه
 نظر كه لوا د بار بكي تايع لوا سورك و برش يدي •
 مزيونك واو غلوندك بوغولسنه د بار بكي بگر بكي ه جاوش
 ايله فرمان شريف وارداو لوب • اول حينه حصار ندين كلنوب
 واو لجاين و زير محمد باشا كوك قلعه سي و كنده درنك يدوب
 • روم اي بگ بگ بگ يار لوندن و د بار بكي تايع كورد ستان
 خا كلر نيك نامدا لوندن محمد باشا نك و زرينه جمع اولوب
 و كركي باشي آجوق بلاق بك مشا زاليه باشا دن داواستوب
 • كجا عسكرو وروايم الفاسك اوردوسن باصوب •
 بولنكي كه كوريم • مرفوم باشي آجوق بگ كلر عسكرو شوب
 ايكي كونا الغا ايدوب • الفاسك و تاغنه قريبا ولدقه •
 الفاس خوردار اولوب • عوما عسكري ايلدات سرتنه كلوب
 ساچينلرين قره و لدا الشوب • طرفيندن بررينه دو قوشمه
 جوت و لنيوب • الفاس نقال و اخا باشي يوكلدوب •

عسكرو فارشوكوچوب • برفوقاق شهرزولك و نسه دوز
 كيدوب • سردار اولان باشي آجوق بلاق بك عسكري
 دندروب • محمد باشا اوردوسنه كلديلو • اول تايلده
 ديار بكي بگ بگ بگي ياس باشا عسكري ايله اولينجه بگوي
 ايله كوك كه قريبا لوا اداستيله • درنك يدوب • اول حيندن
 روم اي بگ بگ بگي اولوب • حال او ز اعطوا اولان عضد
 الدوله الفاهر محمد باشا الامار الله تعالى قباله حنظلي ديخ
 تحت يالند او لانا مر او سب اعينى ايله لوا اربيله قريبا
 لوا موصلده درنك يدوب • محمد باشا نك دانا شانه فرما
 و الفاس طرفيه دين بان • اولوب • اول جابندن الفاسك
 عسكرا ايله اللدوك • ورفوقاق شهرزول و سسه قاجان
 جاسوس ايله شاه طهباسبه خور و اردقه • شاه تيريدن
 قالموب • دورت بش قوقاق بري شهرزول و جوار نر قلعه
 صار و قوقاق تايع تحت سليمان نامر تياريه قوقوب • الفاس
 جانبنه متوجه اولدي • عسكرا الفاس بگ بگ بگ ليه ادم

کز بدوب • که ولایتکده بکار محفوظ روبرو بر سرکه رواج
 کون انداختن آیدم • که بک بدوب لری دخی جواب ویرد که
 سنک شهور زوله • دخول ایتمکه که به رضام بودد • زیرا
 یوار لغت منته فته اولدک • الفاس بوسر جو ایتمکه
 شهور و لک شغی بامندن لواد در تنک ولندن لور ستا
 طرفه کتمکه منوجه اولورد • وزیر محمد بانا باحواله واقف
 اولیحق • رومی علی کلر زدن تو یغون بکنی ز دارا بدوب •
 امراد بزجه سن به قوشوب • و پاندا اولان قوشوقند
 وغیردن کل شکر ادا لال بدوب • بر کون و ایگجه الفاد
 آیدوب • سکر تر بولندن و کاور قلعه نام در بدوبی آشوب
 شهور و لال بچندن افق تو تکبدند جمله انفال حال اولوب
 بجه آدم لری زانیرو • و بعضی سن طو شیخ شمشیر • آیدوب
 اندن به تکرار فرار آیدوب • شهور و لال بچندن جغان
 کدوکی او سنسندن • بلک باصان در بندن نام سنه نیت
 آیدوب • که بک بدوب لوی الفاسک بو یکیز ناغین •

و سرکنده و بیسا مانغین • و مالویناه خنزیر لیل
 آشتا نرسندن روکر مانغین • استماع ابدیک • که بک
 بنده لوبک او غل قلعه نوبی یکی اولان عالم الدینه آدم که در دوت
 که واروب عسکر لیک به بک باضان بولون بغلیه سن • الفاس
 بچمنته اشتهاشندن منع و دفع آید سن • اگر اولان له منع
 اولمزه ال فاله و زنی قیروب • الکلمینی ممکن اولور سن
 دوته سن • دیومکتوب وارد اولدقه بران ویر ساقتا غایر
 ایتوب اولانجه آدمی له واروب • موضع بزوری حفظ
 آیدوب • الفاس برشده کی شیخ بولنه جصوب • کلچیک
 جمال • و ضرب وقتال اولوب • الفاس بامندن کل
 آدم ملاک • و بجه نی که ده خون و خاک اولدی • و کسا
 بادشا عیدن قورنولانجه سی شیخ • و بجه برار آدم لری
 دو توبه شمشیر اولدی • بزور الفاس اولور طه دن که جمله
 خلاص اولدی • شهور و لضا فاندن مهر وان او سنه
 قوشوب • بونی غمز ایتدی که آدمینک برارینی اولدک

كرنده سن نخاب بدوب • لواه بايانك بر كوشه شندن •
 و قرياشه نافع و رمي بچندن • قلمه كوك چنكله كه شوروچه
 ذكر كنگان زدن دوزلا نوب • دو غر بچقور شور و لا ننگ
 اينچندن • فرو باغ ديار بندن و لايت شيروا تم ووشم • بوندا كوك
 ايكه كركه شور زوله شاهك جاسوسي ماطرا ميش • كرا و ندي
 افابى عسك زنا صوب • مهزان جانينه كزنان و لمش ليدى
 مزبور جانشوس واقع اولان خويى • شاه طهها نسيه ايلدكده
 بهرام ميژاي كلچي عسك ايله ارشال ايدوب • بركون برنجده
 شينوز ايدوب • ارترسى صخرانمانده القاسك و زرينيه
 دو كلوب • اوشندندان سينه طغندوب • والديكوز ايدوب
 اكثرين قيروب • والقاس برنجده مر ايله فرا ايدوب •
 برضاغه دو شوب • صوران نام يناد • سهرابك و دروسيه
 كيدوب • سهرابك يانه وار و يصفور • بو خوجك بلك
 بنده لوبنه اوشدكده سهرامه مضا لوب • و زير محمد بانادا
 جاوش كلدر • القاسي كوزو ار ايله اياضال ايدوب

دو بطلب انگدن • سهراب داغنى و لوب • كه القاسه بيت
 اينتم در كنگ و بر خيانت نيم • خضر و كيدوسه مانع ايليم
 مسك بهرام بهر زانك و روروشك افقاي كلوب بر يشوب
 مهروان او • سندن قوزوب • خفيه القاسه قانمطاي
 همچو جابه كه كه بوزك قالدي • چنده دن بو بيله سر كردن
 كوزس • رضاو بوزسك ره بركوب • سنك صوجكي نامده
 دلبوب • سنى و در طه دن خلاص ايل بديكمن • القاسي
 كلن ادمه جواب و بربيتديك • اكر شاهك دكان و اجانله
 معتد ايله بم ايلدوكه ادملورن كلوب • شاه طرغدين بدين
 ايله بنى ناند و در لوسه سيز ايله به ايدوم • بو جابدين بلك
 بنده لوبى عسك كوي ايله قانقوب • سهرابك و زرينه كيدوب
 مشال ايله سهراب بو احواله واقف و ليحق • قاچوب شعله
 حصار ينك واروشنه كروب • بلكه مرز و كلچي محمد
 الدين لامبوب • بلكه بنده لوبى قهردين سهرابك
 الكون ادملورن قتل ايدوب • و ولايتندن كلان قزيريه

که الفاسی له کلن د ملو نیک و تا چرنا ساسنی له قیقیدوب
 قتلایدسن ● و کذو شنکانه بو بنده نا چدن نو مرق
 اوروب ● مقید بو چانه کوزه سن دیو بنده ایدوب ● سپه
 اده کی وزه آد ملو ن قتل و مزوری بنده ایدوب ● الفاس
 مدکور شاهلک ووردوشنه واصل اولدقدقه فارشوراد مضاف
 الفاسک باشنده برنجور کلله کیدورب ● و چجه افواغندند
 صورچیلو قلاقدوروب ● استغباله ندمانسی ● و دیله
 بجمک بنیواسنی ● کوندوربو و کده و شوب ● فضاحتله
 تشهید و خفیر ایدوب ● اول صورت له شاهلک ظریفه
 التدیلو ● و فارشوشنده مقید او تور بودور کور کور دیلو
 شاه الفاسه خطا با اندی ای بدبخت بچون قاجوب کیدر
 و هم ولا بتمن سکر بچون کور دودک ● و عسکر و دودک
 مسکری بچون کذک و ادوب ● دیا ریجی لان و عیایدودک
 اجا دیمز مریدوب ● بابازک او غورنن جان دباش بند
 اتمشکنده زینک هل و عیالری تراز و کرا د بچون

یا قریب یقوب ● و کله بک بنده لوی عسکرین جمع ایتیک تدارکنه
 اولوب ● که هر بک قلعه سخی حصا را یتیک قصدند اکر
 بر کجه ساه ضمناب و بهرام چابندن طلب و نانا کلچر کلوب
 الفاسی له به بیعت ایدوب کدیلو ● واقع اولان احوالی
 که بک وزیر عمدا باشا دن کلن چاوش له به آدم قوشوب عالم
 ایدر ● مشارایه محمد باشا واقع اولان ماجرای درودنه
 عرض ایدوب ● استا نسما دت مایه واصل ولوب معلوم
 اولدقن ● خراب ادا شاهه محمد باشا خطا با امر شریف
 واد اولوب ● که بک بک و غلن بغداد قلعه سندن جغراق
 خلعتلوب ● باب نغادتمه ایصال این سکر و زانجه ایله
 متفرق ذمرو سنه الحاق اولشدر ● و عایدن عاکی شکان
 حسین بکر بچاوش قوشوب که کراسال ایدوسر ● و الفاس
 کیدر کن بهرام میرزا ننگ و روسنه ایشدو کی کینک اول
 کجه بهرام نجاده فوت اولش بولندی ● سکر اولان احوال
 امر شاهه اعلام اندکلونن شاهدن فوجی کلوب ●

فسق و فساد اندر دروک • شاه غضبه کلوب • اوق و باقی
 نور جیسی حسین بکدن اولدمد پیرکان طلب ایدر • الله
 اور متعین • آخر قوری باغی سونک بک مانغ اولوب
 قوم • اول شانده بهرامک جنازه حسین شاهک همشیره
 اولان سلطان خانک و تاغنه کتورورلو • مزبورہ ناک
 خواجہ سراسی • وایشک غانی • کلور شاهی و تاغنه
 ایدر • شاه جرمه طوغری کتدی کی وکیل معصوم بک
 و قوری باغی سونک بک و شاهلک کوجکوسنی اولان
 شافعه الله • الفاسک لند و یونین اولان قوموغری کتور
 و تاج کتین باشندن چقاروب • برسنا • جیدی بولک
 کیدروب • مشیر روی بائنه اوب کتدی • اختتامه
 مانندن فراغ اولدمن • شاه بیگ اوغلی حسن کی حضورینہ
 قغروب • اوج دور تیوز معتمد قوری ایلہ الفاسی سلیم
 ایدوب • قفقہ قلعه سنه جنبه کوندریلر بر •
 مدتدضکر الفاسی بیگ اوغلی باغی ایلہ ملاک

اولدی • وبقیة السیف قلاخجه آدمینا شد عذاب نیله
 قتل ایدی • اول دیارده مشهور و معروف اولان اخبار
 بودر که ذکر اولندی • ووجا بندن بعد قلعه سنه ایدر
 حوت جاوش کلوب • اخراج ایدوب • کوکوک محمدباشا نیله
 التوب • و سلطان حسین بک فرمان اولان جاوش ایلر
 واروب • شهر زولده ملاقات اولوب • بک انوع
 جناب بادشاهی استمالت و بروب • و بک بک دخی بین
 ایدوب • کمن بعد بو سردارده جان و باشی وغور جاوش
 ملاقاتی • بدال یمش • و دل و جانن دسا • حضرت
 د عاجسی و بند شید • و بوتورینی درد و لت جانینه
 ارشاد ائدکلون • حضرت عذرا کاکار کاشیق کاکمکاد
 دیار بکدن تخت علی بنیت جانینه مرجعت وزده اولغیز
 دیار مزورته تبع لو ایدر و خاده اوردوی مایون اریونیوب
 ایچی قوناقد • سروج اوج سنده رستم باشا حضرت ایلر
 ملاقات میتر اولوب • و اوجی قوناقدن او تاغ مایون

ولایت حلیه نام قصه بیه جگه، نزول ایدوب
 واز ترمی فرات بر ماغندن سفادت و اقبال و شکر
 واجال الله عبور ایدوب و اتر جانیده ای کوک
 او تر ایدوب دیوان عالی او لب و بونده لوخیال
 او بیکه او بیکه که آستانه سفادت تر اینه یوز سور
 روی مال اولند قده الفاسک بجه دوتله و عن سوال
 شریف یوردل قده و قوی و وزه بالمله ماجوی کا جو
 بروجه اختصاص عرض اولندی مزید عنایت سلطانید
 بنده لینه لواء کرکوک و جویز بیک بجه ایله صدق اولتی
 قلیچ و قفتان و یوز بیک بجه نقدیه درنا خند
 و مکل زختی بله برات و با بجه بیک اندازات
 و بر قطار قاتر عنایت اولوب و در ستم پاشا جانیده
 ایکیات و ایکی قفتان احسان اولوب و بیک بک
 بنده لینه او جانخی یوز دینی کا کان سخاق و بریلوب
 ظلمت شریف بادشاهی صدق اولندی و یارنده سی

سفادت لو بادشا . حضرت لوی کو چوب و بونده لینه
 تبه اولوب و اربا یلور جه بر برده انوب و سعادت
 ایله مروز ایدر کیات باشن چکوب بنده لوی واروب
 رکاب هابو یولور یینه یوز سوروب الفنا خد در بار اولندن
 طور دیور دیور دیور که بکه سو بکه بنه فر شاند و غم قلیچ بریز
 اشانه او غورنده در انک دخی چکوب کی غیرت
 دین محسنه ایچوندور که کرد که الفنا سنی شاهه بریز
 ایچون شهر ابدان انفا من قومیوب السنون اجداد
 عظام اروا حیچون کل احسان مظهر در و شو بنده
 دخی جف الدعا دیدمه که بک بک بنده لویک و بوقولور بیک
 جان و با شتر می او غور همایون بادشا . بنلا ایچوندور
 بو باده نه واقع اولور شه قصصیورات یوقدر و من اولور
 سعادت لو بادشا . عالم بنا حضرت لویک عالی همت و مین
 دویتمی ایله اولور نکاد رکاب شریف لور یینه یوز سوروب
 مبارک اللوی ایله ار قه می بیدیلور کوریم سینی یوز سوروب

بند لوی اول تو نقدن عودت ایدوب • بکه بکه سخات
 ابلقن اورج نام جاوشا بله کرکوک سخاغه اوغزوب •
 اندن بکه بکه بند لوبه واروب • سخاغی و برات شرفی
 و خلعت خاصی ایلتوب • مشا راه بکه بکه بند لوبه
 استفاننه ایدوب کلنرور لو حاصل ایدوب • سعادت
 و عظمت لو • حضرت لوبه تو ابعی بله خیردعال ایلدیلر
 و ازیسی • حضرت لوبی سهرابلیچون یورد قلوبی کلمات
 شریفی بو بند لوبه سنبار شری ولدوغی و زور و تقریر ایدوب •
 بکه بکه بند لوبی فرمان بردار دیوال باشا و شستند
 نیوب • امر • دیوانستان لوبه مخالفت ایدن
 بجا کرک ایدوب • سالفا الذکر اورج جاوشا باند • اکن
 عسکری بله سهرابلی وارینه واروب • جمله ولا تیز
 خواب ایدوب • و کذوسی حضارینی چوروب • بغداد
 بجا بکسی تیز علی باشا • ادم و مکتوب ایشا ایدوب •
 یوزنغ • بکجوری کوزوب • نهود حال • و صدق

مثال ایچون • اورج آبی قنداری بکلیوب • الناق صدقند
 ایکن سهار اوزوب • عجم و شهرزاد مال مابند و واقع اولان
 یولک قاری اریوب جمله قوشا • سهرابی حضاردن خلاص
 ایتمک ایچون عسکر ندن بجه بیک ادم لوبه فوجی باشی
 سوندکی نروداد • و بجه امره بکر داین شهرزاد چابینه
 ارشال ایدوب • بکه بکه بند لوبه جاسوس قزلباشا و باشا
 کلد و کندن خیرکورد کده • حضاری براغوب • مکافی و لا
 ظالم قلمه سی اوکند • او نوروب • و طرف بطرف شهرزاد
 اوه سند • اولان نفر ایدمه ضالوب • خیرد ایدوب
 مرک کدی نمنده اولان طاغاز • جقوب عیقلسنون •
 و عساکر فزوب • مقهوره بله اخشام اوغزوب • سهراب
 حضاردن جفاروب • اولکجه یوروب • علی اصبح
 ظالم در بندینه اریوب • پیاده اولان بغداد بکجربند
 و کذوبر تا بعباده • و تفکیک سینه قوت قلوبلن ایچون قاز
 یوب • اعدا دینه مقابل اولوب • بربری بله دو قوش

بر ساغناك بچنده جانيندن اوچور آزاد و ساك دو شوب
 انا كيك بلك ننه لرينك محمد نام قونداغنى كير قونداغنى هر ارب
 يله ارا لوند. رحيله وار ميش. مزور محمد صولطردن بوز
 جوزوب با صله قداغش كره مهور كچه بك بنده لرينك
 الاينه دهبوب قوشوب بران اچنده اوز بنده قمش كنه
 ادم شمسيدا اولوب كچه بك بنده لرينك باشنه بر ارك
 يرد. قلع ايله زخم اوروب بلكنه شيطه ضربه ايله اوروب
 قازدن يعقوب بوننده لوي اولد و صفى جاما نيك خلق ايله
 ات دهبوب اوز زدن قونداغنى اربوب كچه كى اولد
 ورطه دن خلاص ايدوب موجود اولان تفكيك اولور
 قنك سوب خيلى قورجى لري هلاك و جشم نچيلا
 الود. خون. خاك اولوب ييه كچه بك بنده لوي نچيلا
 بندرد يله و قونداغش قنك بنده ل كوزي قور قوب
 دى او زوز بيه او غم سوب كچه بك بنده لرين شهر
 الوب كنه سناك سندا و كره قونداغى يوب جنك زين دوتن

شهنشاسن دقن ايدوب و مقول اولان انا عا سناك
 باشلرين كند دهبوب انشه قريب شهر و كيدوب و
 عسكربلاندن سواندن دوندك نصكرو شهر ارك و غلام
 او كنه ضالده دوروب شهر و ذك صحرا سنان اولان قراغنى
 خواب و بوله قلري معموره مساوي ترب ايتد يله
 اله كيرن دوا لريني غارت و غزو و مساكين قتل ايدوب
 فقرا يكل خشارت اولدي طايفه ملاحده بر ايك بچنده
 واروب يوروش ايتد يله اكر ادا طايفه سى و زوز بيه جورق
 هجوم ايدوب القش تيش برادر قورجى لريك باشل كسوب
 كچه بك بنده لويه كوزد يله و عسكركر نيزدين بر كبر و كين
 دى بچنده تابع زرده كونه مومضك قرو اولوس ايله
 يورك طايفه سندن تيله كونه اجماعنى غارت ايدوب
 كبر و شهر زوله نمودن تكلري يكي كچه بك بنده لرينك
 قونداغنى قاتر كا و قلعه كد و كنده بولون لوب اروق
 شاه قولى نام بوز باشلري قتل ايدوب و علم سركونلر

لوب • وچهار فورچیلرین قتل ایوب • الدقلری
 سوری و غارت اندکوی قیونک کون لوب • واحمانی اولان
 قزاق و یروپ • شهرزول و آسند. عسکرک سرزادی
 اولان سونک بنگا کون بگیلوب • حضاد. ابرمش
 که سین احراق ایوب • قاقوب مکان جیمیلرین عود
 ایوب • بک بک بنده لوی ارد لوبخند امر که ندروب •
 بیزاد فورچیلرین دل لوب • کسلان باشلری و کزنت
 اولان دلوی بو قولوی ایله بصلاد بکلر بکیمی علی باشا به
 کوندردی • وارد قهر علی باشا دخی سابتا اولان ایله قولیا
 شهره و له کلک کلرین درد و له اعلام بتمش دی • و نیا کتختیا
 اولان ایله آستانه شهادت باش و دل لایله ارسال تبدیل
 و اصل اولدقده واقع اولان ماجوی وارن فورچیلرین سوال
 اولدقده تعصیل ایله ایله سریر عالمه مصیره. معلوم اولور
 مزید عنایت شهنشاهه بد بک بنده لویه مرصع قلیج و قش
 و التون زنجیر • و فوراک و زلفان بوزغان • و سکلر خنج

ایله بریر آرات • و کند و ایله جنکده. له بولنان افرانیه خلفه
 عنایت و صدقه اولوب • بکی خورن صطفی جانش ایله
 اولوب • ولایت بغداد. شهرزول و قویب خوصدن دور
 بیلک ایله تکه ویرلسون دیو حکم شریف عنایت اولوب • وار
 جانبد. فورچی باشی صهرانی شاهه الویک کمان استدکه. دید
 • اکو شاه. نیم مذممه دخل بترزه • و عیایه شمشیر
 تکلف سور بترزه • سیز بک ایله کیدرم. فورچی باشی بو
 خصوصه مینا بیدی • و مزبور یلوب غریزه کندی •
 شاهلار ایشکنه و ضول بولدقده • شاه کراه و بارداش شاه
 اولد بولعین مرد و درگاه ایله ایله ملاقات اولدقده •
 مصوره و مکروه خلعتلو • و دنیا جیفه سی ایله رعایتلر
 ایلدی • سهراب مزبور اجدادینک طرفیندن ناشدی •
 و کهر و ضلالت دریا سنه دووشدی • دینی نیایر تبدیل
 و دول و عقابیی دوروزه فنا ایله تغیر ائدی • برمدت
 ضکر. سهراب شفاوت مآب • برینه عودت ایتدی •

بادشاهه صدقه او بوب • در ساعت سهراب کلوب بخت
 غارت بوب • بوبند بوبی دخی واقع اولان ماجری علی
 باشا بر عرض بوب • سهراب له جنگ وجداله • و جهت
 قتاله • باشلاق • ادملیر بجداده واصل اولدقد •
 مشالیه باشا مفضلا احوالی اوج نام کتخی باشی لکله آتینه
 شغاد تا علامه بوب • اول سنه در اکان دولت عری
 ادر زده قتلار شلورایی • کتخی لاله اولان عرضلار
 دولت واصل اولوب • مفهوم معلوم اولوند و غنی
 صکر مزید غنای خسر و ایندن • و همد بلاد غایت غای
 بوندن اسبق از خودم بکلر بکینتی فوت اولان قرو مراد
 باشا اول زمانده جاوش بوبی • بنده زینه فلج و قفتان
 و پدیز متصرف اولدوغی اوزر برات غلامون صدقته و احسان
 اولوب • اون بدیجی کونده مزبور جاوش واصل اولد
 • دولمر دولت بادشاهی برده غلامون • کلی سرور
 حاصل اولدی • برات شریفی شریفیایر دولت بوب

اولین

کبار بک وز زینه واروب • قلعه سین حصار اید
 سهراب دخی شاهه فویادچی کندروب • وصول اولدقد •
 شاهما و ننا بچونا و نعلی اشغیل میرزای عسکر کمر اله
 ارسال ایدوب • بوخوبی بکله بک بنده زوی اشغاع ایدیک
 حصاری بوزوب • یرینه عورت ابدی • اشغیل میرزا
 شهرزاده تابع قنجه قلعه و استنه کلوب • حصار اید
 یجی ای مقصداری بکلوب • فیش باصا قایله اکلنوب
 دو فوب قزینه کندی • بدی لاله ملاقات ایدی • واقع
 اولان احوال حکایات ایدی • بو طرفدن بک بنده زوی
 صاحب فرزند اولوب • بو قوللوی لاکه کرکمن اولوردم
 بدرداندم و مسکو بکلوب • عجلار اینه سن • بول
 جدوج شه ایدوب • حیوتن اکن قنجه سز بول اعلام
 اتمک • بنده زوی او احوال بغداد بکلر بکسی علی
 باشا بر عرض ایدوب • اجازت له شهرزاده کتده • الله
 بکی حیوته بولدم • وغیر غاسن لدم • دورت کوندیک

مکه واقفان و اوب و جناب واقفان
 النفا: خندانوب و سره جلایکی ولان عموم محمد علیله
 بلد و بلنجهت و جمله و شیفست طریقه ذهاب
 اوب و رسم پاشا عرض ایدوب اگر ولایت شهرزاد
 محمد بکه و بزبلورسه و مامون بک بر طریقه بله و دولورسه
 بک بلدن قانغف و همدان باش و اموال بی نه پارس
 و عوما خلفان و جمله متوکاتن فاکجا بک زارن سار
 و مزوری تورسی باند بزخال ایدوز رسم پاشا
 بخصوص حویص آتمشو و مقصور مراد لوی و وزه
 بر امر شریفان لشکر لکن خیرین بود حدب شریف مقصدا
 غافل و ... مفهومندن ذامل اوله
 اول نامده بند لوی اوغده هایون دانمده
 واعلاء دولت ترک سره جان ایدوب
 عالم نیا حضرت بلیک بمن و بی و حق بنایک و تعالیک
 علم غیبی ایله رای کوزین و فکر و درین ایله غنا

اول خبر خود و اوغورهایوبند جان و بائلله خدمت کنی
 درین ایدوب و کار ازان نغنا دندن مضار و بی کنگه
 چاوش و لاغله کلوب و حکم شریف و لاجبالتزین جهان
 مطاع کتوبوب بنده زینه خطا بک ولایت دیار بکرو
 جند و تابع و کلان مرء اگر اد کبیر و صغیر نه امر شریف
 و اذ و اولشند و سنی نله سردار و اولوی سکا معیوز
 قفادا ایدوب و ککد که سهو بک و زینه و اروب شیخ
 و افدا مراله الکوزره سین اگر شاه کز صفات پناه
 جانندن باریم سکا کلورسه و لسنک و لایتنکه
 زخم اولورسه ولایت قرمان و سیوس و طلیه
 برش و دیار بک و بغداد و عوما امراء اعراب و اکثر
 باشو همه امر شریف وارد اولشند و کسکا و ادان امر
 صورتی کوند و بیورشند و کیکی معا و تنکه و ادره
 بتله اولشند و اوغورهایوبند جاننده
 عاید مکی سلطان حسین بک مرادان سردار اولک

حرم قرین و اودی * سهر بک نفاق صحن مشغله نام
 قلعه نین * امون و اسهل و جصله نخ و نخچه ایدوب *
 واجنجه، اولاشختفظارین دستیک ایدوب * اول خصوصه
 سهر بک بری خون * وسیقله بگره نان اولدی * مهیندا
 دین مقهور * واجنجه دولت مسرور * اول * قلعه مزبورک
 نخ و اوندونین * وشاه ضهانات شیروان ولایتند ان وت
 شکی دیارینه کتده و کین * علی باشا - مرزا ایدوب که انتر
 موجنجه هنده قولو ندن یوز نفر * و یوز عدد بیاده بکجه
 کوفند دروسر * و هنداه تابع سلطان حسین بک و سایر
 امرا به جلاوش و مکتوب رسالیده سکر برور جمع اولوز *
 و بوسر خدو عالی بکی - سهر بک و زربینه واردهوز * و باقلعه
 لاوز * حق عنایت ایدوسه آکوزوز * و یاخود ولایتند
 ضرورده و منهنومر سوزوز * عرض داد عز و اصل اولدوخ
 بکی * مشارالیه باشا آلو و بیان ایچوز نفری هنده دون
 اخراج ایدوب * ارشال ایدوب * کلوب و اصل اولدی *

و علی الفوز کلن دمنر سلطان حسین بک و سنا برامرایه اولاش
 کیدی دیو خور و دیلو * بشا و کوندن سکور سلطان حسین
 بک و محمد بک کلوب * بو بند لوی باشقی لورینه و زوب *
 خالی با اولان کلعبیر قلعه بی میندا نده قوزوب * شوپله
 تدارک انک که از تری چغان کدو کندن بک باصان در بندند
 آشه وز * سهر بک نام مهر و ان ولایتنه دوشه وز یا رتکه
 کجا نام عنکر کیمی عکس معهوده بیار سال ایدم * و کتده
 سلطان حسین بکی خور ارا ایتکه کتدم * و برجه اولد
 مزبور بکل جادربنه اوشدم * و اتمدنا نوب و تاغنه کیرم
 و بانه او توردم * در حال مزبور بک و حکم شریف اراز بلدی
 شهر زول و لایق محسند بک و بریدی * و سکا حبس بی
 دیکم * بو بنده لوی دخی م * سکا * لکن آد کونند
 قلعه دن نم مالی * و اصل و عالی جقارسون و قلعه
 سز بلور سز * محمد بک بوسوزی قولایتموب * درشت
 برجه ادیرالیه قلعه - طوغری سنکر ووب * اول زمانده

بوینده لورینک جمله مان و منان و همل و عیان فیض و
 ایتدی و مقصودینه ایروب مردینه تیدی سلطان
 حسین که سالف لنگر پاشا کتختدینی بریشوب و کذوله
 بولوشوب بخون کلین قلعه برافند و کزیدکن مزبور
 سلطان حسین بک خان قانی معینی عندرا ایروب و زوی
 کتختدیه حتی نکوت کلنسنه و ایروب بر اغوب کندی
 و سلطان حسین بک عادیه قلعه سنه کلوب آستانه
 شغاد جانبنده کتختدین خادانغری صحیح و کتختدیه
 شهروزه قیلاش کلدی دیو عرضا ایروب کذومعیابن
 سترایمک ایچون رستم پاشا بر کلنسنه ارشال ایتدی
 که قیایچه باض ووره و بوینده لورین تور و اولجا بلیک
 شهرزوله سفور ککن و بنده لورینک خدمتده اولان
 کوللو و بیکجوری و ایچک طایفه سزرای بغداد دیوانده
 کیروب علی پاشا تک حضور ننه شهادت ایروب که
 مأمون بک سهرزلیک لقا صفنان قلعه سنی فتح ایتدی

کوللو و بیکجوری طایفه سنه دستور و ایروب کذوله قلعه
 دن ضربه لسان طوله انا تدی و قطار ایله قازای و
 اولان ات قاتر و نه ندای و سوری ایله قیولدی پاپ
 باغنه شوروب و ادرت سی جمله سین سلطان حسین بک
 محمد که تسلیم ایدویردی و محمد بک سخا غنه طایفه
 و سلطان حسین بک بو قولون جسمله الوب کندی بیخ
 مزلدن صکر خنت بالی و لان عفرینه تیدی صکر سهر
 سلطان حسین بک لشکری برافند و غن کورجان خالده قلعه
 قریبه واروب پیر قیلدن قلعه استیوب مزبور پیر
 دیدی که لشکرون قالدی اثر و نه بغداد جانبنده کلور پیر
 بر قاج کون قلعه و بر سیر بکلدی و مخالفت ایروب و
 که بغداد جانبنده نرودمه اد مکرله دیوخیلی انتظار کچوب
 صکر نا امید و لیچن سهر بک خا و قلعه اورزینه مسلک
 و لان عالی قایه دن کندی ایله قضای اسمائی کوی ایچنده بر قی
 اد مراند و دیو و دیویر قلعه ایلدی و سهر بک مد کور دیو

درد ورنه ارشاد آید * بعد ما قطع منازل و محو
 مداخل * دضک و اسانوله برینوب * و صدر غصه
 رسته باشا حضرت بوی خاکی بینه بو نشوب * وقع وزان
 سکنش کنف بنبوب * مرجع باشا بنده زینده رعیت
 آیدوب * و اسنانه دولته متفرقه بلو کده بز الفجه
 بومته خراج بچون نفقه صدقه اولوب * و سابقه
 باشا مرد راه بنده لرینه اسبد و اشکات * و رحمت و
 شفقت * بوزندن کوکل خوشلغو و یروب * نشانه
 حق بی اسنانها دنده محروم فالیبوب * کاهو زول
 مقصود یکا بوسک * زیرا که سکا حیف و نند و غنه
 تمام علم از بنمشند در یوب * التفات آید دردی تاک
 بو عتبه خاکسار لوی بجه زمان حیزد * و کاه نغز
 درد و لک خدمتند طهر دده * و بخوان نغز بنده نغز
 فتح اولیدی * و اعاددن دولت * جیف نندی
 صکر * سخاقت شریف بنده بهر مندا و لوب * اولان نغز بنده

بروض سلطنت * زینه کوزدی * خالصه و حلال
 مرشقیغه وضع و منقاد آیدی * محمد بک و سلطان حسین
 بک کا نغز و ناخانی بنده بله * بواجوال اسنانه سعاده عرض
 نیله * و باخود بی اجازت و یر و اروب در دولته ما جاجی
 علامه ایده * که مأمون بک بوبله جیف اولدی * و منه
 نغز زول و لایقنی عدالادی * علی باشا بوی خصمی تقصیل
 ایله دکاه عالی ترابنده عرض آیتکن * رستم باشا سلطان
 حسین بک حمایت سعاده تلو * بودر لوی بی بلدی
 و بوبنده لرینه اسنانه سعاده کوزند و سون دیر خطابا سلطان
 حسین کجا امر شریف وارد اولوب * بوبنده زینی غازی قلبه
 سندن مجوس * و یغات و خاندن نابوس * ایکن کجا
 دکاه عدالندن * و بار کاه کیوان رفعتندن * سلطات
 بکلان دی کلوب * و حکم شریف جهان مطاع کوزوب *
 مشارالیه بک بوی قلوبون یانده ایلوب * وقع اولان
 عتبه غلظه عالیله باعه اعلامه رقیبه سین بوبوبه یرور

وندرز و سقاوی * کنت نجون تند * کونست
 خدای که ولایت کا ضیف وندی * سنگ رو سینه کلا
 و بدندند نکل سکا قادی * بکابل و مومون بست
 مانند ننان حساب کاد کدی یسه ضیه به به نند
 و خا به قازنی * و محکله به یوندی * و سوزی به
 شورنی * سن اللک * و بک بک تحرفند * ولان حنه
 ولاندن کاد و شدی یسه * قوندنم بر هم بک و قبا
 کل حصه زین سن ضربا بد زندک * کر که که بک بک
 ایله یجه سلوک بدردت نیم به ده شو به سلوک بده سن
 کج ز خای ای زین دیوب * ضربی مستقیمه ذ فب و کلا
 و سن سان به سندن بیو کینی و لو به سن * و یخ روز
 عمرک نجون عذری و کله ریه سن * سهر بک سوزیه
 محمد بک قابل و بیوب * و زری دخی و زرد و نیبه
 قیله قان به و مدت کند بک * صکر و خا دتلو
 عالیسا انور سیه و یار بجه و یخو * غزه شریعه بی ضم

و نه کنه دو * ذروت بدیم ند غاسنه شغل و نند
 کزاه * و نهها جمده جام * دما دود نماوردی بیام
 به بخت قاهه سینی لوب * و شهر زود و بی و بوب
 ولان نانی شاه کزاهه غار ایدوب * خید و عرضله
 نو علی کیدوب * چون بو تره * شاهه واصل وندی * شاه
 قانوب دیو سنده * سما کیروب * اهل بیابانه خطله
 دیوب * که مردم حاصل وندی * سفارش دیوب که
 بشارت ضیا مالو نلد * و خراف مال که فتح نامه زله
 قورجه که نندوب * و مزه لوب کید نلد * و بقدر
 افسان * و سهرای پنج نیده مصور قفتان * و اسل
 ندی * و خایده و خد بک سهرای تمیه نامه نند کتخت
 و مام خوانده سنی که نندوب * که شهر زور سکا اولند
 بنسب ولدم * سهرات محمد کلک دملینه جو ب و بر
 و مزوره مکتوب که نندوب * که سن بو جمله شیطنی

شهر زول و لایق المنه اراده پذیرد که ولایت بغداد
 ضعیف بود تا آنجا ویرلان و سلوب و زوره و فوکو
 و زیلورسه شهر زول منته - عهد و نورم دیگر
 دستلر باشا حضرتلری دیمی باش سریر علاء عرض بدت
 سعادتلو جهانباه بوزری مناسب بود
 ولایت بغدادک ضعیف ریوب هم و میدیو ننگین
 اون کوز بوز بیک خدیقی حاصله به عثمان باشا ویروب
 و سکا بی چون تو، موصل تعیین بدوب و ساقی
 لکه محمدکی سخاغه کوندروب و عثمان باشای ووز
 نظر مداریله اولاعله علی العجیل رسال بدوب ویروب
 کوندن صکر و اربوب و لوب، موصله و ضل اربوب
 ون زمانده، بغداد بکلر کبستی و لان باشه بی محمد باشا
 کتد سن کوندروب سخت باشنده و قهر و لان سب
 د فارتین ضل بدوب و غازخان بونک بشور نفو
 ک کلور و دورتوزن بجزیری بله اخراج بدوب اولار

دوب و عرض نما که حکام شریف به تنه لری و
 ولوب محمد بیک و خصوص شماع بدجلک بغداد بکلر
 نمر علی باشا کلور، تربیت نامه نوب، شتاند شفا
 متوجه ولوب مروری نام ایله در درونه و ضل ولوب
 سعادتلو دین پناهلک شتاه سعادتلی زاینه بوزن
 سو ولوب عنایت اذغایت سلطانیدن، بغداد با مع
 سخا عین حضرتنده و لان سرجک و شهر بازار با سنه ضم بدت
 نوج کوز بوز بیک نجه ویرلوب و قوند شچی و لان سهر بیک
 و سننه و دمنده عتک مطلب بدوب، قرمان بکلر بکلر
 منفصل و لان چوکس عثمان باشا اول حیده، شتاه شغاف
 ملازمتنده بونوب و مرحوم رستم باشا حضرتلریه واروز
 عرض حال بدوب که فتح بغداد به لهدیم و عجمیه مزبوره
 دفع کنندی و ذم ایکی بلدن صکر و سخاغه چندم
 و فول و لایتنده بوجیه نوایه حکومتانده اعراب و کزوا
 بجه عمار بوندن اولجا بلدره کلر و قهر و واردر کز

چون بدین سخن جمعه بود که نکند تا کند او بوب ●
 تا که داد شاه عامه پناه داد از آن لطافت تا بنولد سنه
 سنین و شصت و مضانک و اسطند و حقوق ● عجم سفر
 و بخوان نیز عجمه قلبه کیدوب ● و سعادت
 و قباله نفس زبوریه دخول ● و داد استعاده سده نزول
 الیلو و سایر عشا کمنسوره به سرف بطرف قشله
 اجازت ولیدی ● اولجا بند سهراب تفاوت مات بیغله
 ایکی بکله بکلاک ولدوغین ● و عثمان باشا اول ولاجه وارث
 و غنطله عالم بناه اولجا بلور توجه هابون ایدوب
 محروسه حبله قشله وغین ● استماع ایدیک نیه او غز
 جغین لیدی ● و خندقن سر اسم اولدی ● آوغخان
 باشا ایچی ز شال ایدوب ● که من دولتو ایدان با بنامک
 قدیمی قویزنا ایدیم ● و لکن الفاس خصوصه کنه کاره مو
 سرشاره ● اگر استا رفیع الکانز بلور بوب ● بو ایدوب
 اولان کما جمیع در خوا عده قدیمی متعلقه الله و سایر کتار

کلبری کی عید دد کا هلوپی ز بوب و روز و شب
 بو خرد لوده چاکر دو تو اهلوری اولدی و به مدیری بیان
 الیوب ع معقولیه زیلو ریه مخا غتم بو قدر ●
 لاجوم عثمان باشا کلن لیلال یکینن لیتوبوب
 و برین مکه بده کیر و سهراب جانیه کوندوب ● احوال
 استا سعادت عرض ایدم و و سوجل عقوا و لیبو
 باینده و جان ایدم ● دیو اعلام ایش و سهراب بو مکه
 مضمون کر چک ضایدی ● و تمام ایانیدی و خوب
 خوکوش اولدوغن بلیدی ● و علیلله باشنک قدین کیم
 و برنجیا ایدم ن صکر قیشک زمانی ایشدی ● و شهر
 طاعلویه قار دوشدی ● عجم ما بنیده اولان جبالند
 بولدی هیلندی ● مشارائیه عثمان باشا ایدان
 الیلدک ایلکن قتل ایدوب ● و جهه عسکر ایلدی
 الفغله شهر زولان و ستنه کیدوب ● واردوغن کی
 ظالما قلعه سنک واردوشنه بو ریش ایدوب بوب

پناهك جا بندين بهرله ميروانك و غل بيوع نومايت
 و همدان خانكجي اوان محمدی خان خجلیجه عسكرا به سهرابك
 يرد مننه اسال ايدوب ● غغان باشا عسكرا منته برك
 برك نلك بوله قريبا ولد و غين استماع نبجك حصاردي
 برا غوب ● و طوپولوي او كنه ضايبوب ● آهسته منته
 قزطاغ سمنه كيدركن قزباش عسكري شهرزوله كلوب ●
 دوو روو غغان باشاي كودوب ● خوفلرندن برورد و طوپولوي
 مزبور و كيدو كندن صكره طالا قلعه شنه واروب ● سهراب
 جغاروب ● كند و ايله سلاقات اولوب ● و قلعه دن
 غغان خلق طنشرونك هوا سنه دويوب كوزي مرز
 مختلفه - ميلاد ● والود ● صده بلا ● اولدیلر ● و غغان تپلانا
 كركوك ناحیه استانبول ● و لشكري اعدا كند و مقام چچملر
 دوووب ● مشا زايه باشا واقع اوان حوالی نايه سهراب
 اعلام عرض ايدوب ● سعادتلو عالم بناه اول زمانده
 محروسه حله دن طنشرونك ميدان ده بر جنت مكارن يرد

عجب نيش ندي و بجه ذمن قزوب و اموالدين غارت
 ايدوب ● عصر زمانده قلعه دن بر مقدار ادمانيوب
 و عسكرا خلقين اولو كودوكن كوروب ● و بغاير مشغول
 و ندي قلبن بلوب ● همان سوه قافوي كند و لوينه طوپولوي
 و بعض سنك و ذرينه قابولوي بركدوب ● كلجه آدم قز
 و سابق ندي كركوك كي محمد بك قونلك به و رووب در سلات
 عالم نياحه صده او لوب ● و لشكر خلقين واروشند
 طنشرون سوروب ● و غغان باشا نلك اتند. آن حلال ايدوب
 اوزيشن هكاه و دشمنكاه باشا عسكرا خلقيا به جاد زرينه
 اوج كودن صكره پاشا در بنده كيروب ● و سنك خلقيا
 اوج جابدين بو زيش ايدوب ● واروشن ايدوب ● بعض
 متوسله دوو زوب و طوپولوي قوروب ● قلعه مزبور و دوو
 شتارنك و ايلدين بهارك مايجي زاراك و آخر ترك قلعه
 دوو كوب - الماغه چار و اويوب ● و بجم صوبندن اول
 تاملود قارازاروب ● بولوا جلوب ● شاه سلات

اندی • و شهر پاشانک عهدیند اتمام ایدوب
 ظالما قلعه شدند چقبوب • مهر و ان بولی و سستند بیلا
 قوبوب • و چاووش بزوری یانند البوب • و پاشا بر بیگ
 ایله اولغان کوند رملک تدا کردند. ایکن پاشا بر پیچه پیاده کلاندا
 و بچگری طایفه سندن اوج بوز نفر کزیندا رخفیه ارسلا
 ایدوب • علی الفغله شهر لیک و زرنه شیخون ایدوب
 مزبور شهر اب بلکلوب فرزا ایدوب • اول و طه درت
 خلاص اولوب • و لکن جانیندن اوج دورت نغز
 کشته اراده دوشوب • اما شهر لیک بر مجوزه مرضیه
 بهره زاله هفتاد ساله فرانشندن فالدوبیلر و نون سنه
 بندر دیلر دور سیوب دوشدی و بچگری پاشا اشد و شدی
 و بله اولان کسنه خوفدن قاجدی • دو توب مشار الیه
 پاشا بر ایلدیلر • پاشا ضعیفه مزبوره اول جو اوقریب
 اولان حورین قلعه سنک در داری وینه ارشال ایدی
 و تقدیر ربانی • و قضاء آسمانی ایله اول کچید پاشا آخر ته

سرا ستانده زوایل تمسندی • و عساکر خلقی و ادلورین
 جبار بضله مشاوری • جو ککه او احوال رکاب شریف
 معلوم اولاد قدض کرم حکم شریف یوریدی • بر نامدار چاوش
 ایله کونده ریدی • جو ککه ظالما قلعه سنک المنی عصلیر و یقین
 کرد که که شهر زوله. تور لک خزایا بلدی و کاسکی شهرک
 کینه قلعه سن بنا اید. سن • و ایچنه کیروب شهر زول و کایین
 منیط اید. سن • عثمان پاشا بر مر شریف و اصل اولدی و غی
 مسکیر ایله واروب • واقع اولان کاسکی شهر قهقهه تا بعد پاشا
 و شهر بر خیر ضالوب • اگر اطمینان اید رسک طلعه یایه
 دن و ان کرم • و سوجک عفو و نمنن با دناش. فاله پناه
 رجالی ایدرم • و کاکان ولایتک سکا مغز ایدرم •
 کبره عودتا ایدرم • شهر با دم ارسال ایدی • اگر یوب
 جو اید. صادق ایلک بمین اید. سن • عثمان پاشا شهر
 ایله من بعد علا و تم بوقدر و دستلک مقامنده اولدی و غه
 قسم ایدی • و آدمیله بهرام ناما اخبار غایتی ارشال

بلوشد و دروب • پاشایین بالله ایدوب • که قلعه ویریه
 ولایت کند و نلا و لسون • پادشاه دین پناهدن سوچن
 دلان ایدیم • ولایت آل عثماندن کند ویر و اوغولریه اوج
 سخا قالیوریم • استرسه و رودکی قلعه بقیم و کبر و
 دو نوب بغداد کیده ایم • صکر سهرابکا و لاسیروا
 جوین قزلباشلاری • که ولایت شهرزوله تابع بلنک کلجری
 اولد یار دمانلردن حسیب و نسیب کوجله غیرت بوتد
 و متضرب هلانت و جماعتدن درو • سهرابک و سننه
 موم و عجم ایدوب • که البته قلعه نسلیم ایلد • که
 امر شریف رینه کلکسون • و بز ضعیفه موز حسیندن قوت
 • و مسلانلر و فلاکندن خلاص او لسون • اگرچرا بجز
 اتیزسک بر جمله مرغمانلویه دوروز • و قزقرغ و قنار
 تسلیم ایدرز • و سنجخواه و ناخواه بو ادادن قورادز
 سهراب بو جوابدن کل مضطراولدی • و آخر ایش ریه
 واده جغین بلدی • پاشا بر و بکلر • ولایتی کند و دالمه

اغتال ایدی • مشارالیه فوت اولدو و غیبه امر اولشکر خلیق
 بغداد فرقه زانغو کیدی و بو جا بند پادشاه اسلام پناه محمد
 حلبدن نذمت بیوروب • وارضد و مه نام باسون
 او سنه واروب • بر مدت و تراغ ایدی • اول مکان
 عثمان پاشانک فوت خبری کلوب • رکاب شریف شهنا
 عرض اولندقد • سعادتلو دیشاه عالم پناه خضر پری
 بیوروب • که بغداد ولایت بر بکلر بکلک و لسون • و
 بالته جمعی محمد پاشا بر حکم شریف ارسال اولسون • که جمله
 عسکر ایلد شهرزوله وارسون • مزبور اسکی شکر قلعه
 یابد و رسون • محمد پاشا بر امر شریف ایلد چاوش واروقد
 بغداد دن قاقوب • شهرزول سننه متوجه اولوب •
 مکر عسکر دن اگر دطایفه سندن • و درو بیانی غیر
 امر عظامدن لوا و در تنک کچی ولان ابو بکر بک ارایه
 کروب • سهراب محمد اسن صالوب • مزبور بک یعقوب
 نام اوغلن بینکش ایلد کوروب • و پاشا حضر تریه

غیبت صاحبی فرمود باشای کلوب • و قلاعک مفتاحین تسلیم
 ایدوب • باشای کلن آمد فام خلع کرد کیدری • و سهراب
 رعنه هریش کند و برینه کیدری • و مشایر ایه باشای قوم
 ظلام قلعه سخته کفایت مغانی مستحفظ فیض ابدی • و بیگ
 عسکرا ایه کرد و بیکی فوجی ضرابندی • و کندو عساکر نصر
 مسائرا ایه بغداد • دو نو کیدی • و آستان سعادته
 فتوحات عرض لاله کشان در سال ابدی • بخوابند
 غلام نیاه عود ستان کن • کلوب و دریهای ارض و مدن
 بولدیلو • اولان ماجوی با سزیر علا • عرض اولندی •
 والخی کز یوز بیک فجه ایه نفس شهرزولی ارونو طایفه سنه
 بر بر مرد بکه و بر لیدی • و اول طاعت بدندان مراره فاشخو
 خلعت ایه سخا قار سال اولندی • و بریحی سیله صیکه
 شاه ایه باریشق اولغاه • شاه مشعله و شمع ایران قار خند
 مفتاحین سهر بدن لوب • اول زمانده شهرزول و لیلی
 اولان بوب کیکله ارشال ابدی • میباد ادر برده اولغاه

دیوبین ووردی • و ظالم قلعه سنک مفتاحین باشایه
 کیدری • و مشایر ایه باشای اولغاه و ادرینه فاشخو
 خلعت کیدری • حرمین قلعه دنا طلاق ایدوب روانه
 ابدی • و کلز شهر یک سخته کیدیلو • مکر کچر دین
 اولان ورتنه کلش • و انزایر ایه منصب بولش • کوز بول
 نام بل شهرزولی کندو • طمعانش • وارد ده سهراب خور
 ویروب • کباشایه بکلک قولنده • اعتبار بر امریز
 حضرت • اگر باشایه کلور شک سینی دوزلو
 و آستان سعادت ارشال ایدولر • کرباد شاه دین شاهک
 اکثر مرادی سن سن • قلعه و ولایت در سهراب بوجو
 زشان و هر سال اولدی • و کلور اجازت ویروب • کند
 اسک قلعه سی اولان مهر و ام و اردی • و شهرزولان بچنده
 اولان مشعله و شمع ایران نام محض حصار لوبینه کچی قولنده
 باشایه بکلک عهد بنه طبا ابدی • و شبهه و دشمنی با
 ندی • الخان خاین • کندو سخته تابع امرادن و طوقز

بچند. اولان خلقدن برفته سبب اوله دیو. و مذکور
ابوبکر سالف الذکر مفتاح طریقت است. سعادت اولان
ابوب ● امیر بادشاهی اله مستخفظ قونلاری ● و بزوک
قلعه لرضط اولدی. و بک بکن خرفند اولان شکر اول
ولایتک ضیفی مالک عثمانیه به داخل و لوب و نصف آخری
اکراد الذرة قالوب اراده بارش او بضمه کسینه به دکن
واول جانب اطاعت اولان امرادی قبول اولمز. حکم اول
فی اول شهر تبریع الاخر فرشته کسینه. حقیقاً بنی برینت اول.

ORGENERAL KÂZIM ÖZALP'IN ANILARI İLE İLGİLİ BİR AÇIKLAMA

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Orgeneral Kâzım Özalp'ın Profesör Teoman Özalp tarafından “*Millî Mücadele, 1919-1922*” başlığı altında derlenen ve 1971'de Türk Tarih Kurumunca yayınlanan biyografisinin birinci cildinin 74. sayfasındaki şu bölüm çok ilginçtir:

“Bu sırada İstanbul'da bulunan bazı Bolşevik Ruslar da bizimle temas kurdular. Balıkesir'e gelen salâhiyetli bir Rusun yanında, tercümanlık yapmak ve bir taraftan da bize faideli olmak maksadıyla bu işe girdiği anlaşılan Emrullah Bey adında (sonradan maarif müfettişliklerinde bulunmuştur) bir tercüman vardı. Emrullah Bey'in tercüme etmekte olduğu, Bolşevik Rusun bize yaptığı teklifte: ‘Mücadelemizi Rus dostluğuna dayanarak devam ettireceğimizi, kapitalist âlemine karşı Ruslar ile aynı fikirde olduğumuzu ilân edersek, bize istediğimiz kadar silâh, cephane, para ve hattâ icabederse Türkistanlı asker yardımı yapacaklarını’ söyledi. Biz bunları kabul etmedik, ancak bize sorulduğunda Ruslara karşı bir düşmanlığımız olmadığını ve kendilerini dost bir komşu olarak tanıdığımızı ifade edeceğimizi belirttik. Ayrılr iken bize gizli olarak silâh ve cephane göndermeye çalışacağını vaat etti. Sonradan bu Rusun İstanbul'a dönüşünde, İngilizler tarafından tevkif edilerek belirsiz bir yere gönderildiğini ve Emrullah Bey'in de bu işten dolayı İngilizler tarafından şiddetle takip edildiğini öğrendim”.

Bu bölümde kaydedilenlerin tarihi gerçekten ne kadar uzak olduğu ve Albay Kâzım (Özalp)'ın 1919 Ekiminde Balıkesir'deki ulusal kuvvetlerin firka komutanı sıfatıyla İngiliz İstihbaratı tarafından nasıl aldatılarak ulusal kuvvetlerin durumu hakkında kendisinden bilgi alınmaya çalışıldığını aşağıdaki İngiliz gizli belgeleri açıkça göstermektedir. Orgeneral Özalp ayrıca biyografisinin 68. sayfasında şu ilginç açıklamada bulunur:

“... bazı ecnebi subaylar ve memurlar, kuwayı milliyeinin kuruluş şekli, mevcudu ve faaliyeti hakkında bilgiler almak için Balıkesir’e geldiler. Bunlardan bazılarını cephenin belirli noktalarına göndermekte ve milli kuvvetlerimizin harekâtını göstermekte bir zarar görmüyordum”.

Albay Kâzım’ın iyi niyetle giriştiği bu davranışların gerçekte ne kadar zararlı olabileceğini anlamak için *Belleten*’in bu sayısında yayınlanan “Ölümünün 34. Yılında Atatürk’ü Anarken” başlıklı yazıma bakınız ¹.

61. Fırka Komutanı Albay Kâzım (Özalp)’ın İngiliz İstihbaratı tarafından nasıl aldatıldığını gösteren İngiliz gizli belgelerinin Türkçe çevirisi aynen şöyledir:

Gizli Dosya No. 5329 “I”

Binbaşı *W.N.Hay*’in, 18.11.1919’da İstanbul’dan Londra’da İngiliz Askerî İstihbarat Şefi (*Director of Military Intelligence*) Tüm General *Sir W. Thwaites*’e gönderdiği mektup:

“*Istanbul*’da küçük bir zümrenin, görünürde Sovyet yönetimi adına Milliyetçi önderlerle, özellikle Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmaya çalıştıkları, 1919 Eylülü sonlarına doğru dikkatimize sunuldu. Bir ajan, bu zümrenin toplantılarına sokulmayı başardı. O ve bir başkası, İstihbarat Servisinin direktifiyle hareket ederek, bu zümrenin elçileri sıfatıyla Anadolu’ya gitmeyi gönüllü olarak kabullendiler. Hareket etmezden önce, Bolşevik ajanı olduklarına dair kendilerine takdim mektubu ve ayrıca Mustafa Kemal’e veya herhangi bir Milliyetçi öndere tevdi edilmek üzere basit şifre ile yazılı bir mesaj verildi. Ajan, Balıkesir’de 61. fırka komutanı ve Kolordu Komutan Vekili Kâzım Bey’e (Özalp) takdim edildikten sonra, 21 Ekimde İstanbul’a döndü. Bolşevizm konusunda Kâzım Bey şu demeye bulundu: ‘Şahsen Bolşevik programına karşı sempaticim vardır, fakat Bolşevik fikirleri bizce imkânsızdır’.

¹ Aşağıda s. 237

İngiltere Dışişleri Bakanlığının Londra'da Devlet Arşivinde² bulunan 4161 sayılı dosyasındaki 163511 sayılı bu mektubun İngilizce aslı aynen şöyledir:

“*Secret File No. 5329 “I” Major W. N. Hay to D.M.I., Constantinople letter, 18.11.1919.*

“*The existence of a small group of persons in Constantinople who are apparently seeking to obtain, on behalf of the Soviet Government, connections with Nationalist leaders and particularly with Mustafa Kemal Pasha, came to notice at the end of September, 1919. An agent succeeded in obtaining admission to the meetings of these persons and acting on instructions from G.S. ‘I’ (Intelligence), he and another volunteered to proceed into Asia Minor as emissaries of this Group. Before departure, he was provided with a letter of introduction as a Bolshevik agent and with a message in a simple code addressed to Mustafa Kemal or any Nationalist leader. This agent returned to Constantinople on 21st October after having been presented to Corps Commander Kiazim Bey, Commanding 61st Division and Acting Corps Commander at Bali Kesir. As regards Bolshevism Kiazim Bey said: ‘Personally I sympathise with the Bolshevik programme, but their ideas are impossible for us’.*

Bu belge, 18.12.1919'da İngiliz Askerî İstihbarat Şefi (D.M.I.) Tüm-General Sir W. Thwaites tarafından No. B.I. /7152 (M.I.2) sayılı yazıya ilişik olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderildi. Yazıda, Albay Kâzım'la görüşen ajanın raporu “görünürde bir hayli abartmalı olmakla beraber, ilginç ve muhtemelen doğru” olarak nitelendiriliyordu³.

Orgeneral Kâzım Özalp, anılarında ayrıca Balıkesir'e gelen “selâhiyetli bir Rusun yanında, tercümanlık yapmak ve bir taraftan da bize faydalı olmak maksadıyla bu işe girdiği anlaşılan Emrullah Bey adında (sonradan maarif müfettişliklerinde bulunmuştur) bir

² Public Record Office.

³ İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office), Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, FO. 371/4161/163511, İngiliz Askerî İstihbarat Şefinden Hariciyeye yazı No. B.I./7152 (M. I. 2), Londra, 18.12.1919.

tercüman vardı... sonradan... Emrullah Beyin bu işten dolayı İngilizler tarafından şiddetle takip edildiğini öğrendim” der. Yukarıdaki İngiliz belgesinde ise aynen şu bölüm vardır:

“O ve bir başkası, İstihbarat Servisinin direktifiyle hareket ederek, bu zümrenin elçileri sıfatıyla Anadolu’ya gitmeyi gönüllü olarak kabullendiler”.

İngilizce metinde bu bölüm aynen şöyledir:

“... Acting on instructions from G.S. “I” (Intelligence) he and another volunteered to proceed into Asia Minor as emissaries of this Group”.

Bu bölümlerde söz edilen “bir başkası” (*another*) acaba Emrullah Bey mi idi? İstanbul’dan gelen sözde Bolşevik ajanına eşlik etmişse ve onunla birlikte İstanbul’a dönmüşse bu soruya ancak olumlu cevap verilebilir.

Konferanslar :

ÖLÜMÜNÜN OTUZDÖRDÜNCÜ YILINDA ATATÜRK'Ü ANARKEN *

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Sayın Kardeşlerim,

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, sömürgecilik ve emperyalizme indirdiği büyük darbelerle Yakın, Orta ve Uzak Doğu, Asya ve Afrika'daki sömürge ülkelere ve köle halklara yeniden yaşama gücü veren; onlara özgürlük ve bağımsızlık yolu gösteren eşsiz bir Türk önderini anmak için toplanmış bulunuyoruz. Yok olmuş bir ulusu yeniden diriltien; temelini attığı modern ve ulusal bir devletin sınırları içinde Türk ulusuna yaşama, çalışma ve kendine güven duyguları aşlayan; bu ulusu Ortaçağ düşüncesinden kurtararak lâiklik, devrimcilik, ilerici-lik, halkçılık ve cumhuriyetçilik yolunu açan; yüzde doksan cahil bırakılmış bir halka okuma-yazma ve bilim alanında ileri atılımlar yapma olanağı sağlayan bir dâhiyi anıyoruz.

Ulusumuzun ender yetiştirdiği, adı ve ünü bütün dünyaya yayılan; hakkında yalnız kendi dilimizde değil, bütün dünya dillerinde binlerce eser yayınlanan ve halâ yayınlanmakta olan; yabancı boyunduruğu altında yıllarca acı çekmiş halkların karanlık gecelerinde bir ışık gibi parlayan; küçük ve güçsüz ulusların ufuklarını karartan büyük ve doymak bilmez devletlerin kara bulutlarını dağıtan büyük kasırganın başlatıcısını anıyoruz.

Atatürk'e karşı olan hayranlık ve bağlılığım, son beş yıldan beri İngiliz, Yunan ve Türk arşivlerinde yapmış olduğum araştırmalar sonucunda elde ettiğim, hiç bir yerde yayınlanmamış yüzlerce gizli belgenin ışığı altında bir kat daha artmış bulunuyor. Bu gizli belgeler, Onun "imkânsız" sayılabilecek koşullar içinde sağladığı büyük başarıları dile getirmektedir.

Gerçekten ulusal direniş "imkânsız" sayılabilecek koşullar içinde yürütülüyordu. 7 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal'le görüşen Anadolu-

* 10 Kasım 1972'de yazar tarafından Londra'da Kıbrıs Türk Cemiyetinde yapılan konuşma.

daki İngiliz kontrol subayı Yarbay Rawlinson, daha sonra Londra'da, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a, Türk milliyetçilerinin ileride Anadolu'da büyük bir İslâm Cumhuriyeti kurmaları olasılığın- dan söz etmişse de, buna aldırış eden olmamış ve hiç kimse, Kemalist-lerin o günkü koşullar içinde başarı sağlayabileceklerine zerre kadar ihtimal vermemişti. Gerçekten o günlerde, Türkler arasında da ulusal direnişin başarı sağlayacağına Mustafa Kemal'le yakın arkadaşların- dan başka hemen hemen hiç kimse inanmıyordu.

Nasıl inansınlar ki, yurdun dört bir yanı düşmanla çevrilmişti. İstanbul ve Boğazlar İngilizlerle Fransızların; Batı Anadolu Yunanlı- ların, Güney Anadolu İtalyanların, Güney-Doğu bölgesi Fransız- ların, Musul bölgesi İngilizlerin, Trakya ise önce Fransızların, sonra da Yunanlıların işgalinde bulunuyordu. Bu yetmiyormuş gibi, Kara- deniz bölgesindeki Rumlar bir Pontus Cumhuriyeti, Doğu illerindeki Ermeniler Türk topraklarında bir Büyük Ermenistan, Kürtler de İngiliz koruyuculuğu altında bağımsız bir Kürdistan kurmayı düşlü- yorlardı.

Bu dış düşmanlar arasında sıkışıp kalmış durumda olan Mustafa Kemal ve yakınları, bunlar yetmiyormuş gibi, iç düşmanlarla da boğuşmak zorunda idiler. İstanbul'da İngilizlere tapan Padişah Vahdettin'le Sadrazamı Damat Ferit, düşmanlarla el ele vererek kardeş kanı akıtmaktan çekinmiyorlardı. *Son Osmanlı Padişahı Vahdettin'in Bir İhaneti* başlıklı ve henüz yayınlanmamış bir yazımdan izninizle bir bölüm almak istiyorum:

“İngiltere'nin İstanbul'daki diplomatik temsilcisi Sir Horace Rumbold'un 7 Mart, 1922'de İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği gizli bir yazıdan anlaşıldığına göre Vahdettin, o günlerde İstanbul'dan geçmekte olan Büyük Millet Meclisinin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengir- şenk)'in özel kâtibi Kemal Beyin kayınpederinin evinde bulunan valizini, kâtibin iki günlük yokluğundan yararlanarak ajanlarına açtırmış, içindeki altı gizli belgenin fotoğ- raflarını çektirerek 6 Mart 1922'de emektar bir mabeyin- cisiyle İngiliz Büyükelçiliği baştercümanına göndermişti”.

Padişah Vahdettin'in hainliği burada açıkça ortaya çıkmaktadır. Damat Ferit ise, Mustafa Kemal'e karşı yabancı işgal kuvvetlerini seferber etmeye, Kürtleri ayaklanmaya kışkırtarak Kemalistleri

arkadan vurmaya çalışıyor, o günün en amansız düşmanları olan Yunanlılarla anlaşarak Anadolu'yu onlarla paylaşmak için Atina'ya gizli bir temsilci gönderiyordu.

Mustafa Kemal, bu düşmanlara karşı amansız bir mücadele yürütürken, o günlerde dünyanın en iyi örgütlenmiş kuruluşu olan İngiliz İstihbaratı tarafından satın alınmış birçok iç düşmanlara karşı da tedbir almak zorunda idi. İstiklâl Mahkemelerini de bu amaçla kurmuştu. İngiliz İstihbaratı, İstanbul'daki hükûmet çevrelerini ele geçirmekle kalmamış, Ankara'da Mustafa Kemal'in yakınlarına kadar sokulmuştu. Örneğin, Büyük Millet Meclisinin gizli oturumlarının tutanakları bugün bile Türkiye'de bulunamazken, bu oturumlarda olup bitenler, o günlerde İngilizlerin satın aldığı bazı kimselerce günü gününe İngiliz İstihbaratına bildiriliyordu.

Yunanlılara karşı girilen Türk saldırılarının plânları, İnönü savaşlarının, Sakarya savaşının, hattâ bir gizli istihbarat raporuna göre, Büyük Taarruzun büyük bir titizlikle hazırlanan plânları İngilizlerin eline geçmiştir. Savaş sırasında, komutanlarımızın askerî birliklerimize telsizle verdikleri emirler, çeşitli askerî karargâhlarımızın kurulduğu noktalar; Türk ordularının işgal ettiği bölgeler, saldırıya geçeceği hedefler, İngiliz İstihbaratınca Türk kaynaklarından öğreniliyor ve saati saatine İngiliz Hükûmetine bildiriliyordu. Öte yandan, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bazı bakanlarının ağızlarını pek tutamamalarından yararlanan dış düşmanlar, Kemalistlerin birçok plân ve kararları hakkında kolayca bilgi sahibi oluyordular. Bu bakanlar arasında yabancı sempatizanları da yok değildi.

İngiliz İstihbaratına göre, Mustafa Kemal'in çevresi İngiliz, Fransız, İtalyan, Bolşevik ve İttihatçı sempatizanları, hattâ ajanlarıyla çevriliydi ve 1921 yazında Yunanlıların Ankara'ya doğru ilerlemeye başladıkları günlerde Mustafa Kemal, hayatının en bunalımlı günlerini yaşıyordu. Onun bu tehlikeli günleriyle ilgili gizli İngiliz belgelerindeki derkenarlarda, İngiliz Dışişleri Bakanlığı memurlarından bazıları, Mustafa Kemal'in gittikçe daralan çemberden çıkamayacağı kehanetinde bulunuyorlar, ona adeta acıyorlardı.

Gerçekten, Mustafa Kemal 1921 yazında iki kısaç arasında bulunuyordu: Batıda Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerliyor; Doğuda Enver Paşa, bir kızıldunun başında Anadolu'ya girmeye hazırlanıyordu. Ama işgal kuvvetlerinin ve Enver Paşanın beklediği olmadı.

Ankara düşmedi; Mustafa Kemal yenilmedi; Türk ordusu, Yunan ordusunu Sakarya'da geri püskürttü.

Mustafa Kemal'in büyüklüğü yavaş yavaş İngiliz Dışişleri Bakanlığınca da kabul edilmeye başlandı. Doğu Masası memurlarından George Kidston, bir derkenarda, Mustafa Kemal'den "Türkiye'nin Lenin'i" olarak söz edildiğini; ama onun Rus önderinden daha yetenekli, askerlere ilham vermede Enver Paşa'ya benzemekle birlikte, Enver paşadan daha üstün bir kafaya sahip olduğunu kaydeder.

Sonuçta İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı akımın ulusal bağımsızlık akımı olduğunu anlamaya başladı. O sıralarda Savunma Bakanı olan Winston Churchill, 9 Ekim 1919'da İngiliz Savaş Hükûmetine sunduğu gizli andırıda, Türk ulusal akımını :

"Başlıca amacı, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına karşı koymak olan yurtsever bir örgüt"

olarak nitelendirmişti. Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası memurlarından W. S. Edmonds, 21 Eylülde, bir derkenarda şöyle diyordu :

"Ferit Paşanın politikası ancak Türkiye'nin parçalanmasına yol açabilirken, Mustafa Kemalinki en kötü haliyle ancak Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelmiş bir çabadır".

Aynı Bakanlık yetkililerinden George Kidston ise şöyle diyordu :

"Bugün bana yapılan öneriye göre en iyi çözüm şekli, belki bizim Milliyetçi önderle doğrudan temas etmemiz ve onu, şartları görüşmek üzere hattâ Londra'ya davet etmemizdir. Sonuçta böyle bir yola başvurmayacağımızdan emin değilim".

Ama Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Hardinge şunları ekliyordu :

"Anadolu üzerinde bir güdüm kabulünden yana değilsek, Mustafa Kemal'i buraya davet etmek gereksizdir."

Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise, İngiltere'nin Anadolu üzerinde bir güdüm kabul etmemesi dileğinde bulunuyordu.

1919 Eylülünde Anadolu'da bir inceleme gezisine çıkan Amerikan Harbord Kurulu da Mustafa Kemal'in önderliği altında mücadele eden Türk ulusal kuvvetlerini, Türk kamuoyunun temsilcileri olarak

tanımaya başlıyor ve aralarında ülkenin en zeki kişilerinin bulunduğunu kabul ediyorlardı.

Eskiden beri Türk sempatisini olan İngiliz Savunma Bakanlığı, hükümetin Yunan taraftarı politikasını her fırsatta baltalamaya çalışıyor, İngiliz askerî kuvvetlerinin, İngiliz çıkarları aleyhine Türk milliyetçilerine karşı seferber edilmelerini onaylamıyordu. 1919 sonbaharında Winston Churchill, İngilizlerin, Türkiye'deki yurtseverlerin düşmanlığını kazanmaya başladığına inanıyor; Mustafa Kemal ve Türk milliyetçileriyle bir anlaşmaya varılmasını öneriyordu; ama İngiltere Dışişleri Bakanlığı ve Yunan dostu Başbakan Lloyd George, bu sözlere kulak vermiyordu.

Bize karşı bu İngiliz resmî düşmanlığı, kurtuluş savaşımızın başlangıcından Lozan Antlaşmasının imzalandığı güne değin sürmüştür. Hattâ bir aralık İstanbul'daki İngiliz siyasî memuru ve baştercümanı Andrew Ryan, Türk milliyetçilerine karşı sinsî bir siyasa önermiştir. Ona göre "iyi niyetli Türklerle uzlaşmazlar arasında bir ayırım yapılmalı; ulusal akımı benimseyen ılımlıların yardımıyla, Türkiye'nin geleceğinin Batılı devletlere bağlı olduğuna inananlardan oluşan bir grup meydana getirilerek Kemalist akım ikiye bölünmeli" idi. Başında Padişahın bulunacağı bu gruba "katlanılabilir" bir barış önerilmeliydi. Böyle bir barış "Türk bağımsızlığı nazariyesine" saygı gösteren "formüllere bürünmüş" olmalıydı. Ama, Fransızlarla İtalyanların İngilizlerden kuşkulananmaları nedeniyle bu "böl ve yönet" siyaseti uygulanamadı.

İşte bu olanaksızlıklar içinde akıl almaz başarılar kazanan Mustafa Kemal ve Türk ulusu, 9 Eylül 1922'de Yunan ordusunu denize dökerek her türlü tahmini altüst etmiş; bir yıl kadar sonra Lozan Antlaşmasıyla ulusal sınırlar içinde modern bir Türk devleti kurmuştu. Atatürk'ün ululuğunu ilk kavrayan devletlerden biri de İngiltere olmuştur. Yunan hayranı Lloyd George'u başbakanlıktan attıktan ve Musul sorunu çözüme bağlandıktan sonra, Türk dostluğuna büyük önem vermiş, 1938'de bu dostluk doruk noktasına ulaşmıştı. Şöyle ki, İngiltere'nin Ankara'daki büyükelçisi Sir Percy Loraine, 9 Nisan 1938'de, Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a gönderdiği mektupta, Atatürk'e ya bir kıraliyet nişanı ya da bir üniversite fahri doktorası verilmesini öneriyor, Atatürk'ün buna lâyık olduğunu ileri sürerek onun erdemlerini şöyle sayıyordu:

“Atatürk, bütün bir ulusun kültürel ve toplumsal düzeyini yükseltmekle, kendi halkına Batı uygarlığını aşlamak yönündeki çabalarıyla, güzel sanatları teşvik etmekle tüm bilim dünyasının takdirine lâyık olmuştur. Bunlara ek olarak, modern Türkiye'nin sınırları içindeki tarihi hazinelerin dikkatli bir bekçisi olduğunu göstermiştir. Türk halkına bu hazinelere saygı göstermeyi öğretmiş olması, birçok Türk tarihçi ve arkeologu yetiştirmesi ve yabancı bilim adamlarına birçok kolaylıklar göstermesi bakımından bütün bilim adamlarının minnettarlığına lâyıktır.”

Bundan sonra İngiliz Büyükelçisi, Atatürk'ün başardığı “büyük eserlerden” bazılarını şöyle sıralıyordu: Ankara'da bir üniversite kurdu; Van'da bir üniversite kurmak için plânlar hazırladı; bilimsel araştırma kurumları açtı; eğitimi ulusallaştırdı; cehalete karşı savaş açtı; Alfabede Latin harflerini, Gregoryan takvimini, ondalık sistemini, soyadı usulünü kabul etti ve uyguladı. Kadınları özgürlüğe kavuşturdu; onlara oy hakkı verdi; milletvekili, avukat, doktor v.b. olmalarını sağladı; çok karılı evliliği ortadan kaldırdı. Batı'nın sivil, ticaret ve ceza kanunlarını kabul etti; Adaleti ve cezaevlerini geliştirdi; köylüyü topraklandırdı; modern iş kanunlarıyla işçinin çıkarlarını korudu; Batı'nın sosyal âdet ve giyimini benimsedi; kamu sağlığı kurumlarının sayısını arttırdı; sporu teşvik etti; müzeler, sanat galerileri, klasik müzik konservatuarları kurdu; heykeltraşlık ve ressamcılığı teşvik etti.

Atatürk, 34 yıl önce bugün öldü. Onun ölümü dünyanın her yanında yankılar uyandırdı. Atina basını, çeşitli yazılarda Atatürk'ün Türkiye için yaptıklarından övgüyle söz ediyor; Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği Birinci Sekreteri Henry Hopkinson'un İngiliz Dışişleri Bakanlığına bildirdiğine göre, “Atatürk'ün yasını tutuyordu”. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine, kendi memleketi, Kanada, Yeni Zelânda ve Güney Afrika adına Türkiye Hükûmetine üzüntülerini belirtiyor; İrlânda ve Avusturalya sempati mesajları gönderiyorlardı.

Hindistan'ın dört bir yanında Atatürk için anma törenleri düzenleniyordu. Süket devletinin bayrağı yarıya indirilmiş, Derber tarafından Atatürk'ün yash ailesine içten sempati mesajları iletilmişti. Çeşitli kurum, kulüp ve Kuruluşlar yas tutuyor, özel toplantılar düzenliyorlardı. Naçık ilçesi İslâm Eğitim Derneği, Atatürk'ün ölümünü

“dünyanın ve özellikle İslâm Aleminin uğradığı giderilmez kayıp” olarak nitelendirmişti.

Haydarabad Belediyesi şu kararı kabul etmişti:

“Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden büyük üzüntü duyuyoruz. Atatürk, dünyaca tanınmış kale gibi bir şahsiyetti. Onun ölümü dünya için büyük bir kayıptır”.

Ravalpindi Belediye Komitesi kabul ettiği kararda, Atatürk'ten “ulusculuğun babası ve zamanın büyük yurtseveri” olarak söz ediyor; “ülkesinin kölelikten kurtarılması mücadelesinde O'nun yaptığı hizmeti takdir ederek ölümü dolayısıyla hatırasını anmak için” bütün belediye daireleri ve okulların kapanmasını emrediyordu. Üyeler derhal ayağa kalkarak beş dakika saygı duruşunda bulunmuşlardı. Kasu Belediyesi, Atatürk'ten “Asya'nın değerli evladı, modern çağın üstün politikacısı, Türkiye'nin en iyi generali, Türkiye'nin ve Asya ırklarının kurtarıcısı, güçlü önder” diye söz ediyordu.

Delhi Belediye Kurultayının kabul ettiği bir kararda, “yalnız modern Türkiye'nin kurtarıcısı ve yaratıcısı değil, aynı zamanda bütün Doğu'nun gurur duyduğu bir şahsiyet olan Atatürk'ün ölümünden ötürü duyulan derin üzüntü ve elem” belirtiliyordu. Bombay ve Godhra belediyeleri, Türk önderlerine gönderdikleri yazılarda, Türk ulusuna başsağlığı diliyorlardı. Şeyhpura İlçe Encümeni, Atatürk'ten “Türkiye'nin kurtarıcısı ve tarihin en büyük adamlarından biri” olarak söz ediyordu.

Anzakların Gelibolu Lejyonu fahrî sekreteri tarafından Ankara'ya gönderilen bir mektupta şöyle deniyordu:

“Merhum Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ölümü dolayısıyla Türkiye Hükümetine ve büyük saygı beslediğimiz Türk ulusuna en içten sempatilerimi iletmenizi rica ederim. Mensup olduğum kuruluşun her üyesi, 1915 çarpışmalarında Gelibolu yarımadasında bulunuyordu. Bu mektup, Gelibolu'ya ayak basan Avusturyalı ve Yeni Zelânda'lı askerler arasında bulunan her ferdin saygı gösterdiği bir insan, bir asker için yazılmıştır. Merhum Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün anısı lejyonumuz üyeleri tarafından daima saygıyla anılacaktır. Türkiye Hükümeti, merhum Cumhurbaşkanının bir fotoğrafını bize göndermek lütfunda bulunursa çok minnettar

kalacağız. Atatürk'ün fotoğrafını, liderlerimizden Lord Birdwood ve Sir Ian Hamilton'un fotoğraflarının yanına asarak bu üç büyük askeri tebçil edeceğiz''.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine, 3 Aralık 1938'de Atatürk'ün cenaze töreni yapıldıktan sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda şöyle der:

“Dinamizmi ve miknatis gibi çekiciliğiyle Atatürk'e özlem duyulacaktır. Atatürk için tutulan yas gerçektir. Atatürk'e duyulan özlem, cenaze töreni sırasında halk arasında pek acı bir biçimde kendini göstermiştir. Kadınlar gözyaşlarını tutamadılar; hattâ cenaze kortejinin yavaşça geçtiği yollara dizilen iri yapılı Türk erleri bile, askerî görevlerini kaya gibi dimdik yerine getirirken, yüzlerinde elem okunuyor, gözlerinden yaşlar boşanıyordu”.

Türk Hükümeti de, Ata'nın ölümü dolayısıyla yayınladığı bildiriye, Türk halkının duygularını en iyi biçimde dile getirmiştir. Bu bildiriye göre, Türk vatani Büyük Kurucusunu, Türk ulusu büyük önderini, insanlık, büyük bir evlâdını yitirmiştir. Ama Türk ulusu, avuntuyu, onun büyük eseri olan Cumhuriyete bağlılıkta ve yurduna hizmette aramıştır. Onun büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyetinin sağlamlığını tarih kanıtlamıştır. Türk gençliği, onun değerli armağanı olan Türkiye Cumhuriyetini titizlikle korudu; onun izinden yürüdü ve yürüyecektir. Mustafa Kemal Atatürk, yalnız Türk'ün değil, bütün dünyanın tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.

K İ T A P L A R D A N H A B E R

BEAN, GEORGE EWART - MITFORD, TERENCE BRUCE: *Journeys in Rough, Cilicia*. 1964-1968. Wien 1970. Österreichische Akademie der Wissenschaften. 278 s.

Bu kitap, George Ewart Bean ve Terence Bruce'in 1961 yılından 1968 yılına değin, Türkiye'nin güneyinde, gerek kıyı, gerekse dağlık iç bölgelerde aralıksız sürdürdükleri topografik ve epigrafik inceleme gezilerinin 1964-68 yılları arasındaki 4 yıllık süresini kapsamaktadır. Bean ve Mitford, Antalya, Alanya, Anamur, Karaman, Ermenek, Beyşehir, Mut, Dereköy dolaylarında, kimi zaman otomobil ve ciple, kimi zaman katırla ve yaya olarak yaptıkları gezilerde, tapınak, mezar vb. yazıtlarını incelemişlerdir. Kitapta, bu yazıtlar üstüne ayrı ayrı bilgi verilmektedir. Yazıtlara ilişkin 208 fotoğraf ve gezilerin kapsadığı bölgeleri gösteren 4 harita kitabın sonuna eklenmiştir.

İçindekiler: Fritz Schachermeyr'in Önsözü (Almanca). Giriş. Geziler. Yöntem. Yazıtlar: (a) Doğu Pamphylia. (b) Güney Isauria. (c) Merkezî Dağlık Kilikya. (d) Decapolis. Ekler. Seçilmiş Kaynakça. İndeks. Fotoğraflar. Haritalar. (B/6370).

DAVIS, FANNY: *The Palace of Topkapı in Istanbul*. New York 1970. Charles Scribner's Sons. XIII + 306 s.

Bilimsel bir eserden çok, Topkapı Sarayı'nda bir çeşit "rehberli turistik gezi" olarak niteleyebileceğimiz bu kitapta, Sarayın çeşitli bölümleri, bu bölümlerdeki eserler anlatılmakta, Osmanlı saray yaşamının çeşitli yönleri üstüne bilgi verilmektedir. Kitapta, 11 renkli, 72 siyah-beyaz fotoğraf yer almaktadır.

İçindekiler: Önsöz. Giriş. Osmanlı Hanedanı. Bab-ı Hümayun. Birinci Avlu. Orta Kapı. İkinci Avlu. Divanhane (Kubbe Altı). Darüssaade. Üçüncü Avlu. Arz Odası. Hazine-i Hümayun. Hırka-i Saadet Dairesi. Sütunlu Koridor ve Köşkler. Dördüncü Avlu. Haremağalarının Dairesi. Harem Dairesi I. Harem Dairesi II. Dış Saray. Osmanlı Sultanları. Kaynakça. İndeks. (B/6538).

ERDMANN, HANNA - ERDMANN, KURT: *Iranische Kunst in Deutschen Museen*. Wiesbaden 1967. Franz Steiner Verlag GMBH, 75 s.

Ünlü sanat tarihçisi Prof. Dr. Kurt Erdmann'ın sağlığında hazırlamış olduğu bu eser, ancak ölümünden sonra eşi Dr. Hanna Erdmann tarafından yayınlanabilmiştir. Kitapta, Alman müzelerinde bulunan İran sanatının üstün örnekleri, nefis bir baskı ile sunulmakta, her eser için Farsça ve Almanca açıklayıcı bilgi verilmek-

tedir. Yazarın girişiyile birlikte, bu eser, İran'ın 2,500 yıllık tarihine genel bir bakış açısı sağlamaktadır. Kitabın önsözünde, tanınmış şarkiyatçı Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Alman-İran kültürel ilişkilerini özetlemekte, Doğu ile ilgilenen ünlü Alman yazarlarının şiirlerinden örnekler vermektedir.

İçindekiler: Önsöz, Annemarie Schimmel. *Kurt Erdmann'a göre giriş*. Yazan: Hanna Erdmann. *Katalog*, hazırlayan: Hanna Erdmann. *Ahameni Sanatı*, taş, metal. *Part Sanatı*, metal, kil, seramik. *Sasani Sanatı*, stuko, metal, cam, kumaş. *İslam Sanatı*, metal, cam, seramik, kitap sanatı, kumaş, halı. (B/6119).

GOLVIN, LUCIEN: *Essai sur l'Architecture Religieuse Musulmane*. Paris 1970. Editions Klincksieck. I. Cilt 282 s. 95 resim; II. Cilt 203 s. 45 resim, 48 planş.

Archéologie Méditerranéenne (Akdeniz Arkeolojisi) dizisinde yer alan bu kitabın I ve II. ciltleri 1970 yılında yayınlanmış; Abbasilerde dinsel mimarî ve İspanya-Magrip mimarîsine ilişkin III ve IV. ciltleri henüz yayınlanmamıştır.

I. Ciltte, İslam mimarîsi konusunda genel bilgi verilmekte; özellikle camiler, camilerin minare, mihrab, mimber vb. bölümlerinin mimarî özellikleri ve belli başlı ilk Emevî camileri incelenmektedir. Daha sonra Türk egemenliğinde İslam dünyasında dinsel sanat üstünde durulmakta, Selçuk ve Osmanlı dönemlerinde yapılmış olan camiler incelenmektedir. Ayrıca, türbeler, hastaneler, kitaplıklar vb. üstüne bilgi verilmektedir.

II. Ciltte, Suriye'de Emevîler döneminde dinsel sanat ele alınmakta, üç önemli yapıt (mimarî bütünlüğünü günümüze dek koruyan en eski İslam anıtı olan Kudüs'teki *Kubbetü's-Sahra*, *Mescid-i Aksa* ve Şam'daki büyük cami) ayrıntılı olarak incelenmektedir.

I. Cildin İçindekiler: Önsöz. Bibliyografya. I. Müslümanlığın İçerdiği Buyruklar. II. Dış Kaynaklar (*Medine'deki "Peygamberin Evi" üstüne bazı varsayımlar*). III. İslâm Mimarîsinin Başlangıcı (*İlk Emevî Camileri*). IV. Camilerin Morfolojisi. 1. *Avlu*. 2. *Minare*. 3. *Camîin İç Kısmı*. V. Türklerin Egemenliğinde İslam Dünyasında Dinsel Sanat. A. *İran'da İslam Sanatı*. B. *Küçük Asya'da İslam Mimarîsi* (Selçuk ve Osmanlı Dönemleri). VI. Camiler ve Ölülerle İlgili Diğer Yapılar. VII. Camilerin Döşenmesi. *Mimber*. *Maksure*. *Hasır ve Halılar*. *Camilerin Işıklandırılması*. VIII. Ek Yapılar. 1. *Kadınların Namaz Kıldıkları Yerler*. 2. *Aptest alınan yerler*. 3. *Hazine Odaları*. 4. *Kadınların Davalara Baktıkları Yerler*. 5. *Ölümler İçin Yapılan Dualara Ayrılan Yerler*. 6. *Öğrenime Ayrılan Yerler*. 7. *Kitaplıklar*. 8. *Hastaneler, Öksüzler Yurtları, Güçsüzler Evleri*. Arapça Terimler Sözlüğü. İndeks: I. Özel Adlar ve Etnik Gruplar. II. Yer Adları.

HOMES-FREDERICQ, D.: *Les Cachets Mésopotamiens Protohistorique*, Leiden 1970. XII + 199 s.

Documenta et Monumenta Orientis Antiqui (Antik Doğu'ya İlişkin Belge ve Anıtlar) dizisinin 14. yayını olan bu kitapta, başlangıçtan arkaik Sümer dönemine (M.Ö. 2900 dolayları) değin, Mezopotamya'da kullanılmış olan mühürler incelenmektedir.

Yazar, müzelerde ve özel koleksiyonlardaki mühürlerle yüzeysel kazılarda bulunan mühürleri bir yana bırakarak, yalnızca bilimsel kazılar sonucunda ortaya çıkan mühürleri sistemli bir biçimde betimleyip çözümlenmektedir. Kitabın sonuna, incelenen mühürlerin resimleri ayrı bir bölüm olarak eklenmiştir. Yazar, mühürleri, malzeme, teknik, biçim ve üstlerindeki resimler bakımından incelemekte, dinsel ve din-dışı işlevlerini tanımlamaya, bazı sahnelerin temalarını, seramik, heykel vb. ile karşılaştırarak yorumlamaya, kullanılan bilimsel terminolojiyi saptamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, yazar, mühürlerin gerek ikonografi, gerek biçim, malzeme, teknik, üslup ve kompozisyon bakımından bir evrim geçirdiğini öne sürmektedir. Mühürlerin kronolojisi kesin bir stratigrafyaya dayandığından, kitap, müzelerdeki belli protohistorik mühürlerin sınıflandırılmasına yardımcı olmanın yanısıra, Protohistorik dönemde Mezopotamya uygarlığına da ışık tutmaktadır.

İçindekiler: Önsöz. Giriş. I. Kronolojik İnceleme: *Obeid-öncesi Dönem*. (a) Hassana ve Samarra Yerleşme Katları (b) Halaf Dönemi. Yer. Malzeme. Teknik. Mühürlerin Biçimleri. Süsler: (A) Geometrik Motifler. (B) Doğacı (natüralist) Motifler. *Obeid Dönemi*. Yer. Malzeme. (a) Daha önceki Dönemde Kullanılmış Olan Malzemeler. (b) Yeni Malzemeler. Teknik. Mühürlerin Biçimleri: (a) Daha Önceki Dönemde Bilinen Biçimler. (b) Yeni Biçimler. Süsler. (A) Geometrik Motifler. (a) Daha Önceki Dönemde Kullanılmış Olan Motifler. (b) Özgün Motifler. (B) Doğacı Motifler. (a) Daha Önceki Dönemde Kullanılmış Olan Motifler. (b) Özgün Motifler. *Uruk ve Cemdet-Nasr Dönemleri*. Giriş. *Uruk Dönemi*. Yer. Malzeme: (a) Daha Önceki Dönemde Kullanılmış Olan Malzemeler. (b) Yeni Malzemeler. Teknik. Mühürlerin Biçimleri: (a) Daha Önceki Dönemde Bilinen Biçimler. (b) Yeni Biçimler. Süsler. (A) Geometrik Motifler: (a) Daha Önceki Dönemlerde Kullanılmış Olan Motifler. (a) Özgün Motifler. (B) Doğacı Motifler: (a) Daha Önceki Dönemlerde Kullanılmış Olan Motifler. (b) Özgün Motifler. *Cemdet-Nasr Dönemi*: Yer. Malzeme: (a) Daha Önceki Dönemlerde Kullanılmış Olan Malzemeler. (b) Yeni Malzemeler. Teknik. Mühürlerin Biçimleri: (a) Daha Önceki Dönemlerde Bilinen Biçimler. (b) Yeni Biçimler. Süsler. (A) Geometrik Motifler: (a) Daha Önceki Dönemlerde Kullanılmış Olan Motifler. (b) Özgün Motifler (B) Doğacı Motifler: (a) Daha Önceki Dönemlerde Bilinen Motifler. (b) Özgün Motifler. II. Mühürlerin Evrimi. III. Mühürlerin Üstündeki Sahnelerin Yorumu. IV. Sonuçlar. V. Kaşelerin Katalogu. Kısaltmalar. Kaynakça. Ekler. Resimler İndeksi. Yayınlanmamış Mühürlerin İndeksi. Resimler. (B/6249).

“*Islam and the Trade of Asia*”. Oxford 1970. Bruno Cassirer (Publishers) Ltd. 267 s.

D. S. Richards'ın yayımladığı bu kitap, Oxford bilim adamlarından oluşan “Yakın Doğu Tarihi Grubu”nun, 26-30 Haziran 1967 tarihleri arasında Oxford'da düzenlediği ikinci uluslararası kollokyuma sunulan bildirileri kapsamaktadır. Çin, Hindistan, Endonezya ve Orta Doğu konularında uzman olan arkeolog ve tarihçilerin katkılarında ötürü özel bir değer taşıyan kitapta, İslam ticarî sisteminin örgütlenmesi, gelişmesi ve gerilemesi konularına ağırlık verilmekte, bunun yanısıra

Müslümanlığın gelişmesinden önce Orta Doğu ve Asya arasındaki ticarî ilişkiler incelenmektedir. Kitapta, Müslüman dünyasında ticaretin toplumsal ve hukukî koşullarıyla ilgili bildiriler de yer almakla birlikte, incelemelerin çoğu, Orta Doğu, Hindistan ve Uzak Doğu ticaretinin tarihine ve örgütlenmesine ilişkindir. Kitabın 2'si renkli olmak üzere 34 resim eklenmiştir.

İçindekiler: *Antik Çağda Asya'nın Ticareti*, A.H.M. Jones (İngilizce). *İlk Yüzyıllarda Müslüman Doğu Ülkelerinde Ticaret*, B. Spuler (İngilizce). *Müslüman Tüccar*, M. Rodinson (Fransızca). *Orta Çağın Başlarında İslam Ticaretinin Teknikleri*, A.L. Udovitch (İngilizce). *Müslüman Çanak Çömlekçiliğinin Arkeolojisi ve İncelenmesi*, J. Carswell (İngilizce). *Çin ve Müslümanlık - Maşrak'da Arkeolojik Kanıtlar*, M. Rogers (İngilizce). *Mısır ve Çin: Ticaret ve Taklit*, N. Chittick (İngilizce). 8-16. *Yüzyıllar Arasında Arapların Endonezya ve Malaya Yarımadası ile Ticaretleri*, R. R. Di Meglio (İngilizce). *Avrupalıların Gelişinden Önce Malaya-Endonezya Takımadalarında Ticaret ve Müslümanlık*, M. A. Meilink, Roelofsz (İngilizce). *Orta Çağ'da Çin'in Ticareti*, G. F. Hudson (İngilizce). 16 ve 17. *Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti*, R. Mantran (Fransızca). 18. *Yüzyılda Hindistan'ın Ticaret ve Politikası*, A. Das Gupta (İngilizce). *Kaçarların İlk Dönemlerinde İran Ticareti*, A.K.S. Lambton (İngilizce). 1100-1850 *Yılları Arasında Orta Doğu Ticaretinin Gerilemesi*, C. Issawi (İngilizce). (A/III 5076).

KANSU, YAVUZ - ÖZTUNA, YILMAZ - ŞENSÖZ, SERMET: *Havacılık Tarihinde Türkler, I.* Ankara 1971. Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müd. 448 s.

Yavuz Kansu, Yılmaz Öztuna ve Hv. Alb. Sermet Şensöz'ün ortaklaşa hazırladıkları bu kitapta, en eski çağlardan bu yana insanoğlunun uçuşa çabalarından başlayarak havacılığın evrimi, balonculuğun ve uçakların gelişimi, Birinci Dünya Savaşında hava çarpışmaları, Türk havacılığının doğuşu ve gelişimi anlatılmaktadır. Kitapta, çok sayıda renkli ve siyah-beyaz fotoğraf yer almaktadır.

Kitabın içindekiler şunlardır: Önsöz. Giriş. *Birinci Bölüm: En Eski Çağlardan XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Uçuşa Çabaları*. A. Masal ve Efsanelerde Uçuşlar. B. Orta Çağa Kadar Rivayetlerle İlk Uçuş Araştırmaları. C. Türk ve İslâm Âleminde İlk Uçuş Çabaları. D. Barutun Keşfi ve Katı Yakıt Olarak Roketlerde Kullanılışı. E. XVI. Yüzyıl Araştırmaları, Leonardo Da Vinci. F. XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa'da Uçuş Denemeleri, Proje ve Kitaplar. G. XVI-XVIII. Yüzyıllarda Uçuşla İlgili Hava Hikâye ve Romanları. H. XV - XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Roket Silâhları, Hava fişekleri ve Uçuş Deneyleri. *İkinci Bölüm: Balonculuğun Doğuşu*. A. İlk Teşebbüsler (XVIII. Yüzyıl). *Üçüncü Bölüm: XIX. Yüzyılda Havacılık*. A. Balonculuk Çalışmaları. B. Türkiye'de İlk Balon Uçuşları. C. XIX. Yüzyılda Kabilisevk Balonlar. D. XIX. Yüzyılda Askerî Balonculuk. E. XVIII-XIX. Yüzyıllarda Roket Silâhları. F. XIX. Yüzyılda Tayyarecilik. G. Türkiye'de XIX. Asırda Uçuş Çabaları. *Dördüncü Bölüm: XX. Yüzyılda Patlamalı Motor Çağının İlk Yıllarında Havacılık (1900-1914)*. A. Tayyarecilikte Gelişmeler. B. XX. Yüzyılın Başında Askerî Havacılık. C. XX. Yüzyılın Başında

Kabilisevk Balonculuk. D. XX. Yüzyılın Başında Türkiye'de Havacılık Olayları. *Beşinci Bölüm*: Türk Havacılığının Doğuşu. A. Türk-İtalyan Savaşı. B. 1912 Yılı Osmanlı Havacılığının Gelişmesi. C. Balkan Savaşı. D. Harpten Sonraki Faaliyet. E. İstanbul-Kahire Seferleri. F. Havacılık Okulu ve Hava Teşkilâtı. *Altıncı Bölüm*: Birinci Dünya Savaşı. A. Birinci Dünya Savaşında Tarafların Hava Gücü. B. Savaşın İlk Yıllarında Hava Faaliyeti. C. Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriyor. D. Seferberlik ve Savaşın İlk Yılında Türk Havacılığı. 1. Çanakkale Cephesi. 2. Kafkas Cephesi. 3. Kanal Harekâtı ve Filistin Cephesi. 4. Irak Cephesi. E. 1915 Yılında Cephelelerde Genel Durum. F. 1915 Yılı Hava Harekâtı. G. 1915 Osmanlı Tayyare Teşkilâtı. 1. Çanakkale Cephesi. 2. Kafkas Cephesi. 3. Filistin Cephesi. 4. Irak Cephesi. H. 1916, Savaşın Üçüncü Yılında Genel Durum. İ. Havalarda Savaş. I. 1916 Yılında Osmanlı Hava Teşkilâtı. 1. Karadeniz Boğazı ve Karadeniz Sahası. 2. Çanakkale Cephesi Hava Harekâtı. 3. İzmir ve Doğu Akdeniz Havalisi. 4. Kafkas Cephesi. 5. Dördüncü Ordu Cephesi. 6. Irak Cephesi. J. Savaşın Dördüncü Yılında Genel Durum. K. Cephelelerde Hava Harekâtı. L. 1917 Yılında Osmanlı Havacılığı. 1. 1. Ordu Bölgesinde Hava Harekâtı. 2. 5. Ordu Cephesinde Hava Harekâtı. 3. Doğu Cephesi. 4. Filistin Cephesi. 5. Irak Cephesi. M. 1918, Savaşın Son Yılında Genel Durum. N. 1918'de Göklerde Savaş. O. 1918 Yılından Mütarekeye Kadar Osmanlı Havacılığı. 1. Trakya Bölgesinde Hava Harekâtı. 2. Ordu Cephesi. 3. Kafkas Cephesi. 4. Filistin Cephesi. 5. Irak Cephesi. Bibliyografya. (B/4406 a).

KARAHAN, ABDÜLKADIR, YAZICI TAHSİN, MILÂNİ, ALİ: *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahname Yazmalarından Seçme Minyatürler*. İstanbul 1971. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: III. 24 s. 40 resim.

Topkapı Sarayı Müzesi kitaplığındaki 53 Şahname elyazmasından seçilmiş 40 minyatürün renkli baskılarını bir araya getiren bu kitabın başında, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın Firdevsî ve *Şahname* üstüne kısa bir giriş yazısı yer almaktadır. (B/63 94).

Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları (Metin ve Şekiller). Ankara 1970. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 190 ve 119 s. = Keban Yayınları (Seri I, Yayın 1 ve 2).

Keban bölgesinde 1966 yılından bu yana çeşitli kuruluşlarca yürütülen eski eserler ve yerleşmelere ilişkin araştırmalar, Keban baraj gölünün altında kalacak geniş alanın barındırdığı tarihsel değerleri kurtarmak amacıyla, 1968 yılından başlayarak, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi* adı altında, arkeoloji, folklor, mimarî ve etnografya alanlarında yoğun bir biçimde sürdürülmektedir. İlk araştırmalar, yalnız Elâzığ'ın doğusundaki Altınova bölgesinde 38 höyüğün varlığını ortaya koymuştur. Bugüne değin yapılan kazı ve araştırmalar, bölgenin, M.Ö. 4. bin yılın ortalarına değin uzanan bir tarihi olduğunu, Hititlerin Fırat'ın doğusunda geniş bir biçimde yerleştiklerini göstermiştir.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Keban bölgesindeki kazı ve araştırma sonuçlarını bir dizi olarak yayınlamaktadır. Dizinin ilk iki yayını, 1968 ve 1969 yıllarında yapılan çalışmaları kapsamaktadır. 1968 yılına ilişkin yayın, biri, ön-raporları, öteki, araştırma yapılan bölgenin planlarını içine alan iki kitaptan oluşmaktadır. Araştırmalara katılan yerli ve yabancı bilim adamlarının raporları iki dilde, Türkçe ve İngilizce olarak basılmıştır. Yalnız, 1969 yılı çalışmalarını kapsayan kitapta yer alan Harald Hauptmann'ın raporu, Almanca ve Türkçe olarak basılmıştır.

1968 Yaz Çalışmaları'nın içindekiler: Önsöz. *Keban Barajı Su Birikim Alanı Yüzey Araştırması*, Dr. Robert Whallon Jr.; Sönmez Kantman. *Keban Projesi Jeofizik Araştırmaları Ön Raporu*, Dr. Ali Yaramancı. 1968 Ağın ve Kalaycık Kazıları Ön Raporu, Dr. Ümit Serdaroğlu. 1968 Aşvan Kazısı Ön Raporu, David H. French. 1968 Yılı Fatmalı-Kalecik Kazısı Ön Raporu, Robert Whallon Jr.; Henry T. Wright. *Şikago ve Kaliforniya Üniversiteleri 1968 Korucutepe Kazısı Raporu*, Maurits van Loon; Giorgio Buccellati. *Norşun-Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu*, Dr. Harald Hauptmann. 1968 Pağnik Öreni, Kaşınar Ön Raporu, Richard P. Harper. *Pulur (Sakyol) Kazısı 1968 Ön Raporu*, Dr. Phil. Hamit Zübeyr Koşay. *Tepecik Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu*, Dr. Ufuk Esin. 1968 Yazında Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeleriyle İlgili Ön Rapor, Doğan Kuban. 1968 Yılı Keban Projesi Restorasyon Çalışmaları Ön Raporu, Ayşıl Tükel; Dr. Ömür Bakırer. B 6445/1 ve 2.

1969 Çalışmaları'nın içindekiler: *Jeofizik Araştırmaları*, 1969, Ali Yaramancı. *Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları*, 1969, İ. Kılıç Kökten. *Ağın ve Kalaycık Kazıları*, 1969, Ümit Serdaroğlu. *Aşvan Kazısı*, 1969, David H. French. *Haraba Kazıları*, 1969, Baki Ögün. *Korucutepe Kazısı*, 1969. *Mimarî ve Genel Buluntular*; Hans G. Güterbock, *Mühür Baskıları*, Maurits van Loon. *Norşun Tepe Kazısı*, 1969, Harald Hauptmann. *Pağnik Öreni Kazısı*, 1969, Richard P. Harper. *Pulur (Sakyol) Kazısı*, 1969, Hâmit Z. Koşay. *Tepecik Kazısı*, 1969 (Ek: Güven Arsebük, *Tepecik İnsan Kalıntılarının İncelenmesine Katkıları*), Ufuk Esin. *Keban Bölgesi Anonim Mimarisi Çalışmaları*, 1969, Ayla Alpöge. *Ağın-Kemaliye Yolu Üzerindeki Arnavut Hanı* (Ek: Ağın Çevre Yolları), Ümit Serdaroğlu. (B/6446 a).

LIGETI, L.: *Studia Turcica*. Budapeşte 1971. Akademiai Kiado. 498 s.

Budapeşte'deki Eötvös Lorand Üniversitesi Türk Filolojisi Kürsüsünün 100. kuruluş yıldönümü dolayısıyla hazırlanan bu kitap, 20 Macar ve 20 yabancı bilim adamının Türkolojiye ve Altay diline ilişkin makalelerini kapsamaktadır. Kitaba, American, Çekoslovak, Fransız, Alman, İtalyan, Polonyalı, Japon, Sovyet ve Türk yazarları da katkıda bulunmuşlardır. Eski ve Orta (Çağatay ve Kıpçak) ve Uygur filolojileri, dilbilim ve folkloru, Osmanlı tarih ve edebiyatı gibi çeşitli konularda araştırma yazıları, kitabı Türkologlar için özellikle ilginç ve önemli kılmaktadır.

İçindekiler şunlardır: SUZANNE KAKUK: Budapeşte Üniversitesinde Türk Filolojisi Öğretiminin Yüz Yılı (Fransızca). P. AALTO (Helsinki): Müslümanlık Öncesi Dönemlerde Türklerin İranlılarla Bağlılıkları (İngilizce). G. BARCZI: Macarcada Türkçe Takma Adlarda Türkçe s ve c Harfleri (Fransızca). H. A.BAS-

KAKOV: Türk Dilinin Yapısındaki Doğal Bağlantıların Önemi (Rusça). L. BAZIN (Paris): Bir Çeşit "Ördek" in, Türk-Mongol Adı olan *angırt* Sözcüğü Üstüne (Fransızca). H. BICARI: Fuzuli'nin Allegorik Eserleri (Türkçe). J. BLASKOVICS (Prag): *Kuruç* Kelimesine İlişkin Türkçe Kaynaklar (Almanca). A. BODROGLIGETI: Memlük-Kıpçak Dilbilgisi (İngilizce). A. BOMBACI (Napoli): Prenses Hsien-li Bilge'nin Kocaları (İngilizce). G. CLAUSON (Londra): *Tonukuk* Yazıtı Üstüne Bazı Notlar (İngilizce). K. CZEGLÉDY: Zacharias Rhetor'da Göçebelerle İlgili Görüşler (İngilizce). J. ECKMANN (Los Angeles): Kuran'ın Doğu Türkçe Çevirileri (İngilizce). G. FEHER, JR.: Türklerin 1543 Seferiyle İlgili Yeni Bilgiler. A. V. GABAIN (Anker): Açılır-kapanır Türk Çadırlarına İlişkin Eski Kaynaklar (Almanca). GY. GYÖRFFY: Koppani İsyanı (Almanca). T. HALASI-KUN (New York): Ortaçağda Güney Macaristan'da Kimliği Bilinmeyen Yerleşmeler (İngilizce). G. HAZAI (Berlin): Osmanlı Türkçesinde Şahıs Eklerinin Tarihsel Gelişimi Sorunu Üstüne (Almanca). ANN HORVATH: Türk Egemenliğinde Macar Kenti *Szolnok*'un Hayvan Ticareti (İngilizce). GY. KALDY-NAGY: *Tımar* Sisteminin Macaristan'da Tarımsal Üretime Etkisi (İngilizce). Z. G. KLİAŞTORNİ: Doğu Gobi'de Yıkıntılar Üstündeki Yazıtlar (Rusça). ZEYNEP KORKMAZ (Ankara): *Kâbusname* ve *Merzubbanname*'nin Çevirmeni Kimdir? (İngilizce) KAETHE U. KÖHALMI: Pusat Kelimesinin Eski Orta Asya'da Üç Karşılığı (Almanca). ILSE LAUDE-CIRTAUTAS (Seattle): Özbekçede Evlilikle İlgili Hitap Biçimleri (İngilizce). L. LIGETI: *Sekiz Yükmek Yaruk*'un Yazarı. L. LÖRINCZ: Mongol ve Altay Türkçesi Destanlarında Paraleller (Almanca). E. MANDOKY: Bulgaristan'da Derlenen Tatar Türküleri (Fransızca). J. NEMETH: Totem Kökenli Türk Etnik Adları (Fransızca) D. PAIS: *oyur* Etniğinin Etimolojisi Üstüne (Fransızca). MARGIT K. PALLO: *gyul* (yanmak) ve *gyujt* (yakmak) Kelimeleri ve Bunların Türkçe 'Background' u (Almanca). J. REYHAN (Varşova): Çuvaşça *salugaj*, Bülbül (luscinia) Anlamına mı Gelir? (Almanca). A. RONA-TAS: Çuvaş Dilinde Kelime Sonlarındaki Gırtlaktan Çıkarılan Harfler Üstüne (İngilizce). E. SCHÜTZ: Eremiya Çelebi (Kömürcüyan)'nin Türkçe Eserleri (Orta Osmanlıca Fonetigi Üstüne (Almanca). A. ŞERBAK: *Taaşukname*'nin Dili ve Metni Üstüne Bazı Görüşler (Rusça). E. TENİŞEV: Türkçede Şart Kipinin Gelişimi (Rusça). S. TEZCAN (Göttingen) - P. ZIEME (Berlin): Uygur Mektup Parçaları (Almanca). E. TRYJARSKI (Varşova): Peçeneklerle Polonya Arasındaki İlişkiler Üstüne (İngilizce). I. VASARY: Yenisey'in Eski Adı *Kam* (İngilizce). E. VASS: XVI. Yüzyılda Buda Vilâyetinin Tarihini Tamamlayıcı Ögeler (Fransızca). N. YAMADA (Osaka): Uygur Belgelerinde Bazı Ağırlık ve Ölçü Adları Hakkında Dört Not. (İngilizce). (A III/6034).

PECKER, JAMES E.: *The Insulae of Imperial Ostia. Memoirs of the American Academy in Rome. Volume XXXI.* Rome 1971. American Academy in Rome. 208 s.

Memoirs of the American Academy in Rome (Roma'daki Amerikan Akademisinin Zabıtları) dizisinin 31. cildi olarak yayımlanan bu kitapta, Ostia'daki, Roma İmparatorluğu döneminden kalma yapılar incelenmektedir. Yazar, önce yapıları sınıflandırmakta, kırsal ve kentsel yapıların özelliklerini belirtmekte, daha sonra

27 yapıyı ayrı ayrı ele alarak ayrıntılı bir biçimde incelemektedir. Her yapı, ayrı ayrı betimlenip (tasvir edilip) yorumlanmakta, bir de kaynakça (bibliyografya) verilmektedir. Kitap, incelenen yapılara ilişkin 74 plan ve 327 fotoğrafı da içine almaktadır.

İçindekiler: Resimlerin Listesi. Kısaltmalar. Giriş. I. Ostia Kanıtlarının Sınıflandırılması, 1. II. Ostia Kanıtlarının Sınıflandırılması, 2. III. Çok-bölmeli Konutların Kökenleri: Kırsal Kanıtlar. IV. İmparatorluk Ostia'sı ve Roma'da Kentsel Yaşam ve Toplum. Ekler: Ostia'daki Çok-bölmeli Konutlar. Kaynakça. Topografya İndeksi. Genel İndeks. (B/6356).

POLK, WILLIAM - CHAMBERS, RICHARD L.: *Beginnings of Modernization in the Middle East*. Chicago and London 1968. The Nineteenth Century, The University of Chicago Press. 427 s.

Kitap, Şikago Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkez'inin, 1966 Ekiminde Şikago Üniversitesinde düzenlediği *19. yüzyılda Orta Doğu'da Modernleşmenin Başlangıçları* konulu konferansa sunulan bildirileri bir araya toplamaktadır.

A.B.D., Kanada, İngiltere, Batı Almanya, İran, İsrail, Lübnan, Tunus, Türkiye ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden bilim adamlarının katıldıkları Konferansa sunulan 20 bildiri, konferansın genel konusunun çeşitli yönlerini yansıtan 6 gruba ayrılmıştır. Gerek bildirilerde, gerek Konferans sırasındaki tartışmalarda, Osmanlı İmparatorluğu önemli bir yer tutmuştur.

"Modernleşme"yi, Orta Doğu kültür bölgesinin tümü açısından ele almakla, bölgenin çeşitli ülkeleri arasında dil ve coğrafya etkileşimini vurgulamak amacı güdülmektedir. Bununla birlikte, bölgesel değişkenlere de gereken önem verilmektedir. Bu tutum, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi'nin, bölgenin çağdaş sorunlarının sağlam bir tarihsel temele oturtulmasında karşılaştırmalı yaklaşımını yansıtmaktadır.

"Modernleşme" kavramının, gerek içerik, gerek süreç açısından tanımlanması, toplumsal bilimlerle uğraşanların önemle üstünde durageldikleri konulardan biridir. Günümüzde, çağdaş toplumlara ilişkin derinlemesine incelemeler, tarihçileri, bu toplumların geçmişteki siyasal ve toplumsal dönüşümlerinin niteliğini giderek artan bir duyarlılıkla araştırmaya yöneltmiştir.

Modernleşme nedir? Batılılaşma ile eş anlamlı mıdır? Bir toplumun tümü üstünde bir merkezî gücün denetiminin birleştirilmesi süreci midir? Yukarıdan aşağıya mı, yoksa aşağıdan yukarıya doğru mu gelişir? Bir dış etkinin yan-ürünü müdür, yoksa daha önceki dönemlerde, toplumun içinde ya da ekonomisinde oluşan önemli değişmelere mi dayalıdır? Modernleşmede büyük kişilikler ne denli önemli bir rol oynarlar? Toplumda, Ortaçağ Avrupasının geç dönemlerinin burjuvazisi, ya da 16. yüzyıl İngiltere'sinin toprak sahipleri gibi, bir itici güç var mıdır? Varsa, bu itici gücün belirgin nitelikleri nelerdir? Kitaptaki yazılarda, açık ya da kapalı bir biçimde bu ve benzer sorular üstünde durulmaktadır.

İçindekiler: *Editörün Önsözü*. I. Bölüm: İleri Gelenler ve Bürokratlar. 1. Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İslahatçılarının Amaç ve Başarılarının Bazı

Yönleri, *Stanford Jay Shaw*. 2. Osmanlı Islahatı ve *Ayan*'ın Politikası, *Albert Hourani*. 3. Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Düzeni, Toplumsal Yapı ve Modernleşme, *Kemal H. Karpat*. 2. Bölüm: İdeolojik Değişim. 4. Osmanlı İmparatorluğunda Yönetimde Temsil İlkesinin Başlangıcı, *Roderic H. Davison*. 5. Ondokuzuncu Yüzyılda Türk Seçkinleri Üstünde Ulusçuluğun Etkisi, *Ercümen Kuran*. 6. Ondokuzuncu Yüzyılda İran'da Modernleşme Güçleri - Tarihsel bir Araştırma, *Hafız Ferman Fermayan*. 3. Bölüm: Toplumsal Hareketler. 7. Mısır'da Şehirleşme, 1820-1907, *Gabriel Baer*. 8. Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Mısır'lı Kadınların Durumu, *Nada Tomiche*. 9. Şam Kenti Eşrafından ve Daha Sonra *Nakib-ül Eşraf* Olan el Seyyid Muhammed Ebu'l Su'ud el Hasibi'nin Gözüyle Şam'da 1860 Ayaklanması, Kemal S. Salibi. 4. Bölüm: Yabancı Müdahalesi. 10. Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Batının Gelişmesi ve Doğu Bunalımı: Avrupa Ekonomisi Karşısında Suriye, *Dominique Chevalier*. 11. Sömürge Ekonomisinin Kurulması, *Jacque Berque*. 12. Stratford Canning ve *Tanzimat*, *Allan Cunningham*. 5. Bölüm: Eğitim. 13. El Ezher Rektörleri Arasında Modernleşmenin Başlaması, 1798-1879, *Afa Lütfi el-Seyyid Marsot*. 14. İngiliz işgalinden Önce Mısır'da Ulusal Eğitim Tasarıları, *Fritz Steppat*. 15. Eğitimde Modernleşme Başlangıçları: Mısır'daki Yahudi Topluluğu, *Jacob M. Landau*. 16. Paris'teki Mekteb-i Osmani Üstüne Notlar, 1857-1874, *Richard I. Chambers*. 6. Bölüm: Modernleşmede Karşılaşılan Sorunlar. 17. *Tanzimat* Döneminin Başlarında Modernleşmenin Suriye Toplum ve Politikası Üstündeki Etkisi, *Moşe Ma'oz*. 18. Suriye'nin Modernleşmesi: Abdülhamit Döneminin Başlarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları, *Şimon Şamir*. 19. Mısır'da Bakımsız (Asimetrik) Gelişme ve Ulaşım, 1800-1914, *Charles Issawi*. 20. Sudan'da Ondokuzuncu Yüzyılda Modernleşme ve Gericilik, *P. M. Holt*. *Yazarlara İlişkin Biyografik Notlar. İndeks.* (A. III/2700).

POPHAM, MERVYN R.: *The Destruction of the Palace at Knossos, Pottery of the Late Minoan IIIA Period*. Göteborg 1970. 113 s.

Studies in Mediterranean Archaeology (Akdeniz Arkeoloji Araştırmaları) dizisinin XII. yayını olan bu kitapta, Knossos Sarayının yıkılış döneminden kalma seçilmiş çanak-çömlek incelenmektedir. Kitap, Knossos Sarayında bulunan çanak-çömleğe ilişkin 17 resim ve 50 fotoğrafı kapsamaktadır.

İçindekiler: I. Önsöz. II. Giriş - Bilgi Kaynakları. 1. Stratigrafya Müzesi (*Strat Mus*). 2. Etiketler. 3. Mackenzie'nin Çanak-çömlek Not Defterleri (*PNB*). 4. Evans'ın Not Defterleri ve Mackenzie'nin Günlük Defterleri (*DB*). 5. Pendlebury'nin Rehberi (*Guide*). 6. Yıllık Raporlar ve *Minos Sarayı (PM)*. III. Saray ve Çevresindeki Çanak-çömlek: 1. Kral Köşkü. Saray. Doğu Saray Bölgesi. 2. Mühürler Geçidi. 3. Konut Olarak Kullanılan Bölümler. 4. Güney-doğu Evi. 5. Tapınak Bölgesi ve Güney-doğu Bölümü. 6. Sığır Çobanı Freski ve Komşu Doğu ve Kuzey-doğu Bölgeleri. Batı Saray Bölgesi. 7. Sarayın Kuzey-batı Köşesi. 8. Kuzey Girişi. Batıdaki Dükkânlar ve Bitişik Bölge. 10. Güney Girişi. 11. Güney Cephesi ve Güney Evi. 12. Kuzey-batı Evi. 13. Küçük Saray. 14. Başrahip Evi. IV. Çanak-çömlek. 1. Evans ve Mackenzie'nin Görüşleri. 2. Sarayın Yıkılması, Özet. 3. Resimli Çanak-çömlek. 5. Genel Nitelikler ve Üslup. 6. Mikene ile Bağıntılar ve Kro-

noloji. V. Sonuçlar ve Tarihsel İçerik. Ek I ve II (Yıkılış Zamanına Ait Vazolar ve İndeks). Resimler. (B/6115).

SEGAL, J. B.: *Edessa, 'The Blessed City'*. Oxford 1970. Oxford Clarendon Press. XVIII + 308 s.

Bu kitap, Urfa'nın bin yılı aşkın bir süreyi kapsayan tarihini, toplumsal yapı, din, kültür, ekonomi, tarım vb. yönleriyle incelemektedir. Sırasıyla, Roma, Bizans, Arap ve Türk yönetimine girmiş olan Urfa'nın 1146 yılında Haçlılarca işgal edilerek yıkılmasına değin çok uzun bir zaman parçası boyunca Hristiyan halkın yaşam koşulları anlatılmaktadır. Kitapta, 1952 ve 1959 yılları arasında yazarın bulduğu altı mozayikle birlikte, üçü renkli olmak üzere 68 resim vardır.

İçindekiler: *GİRİŞ. ÖNSÖZ. I. BAŞLANGIÇ.* Urfa'nın kuruluşuna ilişkin efsaneler. Babil-Asur Dönemi. Seleucid Dönemi. *II. KRALLAR YÖNETİMİNDE URFA.* Tarihsel Açıdan Bakış. Toplumsal ve Yönetimsel Yapı. Urfa'nın Topografyası. Kültür Hayatı. Bardayşan. Kadınların Durumu. Giyim. Yahudi Topluluğu. Din. *III. İSA'NIN İNAYETİ VE HRİSTİYANLIĞIN ZAFERİ:* Abgar ve Addai Efsanesi, Urfa'da Şifa Bulma, İsa'nın Mektubu, İsa'nın Portresi, Urfa'nın İncil'i Öğrenmesinde Yerel Gelenekler, Urfa'da Şehitler, St. Efraim, Aryanizm, Piskopos Rabbula, Mezhep Çatışmaları, Diyo fizitlerin Kovulması, Urfa'nın bir Monofizit Merkezi Oluşu, Yahudi Topluluğu, Urfada Puta Tapanlar, Hristiyan Hacılar. *IV. URFA'DA HAYAT, M.S. 240-639:* Tarihsel Açıdan Bakış, Urfa'nın Stratejik Önemi, Bir Askerî Üs Olarak Urfa, Sivil Yönetim, Piskopos ve Rahipler Sınıfının Yasama Yetkisi, Meslekler, Tarım, Bedeviler, Urfa'da Yaşama Koşulları, Eğitim, Kadınların Durumu, Doğal Afetler, Savaş ve Askerlik, Eğlence, Edebiyat, Hristiyan Hacılar, Bâtıl İnançlar ve Büyü, Kamu Yapıları. *V. Son BEŞ YÜZYIL, M.S. 639-1146:* Tarihsel Açıdan Bakış, Hristiyan Zaafları, Ekonomik Koşullar, Mezhep Faaliyetleri, Edebiyat, Kilise ve Kalıntılar, Bizanslıların Urfa'yı Yeniden Ele Geçirmeleri, Haçlıların Urfa'yı Ele Geçirmeleri, Haçlılar ve Yerel Halk, Savaşlar, Hristiyan Topluluğu, Nureddin Zengi Urfa'yı Ele Geçiriyor, Türk Yönetiminde Urfa, 1146 Felâketi. *SON SÖZ, HARİTA VE PLANLAR, SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA, İNDEKS.* (B/6093).

SMITH, JR., JOHN MASSON: *The History of the Sarbadâr Dynasty, 1336-1381 A. D., and its Sources.* The Hague-Paris 1970. Publications in Near and Middle East Studies, Columbia University, Mouton. 216 s.

Bu kitapta, 1330 yıllarında İlhanlı İmparatorluğu'na başkaldırarak, İran'ın Kuzey-Batısına egemen olan ve 1380'lerde Timur'un gelişine değin bu egemenliklerini sürdüren Serbedarların tarihine ilişkin çeşitli kaynakları (Hafız-ı Ebru, Fasih, Mirhvand, Hondemir'in, Serbedar'lerin tarihi ile ilgili eserleri, Devletşah'ın, Serbedar'lara ilişkin bölümü, İbn-Batuta, el-Kutbi ve Mar'aşî'nin eserleri vb. yanısıra *Serbedar* sikkeleri) incelenmektedir. Yazar, bu konuda daha önce yapılmış olan Rus incelemelerinde, Serbedarların, Türk-Moğol yönetimine başkaldıran İranlı

asiler olarak nitelendiğini, ya da bağınaz Şiiilerin bir kolu olarak görüldüklerini; oysa bunun gerçeğini tümünü yansıtmadığını belirterek, bunların kimilerinin Sünnî ya da tutucu Şiiiler olduklarını, kimilerinin de, teokratik bir devlet kurmak amacıyla gizlice örgütlenen Şii dervişler olduklarını öne sürmektedir. Kitapta, bu grupların örgütleri, önderleri, aralarındaki anlaşma ve çatışmalar üstüne bilgi verilmekte, bunların Horasan'da barışı sürekli olarak engelledikleri, sonunda Serbedar hükümetini güçsüz bıraktıkları belirtilmektedir.

İçindekiler: Önsöz, Transkripsiyon ve Çeviri Üstüne Not. Kısaltmalar Listesi. Haritalar Listesi. Tablolar Listesi. Resimlerin Listesi. Giriş. *I. Bölüm*: Edebî Kaynaklar. 1. Kaynakların Betimlenmesi ve Çözümlemesi. Hafız-ı Ebru. Tarih-i Serbedaran, Diğer Edebî Kaynaklar. Sonuçlar. 2. Kronoloji. 3. Din ve Serbedarlar. *II. Bölüm*: Sikke kaynakları. 4. Epigrafik Kalıntılar; Betimleme. 5. Çözümleme ve Yorum. İlk Dönem 736-745/1335-45. Orta Dönem 746-752/1345-52. Serbedarların Dini: 759/1357-58 yıllarında çıkarılan Sikkeler. Geç Dönem 759-782/1357-81. Özet. *III. Bölüm*: Serbedar Hanedanının Tarihi. Serbedar Tarihine Giriş. Erken Dönem. Orta Dönem. Geç Dönem. *IV. Bölüm*: Serbedar Çağının Çeşitli Yönleri. 10. Siyasal Coğrafya. Serbedarların Ülkesi. Cauni Kurban'ın Ülkesi. Valis'in Ülkesi. Kentler ve Köyler. Yazır ve "Bazar". Tuman. 11. Dilbilime ilişkin Görüşler. 'Tagaytimur'. 'Bik'. *Ek*: Sikke kaynakları. Sikke ve Sikke Tiplerinin Listesi. Levhalar. Bibliyografya. İndeks. (A. III/5816).

THOMAS, LEWIS V. (Editör: NORMAN ITZKOWITZ): *A Study of Naima*. New York 1972. New York University Press. XII + 163 s.

New York Üniversitesince yayımlanan *Yakın Doğu Uygarlığı İncelemeleri* dizisinin dördüncü kitabı olan bu eser, Princeton Üniversitesi öğretim üyelerinden Lewis V. Thomas'ın 1947 yılında yazmış olduğu doktora tezidir.

Lewis V. Thomas, başlıca üç bölümden oluşan eserinde, Naima'nın hayatını, fikirlerini ve *Naima Tarihi*'ni inceleme konusu yapmaktadır. Yazar, Naima'nın, yönetim, devlet adamı, çağının sadrazamları, tarih, tarihin niçin ve nasıl yazılması gerektiği konularındaki görüşlerini, eserinden bölümler aktararak incelemektedir. Thomas'ın gözüyle, Naima, "Osmanlılığa" sıkı sıkıya bağlı, görüş açısı, gerek yer, gerek zaman bakımından içinde yaşadığı dünya (Osmanlı dünyası) ile sınırlanmış, bir dâhi olan Kâtip Çelebi'nin aksine, Batı'nın artan gücünü ve gelişen tekniğini kavrayamamış; bununla birlikte, dürüst, yürekli, bağınazlıktan uzak, liberal, akılcı ve yapıcı bir insandı.

Kitabın içindekiler: Editörün Önsözü. Kısaltmalar. Giriş. *Birinci Bölüm*: Naima'nın Hayatı. *İkinci Bölüm*: Naima'nın Fikirleri. *Üçüncü Bölüm*: Naima'nın Eseri. Sonuç. Bibliyografya. (A. III/6693).

TURANİ, ADNAN: *Dünya Sanat Tarihi*. Ankara 1971. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 614 s. = İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi: 5.

Adnan Turani'nin, tarih-öncesi ilkel sanatlardan başlayarak Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint, Japon sanatlarını içine alan; eski Yunan, Roma, Hristiyan Ortaçağ, Rönesans, Barok çağı gibi büyük sanat dönemlerinin yanısıra çağımızın sanatlarını da kapsayan, türlü dönem ve bölgelerde gelişen Türk sanatlarına büyük bir yer ayıran, kısaca insanlık evrimi boyunca sanatın evrimini (plastik sanatlar açısından) konu edinen bu kitabı, ülkemizde, daha önce yayımlanmış çeviri eserler dışında, ilk kez yayımlanan bir dünya sanat tarihidir.

Yazar, insanlık tarihi boyunca sanatın gelişimini derinliğine ve genişliğine incelemeksizin, yöresel değerlendirmelere girişmenin, sanat ürünlerinin kavranması için yeterli olamayacağı görüşündedir. "Her sanatın bir dünya görüşünü içerdiği" düşüncesinden yola çıkan Turani, giderek, her ekonomi çeşidinin kendisine uygun düzenler yarattığını, bu düzenlerin kendine uygun kurumların doğmasını zorladığını, dolayısıyla yeni değerler oluşturduğunu öne sürüyor. Yazar, insanlığın evrim çizgisinin tarih boyunca üç önemli aşamadan geçtiğini; *yağma kültürü*, *tarım kültürü* ve *bilimsel teknoloji kültürünün*, yeryüzünün çeşitli yerlerindeki tüm toplumların kültür ve sanatlarının oluşum ve gelişiminde belirleyici öge olduğunu; bunun yanısıra, dinsel inançlar, dinsel inançların belirlediği dünya görüşü, iklim ve çevresel özellikler, siyasal gelişmeler, vb.'nin, toplumların kendine özgü sanatlarını oluşturduğunu belirtmektedir.

Kitapta, çeşitli toplumların çeşitli dönemlerdeki sanatları incelenirken, yer yer, söz konusu toplumların tarihleri, çevresel koşulları, toplumsal yapıları, dinleri, vb. üstüne bilgi verilmekte, fotoğraflarla örnekler sunulmaktadır. Kitabın sonundaki, "Çağımız ve Sanatımız" bölümünde, yazarın, sanat görüşünü; çağımız sanatı ve geleceğin sanatının ne yönde gelişeceği üstüne düşüncelerini buluyoruz.

Kitabın içindekiler şunlardır: *Önsöz* (Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin). *Giriş* - Primitif halklarda resim sanatının özellikleri - Primitif halklarda heykel özellikleri - Primitif halklarda mimarlık özellikleri - Arkaik üsluplu mimari - Heykel ve resim özellikleri - Klasik üslup özellikleri - Klasik mimari özellikleri - Klasik resim özellikleri - Klasik heykel özellikleri - Barok üslup dönemi - Barok mimari özellikleri - Barok resim özellikleri - Barok heykel özellikleri. *Buzul Çağı Sanatı* - Buzul Çağı'nda çevre - Buzul Çağı Sanatı - Ortataş Çağı - Sanatta ilk soyutlaşma - Yenitaş Çağı sanatı. *Primitif Halk Sanatları*. *Mısır Sanatı* - Mısır mimarisi - Orta İmparatorluk mimarisi - Yeni İmparatorluk Mimarisi - Amarna Çağı mimarisi - Restorasyon mimarisi - Mısır mimarisinin son çağı - Mısır sanatında heykel - Eski İmparatorluk'ta heykel ve resim - Yeni İmparatorluk'ta heykel ve resim - Mısır sanatında yumuşama ve gevşeme - Ramsesler Çağı - Mısır sanatının son çağı - Mısır heykelinin çağımız heykeline etkisi. *Mezopotamya Sanatı* - Mezopotamya sanatının genel özellikleri - Mezopotamya sanatındaki biçimler - Tarihi gelişim içinde Mezopotamya sanatı - Mesilim Çağı - Cemdet Nasr kültüründe heykel ve mimari - Eski Sümer Çağı - Yeni Sümer sanatı - Hamurabi devri - Asur sanatı - Son Babil sanatı. *Pers Sanatı*. *Etiler (Hititler)* - Hatti sancaklarının anlamları - Eti (Hitit) kültürünün

doğuŖu – Etiler’de keramik ve heykel – Eski Eti Devleti – Büyük İmparatorluk devri – Etilerde din – Etilerin karakteri – Eti mimarisi – Etiler’de heykel – Etilerin sonu. *Step Sanatı, Grek Sanatı* – Minos ve Miken sanatı – Miken sanatı – Geometrik sanat – Doğu üslüplü sanat – Arkaik heykel sanatı – Dorik ve İyonik üslup – Klasik üslup devresi – Yüksek ve Geç Klasik – Parthenon mimarisi ve heykeli – IV. Yüzyıl heykel sanatı – IV. Yüzyıl mimarisi – Yunan mimarisine genel bakış – Yunan sütun düzenleri – Grek yapı tipleri. *Hellenistik Sanat* – Hellenistik mimari – Hellenistik heykel. *İtalya’da İlk Kültürler* – Etrüsk sanatı – Etrüsk mimarisi. *Roma Sanatı* – Roma mimarisi – Roma heykel sanatı – Roma resim sanatı – Roma İlk Hristiyanlık sanatı. *Bizans Sanatı* – Bizans mimarisi – Bizans resim sanatı – *Orta ve Kuzey Avrupa’da Göçler Çağında Dunum ve Sanatlar, Karoliyn (Karolenj) ve Roman Sanatı* – Erken Roman mimarisi – Olgun Roman mimarisi – Geç Roman mimarisi. *Gotik Sanatı* – Gotik mimari – Erken Gotik mimarisi – Klasik Gotik katedraller – Gotik mimarinin son dönemi – Gotik heykeli – Gotik resim sanatı. *İslam Sanatı* – Emevi camileri – Emevi sarayları – Endülüsl Emevi mimarisi – Abbasi mimarisi – Abbasi sarayları – Fatimî mimarisi. *Türk Selçuklu Sanatı* – Selçuklu mimarisi – Anadolu Selçuklu sanatı – Anadolu Selçuklu mimarisi – Anadolu Selçuklu camileri – Anadolu Selçuklularında medreseler – Selçuklu türbeleri. *Beylikler Devri Mimarisi – Hint Sanatı* – Hint mimarisi – Buda heykelleri – Greko-budik heykel sanatı – Hint resim sanatı. *Çin Sanatı* – Çin resim sanatı – Çin resminde yazı karakteri – Çin mimarisi. *Japon Sanatı, Eski Amerika Yerlilerinin Sanatları, Türk Sanatı* – Ana özellikler – Türk mimari sanatının kaynaklarından bu yana gelişimi – Osmanlı klasik mimarisi ve Sinan – Sinan’ın eserleri. *Hindistan’da Babürlü Türk Sanatı, Rönesans* – Avrupa’da Rönesans’ı hazırlayan etkenler – Rönesans’ın olgunluk çağı – Maniyerist sanat – Rönesans mimarisi. *Rus Sanatı, Barok Sanat* – Barok sanatı doğuran kültürel ve toplumsal ortam – Barok mimari – Barok resim sanatı – Rokoko – Rokoko resim sanatı. *1789’dan sonra Avrupa* – Romantik duygunun doğuşu – XIX. Yüzyılda manzara resmi – Geçmişe yönelme – Fransız ve Alman Romantizmi – Gerçekçilik ve doğuş nedenleri – Gerçekçi Resimler – XIX. Yüzyıl mimarisi. XX. Yüzyıl Mimarisi ve Heykeli – Betonun mimariye giriŖi – Ruskin ve Morris – Van de Velde – XIX. ve XX. Yüzyıl heykeli. *Dramı Olan Sanatçılar* – Van Gogh – Gauguin – Cézanne. *Modern Çağın Sanat Görüşü* – Modern teknoloji ve sanat – Modern sanatın soyutlaşma nedenleri – Yüzyılımız başındaki önemli sanat akımları – Fovizm – Dışavurumculuk – Kübizm – Münih’teki sanat akımları – Fütürizm – Dada hareketi – Neoplastisizm – Metafizik resim – Yeni gerçekçilik – Gerçeküstücülük – Bauhaus sanatçıları – Soyut sanatta yeni akımlar – Lekecilik – Modern resim sanatının kendine özgü gelişimine genel bakış – Çağımız sanatı ve getirdiği sorunlar – 1900’lerden bu yana Avrupa’daki mimari üslup – Chicago Okulu. *Osmanlı İmparatorluğunda Batı’ya Dönüş* – 1700’lerden bu yana aydınlarımızın dünya görüşü – Batı kültürünün Türkiye’ye giriŖi – Türkiye’de Batı anlamında resim sanatı – Cumhuriyet döneminde mimarimiz – Çağımız ve sanatımız. Bibliyografya. İndeks. (B/6477 b).

D Ü Z E L T M E

144 sayılı Belletende yayımlanan “XVI. yüzyılda Macaristan’da Padişah Haslarına bağlı iki Şehir” başlıklı konferansın yazarı yanlışlıkla Géza Fehér olarak gösterilmiştir. Halbuki bu konferans Budapeşte Üniversitesi doçentlerinden Dr. Kaldy-Nagy tarafından 16 Nisan 1971’de Kurumumuzda verilmiştir. Konferansın adı Kurumun 1971 çalışma raporuna da “Türk Macar Tarihi İlişkileri” adı altında yanlış olarak geçmiştir.

Özür dileyerek düzeltiriz.

BELLETEN

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :	<u>Page</u>
MANSEL, ORD. PROF. DR. A. M. : Les tombes à coupole de Kutluca, district de Gebze, et la place qu'elles occupent parmi les tombes à coupole de Thrace (en turc. - 32 fig.)	143
YÜCEL, DOÇ. DR. YAŞAR : Recherches sur l'Histoire turque des XIV ^e — XV ^e siècles (en turc. - 9 pages de photocopie)	159
PARMAKSIZOĞLU, İSMET : La souveraineté ottomane en Iraq septentrional et les mémoires de Memun Bey (en turc. - 89 pages de fac - simile)	191
SONYEL, DR. SALÂHİ R. : A propos des mémoires du Général D'Armée Kâzım Özalp (en turc)	231
 Bibliographie :	
SONYEL, DR. SALÂHİ R. : A Ataturk, le jour de son trente quatrième anniversaire	235
 Information :	
KARADENİZ, ŞADAN : Parmi les Livres	243

Sur la couverture : Rython du 3^eème Millénaire. Découvert à la VI^eème couche de Karahöyük (Konya).

BELLETEN

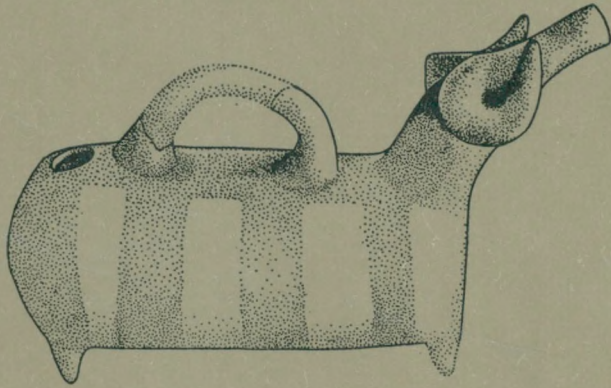
PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXXVII

No: 146

Avril 1973

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 3